

31

Raichlerův výbor nejlepších spisů poučných.

Dosud vyšly:

DĚJINY VĚDY POLITICKÉ se zřetelem k mravovědě.
Napsal Pavel Janet. Přeložil Dr. Břet. Foustka. (Dva svazky.)

Svazek první XXXIII. a 388 stran K 4·20, vázaný K 5·40.

Svazek II. 531 stran K 6·—, váz. K 7·20.

KAREL HAVLÍČEK. Napsal T. G. Masaryk. 406 stran váz. 7·20.

ÚVOD DO STUDIA ČLOVĚKA A CIVILISACE. (Anthropologie.)

Napsal Ed. B. Tylor. Se 78 vyobrazeními. Přeložil Fr. Raichl. 500 stran K 5·60, váz. K 6·80.

VZNIK NÁRODNÍHO HOSPODÁŘSTVÍ. Napsal K. Bücher. Přeložil Dr. Jos. Gruber. 245 str. Cena K 2·60, váz. K 3·80.

VYCHOVATELŠTÍ REFORMÁTOŘI. Napsal R. H. Quick. Přeložil Dr. Břet. Foustka. 415 stran. Cena K 4·80, váz. K 6·—.

ŘÍM A KŘESŤANSTVÍ. Napsal Theodor Keim. Přeložil Dr. Břetislav Foustka. 740 stran. Cena K 8·—, vázané K 9·20.

OTÁZKA SOCIÁLNÍ. Napsal T. G. Masaryk. Základy marxismu sociologické a filosofické. 701 str. Cena K 9·—, váz. K 10·20.

ZKOUMÁNÍ O ZÁSADÁCH MRAVNOSTI A ZKOUMÁNÍ O ROZUMU LIDSKÉM. Napsal David Hume. Přeložil Prof. J. Škola. 368 stran K 4·—, váz. K 5·20.

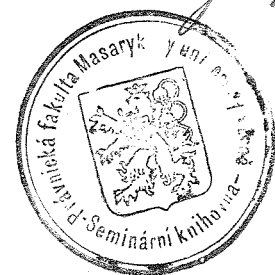
DĚJINY NOVOVĚKÉ FILOSOFIE. Od Mikuláše Cusana až po naše časy. Napsal Dr. R. Falckenberg. Přeložil Dr. Fr. X. Procházka. 884 stran K 9·—, váz. K 10·20.

ZÁKLADY SOCIOLOGIE. Rozbor jevů, týkajících se asociace a společenské organisace. Napsal Franklin Henry Giddings. Přeložil Dr. B. Foustka. K 5·60, váz. K 6·80.

Kterýkoli z těchto spisů lze obdržeti v každém knihkupectví jakož i u nakladatele.

11-D-343

III ega

ÚVAHY

VYBRANÉ

Z LITERÁRNÍCH, POLITICKÝCH A NÁBO- III/4048
ŽENSKÝCH SPISŮ

JOSEFA MAZZINIHO.

S ÚVODEM

WILLIAMA CLARKEA.

PŘELOŽILI

JOSEF DAVID a Dr. GUSTAV ŽĎÁRSKÝ.

V PRAZE

NÁKLADEM JANA LAICHTERA NA KRÁL. VINOHRADĚCH.

1900.

LAICHTERŮV

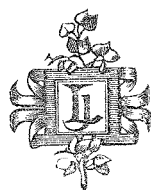
VÝBOR NEJLEPŠÍCH SPISŮ

POUČNÝCH.

KNIHA XI.

JOSEF MAZZINI:

— ÚVAHY. —

V PRAZE.

VYDÁVÁ JAN LAICHTER NA KRÁL. VINOHRADĚCH.

1900.

(Veškerá práva vyhrazena.)

ÚSTŘEDNÍ KNIHOVNA
PRÁVNICKÉ FAKULTY UJEP
STARÝ FOND
Č. inv.: 01264

Knihtiskárna B. Grunda a V. Svatoně na Král, Vinohradech.

OBSAH.

	Str.
<i>Mazzini</i> . Přeložil z angl. Jos. David	1
<i>Víra a budoucnost</i> . Přel. Jos. David	31
<i>Lamennais</i> . Přel. Jos. David	93
<i>Byron a Goethe</i> . Přel. Jos. David	119
<i>O duchu a tendenci spisů Tomáše Carlylea</i> . Přel. Jos. David	149
<i>Carlyleovy Dějiny Revoluce francouzské</i> . Přel. Jos. David	193
<i>O drobnějších dílech Dantových</i> . Přel. Jos. David	223
<i>Povinnosti člověka</i> . Přel. z vlaš. Dr. Gustav Žďárský	275
<i>Od papeže ke koncilu</i> . Přel. z vlaš. Dr. Gustav Žďárský	407
<i>Evropa: její stav a vyhlídky</i> . Přel. Jos. David	429
<i>Renan a Francie</i> . Přel. Jos. David	471

MAZZINI.

S politickým vzkříšením moderní Italie sdružena jsou čtyři jména. Národ italský dosáhl sjednocení svého za kralování Viktora Emanuele přispěním obratné diplomacie Cavourovy a mečem hrdinného Garibaldiho. Mužům těmto, lišícím se navzájem v rozmanitých směrech, společno bylo to, že byli hlavně mužové činu. Ale čtvrté jméno náleží muži, jenž ve veliké a šlechtné osobnosti své spojoval čin s myšlénkou; muži, který snášel žalář a vyhnanství, a který žil, aby stal se prorokem a duchovním hrdinou svého národa. Avšak Mazzini není toliko prorokem moderní Italie, leč i celého moderního světa. Žádný spisovatel nebo myslitel našeho století, jsa zaníceným vlastencem a obhájcem zápasících národností, nepocítoval solidaritu lidstva hlouběji než on; a odtud stává se nám pravým učitelem mravů, jehož vřelých slov potřebuje právě tak Anglie, útulek jeho ve vyhnanství, jako Italie, rodná země jeho. Nemálo jest u nás těch, kteří za svou znalost potřeb moderního života, za svou víru v pokrok i svou úctu k lidu děkují styku s Mazzinim, jemuž se těšili. A bezpečně lze tvrditi — i mimo vše schvalování neb zavrhování zvláštních Mazzinim zastávaných náhledů, — že nikdo nemůže s duchem

jeho uveden býti v těsný styk, aniž by při tom podnícen nebyl k nové snaze, anebo probuzen k vyšším představám lidského dobra, nežli jaké před tím znával. Málo lidí mohlo se více různiti míněním nežli Mazzini a Carlyle; ale jednou z nejmilejších episod v životě Carlyleově jest daň italskému demokratickému nadšenci samovolně daná oním síle se kořícím mudrcem Chel-sejským. A dojemný výjev v Janově při odhalení pomníku Mazziniho ve městě tom roku 1882, kdy ohromné množství patřilo za úplného ticha na tahy svého velkého občana a potom propuklo v projevy nadšené radosti, dokazuje — kdyby důkazu bylo třeba — že nová Itálie nezapomněla svého proroka a osvoboditele.

Narodiv se v Janově r. 1805, vychován byl Josef Mazzini nejenom v lásce k vlasti, ale i »v úctě k rovnosti« dle demokratických zásad svých rodičů, »jejichž chování k vysokým i nízkým bylo vždy totéž«. Vypravuje, že když procházeli se jedné neděle v dubnu roku 1821 s matkou a jistým přítelem rodiny ulicemi janovskými, oslovil je »štíhlý černovousý muž přísné a energické tváře i ohnivého pohledu, na nějž nikdy potom jsem nezapomněl. Zdvihnul proti nám bílý kapesník, řka pouze: „Pro uprchlíky italské“. Matka a přítel vhodili něco peněz do šátku, a muž odvrátil se od nás, aby stejnou žádost předložil jiným«. Muž ten byl jakýsi Rini, setník v národní gardě, zařízené Piemontány za jejich povstání proti Rakousku v březnu roku 1821. Povstání bylo potřeno, a mnozí z odbojníků uchýlili se do Janova, aby tu vyčkali nové příležitosti. Od této příhody datuje se duševní obrození Mazziniho; padla plodná idea zápasu za právo, Itálii a člověčenstvo na úrodnou půdu a přinášela během následujícího půl-

století bohatou žeň strastiplného, ale nevýslovně vzácného života. V ten den poprvé vstoupila mu na mysl matná představa, že »my Italové bychom mohli a tudíž měli zápasiti za svobodu své vlasti«. Tato představa nepřestala zaujímati vždy silněji přirozenost jeho. Mezi mladými studenty Janovské university sedával mlčky a zadumán; ba dětinsky umínil si vždy černě se oblékati jako ze zármutku nad vlastí. Znenáhla shromáždil se kol Mazziniho kroužek přátel, z nichž nejpřednějšími byli mladí Ruffiniové; jim sdílel svoje myšlenky a k nim poután byl svazky nejsilnější náklonnosti. V celém živobytí tohoto velikého Vlacha vskutku patrné jest jemné směšování bystrého rozumového enthusiasmu s hlubokou lidskou láskou, pročež nazýván jest pravým krajanem Danteovým.

Bylo to studium tohoto velikého básníka, v němž viděl proroka svého národa, že národní smýšlení Mazziniho prohloubilo se v náboženský enthusiasmus; a byla to umělecká stránka, jež vlastenecký cit Mazziniho prvně zanítla. Umění jest vyslovení národního života formami krásna; a Mazzini viděl se v zemi bez umění, krom umění minulosti, ježto neměla života leč v minulosti. »Bylo nutno vyšetřiti dřímající, skrytý a bezvědomý život lidu našeho; položiti ruku na poloztuhlé srdce národa; počítati jeho sporé údery a z nich s úctou učiti se záměru a povinnosti italského genia.« Ale Itálie poznačována byla posměšně jakožto »výraz geografický«; kdežto pro vznik umění nutný byl svobodný rozvoj vlastního bohatého života Itálie. Protož obrátil se Mazzini rozhodně k otázce politické — jak získati Itálii svobodu a jednotu — a ihned přidružil se k tajnému spolku Carbonarů. Vůdcové sboru tohoto

poslali jej do Toskány, aby tam odbor založil. Polapen byv agentem provocateurem, byl uvězněn, a guvernér Janovský oznámil otci jeho, že »je to mladý, nadaný muž, veliký milovník osamělých nočních procházek a obyčejně mlčelivý o předmětu úvah svých, a že vláda není milovníkem mladých nadaných mužů, když předmět dum jejich jest jí neznámý«. Hrubě vojskem od otce svého odtržen, poslán jest Mazzini na pevnost Savonu, hledící na moře v Západní Riviere. Zde prodlel nějaký čas, a Bible, Tacitus a Byron byli společníky jeho samoty. Výborem senatorů v Turině prohlášen za nevina; již před tím pojal však v osamělé kobce své plán nového spolku Mladé Italie — sdružení mladých mužů sjednocených obecnou věrou a horlivostí — k osvobození vlasti. Následovala cesta do Švýcar a Francie; a v Marseilles-u, kam uchýlily se veliké řady italských uprchlíků, načrtl Mazzini plán a pravidla nového sdružení. Asi v touž dobu (v dubnu 1831) nastoupil na trůn sardinský Karel Albert, jenž čítán býval v řady Carbonarů, i měli mnozí za to, ten že uskuteční svobodu a jednotu Italie. Mazzini nesdílel tyto názory. Nabádal sice skutečně pamětihodným listem krále sardinského, aby postavil se v čelo hnutí pro nezávislost Italie, řka, že má na vybranou souzenu býti potomstvem jakožto největší z lidí anebo poslední z tyranů italských. Avšak nikdy nevěřil nikdo tak pevně v božské právo Republiky, jako věřil Mazzini. On se domníval, že spása Italie neuskuteční se žádným vladařem, leč toliko republikánským sdružením lidu italského. I roku 1861 píše: »Vše, co říše Piemontská dáti nám může — jestli i tolik dáti může — bude Italie, zúžená o krajiště, která vždy byla, jsou a budou italská,

jež však nicméně poskytnuta byla cizí vládě oplátkou za prokázané služby; Italie, bídný otrok politiky francouzské, zneuctěná svým spojenstvím s despotismem; slabá, porušená a vyděděná ze všeho mravního poslání a nescoucí v sobě zárodky provincialní autonomie a občanské války.« Vskutku drží dnes Francie a Rakousko provincie italské, aniž posud prosta jest Italie snah odštěpnických; zatím co nynější její státníci zdají se býti více zaujati výrobou pušek a pancéřových lodí, jakož i získáváním území v Africe nežli prováděním nějakého »mravního poslání«. Musí se však přiznati, že pokud patrno (a je to úsudek tak kompetentního pozorovatele jakým jest M. de Laveleye), nestává příliš význačné nálady pro republiku, Mazzinimu tak milou; ana v Italii, jako v každé jiné zemi, zastiňuje nyní otázka sociální otázku čistě politickou.

Mazziniho republikánský ideal nebyl však nižádným pouze politickým mechanismem, nýbrž organickou jednotkou, jejíž život tvořila náboženská víra. Mazzini shledal Italii prospěchářskou a materialistní, proniknutou francouzskými ideami a oslabenou svým spoléháním na francouzskou iniciativu. On byl pln naděje, že by Italie mohla nejenom dosíci své vlastní jednoty, ale mohla by kdysi úplněji dovršiti, jako učinila za Říma Caesarů a Říma Církve, jednotu světa západního. »Se své strany věřil jsem«, praví, »že veliká otázka dne jest otázkou náboženskou, jížto otázky ostatní jsou pouze podřaděny.« Bylo třeba přesvědčiti Vlasy, že jejich »jediná stezka k vítězství vede skrze oběť — vytrvalost v obětech«. A tak místo starého panáčkového mechanismu Carbonářského, jakožto představitele těchto ideí, máme spolek Mladé Italie, naplněný de-

chem nového života. Ve všeobecných předpisech pro členy Mladé Itálie podává Mazzini důvody svého republikánského kředa. Mladá Itálie jest republikánská, praví tam, jelikož každý národ měl by tvořiti svobodnou a rovnou společnost bratří; jelikož všecka pravá svrchovanost spočívá v národě; jelikož výsada směřuje k podkopání rovnosti občanů a tudíž k ohrožení svobody země; jelikož republika zavírá jinak otevřenou stezku uchvatitelství; jelikož monarchie zahrnuje střední živel aristokratický, jenž je zdrojem nerovnosti a rozvratu; jelikož monarchie, která nyní nemůže založena býti na zaniklé víře v božské právo, stala se příliš slabým poutem jednoty a autority; jelikož v Itálii není žádných monarchických živelů; jelikož tradice italská je v podstatě republikánská; jelikož by monarchie zavlekla Itálii v ústupky cizím dvorům, ve spoléhání se a šetrnost k diplomacii, jakož i v potlačování živlu lidového; jelikož veškerá dřívější hnutí italská byla v podstatě republikánská; a protože představa Republiky, ovládající každý evropský odbojnický projev, odvolává se k sympathii a obraznosti lidu italského.

Nikdy nebylo větší oddanosti nějaké věci, než jakou projevovali vůdčí členové Mladé Itálie. »Nikdy neviděl jsem,« pravil Mazzini, »jádro mladých lidí tak oddaných, schopných tak silné vzájemné lásky, tak čistého nadšení a takové hotovosti v každodenní, každodohodinné trampotě jako bylo tomu při tehdejších mých spolupracovnících. Byli jsme Lamberti, Usiglio, Lustrini, G. B. Ruffini a pět nebo šest jiných skoro samí Modenáné; sami, bez všelikého úřadu, bez podřízených, ponořeni v práci celíčký den i větší část noci; píšíce

články a dopisy, navštěvující cestovatele, přátelíce se s italskými plavci, rovnajíce své tištěné články, vízíce snopy, a takto střídající práci duševní s obratností lidí dělných.« Tak objasňoval nový italský apoštolát víru svojí svými výkony. V časopisu Mladá Itálie objevil se koncem roku 1831 manifest nové strany, psaný samým Mazzinim. Byla to výmluvná výzva, psaná pod vlivem rodícího se romanticismu doby té, ohnivá a vášnivá; pro vkus našeho chladnějšího a kritičtějšího období vskutku příliš květnatá. Mladé myslí vlašské předváděla obrození Itálie jako předmět náboženského nadšení, k jehož podporování Mladá Itálie »potřebuje očistit se od všelikých otrockých zvyků, od všeliké nedůstojné náklonnosti«. Aby se nové hnutí odlišilo od Carbonářství, jež bylo individualistní, založené na výpočtech zájmů hmotných a přístupné kompromisům, hlásáno nyní, že Družnost jest novým heslem. »Revoluce nutno dělati lidem a pro lid. To je naše Heslo; ono zahrnuje celé naše učení, jest naší vědou, naším náboženstvím, zálibou srdce našeho.« Žádné veliké hnutí lidské nemůže nadále založeno býti na teorii individualistní; nadešlo období činnosti hromadné, a národní organism musí býti proniknut vědomým významem svého poslání. Po manifestu tomto následovaly jiné spisy Mazziniho, obsahující »Myšlenky, řízené k básníkům 19. století«, »O bratrství národů«, »Spolek francouzského a německého národa«, a »Mladá Itálie národu německému a liberálům francouzským«. V srpnu roku 1832 byl Mazzini z Francie výnosem vypovězen. Bylo však snáze výnos uveřejnit než provésti. Zvědové, sloužící prefektu francouzskému, byli stejně ochotni posloužit i psanci; a tak se stalo, že

poslal do Genevy přítele svého, jenž osobou velmi mu byl podoben, zatím co sám »procházel se klidně řadou policistů, oděných stejnokrojem jakés národní gardy«, i byl s to zůstatí celý rok v Marseilli, spisuje, opravuje důkazy, dopisuje i odbýváje tajné schůzky. Tak pod výchovným nátlakem hrozivého despotismu vyvinul se v Mazzinim onen »kočičí krok«, jak to jistý spisovatel nazval, kterýžto »nikdy jej Evropě neprozradil, an nedotknut obcházal jejími silnicemi a stezkami, kdy jen se mu zachtělo, jako pravé zjevení a duch Republikanismu, jímž i byl«.

Spolku Mladé Italie bylo brzy zakusiti los chystaný všem, kdo zvednou prapor vzpoury proti organizované křivdě. Mazzini sám vytvořil si představu národní revoluce skrze povstání států sardinských, při čemž byly Janov a Alessandria dvěma středisky hnutí toho. Ale následkem nahodilé hádky dvou dělostřelců přivedena byla vláda na stopu tajného spiknutí, a velmi záhy nastalo hromadné zatýkání. Vláda vzala útočiště ke strašlivému ukrutenství i schytralým výmyslům. Někteří vězňové byli falešnými podpisy přivedeni k domněnce, že udali je vlastní jejich přátelé. V jiných případech zavřen byl s vězněm do téže celly domnělý spoluspiklenec, aby na něm jeho tajemství vylákal. Ně kterým vězňům přilito něčeho do pitné vody na zeslabení mohutností rozumových. Pod okénkem vězňovy celly hlásával veřejný vyvolavač popravu přítele jeho. Mazziniho nejmilejší přítel, Jakub Ruffini, kterého popisuje jako »mladíka nejlíbeznější povahy, nejčistší a nejstálejší náklonnosti, jakého jsem kdy poznal«, — vytrhl jedné noci hřeb ze dveří svého žaláře a otevřel si jím tepnu krční. »S tímto posledním

protestem proti tyranii hledal útočiště v lůně svého Tvůrce.« Posléze byli někteří popraveni, jiní na řadu let uvězněni, kdežto některým podařilo se uprchnouti. Mazzini sám byl mezi k smrti odsouzenými. Tak skončil první pokus Mladé Italie.

Avšak čin byl mottem povstalců, i rozhodli se za krátko potom pro pokus nový. Mazzini odešel do Genevy, kdež pomáhal založiti nový časopis zvaný *L' Europe Centrale*, a kdež uzavřel působiti na Savojsko. V dějiny nezdařené této výpravy nemožno se zde pouštěti pro omezenost místa. Stačíž, řekneme-li, že proti radě Mazziniho postavena výprava pod vedení generála Ramorina, jenž za polského povstání poslán byl pařížským Výborem přátel Polsky do Varšavy. Následovalo váhání, nedostatek důvěry, vyčerpání fondů a konečně zrada Ramorinova. »První období Mladé Italie bylo ukončeno a skončilo porážkou.« Vlády krutě nakládaly s italskými vyhnanci, pod jejich soudní správou stojícími; jiní prchali, uchylující se na mnoze do Švýcar. Mazzini a tři přátelé jeho skrývali se nějaký čas v Lausannu, posléze však usadili se v Bernu, smutni, bídou sklíčení, zahnaní od přátel a domova, avšak zasvěceni velikému ideálu. »Byli dětmi nového světa, dětmi nové víry . . . Viděli národy obrozené, a plemena dlouho rozdvojená, postupující pospolu ve bratrství, důvěře a plesu, an anděl Svobody, Rovnosti a Lidskosti rozestřel nad nimi bílé svoje perutě.« Dne 15. dubna 1834 uzavřelo osmnácte Bernských vyhnanců, Poláků, Vlachů a Němců, smlouvu bratrství a založilo spolek *Mladá Europa*, za jehož posláním prohlášeno zřízení lidstva takým způsobem, »aby bylo s to co možná záhy ustavičným pokrokem

odkrytí a využití ten zákon boží, jímž mělo by se spravovati«. Žádné pravé sdružení, prohlašováno, není možné, leč mezi lidmi svobodnými a rovnými; a protož věc, o níž jest usilovati, je jednota republikánských národností. »Všeliká výsada jest porušením rovnosti. Všeliké libovolné pravidlo jest porušením svobody. Každý sobecký čin jest porušením bratrství.« Koncem téhož roku založil Mazzini spolek Mladého Švýcarska, a v červnu roku 1835 časopis k šíření jeho ideí, nazvaný *La Jeune Suisse*. Avšak vlády evropské pozorně střežly vyhnance ve Švýcařích, a v červenci roku 1836 vyslala vláda francouzská jistého Augusta Conseila do Bernu, aby získal si jejich důvěry, odhalil tajnosti jejich a pak je ovšem zradil. Švýcarská vláda byla slabá a bázlivá; a když v září roku 1836 přerušila francouzská vláda diplomatické spojení se Švýcarskem, úřady švýcarské povolily, a Mazzini odsouzen byl k trvalému opuštění republiky švýcarské. Pokrčil rameny, praví, a zůstal až do prosince, hledán nadarmo na všech stranách; potom však následkem zdravotního stavu dvou přátel, kteří sdíleli s ním zkoušky jeho, odešel a přišel v lednu roku 1837 do Londýna. »Peklo vyhnanství« nebylo Mazzinimu nikdy tak strašlivé jako za jeho prvních několik měsíců v anglickém hlavním městě. Byltě ve stavu nejhlubší chudoby. »Mlčky zápolil jsem dále,« praví. »Zastavil jsem, bez možnosti vyplatiti je kdy opět, ty nečetné drahé upomínky buď na matku nebo jiné, kteréž jsem měl; potom věci menší ceny; až jedné soboty viděl jsem se nucena zanésti starý kabát a pár bot do jedné z půjčoven, kde v sobotu večer tlačívali se chudí a padlí, aby získali potravu na neděli. Potom někteří

z mých krajanů zaručovali se za mne, a já se vlekl sem tam půjčkovými společnostmi, které ubožákům poslední kapku krve vyssávají a často olupují je i o poslední zbytek studu a důstojnosti, vydírajíce na nich čtyřicet i padesát procent při několika librách, kteréž v jistých ustanovených hodinách spláceti musí po týdenních splátkách v písárnách, zařízených v hospodách, nebo kořalnách a pivnicích, mezi zástupy opilců a zhýralců.« Avšak kromě tohoto strašného fyzického utrpení navštěvovalo v ten čas duši Mazziniho strašidlo příšerné pochybnosti. Činil dobře veda jiné, aby obětovali Idei štěstí své i život svůj? »Cítil jsem se vinníkem — vědomým zločinu, ale neschopným pokání. Podoby zastřelených v Alessandrii a Chambéře vyvstávaly přede mnou jako přízraky hříchu a jeho odhalená výčitka. Do života nemohl jsem jich zpět povolati. Kolik matek zaplakalo mojí vinou! A kolik se jich ještě musí naučit pláči, setrvám-li v pokusu podněcovati mládež italskou k hrdinnému jednání, buditi v nich touhu po společné vlasti! A což, je-li vlast tato vskutku jen preludem!« Kdyby byl tento duševní stav potrvál ještě dlouho, Mazzini praví, že by byl musil buďto sešileti anebo skončiti samovraždou. On však zkoumal sám sebe a ujistil mysl svou o čistotě záměru jejího. Zkoumal věc svoji a přesvědčil se, že je spravedlivá. A tak nabyl opět vnitřní rovnováhy a klidu duše. »Život,« prohlašuje, »jest posláním. Každý jiný výměr života je falešný, a svádí s cesty všecky, kdož ho přijímají.« Jasně-li znamenáme, že jednání naše jest v souhlase s nejvyššími příkazy a je zasvěceno snahám všeobecným, pak nezbytný zápas — ten »snubní úsvit s hromu třesky, všade s my-

šlénkou kde oddán čin« — neporuší náš vnitřní klid. Jsme bojovníky Ideje, a to je zárukou našeho jednání. »Domníváte se, že přišel jsem, abych pokoj přinesl na zemi? Nepřišel jsem přinést pokoj, ale meč.« A tak Mazzini chápe účel života našeho a jsa si vědom vznešenosti a nezištnosti svých snah, nalezl mír, a černé mraky pochybností se rozprchly.

Vyživuje se pérem svým a věnuje nemalou část svého času i sil svých pomoci a výchově chudých a nešťastných krajanů v Londýně, Mazzini lopotil se dále, všímaje si každého evropského hnutí s myslí ustavičně upjatou k otázce italské. Průběhem této doby povstalo několik z jeho nejvýznamnějších úvah — tak úvahy o Lamennaisovi a Byronu i Goetheovi roku 1839, dvě o Carlyleovi roku 1843, a úvaha o drobnějších pracích Danteových roku 1844. Obě úvahy o Carlyleovi — první o »Duchu a tendenci spisů Tomáše Carlylea«, a druhá o Carlyleově »Revoluci francouzské« — jsou obzvláště cenné a obsahují posudek vyznačující se jak hlubokým rozhledem, tak i silou sympathie. »Vše, co Carlyle potírá,« dí Mazzini, »jest vskutku nesprávné, a nikdy nebylo potíráno důrazněji; čemu on učí, není vždycky správné. Jeho tužby náležejí budoucnosti — povaha a vlastnosti jeho rozumu poutají jej k minulosti. Moje sympathie mohou si osobiti jednu půlku muže toho — druhá polovina mi uniká.« Hlavní zdroj slaboty Carlyleovy postřehá se v jeho individualismu. U Carlylea sklání se jednotlivá duše ponížene před Svrchovanou Mocí, s nížto nemůže přijíti v žádném spojení a před jejímž zrakem není ničím. Souborný život lidstva jest nepovšimnut, a většina lidí zůstává povržena. Tak

vzniká ctění hrdin, silní vládcové a »spasitelé společnosti«. Carlyle jest pravý Jan Křtitel, volající s pouště moderního života k jednotlivci, aby se kál a konal »úlohu, jež leží mu nejbliže«. Toť veliké a potřebné poslání, jak Mazzini uznával; a jak výborně Carlyle naplnil poslání to, víme všickni. Není to však nejvznešenější poslání pro náš věk. K nebešťanům nemůžeme se obracet jinak, praví Mazzini, leč skrze souborné človenství. Přirozenost svou nemůžeme rozvíjeti osamocenou prací (kterou vskutku poměry moderního života činí víc a více nemožnou), ani pozorováním toliko Moci, jak projevuje se ve světě hmotném. Spíš možno je to vmísením se ve všeobecný život a pokračováním v rozvoji nekonečného díla. »Zničte pojivý článek mezi všemi lidskými životy, vyhladte neomylnost zahrnutou v představě pokroku, v představě sceleného lidstva — a čím je mučednictví leč samovraždou bezúčelnou? . . . Smutek, nekonečný smutek, rozkol mezi vůlí a mocí, rozčarování, sklíčenost — toť jest život lidský, hledí-li se naň toliko s individuálního hlediska.« »Mr. Carlyle chápe pouze jednotlivce; pravý smysl jednoty pokolení lidského mu uniká. On sympatisuje se všemi lidmi, avšak jenom s odděleným životem každého z nich a nikoli s jejich souborným žitím.« Tím je to, že Carlyle, vzdor svým velikým mohutnostem, svému šlechtnému duchu i svým plodným myšlénkám nemůže býti v nějakém vyšším smyslu prorokem demokracie; neboť žádný člověk, ať jakkoliv veliký, nemůže býti vnuka-tem epochy, jejíž vůdčí ideu nepochopuje.

Tento mocný úsudek odnášel se k dílu autora, jenž nebyl Mazzinimu nijak cizím. Oba ti mužové se

setkali a přese všechny různosti naučili se znáti cenu svou navzájem. Když anglická vláda, sníživši se, hrála Rakousku úlohu vyzvědače a udavače, otevírajíc dopisy Mazziniho a ústy jednoho ze svých vůdčích mužů pomlouvajíc charakter jeho — projevil Carlyle dopisem v Times (15. června 1844) úctu svoji pronásledovanému italskému vyhnanci takto: »Měl jsem čest znáti M. Mazziniho řadu let, a ať myslím cokoli o jeho praktickém rozhledu a obratnosti ve světských záležitostech, mohu všem lidem s velikou nenuceností dosvědčiti, že on jest, poznal-li jsem kdy jakého, muž duchaplný i cnostný, muž ryzí pravdivosti, lidskosti a ušlechtilosti duševní, jeden z těch vzácných lidí, spočítatelných, bohužel, ale jen jako jednotky na tomto světě, kteří zasluhují si název duší mučednických; kteří mlčky a zbožně v každodenním žití svém chápou a vykonávají to, co se tím míní.« Lži lorda Aberdeena a pomluvy (později napravené) Sira Jakuba Grahama nezvýšily Mazziniho úctu k vládě anglické, jež zdála se mu »založenou na nesmyslné výsadě dědičné moci a udržovanou takými prázdnými formulami jako: ‚Hlava státu panuje, ale nevládne‘.« Takové smyšlenky zdály se mu chovati »základní vadu strojenosti nebo nemravnosti«, a vésti k neustálé revnivosti mezi »nepatrným a privilegovaným zlomkem společnosti« a velikou spoustou lidu. Avšak i při nechuti proti vládě, choval Mazzini u veliké vážnosti anglický lid, mezi nímž našel mnoho milých přátel a spolupracovníků o veliké věci, jež tak mu k srdci přirostla.

Zatím přecházelo hnutí italské v ruce stran a sekt, s nimiž Mazzini nikterak nesympatisoval. Kompromis,

materialismus a skoro pověrečná víra v počin Francie — všechno to obzvlášť Mazzinimu protivné — vytvořilo značnou družinu tak zvaných Mírných, kteří věřili v diplomacii, a z nichž někteří spoléhali se na Pia IX. — důvěra to, jež měla býti záhy hrubě ořesena, ačkoli dobře lze za to míti, že papež ten nastoupil s pěknou zásobou dobrých úmyslů. Avšak na-dešel rok 1848 — rok revolucí, a s ním i povstání v Italii. Meč tasen byl lidem Sicilským a Benátsko-Lombardským, a výbor válečný zasedal v Miláně. Mazziniho ideou bylo, aby zřídila se povstalecká vláda, která by sjednotila živly Benátské a Lombardské a tak utvořila jádro Sjednocené Italie. S nadějí tou spěchal do vlasti mluvě prvně v Bescii a potom postupuje k Milánu. Benátkám vládl Manin, i radil Mazzini, aby se Italie srazila kol vlajky benátské. Ale opět následoval nezdar, a republikánské hnutí v Lombardii se shroutilo. Nemaje tu více co činiti, Mazzini odebral se skrze Francii do Toskány. Zatím uprchl papež ze Říma, jenž stal se takto svobodným městem. Mazzini rozhodl se odejítí tam a ve »městě ducha« zaříditi Republiku, jež náležitě prohlášena byla dne 9. února 1849. Ustanovena prozatímní vláda, jež správu po dva měsíce vedla. Sbor tento odvolal se ku všeobecnému hlasování, aby zvolilo Ustavující Shromáždění jednoho sta padesáti členů, kteréž udaného dne prohlásilo světské papežství za zrušené a Republiku za zřízenou. »Řím,« praví Mazzini, »býval snem mých mladých let, plodivou představou mého duševního pojmání, úhelním kamenem mé rozumové stavby, náboženstvím mojí duše; i vešel jsem do města jednoho večera na počátku března, s hlubokým po-

citem bázně, skoro úcty. Řím byl pro mne, jakož posud jest přese svoji nynější kleslost, chrámem člo- věčenstva.« K návrhu Mazziniho zvolilo Shromáždění dne 18. března válečný výbor; armáda rozvržena na 45.000 mužů, a ustanoveno poslati 10.000 mužů ku pomoci Piemontským. Avšak po bitvě Novarské, kdy říše Piemontská svolila k tomu, co Mazzini označil za její »hřích a hanbu«, utvořil se v Římě triumvirat; členy jeho byli Mazzini, Aurelio Saffi a Armellini. Krátká historie slavné Republiky římské a kruté ztroskotání její rukama sesterské republiky dobře jsou známy. Dne 25. dubna přistály voje francouzské v Civitě Vecchii, a občanstvo uzavřelo brániti svoji věc, a bude-li třeba, za ni i umříti. Vpád do Říma smyslnil, jak praví Mazzini, Ludvík Napoleon, který připravuje svou tyranii doma, snažil se získati podporu Církve a navyknouti vojsko páliť proti republi- kánské vlajce. Dne 7. května žádalo francouzské Shro- máždění vládu francouzskou, aby vyslance svého M. Lessepsa zmocnila dohodnouti se s Republikou římskou. I uzavřena koncem května smlouva, jižto zřízen spolek mezi Republikou a Francií, dle kterého mělo fran- couzské vojsko brániti Řím v případě nájezdu. Avšak francouzský general Oudinot odmítl uznati tuto smlouvu; Francouzové opanovali výšiny kolem města, a počalo obležení, jež skončilo pádem Republiky a vstupem francouzských vojáků do města. Mazzini byl životem a duší obrany té: mezitím co obklopen byl raněnými a umírajícími, bylo jedinou jeho utkvělou představou zachovati neposkvřněnou vlajku, ten prapor římský, na kterém napsáno bylo »Bůh a Lid«, a který mohl se státi praporem obrozené a sjednocené země pod

vůdcovstvím Říma. Avšak po obležení odcházel jako starý, zlomený muž, pokud tělesných sil se týkalo. Markéta Fullerová, jež šlechtným úsilím o raněné v době obležení získala si láskyplné úcty Mazziniho, takto popisuje tehdejší jeho vzezření: »Mazzini vy- trpěl millionkrát více, než já dovedla; on nesl strašnou svoji zodpovědnost; nejmilejší své přátele uvedl v za- hynutí; všecky ty noci strávil beze spánku; ve krát- kých dvou měsících sestárnul; všecky životní šťávy zdály se vyčerpány; oči jeho byly celé krví podlité; kůži měl barvy oranžové, masa neměl žádného, vlas jeho bílým byl promísen; ruky jeho bylo trapno se dotknouti. Ale on nikdy necouval, nikdy neochaboval: v poslední hodině protestoval proti složení zbraně, vlídný a klidný, avšak pln ohnivějšího předsevzetí než kdy jindy; v něm ctila jsem hrdinu, neuznávajíc sebe jemu za podobnou.«

Republika padla, náměstek Kristův vrátil se pod ochranou francouzských bodáků do Říma, a Maz- zini odešel do Švýcar a po té do Anglie. Činnější část jeho života uplynula, ač ještě roku 1857 osobně po- máhal při povstání a silně se opíral spolku Sardin- ských s císařem francouzským r. 1859. Tento byl dílem diplomatického Cavoura, a Mazzini nevěřil ve spásu Italie skrze diplomacii. Jako věc skutečnou víme, že Italie v cenu za spolek tento složila Savojsko a Nizzu. Sjednocená Italie, jak jí Mazzini rozuměl, neexistuje doposud; na jejím místě vidíme skomolenou Itálii monarchie a diplomacie, výtvor Viktora Emanuela, Ludvíka Napoleona a Cavoura. Je to však přec lepší, než »geografický výraz« Metternichův; neboť Vlach má nyní vlast, má důstojnost a silnou polití-

ckou svobodu. Má však, bohužel, také zároveň ohromnou vojenskou moc a strašlivou bídu. Ku sjednocení Itálie pod králem z domu Savojského značně přispěl Garibaldi. Podporován Mazzinim přivedl ke zdárnému konci povstání na Sicílii a stal se diktátorem Střední Itálie. Zatím co Mazzini naléhal na postup k Římu a na hnutí proti Rakousku v Benátkách, přenesl Garibaldi naproti tomu výboje své na Viktora Emanuele, jehož říše byla tím upevněna. Spojení Říma s Itálií zdrželo se až do pádu císařství francouzského. Dne 20. září 1870 vešly voje italské do města, a světská moc papežství zanikla.

V době této sledoval Mazzini pečlivě všechny politické a socialní zjevy i vytvořil některé ze svých nejdůležitějších spisů. Úvaha o »Evropě: jejích poměrech a vyhlídkách« objevila se ve Westminster Review roku 1852, a větší část »Povinností člověka« roku 1858. »Myšlenky o demokracii v Evropě« vyšly roku 1847 v People's Journalu. Ježto v posledních několika letech dostalo se veřejnosti ¹⁾ dvou laciných a vhodných vydání posléze jmenovaných úvah, nejsou zahrnuty ve přítomném svazku, ačkoliv obsahují snad nejzávažnější a nejsvráznější projevy myšlenky Mazziniho. Ve všech těchto úvahách podává Mazzini svým čtenářům kmenové svoje idee. Společnost jako celek pojímaná, myšlenka souborného lidstva, složeného ze svobodných národností, život pojímaný jako poslání, povinnost pozorovaná jako naplnění božského zákona a jako měřítko individualních práv, jednota myšlenky a činu, víra ukazovaná skutky,

¹⁾ anglické (pozn. překl.). Do tohoto českého vydání »Povinnosti člověka« jsou zařaděny.

svědomí a tradice jakožto zkumadla pravdy — to jsou hlavní idee, jimž tam učí.

Nižádná část učení Mazziniho není důležitější nežli jeho kritika ideí, shrnutých ve francouzské Revoluci. Mazzini viděl v události té závěr, nikoli vstup jisté epochy — epochy individualních práv, kteráž po období zmatku měla následována býti epochou sdružování, života kolektivního. Revoluce vybojovala posléze člověku ona práva jednotlivce, za něž zápasila protestantská Reformace; avšak podle Mazziniho nezbytně končila despotismem. »Když povstal Napoleon, ten nejmocnější jednotlivec období toho a důvěřuje síle, řekl Vzdej se! — revoluce couvla před ním, a s výjimkami jen velmi nečetnými všickni ti mužové, kteří byli přísahali zemřítí aneb svobodně žítí, umkli a povolující, zasedali na lavicích konservativního senátu anebo na lavicích Institutu.« Nevykonal tedy tento individualismus nic dobrého? Ba ano; on jest mocný ničením, a sežehl klamů a lží nemálo. Avšak Mazzini upírá, že by mohl něco vytvářeti; nový plod pochoditi může toliko od souborného žití. S Družností kráčí Povinnost. Jednotlivec zápasil až potud za svoje práva; nyní chce spolupracovati se svým národem o naplnění poslání jeho, se světem v jeho rozvíjení věčného zákona pokroku. Tento zákon pokládán jest za odhalení vůle Boží, v čemž, jak pravil Mazziniho krajan Dante, spočívá mír člověka. »Nedostatek nejvyššího tvaru Povinnosti, všeobecně přijatého, k němuž jeden každý odvolávati se může, navyká pomalounku a nepozorovaně mysl lidu, aby se podrobovala dovršeným událostem; zdarstává se znamením práva, a co se stalo, zaujímá

v úctě lidu místo Pravdy.« Z tohoto lze poznati, že Mazzini naprosto opírá se nauce, že člověk jedná pouze ze sobeckých ohledů. Tuto nauku, přijatou od většiny ekonomů a politiků za samozřejmou, jež však zřejmě ztrácí svoji sílu pod vlivem mravních učitelů, jako je Ruskin — odsuzuje Mazzini, ana má za následek krutovládu autority, vychází-li se s hlediska kolektivního a »anarchii zvířecích náklonností«, přijímá-li se s hlediska individualního. V nižádném případě nemůže poskytnouti základ k nějaké pravé společnosti. »Zajisté,« píše, »ne proto, aby získali nízké a nemravné každého sama pro sebe, prolévali tak mnozí velicí lidé, svatí mučedníci myšlenky, od doby k době, od století ku století, slzy duše a pot i krev těla. Jsouce bytostmi odevzdanosti a lásky, pracovali a trpěli pro cosi vyššího než jednotlivce; pro ono Lidstvo, jež mělo by býti předmětem všeho našeho úsilí, a jemužto jsme všickni zodpovědni. Předpokolením, které se jim posmívalo a je pronásledovalo, oni klidně pronášeli svoje prorocké myšlenky, se zrakem upjatým k obzoru příštích časů; mluvili k oné souborné bytosti, která vždycky žije, která stále se učí, a v níž se božská idea postupně realizuje; k onomu městu pokolení lidského, jež jediné sdružením všech důvtipů, všech lásek a všech sil skutečniti může ten záměr prozřetelnosti, který převládá při našem stvoření zde na zemi.«

Mazziniho vznešený idealismus, jeho náboženský duch a důraz kladený spíše na povinnost než na práva, často jej přiváděly v rozpor s mnohými z povstalců evropských, kteří velebíce jeho zápas pro Itálii, nikterak nebyli nadšeni týmiž motivy, jaké ovládaly

jej. Nejřednějším z těchto byl slavný ruský anarchista Bakunin, který s atheistického stanoviska neúprosně posuzoval theologickou politiku Mazziniho. Nicméně Bakunin, odporuje mysliteli, obdivoval se muži. »Je-li v Evropě,« praví ve svém hanopisu (psaném r. 1871) ‚La Théologie politique de Mazzini et l'Internationale‘, »muž všeobecně vážený, kterýž za čtyřicetileté činnosti, nevidaně věnované službám velké věci, zasloužil si skutečně úcty té — je to Mazzini. On jest bez odporu jednou z nejšlechtnějších a nejčistších osobností našeho věku.« Bakunin, jako Mazzini, věřil ve družnost, ale jeho pojem solidarity byl velice odchylný od pojmu Mazziniho. »Lidský rod,« praví tento ruský myslitel, »má jako jiné rody živočišné vrozené svoje zásady, jež jsou obzvlášť jemu vlastní a všechny tyto zásady sbírají se anebo se redukují v zásadu jedinou, které říkáme solidarita.« Je to otevřené vytčení naturalistického názoru o člověku, v němž spatřuje se takto jeden člen v pořadí zjevů, a jehož touha po sjednocení není ničím více nežli vyšším útvarem družného instinktu. Toť velmi se odchyluje od Mazziniho sjednocení duševního, »jeho města pokolení lidského«, vně času i prostoru.

Stejně rozhodným byl Mazziniho odpor proti staršímu francouzskému komunismu, jak jej kázali Proudhon, Fourier a Enfantin. Nauky tyto zakládaly se, podle Mazziniho, na starých a klamných představách o právech a osobním ukájení tužeb lidského Já; a kdyby v praxi uvedeny byly, vedly by buďto ku despotismu nebo anarchii. Jeho postavení k našemu běžnému socialismu bylo by asi trochu jiné; jeť historický a spojen jest s oněmi demokratickými útvary,

jež on pokládal za podstatné, a jichž si starší francouzští komunisté nevěšali. Mnozí socialisté zdají se pohlížeti na Mazziniho tak, jakoby se zabýval hlavně toliko otázkou politickou, jakožto odlišenou od otázky sociální. Sotva však dokazují to spisy jeho, které obsahují mohutnou diagnosu přítomných sociálních poměrů. Tak píše: »A ježto nemožno jest sníti o mravním a duševním pokroku lidu, aniž by se pečovalo zároveň o jeho fysické zlepšení — ježto je nesmyslné říkat ‚Vzdělávej se!‘ člověku, jenž po čtrnáct až šestnáct hodin denně pracuje pro svůj chléb vezdejší, aneb mluvíti mu o lásce, an nevidí kol sebe nic leč chladné výpočty výdělkáře a krutovládu kapitalistického zákonodárce: seznáno, že sociální otázka nezbytně vstřípena jest na otázce politického pokroku. Lze je tudíž oddělití toliko zničením obou.« A dále v »Povinnostech člověka«: »Dnešního dne — a je to kletbou našeho sociálního hospodářství — kapitál je tyranem práce.« Hospodářský svůj ideál takto definuje: »Sdružení — ale řízené vašimi vlastními delegáty s pravým republikánským bratrstvím, a ze kterého bylo by vám volno vystoupiti dle libosti.« Není podstatné odchytky mezi tímto učením a naukou dnešních obhájců socialismu. Připustiti však možno, že Mazzini nebyl velikým hospodářem, a že jeho odboj proti nynějším poměrům práce řízen byl spíše srdcem než hlavou, a že zcela nepostřehal, jak právě ony poměry podněcují třídní zápas i v republikánských obcích, na př. ve Spojených Státech. I když však úplně nepronikl otázku hospodářskou, Mazzini alespoň netvrdil, jak přemnozí činí, že otázku tu luštití jest kázáním o mravnosti. Není pochyby, že otázka společenská je

v základě otázkou mravní; ale pak mravnost není bytostí metafysickou, existující vně skutečného světa. Je to vyjádření souladného stavu jednotlivce a společnosti ve světě vezdejším. A útok vedený proti přítomným hospodářským zřízením jest dvojí: Předně, že znásilňují spravedlnost olupující část společnosti o plný výsledek práce její; a za druhé, že fysické a společenské poměry, v nichž část ona žije, brání členům jejím rozvinouti řádně svoje schopnosti, to jest brání jim žití pravý mravní život. Možno-li obhájití útoky tyto, jest patrné, že otázku hospodářskou nelze dle všeho odloučiti od mravní otázky. A to byl nepochybně názor Mazziniho. Námitka jeho proti velké části učení socialistického byla, že ono vidí v problému společenském pouze hospodářskou otázku; kdežto je to v pravdě lidský problem, v němž otázka hospodářská je toliko jedním činitelem, ať jakkoli snad závažným činitelem. V úvaze své o »Válce a Komuně« vytýká problem ten takto: »Bezprostředním cílem lidstva jest souladný rozvoj všech jeho mohutností a a sil ku odkrytí a naplnění mravního zákona.« Naplnění zákona toho zřejmě zahrnuje spravedlnost v hospodářských poměrech společnosti; a právě tak zřejmě zahrnuje podmínky příznivé vzrůstu mravní přirozenosti každého člověka. Neboť lidé nemohou rozvíjetí povahy své ve vzduchu, nýbrž jenom ve skutečném světě rodinného života, majetku a zřízení.

Poslednější léta žití svého strávil Mazzini v Londýně, kde měl nyní mnoho přátel. Zdraví jeho bylo zlomeno, a jeho tělo mdlé. »Fysický,« praví Mr. Garrison, americký pokrokář, jenž navštívil jej r. 1867, »byl velice sešlý, výrazu sklíčeného, zdraví podlome-

ného, a patrně blížek konce svojí pozemské pouti.« Avšak duch jeho byl činný jako vždy, mysl jeho odhodlaná a silná. »V soukromé společnosti,« praví professor Masson, »bylo chování Mazziniho prosté, vlídné, láskyplné a někdy i žertovné. Měl hodně humoru a dovedl vyprávěti příběh anebo načrtnouti povahu velmi vtipně a výrazně, neopomíjeje různých zvláštností.« Byl hotov mluvit za příznivých okolností, a řeč jeho »za takých případností bývala dobrá, úplně nepedantská, ať o tom či onom, jak se naskytlo a často s rozmarem a smíchem.« Začalo-li se však o věci, o níz byl vážného mínění, tu »bojovával za ni, kladl důraz na ni, způsobil trochu lomozu o ní, peskoval vás s uštěpačnou vážností za to, že věříte v opak. Netrvávalo to však dlouho. Končovalo to smíchem; znali jsme způsob Mazziniho«. Jeho dvě poslední londýnská bydlíště byla na Fulham Road a v čísle 2. na Onslow Terrace, Brompton, z nichž druhé bylo skoro naproti místu, kde bydlíval Ledru-Rollin za svého vyhnanství v Londýně. Pokoje jeho byly plny knih a papírů, a ptáci, které vždy rád kolem sebe míval, poletovali za řeči jeho po pokoji.

Názory svoje o válce francouzsko-německé a událostech Communy podal Mazzini ve článku, jímž přispěl do *Contemporary Review* roku 1871. Nemohl se připojit k zatracování Německa, aniž věřil s Garibaldim, že prohlášením Republiky v Paříži nastal nějaký podstatný rozdíl ve stavu událostí, ačkoli byl rád, že dočkal se pádu císařství. Francouzská Republika, pravdivě praví, »nebyla výronem samovolného, rozvážného hlasu národa, povstávajícího ve jménu věčné povinnosti hlásit se o svoji svobodu... Byl to

pouhý de facto důsledek stavu věcí — zbabělého zřeknutí se náčelnictví se strany Ludvíka Napoleona a nedostatku všeliké jiné vlády«. Brzo na to odešel Mazzini do Italie a usadil se v Pise, kde žil pode jménem Giorgio Rosselli Brown. Domníval se, že snad mírné podnebí města toho posílí otřesené jeho zdraví. Ale v únoru následujícího roku zachvácen byl strašlivou křečí v hrdle, kteráž potrvála pět dní. Po té bolest na krátkou dobu ulevila, ale 6. března ucítil tlak v prsou, a druhého dne shledáno, že má pravé plíce zalité. Devátého téhož měsíce opustil ho hlas; a 10. března 1872 pokoušeje se promluvit k lékaři svému, klesl mrtev na lože. Pohřební pocta jemu prokázaná byla všeobecná; ohromný průvod osmdesáti tisíců truchlících provázel jej ke hrobu. Tělesné pozůstatky jeho odpočívají v massivní žulové hrobce na jedné z nejvyšších terras na Campo Santo v Janově, rodném jeho městě.

Viktor Emanuel, Cavour a Garibaldi označeni byli zároveň s Mazzinim jakožto zakladatelé moderní Italie. Ale široká hraniční čára odděluje Mazziniho od ostatních. Ani cíl, k němuž směřoval, ani prostředky, jichž se chápal diplomat tak úskočný jako Cavour, nemohly se zamlouvatí čisté duši Mazziniho. Se žádným vládařem z domu Savojského nemohl se Mazzini dohodnouti; a také v Garibaldim viděl člověka, jenž sklamal republikánský ideal. Mnoho se disputovalo o sporných otázkách mezi Mazziniany a zastanci italského státu quo; z velké části bez užitku. Hádka ta se většinou posílze rozplývá u věčný rozpor mezi idealistou a člověkem světa. Onen počítá s rozumem a svědomím; tento s obmezeními skutečné události a s nesnáze

případu. Lidé jako Cavour jsou pouze politiky — jsou smělí, obratní, schytralí, duchaplní, hotoví přizpůsobovat se potřebám okamžiku a použití jakéhokoli nástroje k dosažení svého úmyslu. Mysli Mazziniho byla však tato Machiavellská obratnost a prospěchářský kompromis protivným; neboť Mazzini byl na prvním místě muž nábožný, který tvrdil, že nelze politickou otázku odlučovati od náboženské. »Republikánská strana,« praví nám, »není stranou politickou; ona je v podstatě náboženskou stranou.« Kde je společný podklad tohoto náboženského idealisty s jedné a pouhého vojáka a pouhého diplomata s druhé strany? Tito založili italský stát monarchický, diplomatický, vojenský: Mazzini usiloval o založení náboženské pospolitě obce. Any snahy tak byly různé, výklad o postupech zdá se zbytečným. Dílo Mazziniho bylo naprosto jiného druhu nežli dílo královo, státníkovo a vojínovo. Jim běželo o zevnější stavbu, jemu o vnitřní život. Oni byli ochotni skloniti se před hotovou událostí; on odmítal učiniti tak. Oni vystrojili dřívější »geografický výraz« zevnější formou, o jejíž trvalosti málo kdo byl by měl chuť prorokovati. Byl to především Mazzini, kterýž dal Itálii dech nového života, který naučil její lid stálosti v oddání se ideálnímu dobru. Proroci zřídka se zdarem se setkávají za dnů svých, a tak bylo i u proroka novodobé Italie. Utváření Italie nepokračovalo tím způsobem, jakým on doufal, že bude; neboť Vlachové, kteří jsou lid vysoce schytralý a diplomatický, pokládali patrně za nejlepší skloniti se před krutými skutečnostmi, jež je obklopovaly. Jsou-li však, jak učí Emerson, fakta »fluidem myšlení«, můžeme za to míti, že idee Mazziniho přece

nabudou převahy v rodném jeho národě, a že přece možno v něm spatřovati duchovního otce příští italské republiky. Neboť o něm, jestli o některém moderním muži, můžeme říci, že

»Zřel dálné brány Ráje plát,
a nesnil, že to sen je snad;

leč slychal tajným vzruchem hnán,
i ve hrobkách, kde mrtvých stan,
jak pramen bublá odpoután.«

William Clarke.

Hlavní události v životě Mazziniho:

- 1805. Datum jeho narození (22. června).
- 1826. Vyšla první jeho úvaha (o Danteovi).
- 1827. Připojil se ku Carbonarům.
- 1830. Uvzněněn pro spiklenství.
- 1831. Osvobozen senátem Turinským; založil Mladou Itálii.
- 1832. Prohlášen za vypovězena z Francie.
- 1833. Chystané povstání v Piemontu potlačeno.
- 1834. Nezdařená výprava ze Švýcar. Mladá Europa.
- 1836. Vypuzen ze Švýcar.
- 1837. Mazzini přichází do Londýna.
- 1844. Vláda anglická porušuje korespondenci Mazziniho.
- 1848. Povstání. Mazzini v Itálii.
- 1849. Obležení Říma. Mazzini vrátí se do Londýna.
- 1853. Povstání v Miláně.
- 1857. Mazzini v Janově.
- 1859. Vydává *Pensiere ed Azione*. Založení Království Italského.
- 1865. Zvolen poslancem v Messině, ale odmítl složit přísahu věrnosti.
- 1869. Vypovězen ze Švýcar.
- 1870. Italské voje vstupují do Říma.
- 1871. Mazzini v Itálii.
- 1872. Smrt v Pise (10. března).

Seznam

hlavních spisů Mazziniho, sestavený pořadím jich vydání:

- 1827. Z evropské literatury.
- 1830. O historickém dramatě.
- 1830. O osudnosti, vzaté jako živel umění dramatického.
- 1833. Filosofie hudby.
- 1835. Víra a budoucnost.
- 1837. O italské literatuře po roce 1830.
- 1838. O Pavlu Sarpim.
- 1838. O básních Viktora Huga.
- 1839. Lamennais.
- 1839. Georg Sand.
- 1839. Byron a Goethe.
- 1839. Básně Lamartineovy.
- 1843. O duchu a tendenci spisů Carlyleových.
- 1843. O Carlyleově Historii Revoluce francouzské.
- 1844. O drobnějších pracích Danteových.
- 1844. Itálie, Rakousko a Papež (dopis Siru J. Grahamovi).
- 1844. Povinnosti člověka (první část).
- 1847. Myšlenky o demokracii v Evropě.

1849. Svatý Spolek národů.
1850. Od papeže ke koncilu.
1850. O encyklice Pia IX.
1850. Moc královská a republikanismus v Itálii.
1852. Evropa: Její stav a vyhlídky.
1855. Dva dopisy o Krimské válce.
1856. O theorii dýky.
1858. Povinnosti člověka (druhá část).
1858. Dopis Ludvíku Napoleonovi.
1861. Italská otázka a republikáni.
1865. Adresa k Piu IX. o jeho Encyklice.
1871. Válka a Communa.
1872. Italská škola republikánská.
1874. M. Renan a Francie.
-

ÚVAHY.

VÍRA A BUDOUCNOST.

Následující dílko, psané roku 1835, bylo částí onoho evropského republikánského apoštolství, které jsem se snažil dosadit na místo francouzského apoštolátu, jenž byl překažen a téměř potřen tísnivými zákony červencové monarchie. Účelem spisku bylo položit důraz na nutnost odítí onen evropský republikánský apoštolát náboženským rázem.

Vydáno bylo naším tiskařským závodem v Biennu a zabaveno na hranicích francouzských. Tak byl oběh jeho omezen na Švýcarsko, i zůstalo, s výjimkami velmi nečetnými, v Itálii neznámo. Znovu otištěno v Paříži roku 1850 francouzsky, ve kterémžto jazyku původně bylo psáno, a k žádosti vydavatele připojil jsem tehdy k němu následující Předmluvu.

Předmluva.

V Londýně, v srpnu 1850.

Stránky, tuto znova uveřejněné, psány byly již roku 1835, a pročítaje je opětně, pozoruji s hlubokým žalem, že bych je mohl znovu napsat i nyní.

Vydáno byvši jen několik dní po vyhlášení zákona ze dne 9. září proti tisku republikánskému, dílo toto s těží proniklo do veřejnosti. Patnácte let uplynulo od té doby, a přec neobsahuje ani jediné stránky, jež by se nehodila ku přítomnému stavu věcí.

Evropa otřesena byla až do základů, vzbouřena dvaceti revolucemi. Francie prohlásila lživost posledního útvaru monarchie — monarchie buržoastické. Německo — klidné filosofické Německo — mělo deset revolučních středisk na své půdě. Řev lidového lva slyšeti se dal ve Vídni: císař prchnul, prchnul papež. Revoluční láva rozlila se kolkolem, od Milána k Pešti, od Benátek k Berlínu, od Říma k Poznani. Prapor, nadepsaný heslem Svoboda, Nezávislost, Právo, rozvlnil se nade dvěma třetinami Evropy. Vše jest u konce. Krev našich hrdin a slzy

našich matek napojily toliko kříž mučenníka. Vítězství opustilo tábor náš, a náš válečný křik dnešní jest z osudné nutnosti válečný křik z dob před patnácti lety. Jsme odsouzeni opětovati volání z roku 1835. Musí tu býti nějaká hluboko tkvící příčina; příčina sloučená se samým zřízením naší strany.

Předčíme protivníky svoje odvahou, horlivostí i znalostí potřeb lidu. Kdekoli jsme se shledali jeden proti jednomu — jeden lid proti jedné vládě — vítězství bylo naše. A nezneužili jsme svého vítězství! Při prvním svém povstání strhli jsme šibenici. Ruce naše jsou čisté. Neodnášeli jsme si do vyhnanství ničeho, leč svoje neposkrvněné svědomí a svoji víru.

Proč tedy triumfovala reakce?

Ano, příčina tkví v nás samých; v našem nedostatku organisace, v rozkouskování, způsobeném v našich řadách soustavami, z části nesmyslnými a nebezpečnými, vesměs pak nedokonalými a nezralými, a přec hájenými v duchu prudké a výlučné nesnášenlivosti; v naší neustálé nedůvěře, v našich bídných nepatrných hříčkách, v našem naprostém nedostatku toho ducha kázně a pořádku, jenž jediný dosíci může velikých výsledků; ve drobení a tříštění našich sil množstvím malých středisk a sekt, mocných v ničení, ale slabých v budování.

Příčinou jest i postupné dosazování úcty zájmů hmotných na místo sklánění se před svatými ideami; na místo vznešené otázky výchovné, jež jediná může uplatniti naše úsilí; na místo pravých pojmů o životě a jeho poslání. Jest i v tom, že zapomněli jsme na Boha; zapomněli na jeho zákon lásky, oběti a mravního pokroku, i na velebnou tradici lidskosti —

k vůli theorii blahobytu, katechismu Volneyovu, sobecké zásadě Benthamově; je dále v naší lhostejnosti k oné třídě pravd, jež povznešeny jsou nad tento svět a jež jediné mohou jej přetvořiti. Příčina tkví též v úzkém duchu Nationalismu, postaveného na místo ducha Národnosti; ve hloupé domněnce se strany každého národa, že je s to rozřešiti politickou, společenskou a hospodářskou otázku sám; v jejich zapomínivosti na ty veliké pravdy, že věc všech národů jest jedna; že věc Vlasti opírá se musí o Lidstvo; že revoluce, nejsou-li zjevně formou úcty k obětování se za ony, kdož zápasí a strádají, odsouzeny jsou k nezdaru a zániku ve vlastním kruhu; a že cílem našeho zápasu, jedinou mocí, jež může nabyti vrchu nad spolkem těchto mocností, výplody to privileje a zájmu, — jest Svatá Alliance Národů. Manifest Lamartineův zmařil francouzskou revoluci r. 1848, jako řeč úzkoprsého nationalismu pronešená ve Frankfurtě zmařila revoluci německou; jako osudná představa zveličení domu Savojského zmařila revoluci italskou.

Jest nyní více než kdy jindy nutno potírati tyto směry — toť jest účel následujících stránek. Zlo vězí v nás samých. Musíme je překonati, anebo zahynouti. Jest potřebí, aby pravda stala se zjevnou, i tam, kde mluví proti nám. Ty, kdož by nás chtěli svést, snad to popudí, ale dobrý smysl lidu tím získá.

Pokud nepřítel našich se týče, osud jejich závisí od zdaru naší práce. Cestujeme pod bouřným mrakem, ale slunéčko boží jest v pozadí, zářivé a věčné. Mohou je zastřítí zraku našemu na nějaký čas — shladiti je s nebes nemohou. Evropa — Bohu díky — emancipovala se již u Marathonu! Toho dne *nehynbý* živel

Východu přemožen byl navždy. Půda naše přijala křest svobody: Evropa hnula se vpřed. Pokračuje až posud; aniž stačí několik bídných kusů knížecího nebo diplomatického papíru, aby ji zadrželo na její cestě.

VÍRA A BUDOUCNOST.

— — — — —
 — — — — —
 — — — — —

— — Ti, kdož káží trpělivost národům jakožto jediný prostředek proti zlům, je tísnícím, aneb kdož připouštějíce nutnost zápasu, přec by si přáli, aby učiniti počin ponecháno bylo jich vladařům, nerozumějí dle mého mínění stavu věcí, které nám nastávají. Mýlí se v povaze doby, nevědomky zrazují věc, již hleděli posloužiti, a zapomínají, že poslání devatenáctému století vykázané jest hluboce organické, že je to dílo počínu a obnovy, jež provésti dlužno samočinně, otevřeně, s odvahou a svědomím.

Nepostačí strhnouti říši do propasti; propast ta musí se uzavřítí a trvalá stavba vztýčiti na půdě její. Říše se rychle tvoří i ničí. Deset zničil jich Napoleon svojí železnou rukou, avšak monarchie sama žije, hledíc na hrob jeho s úsměvem vítězství. Tré ran, zasazených národem v roce 1830, ztroskotalo monarchii osmnácte věků starou; a přec jsme my zase psanci nové monarchie, povstalé na jejich ssutinách.

Dobře jest připomenouti si to.

Patnáctiletá fraška (la Comédie de

quinze ans) byla ve Francii výborně sehrána. Schytralý, bezvadný Jesuitismus herců zasloužil si plně závist samé monarchie. Jaké byly však výsledky?

Patnáctiletá fraška zničila monarchii starší větve Bourbonské; zničila však zároveň onu poctivou přísnou revoluční ráznost, jež postavila Francii v čelo evropských národů; odsoudila panující moc ve stav mnohaleté hrůzy, ztratila však také nejosvědčenější část Francie ve dlouhá léta nemravnosti. Vštípila pokrytectví v duše lidí; nadšenství nahradila duchem vypočítavosti; podnětnou sílu ducha obrannou schytralostí; srdce mozkiem. Mužná, silná národní idea vybledla pod spoustou drobných neúplných pojmů; a do ovzduší politického uvedeno odpadlictví.

Lstná, zrádná, podvodná půtká patnáctileté frašky pokryla francouzskou vzdělanost vrstvou korrupce, jejíž důsledky posud trvají. Druhá vrstva taková byla by vskutku osudnou, a jest důležité, abychom o tom uvažovali.

Je-li doba příhodná odtrhnouti se od přítomného a pokročiti k budoucímu, osudným jest všeliké váhání; ono vysiluje a ničí. Rychlost hnutí jest právě tajemstvím velkých vítězství.

Když vyčerpány jsou důsledky nějaké zásady, a budova, jež spočívala na ní po staletí, ohrožena je zkázou, jest na nás, abychom setřásli prach s nohou svých a spěchali jinam. Život jest vně, v dáli. Uvnitř vane ledový dech hrobu; skepticismus potuluje se zříceninami, a sobectví tihne jeho šlépějemi, sledováno osamoceností a smrtí.

A nyní doba *jest* dozralá! Důsledky zásady individualistní, ovládavší minulost, jsou vyčerpány. Monar-

chie ve druhém svém obnovení ztratila všecku tvůrčí moc; existence její jest bídným plagiátem. Ukažte mi jediný závažný čin, jediný projev evropského života, kterýž by nebyl výplodem sociální zásady, kterýž nevytryskl z lidu, tohoto vladaře budoucnosti. Starý svět není schopen ničeho leč *odporu*; jediná síla, jež mu zbyla, jest síla nečinnosti. Šlechtictvo dnešní jsou toliko mrtvé formy, čas od času uměle v pohyb uvedené silou galvanickou. Monarchie jest jenom odraz, stín života, který býval.

Budoucnost volala nás již od roku 1814. Po dva a dvacet let slychal lid hlas její a práhl po postupu. A máme vraceti se svými šlépějemi, znovu začít dílo již hotové, napodobiti minulost a vrátiti se ve stav dětství, protože monarchie jest schátralá?

 Analyse nemůže nikdy obroditi národy. Analyse mocna jest k rozkladu; bezmocna však ku tvorbě. Analyse nepřivede nás nikdy dále, nežli theorie individualistní, a vítězství zásady individualistní postačilo toliko dovésti nás k revoluci Protestantismu a prosté svobodě. Republika je zcela jiná.

Republika — alespoň jak já ji chápu — jest nastolením zásady associační, z nížto svoboda je pouze jedním prvkem, nezbytným předchůdcem. Družnost jest souborem (synthesí); a synthese jest božská: je to páka světa, jediný způsob obrození, lidské rodině poskytnutý. Oposice jest analýs, nástrojem pouhé kritiky. Ona nic neplodí, jenom ničí. Prohlásila-li analýse nějakou zásadu za vymřelou, usedá sama vedle mrtvol a nehýbe se dále. Jediné synthese má

moc odhoditi tělo to stranou a kráčetí dále, hledajíc život nový.

A tak stalo se, že revoluce roku 1789 — revoluce povahou svou úzce protestantská — skončila nastolením analýse, dotvrzením bratrství jednotlivců a organizační svobody. A tak i revoluce roku 1830 — revoluce to veskrz opoziční — odhalila hnedle od počátku, že není způsobilou v činnost přelítí sociální ideu, o kteréž měla kalný a vzdálený pojem. Oposice nemůže činiti více než obnažiti úpadek, jalovost a vyčerpání jisté zásady. Dále pak nevidí leč prázdnotu. Nuže, a na prázdnu nemůžeme nic zbudovati. Republiku nelze založiti na důkazu per absurdum; důvod přímý jest nevyhnutelný. Nové dogma nemůže nás samotno zachrániti.

* * *

Dvě věci nezbytny jsou k uskutečnění postupu, o něžž nám běží: prohlášení zásady, a její vtělení ve skutek.

Muka otroctví byla národům počinem k uctívání svobody. Utrpení jejich byla nevýslovná: důraznost jejich vzepření se bude nade vše očekávání. Strasti jejich byly požehnány. S každou slzou naučili se nějaké pravdě. Každý rok mučednictví byl přípravou k úplnému jejich vykoupení. Vyprázdnil kalich až na poslední ssedlinu; nic nezbyvá, než roztrástit jej na kousky.

Nuž, co jest nám činiti? . . .

Kázati, bít se, jednati.¹⁾

Republikánská strana nemá čeho měniti ani ve své řeči, ani v chování. Všeliká změna, zavedená z pouhé jakési představy o taktice, snížila by ji ve stranu politickou. Nuž, strana republikánská není politickou stranou; je to v podstatě strana náboženská. Ode dnů Spartacových měla neustále svoje dogma, svoji víru, svoje mučenníky; a měla by míti nedotknutelnost dogmata, neomylnost víry, moc oběti a heslo činnosti mučenníků. Že zapomínala na tuto povinnost, že napodobovala monarchii nebo aristokracii, že nahrazovala pozitivní víru negacemi — toť jsou

¹⁾ Pravím, jednati; ale vyřknuv tuto zásadu jednání jako pravidlo chování našeho, nemluví o jednání za každou cenu; o zimničném, špatně rozváženém, nespořádaném jednání. Mluví o jednání jako zásadě, programu, praporu; jako o tom, co by mělo býti jak tendencí tak i zjevným účelem našich snah. Ostatní je otázkou času, jízto zbytečno jest zde se zabývati. Potřebí jest nám, aby dočasná potřeba nevynášela se za trvalou theorii; aby národové nebyli zaváděni stavěti neurčitou, nejistou, klidně postupující sílu věcí na místo pravé revoluční činnosti; aby lidé již dále nepřipisovali nepravidelnému a chladně analytickému dílu oposice — sílu zjevení, příslušící revoluční synthesi. Zavrhuji systematickou nečinnost — ticho, jež k porodu se chystá, přetvářku, jež klame; a dovolávám se přímého, poctivého opovědění našeho dogmata a víry. Volání naše jest voláním Ajaxovým. My si žádáme zápolití za světla deního, pod paprskem nebes. Je to chlapecká netrpělivost? Nikoli, je to doplněk naší nauky, křest naší víry. Zásada jednání, kterou píšeme na svůj prapor, jest úzce spřízněna s naší vírou v novou epochu. Jak možno dobu tu napočítí, ne-li lidem, činem, kterýžto jest *slovem* lidu!? Bez této zásady jednání, již činíme vůdcem a pravidlem všeho svého úsilí, bylo by hnutí naše toliko hnutím reakčním a jako takové splodilo by nedokonalé, zevnější a pouze hmotné změny ve *sídvajícím stavu věcí*. (Pozn. aut.)

věci, které tak často způsobily její porážku. Idea, ta náboženská myšlenka, jejímž zpodobením — i když bezvědomě — je strana ta na zemi, často pozvedla ji v gigantické síle, kdy již pokládali jsme ji za zdrcenu na vždy.

Neměli bychom zapomínati následujícího: Politické strany padají a zmírají: náboženské strany nikdy neumírají, leč až když byly dosáhly svého vítězství; až když jejich životní zásada dospěla nejplnějšího svého rozvoje a byla ztotožněna s postupem vzdělanosti a mravů.

Potom, a ne dříve než potom, vkládá Bůh do srdce národa aneb do srdce jednotlivce, silného duchem i láskou, novou ideu, mohutnější a plodnější než idea právě dokonávající; středisko víry pohne se o stupeň vpřed, a toliko ti, kdož shluknou se kolem středu toho, tvoří stranu budoucnosti.

Republikánské straně není se tedy čeho báti, pokud se týče výsledku jejího poslání; ničeho z těch porážek chvilkových, jež nezasáhnou hlavní tělo vojska a slouží jen k tomu, aby ony čty, jež bitevní zápal rozptýlil, opět ku středisku byly svolány. Nebezpečí jest jinde.

— — — — —
— — — — —
Klamete se, říkává se nám. Národům schází víra. Davy jsou v dřímotě, nečinnosti. Nosily řetězy tak dlouho, až ztratily způsobnost pohybu. Jest vám činiti s heloty, ne s lidmi. Jak můžete je vléci do bitvy aneb udržeti v poli? Jak častokráte volali jsme je do zbraně za hlasem lidu, svobody, pomsty! Pozvedaly jenom na okamžik těžké svoje hlavy, aby

hned zas klesly ve dřívější ztrnulost. Vidaly pohřební průvody našich mučenníků chodit okolo, a nechápaly, že s nimi zahrabána jsou i jejich vlastní práva, jejich vlastní životy, jejich vlastní spása. Dychtí po zlatě a strachem držány jsou v nečinnosti. Nadšenství vyhaslo, a není snadno opět je zažehnouti. Nuže, bez pomoci davů nemůžete jednati; můžete učiti mučennictví, ale ne vítězství. Umírejte, věříte-li, že krev vaše dříve či později zrodí pokolení mstitelů, ale nesnažte se vtahovati ve svůj osud ty, kdož nemají ani vaší energie, ani vašich nadějí. Mučennictví nemůže se nikdy státi náboženstvím celé strany. Zbytečno jest vyčerpávati bezúspěšným zápasem síly, jež mohou jednoho dne býti ku prospěchu. Neklamte sami sebe co do své doby. Odhledjte se vyčkati v trpělivosti! . . .

Otázka jest vážná. Zahrnujeť budoucnost strany.

— — — — —
— — — — —
Ano, národům schází víra! Ne ona individuální víra, jež stvoří mučenníky, nýbrž ona společenská víra, jež jest matkou vítězství; víra, která vzbouzí zápasy; víra v jich vlastní osud, víra v jich vlastní poslání a v poslání doby, víra, jež se bije a modlí: víra jež osvěcuje a káže lidem, postupovati bez bázně po cestách božských i lidských, s mečem národa v ruce, s náboženstvím národa v srdci, a s budoucností národa v duši.

Čeho však potřebujeme, aby dodalo nám víry takovéto, kterouž hlásá jediný kněz Doby, Lamennais — a kterou ve skutek uvéstí velí nám vlastenečství? Je to síla, či vědomí síly, co nám schází? Ztratili jsme ji uznáním své skutečné bezmocnosti,

anebo následkem klamných názorů a předsudků, jež dají se odstraniti? Neobnovil by jediný rázný čin vůle rovnováhu mezi utlačovatelem a utlačovaným? A připustíme-li, že tomu tak, pokoušeli jsme se toho dosíci? Jsou naše vlastní snahy, vlastní naše projevy oné idee, kterou podporovati hledíme, takými aby úsilí to uskutečnily? Sluší pro skutečný stav nečinnosti haněti nás, které náhoda postavila v čelo hnutí, aneb ty zástupy, jež toliko následují vůdců?

Pohleďte do Itálie! Nezdár, utrpení, odpor, obětování se jednotlivců dosáhly tam svého vrcholu. Kalich jest naplněn. Útisk je všade, jako vzduch, jež dýšeme, ale odboj rovněž. V tom tři různé státy, dvacet měst, dva milliony lidí povstávají, a v jediném týdnu svrhují svoje vlády i prohlašují svoje vymánění, aniž by jediný protest se zvedl, nebo jediná krůpěj krve uronila. Po jednom pokusu odhodlaně následuje druhý. Schází těmto pět a dvaceti millionům lidí síla? Itálie v revoluci byla by dosti silna, aby poválila tři Rakouska. Schází jim vnuknutí velkých tradic — náboženství paměti — minulost? Národ posud se sklání v úctě před památkami velikosti, jež bývala. Schází jim poslání? Jediné Itálii bylo popřáno dvakráte dáti Evropě heslo jednoty. Schází jim odvaha? Ptejte se po ní roku 1746, zápisů o Velké Armádě, oněch třikrát svatých mučenníků, kteří za posledních čtrnáct let umírali tu mlčky, beze slávy, pro ideu.

Hleďte na Švýcarsko! Může někdo popírati chabrost či hluboký duch neodvislosti, jenž vyznačuje tyto syny Alp? Pět století zápasu, úkladů a občanských i náboženských sporů přelétlo, aniž by poskvřnilo prapor švýcarský z roku 1308. Nicméně Švýcar-

sko — jehož bitevní pokřik vzburcoval by Německo a Itálii, ačkoli dobře ví, jak zděsili by se vladařové Evropy, kdyby národové zatoužili po idei evropské války, protože by znamenali, že poslední bitva ve válce byla by Waterloo monarchismu — Švýcarsko dnešního dne poddává se urážkám a snáší zneuctění i sklání hlavu při nejsprostší notě rakouského jednatele.

Vzpomeňte roku 1813, mládeže německé opouštějící svoje university, aby bojovala bitvy nezávislosti; záchvěvu, jenž při hesle národnosti a svobody probíhal vší zemí: — a řekněte mi, zdaž nebyl by povstal lid ten, kdyby se jeho poslanci, voliči, spisovatelé, všichni vlivuplní mužové, kteří dali přednost oklikám ústavní opozice, bývali shlukli kolem praporu Hambašského?

Vzpomeňte Grochowa, Waveru, Ostrolensky; a řekněte, v jakém stavu by bylo Rusko, kdyby místo maření drahého času doprošováním se ochrany diplomacie pro onu Polsku, kterou diplomacie byla obětována již po celé minulé století — bojovníci byli rychle přenesli působnost revoluční zásady v její přirozené středisko za Bug; kdyby širší představa lidového vymánění byla v činnost povolala ony kmeny, jejichž tajemství odhaleno roku 1848 Bogdanem Chielmickim, — kdyby síly povstalecké, pokud nadšenství svrchovaně vládlo, a nepřítel omámen byl hrůzou, kdy zástupy na Litvě, v Ukrajině a Haliči plály nadějí svobody — bývaly vnikly do Litvy!

Pravím s nejhlubším přesvědčením: sotva stává jediný národ, jenž by nebyl s to prostředkem víry, oběti a revoluční logiky zdrtiti okovy svoje na vzdor evropským monarchiím, proti němu spojeným; není

jediného národa, jenž by ve svatosti idee lásky a budoucnosti a v síle hesla, napsaného na svém povstaleckém praporu, nemohl započítí evropskou výpravu křížovou; není jediného národa, jemuž by se k vykonání tohoto nebyla od roku 1830 naskytlá příležitost.

Avšak v Itálii, v Německu, Polsku, Švýcarsku, Francii, opravdu všude byl pravý přirozený ráz revolučních hnutí změněn lidmi, na neštěstí vlivuplnými, ale lakotnými a ctižádostnými, kteří viděli v povstání lidu toliko příležitost k dosažení moci nebo zisku; anebo lidmi chabými, chvějícími se při nesnázích a nebezpečích podniků, kteří při počátku obětovali logiku vzpoury svým vlastním obavám. Všude klamně a záhubně nauky přiměly revoluce odbočiti od pravého cíle svého; idea kasty položena na místo lidové idee vyproštění všech všemi; představa cizí pomoci zeslabilá nebo zničila ideu národní. Nikde nerozhodli se podpůrcové, náčelníci a vlády odbojnické vhoditi na vážky pro osud vlasti veškerý souhrn sil, jenž by byl mohl býti dostatečnou rázností vůle uveden v pohyb; nikde vědomí velikého poslání a víra v jeho naplnění, pravé pochopení věku a jeho panující myšlenky neovládaly činnost těch, kteří převzavše řízení událostí, zaručili se člověčenstvu za zdárný jich výsledek. Poslání jejich bylo poslání obrů, a oni ku provedení jeho krčili se k zemi. Vymezili napolo tajemství dob, slyšeli křik velikých lidských rodin, usilujících setřásti prach hrobu a povstati k novému žití; byli povoláni ohlásiti Heslo národa a národů bez bázně nebo výhrady — a oni v pravdě vykoktali jenom váhavá slova ústupků, výsad, smluv mezi mocí a prá-

vem, mezi nespravedlivými a spravedlivými. Ba jako stáří ve svojí sešlosti dožaduje se na umění nějakého prvku života napodobeného, tak oni pátrali ve státním umění minulosti po *idei* jeho nedokonalé a prchavé existence. Byli zavázáni — i kdyby zatknut byl na jejich vlastních mrtvých tělech — zvedati prapor vzpoury tak vysoko, aby všickni národové mohli na něm čísti její sliby o vítězství; a oni jej vlekli blátem království, zahalili jej ve protokoly, anebo jej líně vyvěsili — v odznak neplechty — nade dvěře cizích Kancléřstev. Skládali důvěru svou ve sliby každého ministra, v naděje šířené kterýmkoli vyslancem, ve všecko, krom všemohoucnosti lidu.

Vídali jsme revoluční vůdce ponořené ve studium smluv z roku 1815, hledající tam listinu italské a polské svobody. Jiné, ještě třestuhodnější, prohlašující hlučně popření Lidskosti a potvrzení sobectví tím, že na prapor svůj vepisovali zásadu *n e v m ě š o v á n í* se, hodnou časů středověkých; a jiné ještě třestuhodnější, zapírající i bratry své i otčinu a rušící národní jednotu právě ve chvíli, kdy slušelo se jim napočítí její vítězství, kdy cizinec přicházel ke branám jejich, hlásaje — *Bolognští! věc Modenských není věcí naší!*

Ve starosti své, legalisovati svoji vzpouru, zapomněli, že každý odboj musí čerpati zákonost svou ze svého účelu, svoji právoplatnost z vítězství, svoje prostředky obranné z útoku, a záruku svého zdaru ze svého rozsahu. Zapomněli, že listina svobod nějakého národa jest částkou listiny člověčenstva, a že jedině ti zaslouží si onu listinu, kdo hotovi jsou zvítěziti nebo umříti za všecko lidstvo.

Když národové viděli původce vzpoury blednouti před podnikem, a buďto couvati při nutnosti činu, anebo postupovati s chvěním a nejistotou, beze všeho určitého záměru, bez rozvrhu i bez jaké naděje krom v cizí pomoc — stali se i oni bázlivými a váhavými; anebo cítili spíše, že hodina posud nenadešla, i zůstali zpět. Při revolucích, zrazených na samém počátku, zástupy stály stranou; enthusiasmus zkrušen byl hned při svém zrození; víra zmizela.

* * *

Vira zmizela; co jsme však učinili, co i nyní činíme k oživení jejímu? Hanba a žel! Od té doby, kdy ono svaté světlo národů zapadlo, buďto jsme bloudili temnotou bez pouta, plánu či jednoty záměru, anebo jsme zakládali ruce jako lidé v beznaději. Někteří z nás, vyrazivše dlouhý výkřik žalu, odřekli se všeho pozemského postupu i mumlají hymnu resignace, modlitbu podobnou modlitbě umírajících. Jiní povstali proti naději a v hořkém úsměvu prohlásili vládu temnosti přijímající pochybovačnost, ironii a nevěru jako věci nezbytné, a jejich rouhačství odpovídala zkaženost všech již zvrhlých a zoufalá samovražda čistých srdcem. Literatura našich dnů kolísá se mezi těmito dvěma extrémy. Jiní, vzpomínajíce světla, jež osvěcovalo jich dětství, vraceli se matnými kroky vlastní stopou ku svatyni, kterou byli opustili, doufajíce plamen znovu zažehnouti; anebo soustřeďující ducha v čistě subjektivním pozorování, vtělili existenci jen v pouhé Já a zapomínali na svět větší, nebo jej popírali, pohřbívajíce se ve studium jednotlivce. Taková je naše dnešní filosofie.

Jiní opět, k zápasu zrození a pohánění silou obětavosti, jež moudře řízena mohla divy způsobiti — puze instinkty vznešenými, ale neurčitými — chopili se praporu, jenž vlnil se nade hroby otců jejich, a hnali se ku předu; ale sotva postoupili několik kroků, rozdělili se v různu, a každý utrhnuv kus praporce, snažil se učiniti jej korouhví celého vojska. Taká je historie našeho politického života.

Čtenář musí mi odpustiti, opakují-li tyto nářky. Jsouť mým *delenda est Carthago*. Úkol můj není prací spisovatelskou, ale čistým a vážným posláním apoštolským. Poslání takové nepřipouští diplomacie. Pídím se po tajemství vleklosti našeho postupu, již dle mého zdání přičísti sluší příčinám ležícím mimo sílu nepřítele; pokouším se položit otázku tu takovým způsobem, který by nám umožnil spěšně zpět dosíci ztraceného počínu. Buďto musím zmlknouti, anebo mluvití dále plnou pravdu.

I zdá se mi, že jsou dvě základní příčiny oné vleklosti, obě závislé na odbočení strany s pravé stezky, obě směřující k tomu, aby uctívání budoucnosti nahrazeno bylo uctíváním minulosti.

Na prvním místě je to omyl, který vedl nás viděti program budoucnosti v tom, co bylo ve skutečnu toliko velikým shrnutím minulosti; vzorcem, vyjadřujícím výsledky práce a výkony celého období; — pomásti tak dvě odlišná období a dva odlišné soubory, — a poslání společenské obnovy súžiti v rozměry pouhého výkonu dedukce a vývoje. On přiměl nás opustiti zásadu pro symbol, Boha pro modlu; nehybným učiniti onen počín, kterýž jest ohnivým křížem, jež Bůh od národa k národu ode-

sílá; zničení pravoplatnosti národnosti, kteráž jest životem národů, jich posláním i prostředkem, k jeho vykonání jim poskytnutým; kteráž poznačuje část, Bohem jim přisouzenou v našem pospolitém díle a povinnosti — u vývoji Jeho myšlenky, jediné a mnohonásobné, jež jest duší naší existence vezdejší.¹⁾

¹⁾ Načrtnul jsem svoje názory o Revoluci francouzské, vzaté spíše za poslední slovo dokonávající doby, nežli za první slovo doby devatenáctým stoletím započaté, ve článku »O revolučním počínu«, uveřejněném v *Revue Républicaine*, r. 1835.... Obracím-li se ke studiu minulosti, mám v úmyslu pátrati v historickém vývoji posloupných období pokroku po dokladech, naznačujících novou společenskou snahu, evropský soubor, který odejmuva počín rukám národa jednoho nad ostatní povýšeného, nadchne všechny činnosti, dnešního dne potřebnou; — jelikož toužím spatřiti myšlenku převedenou ve skutek, — osudný kruh, do něhož všeliká dnešní činnost je vtěsnána, prolomený a rozhodnou bitvu, svedenou mezi oběma zásadami nyní o panství v Evropě se svářícími.

Máme však — byl jsem tázán — zapomínati snad skutečností, abychom podle přání svých na ručest předvedli revoluční sílu, kde v pravdě není žádné? Můžeme zahladiti minulost? Můžeme z výpočtů svých vypustiti poslední vzpouru Bologskou a Modenskou?

Theoreticky vyjádřeno, vskutku nás naše náboženská a filosofická víra povznášá u výši, vylučující veškeré důvody, odvozené z takých nahodilých událostí. Blížíme se jednomu z oněch obrodných okamžiků, které do pozemského souboru uvádějí nový člen, zplozují nové síly a skytají takorůzka novou filosofickou oporu každé otázky. Pozdravujeme úsvit nové doby, a revoluce nyní nadcházející obejmou velkou část člověčenstva. Vyvolává každá nová snaha nové živly v činnost mezi národy.

Necháme-li však stranou otázku základní, proč zapomínají zase odpůrcové moji, že *lid* — ta jediná pravá revoluční moc existující — nikdy posud nevstoupil na jeviště? Že vzpomínky naše posud nikdy nevykročily z kruhu vojenské nebo měšťácké *Windy*? Že zástupové nebyli ještě nikdy voláni účastníti se podniku? Proč za-

Druhou příčinou jest omyl, jenž svedl nás k tomu, že pomátli jsme si zásadu s jedním z jejích projevů; věčný živel každého společenského zřízení s jedním z jeho posloupných rozvojů; i k tomu, že pokládali jsme za naplněné ono poslání, které je toliko přizpůsobeno a rozšířeno. Omyl tento svedl nás, že pro-

pomínají, že povstání nepřijalo u nás ještě nikdy na sebe zjevně *italský* ráz? proč horlí proti republikánskému povstání, jaké my vytvořiti se snažíme, na základě nezdarů monarchických hnutí v roce 1821? Můžeme-li vypočítávati následky činu podle zásady s ním v odporu stojící? Mezi námi, republikány Mladé Italie, a těmi, kdo před námi jednali; mezi těmi, kdož hledí vzbuditi zástupy za heslem *Bůh a lid*, a lidmi bázlivými a nerozumnými, kteří zapoměli Boha a báli se lidu — jest rozdíl nesmírný.

Hnutí v Modeně a Bologni se nezdařilo, ježto nebyla podporována Francií. Pravda! Které povstání by neselhalo, když zrazeno by bylo právě zásadou, na níž založilo svoje bytí? Bylať pak zásada, o níž se italské povstalecké vlády výhradně opíraly, zásada *ne v měškování se*. Jejich slepá víra v nezakročování zdržela je od jediného způsobu jednání, jenž by je byl mohl zachrániti. Davy byly jimi odmrštěny; mládež přestrašena; síla počínu zneuznána; povinnost zbrojení zanedbávána; národní idea popírána, a vzpoura zadržena uvnitř hranic kraje. Jsou však tyto zdroje slaboty *trvalými*? Každý Vlach, jehož vlastenectví nebylo převráceno v radách pařížské *juste milieu*, řekne vám, že jsou-li snahy naše posud bezvýsledny, čítáme-li posud více muččenníků než vojinů — přičítáme to přede vším jiným náhledu, že popud v evropském zápase náleží Francii, a pokud tato zůstává nečinnou, nikdo že se nemá pokoušet pohnouti se.

Je tudíž palčivou potřebou potírati tento náhled, který káží zrovna ti, kdo mocni jsou prostředky i vlivem, a kteří by měli tudíž býti první hotovi k činu. Je to náhled záhubný svědomí i budoucnosti národů, a republikáni francouzští měli by se spojití s námi k odporu proti němu. Úmyslem mým není činiti Francii výtku, nýbrž vyzvati ji, aby uvedla novou řeč a nový směr do republikánského tisku, kterýž by byl u větším souladu s novým posláním. Výtky

lomili jsme jednotnost pojetí právě tam, kde vyžaduje nejširšího rozvedení; že nepochopili jsme činnost osmnáctého století a učinili z negace východisko století devatenáctého. Opustili jsme náboženskou ideu, zrovna když bylo nanejvýš nutno ji oživit a rozšiřovati, až by objala souhrn věcí určených ku přetvoření, a v jeden velkolepý společenský pojem spojila síly, jež nyní jsou osamoceny a rozděleny.

Osmnácté století, příliš zhusta brané za věk pouhého skepticismu a negace, zasvěcený výhradně výkonu kritiky — mělo nicméně svoji vlastní víru, svoje vlastní poslání i výkonnou metodu k uskutečnění onoho poslání. Jeho kredem byla titanská bezmezná víra v lidskou moc a lidskou svobodu. Jeho údělem bylo odhadnouti — smím-li použiti toho výrazu — první ob-

plátí těm, kdož žijíce mezi utlačenými národy, zvětšují nesnáze díla emancipačního líčenou věrou, jež u většiny jich jest ve skutečnu toliko nedostatkem všeho opravdového přesvědčení; výtky vztahují se na ty, kteří vynášejíce se za apoštoly humanitářského souboru, provádějí nauku o jednom jediném sprostředkovateli zjevení a její negaci neustálého lidského pokroku od důsledku k důsledku, až je to přivádí k tomu, že popírají posloupnou duševní svrchovanost lidu a dovolávají se, nevím jakého, obnovení Papežství. Výtky platí těm, kdo prohlašují nemožným lidstvu existovati, pokud Francie pozdravena nebude jako královna všehomíra (viz »Histoire Parlementaire de la Revolution Française«, Christ et Peuple, od A. Seguiera). I není to snad osamotnělou představou toho neb onoho jednotlivce, nýbrž představou jisté školy. Nuže, já opírám se naukám školy té; jejím národnímu sobectví a jejím osobivým snahám. Ale pokládaje za bratry všechny, kdož chápou sdružení lidí svobodných a sobě rovných, cítím obzvláštní náklonnost k lidu, který po padesáte let bojoval ve jménu vymanění národů a přenášel veliké výsledky Křesťanské doby do ovzduší politického. —

dobí evropského světa; shrnouti a v pevný předpis uvésti to, co osmnácte křesťanských věků zkoušelo, vyvíjelo a konalo; uspořádati jednotlivce podle jeho ustanovení a předurčení, aby byl volným, posvátným a neporušitelným. A toto své poslání naplnilo francouzskou Revolucí — jež byla politickým ztlumčením revoluce protestantské;¹⁾ projevem eminentně náboženským, ať cokoli říkají oni povrchní spisovatelé, kteří posuzují celé období podle chyb jednotlivců, podružných to herců ve velikém dramatě. Představa práva byla nástrojem, přijatým ku provedení revoluce a dosažení účelu, jehož uskutečnění bylo jejím posláním. Z theorie práva čerpala svoji moc, své splnomocnění, zákonnost svých činů. Prohlášení práv člověka je svrchovaným a konečným předpisem francouzské Revoluce.

A co jest v pravdě člověk, jednatel, ne-li právo? Nepředstavuje v pořadí podmínek pokroku lidskou osobnost, prvek individualního vymanění? A cílem

¹⁾ Omyl jest, posuzovati dílo mravního vymanění Reformací dokonané dle nahodilé události onoho protestu proti sněmu Špýrskému, jenž dal původ slovu Protestantismus. Protestantství nebylo, jak tvrdí Novo-křesťané, dílo negace a kritiky se zřetelem k tehdejší době; ono bylo pozitivním křesťanským výplodem, slavným prohlášením člověka individualního — jediný to účel a snaha Křesťanství. Ono ovšem protestovalo, ale jenom proti papežství, jež žádajíc si toho, čeho nebylo s to dosíci a pokoušejíc se založiti sociální jednotu individualním nástrojem, nezbytně zvrhlo se v tyranii a tak se postavilo mimo obor křesťanského souboru (stanovícího, že člověk má býti svobodným), prve než bylo dosáhlo svého úplného rozvoje. Byl to tudíž protest ne proti synthesi své doby, nýbrž na podporu té synthese, kterou papežství — slabé k uskutečnění její vznešené předtuchy budoucnosti — ničilo, místo pěstění a podpory.

osmnáctého století bylo dokonati *lidský* vývoj, jenž tušen a očekáván byl starými, prohlášen Křesťanstvím a z části skutečně Protestantsmem. Spousta překážek stavěla se mezi století a onu snahu, kde jaký druh závady a obmezení u samočinnosti a volném rozvoji individualních schopností; zákazy, pravidla a předpisy, tísnící lidskou činnost; tradice minulé činnosti, nyní pokleslé; šlechtictvo nesoucí nátěr vzdělání a moci; formy náboženské, zakazující pohyb a pokrok.

Všecky tyto bylo nutno povaliti — a osmnácté století je povalilo. Odvážilo se strašlivé, avšak vítězné války proti všem věcem, směřujícím k rozkouskování lidské moci, popírání pohybu anebo spoutání vzletu rozumového.

Každá veliká revoluce vyžaduje si veliké idee, aby jí byla střediskem jednání; aby ku práci, již má vykonati, poskytla jí i páku i bod opěrný. Tuto představu opatřilo si osmnácté století tím, že vstavilo se samo do středu vlastní věci své. Bylo to »Já«, lidské svědomí, Kristovo Ego sum k mocnostem jeho doby.

Pevna na tomto středu jakožto svojí basi, vědoma vlastní své síly a svrchovanosti následkem vítězství, Revoluce pohrdla dokazovati světu svůj původ, svoji spojitost s minulostí. Ona prostě tvrdila. Vykřikla hlasitě jako Fichte: *není svobody bez rovnosti* — všichni lidé jsou si rovni! Potom počala zavrhovati. Zavrhl lenivou minulost; zavrhl feudalismus, šlechtictví, monarchii. Zavrhl katolické ¹⁾ dogma o na-

¹⁾ Nikdo nemůže mne z nějakého rozumného důvodu viniti, jako bych pomíjel uznávati katolický duch, řídící osudy moderní vzdělanosti. Každý jest si vědom významu obecně dávaného slovu katolický. Nepřijalo-li slovo katolický jiného významu než

prosté trpnosti, jež otrávil zdroje svobody a vstavilo krutovládu na vrchol socialní budovy. Zříceninám tu nebylo konce, avšak uprostřed oněch zřícenin a negací jedno nesmírné stvrzení stálo vzpřímené; tvor Boží, hotový jednati, zářivý mocí a vůlí, to ecce homo, opakované po osmnácti stoletích zápasu a utrpení; nikoli hlasem mučenníka, nýbrž s oltáře, revolucí vztyčeného ku cti Vítězství — Práva, víry v individualitu, zakořeněné ve světě navždy.

A je tohle všechno, co hledáme? Měl by člověk, obdařený pokrokovou činností, zůstatí v klidu, jako vyprostěný otrok, spokojený svou osamělou svobodou? Nezbyvá nic k vyplnění jeho poslání na zemi, nežli dílo důsledků a závěrů, jež jest převéstí v ovzduší skutečnosti; aneb výboje, jichž třeba hlídati a hájiti?

Poněvadž lidská neznámá veličina byla stanovena, poněvadž jeden ze článků pokroku — článek jednotlivce — zaujal místo mezi známými a určitými veličinami, je tím pořadí členů, skládajících velikou tu rovnici, uzavřeno? Jest schopnost pokroku vyčerpána? Nezbyvá nám nic leč pohyb kruhovitý?

Protože člověk, posvěcený mocí myšlenky za krále země, zpřerhal pouta zvetšelé náboženské formy, jež svírala a omezovala jeho činnost a nezávislost — nemáme míti žádného nového pouta všeobecného bratrství? Žádného náboženství? Žádné uznané a přijaté představy obecného a prozřetelného zákona?

Nikoli, věčný Bože! Tvoje Slovo není ještě cele vyplněno; tvoje myšlenka, myšlenka světa, cele ne-

všeobecný, připomínám si, že každé náboženství přirozeně směřuje k tomu státi se katolickým, a obzvláště ona synthese, jež v čelo svých předpisů staví Lidstvo.

odhalena. Myšlénka ta tvoří stále, a bude tvořit i dál po věky, jichž lidský počet neobsáhne. Věky uplynuvší odhalily nám toliko některé její zlomky. Poslání naše není skončeno. Posud známe sotva počátek jeho; konečný účel jeho jest nám neznám. Čas a výzkum v pravdě jenom rozšiřují hranice jeho. Ono se věk od věku povynáší k sudbám, které neznámy jsou nám, pídícím se po zákonu, z něhož až doposud známe toliko první řádky. Od počínu k počínu, skrze pořadí posloupných vtělování tvých, poslání toto očišťovalo a rozšiřovalo formuli oběti; poznává stezku, již se mu jest bráti, studiem věčně pokračující víry. Formy se obměňují neb ruší — náboženská vyznání se vyčerpávají. Lidský duch nechává je za sebou jako cestovatel zůstává ohně, jež zahřívaly jej za noci, a hledá dějiště nové. Ale náboženství zůstává: idea je nesmrtelná, přetrvává mrtvé formy a obrozuje se z vlastního popelu. Idea odděluje se od obnošeného symbolu; vyzouvá se z obalu svého, jež analyse zničila, i probleskuje v čistotě a skvělosti, jako nová hvězda na obloze lidstva. Kolik takových musí víra ještě zažehnouti, nežli celá stezka budoucnosti bude ozářena? Kdo dovede říci, kolik hvězd — myšlének stoletých, zbavených všelikého mraku — musí ještě vyvstati a zaujati svoje místo na obloze rozumu, prve než člověk, živoucí obsah pozemského Hesla, bude moci prohlásiti: Mám víru v sebe, sudba moje jest dovršena.

Takový je zákon. Práce sleduje práci; soubor sleduje soubor, a soubor posledně odhalený vždycky řídí dílo, jež máme vykonati, a předpisuje jeho metodu a uspořádání. On chápe všechny členy, zahrnuté ve předchozím souboru s přičtením členu nového,

který se stane cílem všeho snažení, neznámou veličinou, již jest určití a připočísti ke známým. Také analyse má svůj podíl na práci vykonané; ona však odvozuje svůj program a východisko od souboru doby. Analyse nemá ve skutečnosti nijakého života vlastního: její existence jest pouze objektivní, ona čerpá svůj záměr, zákon a poslání odjinud. Jsouč částí každého období, není odznakem žádného. Spisovatelé, kteří dělí doby ve dvě třídy — organické a kritické — padělají dějiny. Každá doba jest v podstatě synthetickou; každá doba jest organickou. Posloupný rozvoj myšlénky boží, jejímž viditelným projevem je náš svět, pokračuje bez ustání. Řetěz ten nelze prolomiti nebo přerušiti. Rozmanité *snahy* spojeny jsou navzájem — kolébka spjata je s hrobem.

* * *

Sotva tudíž zakončila francouzská Revoluce jednu dobu, již jevily se na obzoru paprsky doby nové. Ledva že prohlášen byl triumf lidského jednotlivce listinou práv, již předpovídal důvtip listinu novou, listinu zásad. Jakmile stanovena byla neznámá veličina tak zvaných středních věků a dosaženo cíle křesťanské synthese,¹⁾ již předložena dnešnímu pokolení nová neznámá veličina, nový cíl.

¹⁾ Vidím napřed, že namítáno bude, vydobytí práv lidských že je preludem; — že otroctví a nerovnost ještě posud trvají na všech stranách; že zápas byl francouzskou Revolucí jen započat. Řekne se mi, že zásada individualistní posud ovládá každou otázku, a zatím co já mluvím o době nové, všeobecně se vysílají bezvýsledné prosby za provedení a ve skutek uvedení téhož souboru, o němž jsem vytkl, že jest vyčerpán!!

Nesmíme si pléstí odhalení jistého členu postupu s jeho vítěz-

Na všech stranách vznikla pochybnost — čím prospěšna jest svoboda? Čím prospěšna je rovnost, která ve skutečnosti je toliko svobodou všech? Co jest volný člověk, nežli činnost, síla, kterou uvéstí jest do pohybu? Kterým směrem má se pohybovati? Jak náhoda neb rozmar povelí? To však není život, to je pouhá řada činů, výjevů, výronů životní síly bez pouta, vztahu nebo souvislosti; to je anarchie. Svoboda jednoho nezbytně se střetne se svobodou druhých; neustálý zápas vznikne mezi jednotlivcem a jednotlivcem, a z toho pak ztráta síly a zmar tvořivých schopností nám poskytnutých, kteréžto pokládati máme za posvátné. Svoboda všech, neovládána-li žádným obecným vůdčím zákonem, přivodí toliko válku mezi lidmi, válku, kteráž následkem výkonné rovnosti odpůrců stane se tím krutější a neúprosnější.

Lidstvo domnívalo se, že nalezlo prostředek proti

svým v ovzduší skutečnosti; rozumový vývoj myšlenky jisté doby s jejím hmotným použitím; ideální vítězství s jeho praktickými důsledky.

Positivní použití daného členu nějakého postupu pro rozličná odvětví občanského, politického a hospodářského organismu může se zdarem započítati teprv, když jeho mravní rozvoj v oboru rozumovém je úplný. Onen mravní rozvoj je prací jisté doby a jakmile je úplný, povstává jakási moc — buď jednotlivce nebo národ — aby ohlásila jeho výsledky a odevzdala předpis jeho v dozor národů. Nová doba pak začíná, ve kteréž — an rozum lidstva zaměstnán jest nově odhaleným členem — člen minulé a vyčerpané doby se postupně prakticky uskutečňuje a upotřebuje. Myšlenka jedné doby ukazuje se v oboru činů teprv, když lidský rozum zaujat jest již pozorováním myšlenky doby nástupné. Nebýtí toho, byla by spojitost a souvislost dob přerušena, a nastoupilo by zničení nepřetržitosti.

I tvrdím, že nebylo-li dosaženo hmotného použití členů svo-

těmto zlům zvednuvši od paty onoho Kristova kříže, jenž ovládá jedno celé období dějin světových, předpis bratrství, lidskému pokolení bohorovným člověkem udělený; onen vznešený předpis, světu pohanskému neznámý, za nějž však svět křesťanský — často nevědomky — bojoval mnohý svatý boj od válek křížových až po Lepanto. Svoboda, rovnost a bratrství, napsané na každém praporu, staly se programem budoucnosti, a lidé pokoušeli se omeziti pokrok na kruh vyznačený těmito třemi body. Avšak pokrok prolomil kruh ten; věčné *cui bono* opět se objevilo. Neboť my, my všickni, žádali jsme si cíl, lidský cíl. Co je existence jiného, než cíl a prostředek nějakého výkonu? Bratrství pak nepodává žádného obecného, sociálního pozemského cíle; ba ono ani nezahrnuje nutnost nějakého cíle. Ono nemá nijakého podstatného

boda a rovnost — aniž dosaženo bude, pokud některý národ neoznačí nový člen za cíl všeobecného snažení — jejich mravní rozvoj jest úplný. Tvrdím, že neznámá veličina středních věků jest přenesena v onu část rovnice, obsahující veličiny známé: co za středních věků bylo podmínkou, jest dnešního dne zásadou; idea středověku jest nyní uznaným schváleným zákonem. Popírá dnes někdo v zásadě svobodu a rovnost? Pokouší se někdo šířiti pochybnosti o theorii práv? Nejnesvobodomyšlnější vladař dnešní neopomíjí dovolávati se jména oné svobody, kterou potají zavrhuje; činí tak, aby ujistil, on že je ochrancem práv a svobod svých poddaných proti anarchii stran. Otázka ta v oboru zásad je rozhodnuta. Jediný boj jest ohledně použití. Spor nesměruje již k zákonu samému, nýbrž k jeho výkladu.

Jednotlivec není již cílem lidského snažení. Jednotlivec znovu se objeví v nové posvátnosti, kdy vyhlášením sociálního zákona budou práva a povinnosti jednotlivého bytí uvedena v souhlas s oním zákonem. Až posud účta prokazovaná osobnosti zpločila podlý individualismus, nepopsatelné sobectví a nemravnost. —

a nezbytného vztahu k nějakému účelu neb záměru, vypočtenému na to, aby souhrn lidských schopností a sil uveden byl v soulad. Není pochyby, že bratrství je základem vši společnosti, první podmínkou společenského pokroku, ale ono není pokrokem; činí jej možným — jest jeho nevyhnutelným prvkem — ale není jeho výměrem. Bratrství není neslučitelné s teorií kruhovitého pohybu. A duch lidský počal chápati tyto věci; počal postřehati, že bratrství, ačkoli je nutným pojídlem mezi členy svobodou a rovností — jež zahrnují individuální synthesi — nepřekračuje synthesi té; že činnost jeho omezuje se na působení jednotlivce na jednotlivce, že mohlo by býti nazváno lidumilností a že — ačkoliv tvořiti může východisko, odkud lidstvo postupuje hledajíc socialní synthesi, nemůže nahraditi onu synthesi.

Když to pochopeno, a lidské zkoumání obnoveno, počali lidé znamenati, že cíl, úkol existence musí rovněž býti konečným členem onoho postupného vývoje, jenž tvoří existenci samu; a že tudíž, aby se rychle a přímo postupovalo za oním cílem, jest napřed nutno stanoviti přesně povahu onoho postupného vývoje a jednati v souhlase s ní. Znáti Zákon a řídit lidskou činnost Zákonem tím — tof nejlepší způsob, jak vytknouti problem ten.

Nuže, zákon jednotlivce možno odvoditi toliko ze zákona rodu. Individuální poslání lze zjistiti a vymeziti toliko s místa povýšeného, jež nám umožní zachytiti a pochopiti celek. Musíme znovu se povznésti k pojmu Lidstvo, abychom dovedli zjistiti tajemství, pravidlo i zákon života jednotlivcova, člověkova. Odtud pochodí nezbytnost všeobecného spolupůsobení, sou-

ladu snah — jedním slovem, sdružení — aby vykonáno bylo dílo všech.¹⁾

Odtud i nezbytnost úplné změny v organizaci revolucionářské strany, v našich teoriích o vládě, i v našich filosofických, politických a hospodářských bádáních, kteréžto všecky bývaly až potud inspirovány výhradně zásadou svobody. Svaté slovo Lidstvo, pro-

¹⁾ »Sdružení«, říká se mi, »není nijak nová zásada. Přednazhájce ji za všeobecný cíl, nevytváříte tím ani novou synthesi, ani potřebu nějaké. Sdružování jest toliko návod, prostředek k uskutečnění svobody a rovnosti: je to část starého souboru, aniž shledáváme potřebu nějakého souboru nového.«

Připouštím, že sdružení v obvyklém smyslu slova není ničím více, než návodem k pokroku, prostředkem, kterýmžto se pokrok postupně uskutečňuje. S každým krokem vpřed společnost získává příslušnou míru moci a rozsahu, a v tomto smyslu lze říci, že tendence ke sdružování je současnou s oním pokrokem, započatou — co se člověka týče — s nejranější existencí naší oběžnice. Ona působila ve všech souborech nyní vyčerpaných a bude vykonávati ještě větší vliv v souboru, který nastoliti se snažíme. Ačkoli však činnost její vždy existovala, lidstvo nebylo si jí vědomo; ona působila na ně, aniž samo to pozorovalo. Tak bylo tomu i při pokroku samém, při zákonu tíže, a při všech velkých mravních i fysických pravdách. Činnost jejich existovala dávno před tím, nežli jsme ji objevili.

Nestačí však rozdíl mezi zákonem neznámým a zákonem prohlášeným, vyjádřeným a uznaným, aby tvořil nové východisko pro činnost lidského rozumu? Je-li zákon jednou vymezen, řízení činnosti naší podle něho stává se povinností: jeho vyplnění se stává cílem všeho lidského snažení, a o způsobu, jakým by se z naplnění jeho vyvodilo maximum užítku, bádati počíná každý myslitel. Rozum lidský dále nemaří drahého času výzkumy, jejichž předmět jest již uskutečněn. Moc zvyšuje se stonásobně, je-li soustředěna, a dostalo-li se činnosti její určitého směru. Před prohlášením zákona nemohlo pouhé instinktivní vědomí jeho existence učiniti více, nežli stanoviti p r á v o, a to právo skoro vždy popírané.

nesené s novým významem, otevřelo nový svět oku genia — nový, potud toliko tušený svět — a napočalo novou dobu.

Je třeba nějaké knihy, aby to dokázala? Anebo nutný jest delší výklad a rozvedení toho předmětu, aby vyšlo na jevo, že takovým je vskutku dnešní rozumové hnutí, a že úkolem a prací doby jest objeviti

Veliké historické epochy nedatují se od existence zákona, pravdy nebo zásady, nýbrž od času jejich prohlášení. Nebýti tomu tak, bylo by nicotným mluvit o určitých obdobích nebo souborech: pravda jest jedna a věčná; a myšlenka boží, v nížto byl zárodek světa, obsahovala je všechny.

Rovnost existovala jakožto zásada dávno před Ježíšem, a svět k ní nevědomky úhnul. Proč tedy připouštěti existenci doby Křesťanské?

Země opisovala svoje oběhy kolem slunce nečekajíc na objevy Koperníkovy a Galileovy, ani na vzorce Newtonské. Proč tedy rozlišujeme určité astronomické období soustav Ptolemeovy a Newtonovy?

A za dnů nám bližších, netvoří-li theorie anglické školy ekonomů a (příliš záhy zapomenuté) theorie Saint Simonistů dvě odlišná období vědy hospodářské? A přec jediný rozdíl mezi tou a onou spočívá v nahrazení zásady svobody zásadou sdružení.

I věřím, že nadešla doba, kdy zásada sdružení, slavně a všeobecně prohlášená, měla by se státi východiskem všech theoretických i praktických studií, majících za cíl svůj pokrokové zřízení lidské společnosti, a položena býti na vrchol našich ústav, našich zákonů a našich předpisů víry. A pravím nad to, že prohlášení členu, vedoucího výzkumy naše na stezku naprosto odlišnou ode všech posud vyzkoušených, postačuje, aby utvořilo nebo alespoň naznačilo novou epochu.

Ostatně nám nejde toliko o předpis sdružení; chceme Evropu a skrze ní lidstvo sdružené v úplnosti všech svých mohutností a všech svých sil — za nezbytných podmínek svobody, rovnosti a bratrství — k uskutečnění obecného cíle, odkrytí a postupnému využití svého životního zákona.

svoji vlastní synthesi? Což nehledaly všechny naše filosofické školy v posledních dvaceti letech — i když opouštěly pravou stezku a vracely se do minulosti — velkou neznámou veličinu? Nedoznávají to i ti, jichž zájmem jest odvésti ducha lidského od pátrání toho? Náš dnešní katolicismus snaží se smířiti Řehoře VII. a Luthera; papežství se svobodou a nezávislostí lidského ducha . . . A denně slýcháme slovo lidstvo předváděné ústy materialistů, kteří nejsou s to oceniti jeho význam a napořád prozrazují své přirozené náchylnosti k individualismu říše. Ať jako skutečné víry anebo jako vynucené úcty — svého náležitého uznání dosahuje nová doba se strany rozumu skoro bez výjimky.

Některí z ohnivějších apoštolů pokroku nařikali před nedávnem, že nepřátelé naši přivlastňují si naše slova, aniž by chápali jejich význam. Stesk ten jest však dětinský. Právě ve shodě takové, ač je poučná nebo naléhavá, stopujeme viditelnou známku Hesla nové doby, Lidstvo.

Každá doba má svoji vlastní víru. Každý soubor obsahuje představu nějakého cíle, nějakého poslání. A každé poslání má svůj zvláštní nástroj, své zvláštní síly a svoji zvláštní páku činnosti. Kdo by se pokoušel uskutečnit poslání dané doby nástrojem doby jiné, musil by projíti nekonečnou řadou bezvýsledných rozběhů. Udolán nedostatkem obdoby mezi prostředkem a účelem, stal by se snad mučenníkem, nikdy však vítězem.

Taký jest bod, k němuž jsme dospěli. Všickni cítíme v srdci i mozku předtuchu veliké doby; i snažili jsme se učiniti prapor víry doby této z negací a

analysí, jimiž musilo osmnácté století obemknouti své nově dosažené vítězství. Bohem nadchnuti ku pronesení vznešených slov — obrození, pokrok, nové poslání, budoucnost — přece setrváváme v úsilí, hmotné vítězství programu, obsaženého v oněch slovích, uskutečniti nástrojem slouživším ku provedení poslání, nyní již ukončeného. Dovoláváme se sociálního světa, rozsáhlé souladné úpravy sil, jež v činnosti své neovládány, existují uvnitř ohromné té pracovny, země. A chtějíce tento nový svět vyvolati k životu a položití základ k pokojné organizaci, utíkáme se k oněm starým způsobům vzpoury, které ztravují naše síly uvnitř kruhu individualismu. Hlásáme budoucnost z prostředka ssutin. Vězňové, jejichž řetěz byl toliko prodloužen, pyšnili jsme se vymaněním a volností, poněvadž jsme shledali, že můžeme se pohybovati kolem sloupu, ku kterému jsme byli připoutáni.

To je příčinou, že víra dřímá v srdci národů; z té příčiny nezažehá jí ani krev celého nějakého plemene.

* * *

Víra vyžaduje cíl způsobilý obejmouti život jako celek, soustřediti všechny jeho projevy, řídití jeho různé způsoby činnosti anebo potlačití je všechny na prospěch toliko jediného. Ona vyžaduje vážného, neochvějného přesvědčení, že cíl ten se uskuteční; hluboké víry v poslání a v povinnost je naplniti; a vědomí svrchované moci, jež strážuje stezku věřících, směřující k uskutečnění cíle toho. Tyto prvky jsou pro víru nezbytny; a kde některý z nich schází, budeme míti sekty, školy, politické strany, ale žádnou

víru; žádné stálé ochotné oběti za velikou náboženskou ideu.

Nuže, my nemáme žádné určité náboženské idee, žádné hluboké víry v závazek, ukládaný jistým posláním, žádného vědomí nejvyšší ochranné moci. Naše činné apoštolství jest pouhá analytická oposice; našimi zbraněmi jsou zájmy, a hlavním nástrojem našeho jednání je theorie práv. My všichni bez výjimky jsme přese svoje vznešené předtuchy synové vzpoury. Postupujeme jako odpadlíci bez Boha, bez zákona, bez praporu, jenž by nás vedl do budoucna. Dřívější cíl náš zmizel zrakům našim; nový, na okamžik matně postřehnutý, zahladila ona nauka o právech, která jediná řídí naše podnikání. Zjednotlivce činíme si i prostředek i cíl. Mluvíme o Humanitě — předpisu v podstatě náboženském — a zapuzujeme náboženství z díla svého. Mluvíme o souboru a přece zanedbáváme nejmocnější a nejúčinnější živel lidského bytí. Smělí tak, že neleká nás sen o hmotné jednotě Evropy, ničíme její mravní jednotu pomíjejíce uznávati základní podmínku všelikého sdružení — jednotnost zákona a víry. A prostřed takovýchto odporů pokoušíme se obnovovati svět.

Nepřeháním. Víím, že jsou tu výjimky a obdivuji se jim. Ale kmen naší strany vypadá, jak popisují. Její předtuchy a tužby náležejí nové době; povaha její organizace a prostředky, jichž použití hledí, náležejí době staré. Strana dávno měla instinktivní vědomí velikého poslání, sobě svěřeného; nechápe však ani pravou povahu onoho poslání, ani nástroje vhodné k jeho dosažení. Proto je k úspěchům nezpůsobilou a zůstane takou, dokud nepochopí, že volání »Bůh

to mu chce!« musí býti věčným heslem každého podniku našemu podobného, majícího obět za svoji basi, lid za svůj nástroj a Člověčenstvo za svůj cíl.

Jakže! naříkáte, že víra je mrtva či umírá, že duše lidské vysušil dech sobectví, a přece posměch si tropíte z každého vyznání a prohlašujete ve spisech svých, že náboženství není více; že čas jeho minul, a pro národy že není žádné náboženské budoucnosti?!

Žasnete nad zdoluhavým postupem národů na cestě obětavosti a sdružování — a přec jim předkládáte program individualistní, jehož jediná cena jest negativní; jehož výsledkem jest jistý způsob neorganiseace ale rozestavení, kterýž byv rozebrán, ukáže se býti ničím více než sobectvím, zahaleným ve plášť filosofických formulí!

Snažíte se provést dílo obrození a — jelikož jinak všecko politické zřízení jest jalové — mravního osobního zlepšení; a to vykonati doufáte vypuzením všeliké náboženské představy z díla svého!?

Politika prostě přijímá člověka tak jak jest, ve skutečném svém stavu a povaze; stanoví jeho snahy a zařizuje činnost jeho v souhlase s nimi. Jediná náboženská idea má moc přetvořiti obé.

Náboženská idea toť sám dech Lidstva, jeho život, duše, svědomí a projev. Lidstvo existuje toliko u vědomí svého původu a předtuše svého osudu; a projevuje se jedině soustředováním sil svých na některém z bodů mezi těma oběma položených. Nuž a to právě jest úkolem idee náboženské. Idea tato útvarí víru v původ, nám všem společný; předvádí nám v zásadě společnou budoucnost; pojí všechny výkonné schop-

nosti k jedinému středu, odkudž neustále se vyvíjejí a mohutní ve směru oné budoucnosti; a směrem tím vede i skryté síly ducha lidského. Zachycuje život v každé jeho podobě a v jeho nejnepatrnějších projevech; pronáší svoji věštbu nad kolébkou i hrobem a poskytuje — filosoficky řečeno — zároveň nejvyšší i nejvšeobecnější formuli nějaké dané epochy vzdělanostní; nejprostší a nejsrozumitelnější výraz jejího vědění (scientia); panující soubor, jímžto epocha ta v celku svém jest ovládána, a kterýmž stupně vývoje jejího řízeny jsou shůry.

Vzhledem k jednotlivci pozorována, jest náboženská představa obrazem poměru trvajícího mezi ním a dobou, k níž jednotlivec ten náleží; odhalením jeho úkolu a životního pravidla; odznakem, jehož užívá při plnění úkolu svého. Představa ta povznáší a očišťuje jednotlivce a ničí v něm sobectví, přenášejíc středisko činnosti ze vnitra na ven. Ona vytvořila pro člověka onu theorii povinnosti, jež jest matkou oběti; jež nadchnula a vždycky nadchne jej ku věcem vznešeným a svatým; onu ušlechtilou theorii, jež člověka k Bohu blíž vynáší, propůjčuje tvorbu lidskému jiskru všemocnosti, přeskakuje všelikou překážku a mění šibenici mučenika v žebřík vítězný. Jest o tolik nad úzkou a nedokonalou theorii práv, jako zákon sám nad kterýmkoli ze svých důsledků.¹⁾

¹⁾ Theorie práv jest zřejmě představou druhotnou, závěrem, který ztratil s dohledu zásadu, z nížto vytryskl; důsledkem, který povýšen byl na absolutní nauku a nadán svým samostatným životem.

Každé právo existuje mocí zákona; zákona Bytosti, zákona, jenž stanoví povahu předmětu projednávaného. Jaký jest zákon ten? Nevím: jeho odhalení tvoří cíl přítomné doby; avšak jistota, že zákon takový existuje, dostačí vynutiti nahrazení idee Práva ideou Povinnosti.

Právo tvoří víru jednotlivce. Povinnost jest obecnou, hromadnou věrou. Právo dovede uspořádati toliko odpor; může snad ničiti, ale nedovede zakládati. Povinnost buduje, sdružuje a sjednocuje; ona jest odvozena z obecného zákona, kdežto Právo odvozeno je toliko od lidské vůle. Nestává tedy ničeho, co by zakazovalo boj proti Právu: každý jednatel může povstati proti kterémukoli právu druhého, jež jemu jest škodlivou; a jediný rozhodčí mezi protivníky jest pak Síla. A taková vsutku bývala často odpověď, kterou protivníkům svým dávaly společnosti, založené na právu.

Společnosti založené na Povinnosti nebyly by nuceny utíkat se k síle. Povinnost jednou za pravidlo připuštěná, vylučuje možnost zápasu; a podrobujíc jednotlivce obecnému cíli, přetíná sám kořen oněm zílům, kterým Právo zabráníti nedovede, nýbrž jenom se staví, jakoby je léčilo. Mimo to není pokrok nezbytným výsledkem nauky o Právu, která připouští jej prostě jako faktum. Ježto používání práv nezbytně jest omezeno schopností, zůstává pokrok vydán libovolnému panství nespořádané a bezcílné svobody.

Nauka o Právech činí konec všeliké oběti a shlazuje mučeníctví se světa: v každé theorii o právech jednotlivce zájmy stávají se panující a hybnou mocí, mučeníctví pak hlupstvím, neboť který zájem potrvati může za hrob? A přece jak často bylo mučeníctví počinem pokroku, křtem určitého světa!

Každá nauka nezaložená na Pokroku vzatém za nezbytný zákon, nedostihuje idee a požadavků doby. Nicméně nauka o právech posud nám vládne mocí neobmezenou; vládne i té republikánské straně, jež

má se za stranu pokroku a počinu v Evropě. A svoboda republikánů — ačkoliv instinktivně předkládají slova povinnost, oběť a poslání — jest přec jen theorii odporu; jejich náboženství — mluví-li vsutku o nějakém — je vzorcem poměru mezi Bohem a jednatelcem; politické zřízení, jehož se dovolávají a jež poctívají jménem socialní — pouhou řadou hradeb vyzdvižených okolo zákonů, které sestrojeny k zajištění svobody každého, by provéstí mohl svůj vlastní cíl, své vlastní snahy i své vlastní zájmy; jejich výměr Zákona nepřekračuje vyslovení všeobecné vůle; jejich vzorec sdružování je společnost založená na Právech; jejich víra nepřestupuje hranic, vytčených takřka před stoletím jistým mužem — jenž sám byl vtělený zápas — ve prohlášení práv. Jejich theorie o vládě jsou theorie nedůvěry; jejich hlavní problem, zbytek slátaného konstitucionalismu, zúzuje se na vypátrání bodu, kolem něhož individualita i sdružení, svoboda i zákon mohly by se věčně zmitati u bezvýsledném nepřátelství; jejich lid je příliš často toliko kasta — ovšem nejprospěšnější a nejčetnější — v otevřeném odboji proti ostatním kastám, dychtící sama používatí práv, jež Bůh skytl všem; jejich republika jest bouřlivá, nesnášlivá lidovláda athenská; ¹⁾ jejich válečný křik je křik pomsty, a jejich symbolem je Spartacus.

¹⁾ Slovo demokracie, ačkoliv důrazně a s historickou určitostí vyjadřuje tajemství dávnověkého světa, nepovznáší se — jako všecka politická rčení starověku — ku představě budoucí Doby, kterou my republikáni máme započítí. Výraz socialní vláda byl by vhodnější, ježto naznačuje ideu sdružení, která tvoří život Doby té. Slovo demokracie vnukla idea vzpoury, svaté toho času, ale přec jen

Tot je však nové století osmnácté! — jeho filosofie; jeho lidský soubor; jeho materialistní politika; jeho duch rozboru a protestantského kritisování; jeho svrchovanost jednotlivcova; jeho popření staré náboženské formule; jeho nedůvěra ve všelikou autoritu; jeho duch vymanění a odporu. Tot nová Revoluce francouzská; tot minulost s přídavkem několika předtuch; služebnost k věcem starým, přioděná kouzlem mládí a novosti.

* * *

Minulost jest osudnou straně naší. Francouzská Revoluce — pravím to s hlubokým přesvědčením — potírá nás. Uléhá jako můra na srdce naše a brání jim v tlukotu. Oslepení velikostí onoho obrovitého zápasu, koříme se mu v prachu až posud. Očekáváme, že program její dodá nám lidi i věci; snažíme se napodobiti Robespiera a St. Justa a ve zprávách o Klubech let 1791 a 1793 pídíme se po názvech, jež dali bychom oddílům v letech 1833 a 1834. Avšak opičíte se takto po otcích svých, zapomínáme, že velikost jejich spočívala právě ve faktu, že po nikom se neopičili. Vnuknutí své čerpali ze současných zdrojů, z nedostatků davů, ze živlů, kteréž je obklopovaly. A že vykonali divy, bylo jenom tím, že použité nástroje byly přizpůsobeny cíli, jim před zrakem tkvícímu.

vzpourey. Každá pak taková idea jest nedokonalá a nižší než idea jednoty, jež bude dogmatem budoucnosti. Demokracie vnuká zápas; je to volání Spartakovo, vyjádření a projev lidu v prvním jeho povstání. Vláda — socialní to zřízení — představuje lid vítězný; lid, jenž zřizuje sama sebe. Postupné odstranění šlechtictví zahladí slovo demokracie.

Proč bychom neměli činiti jako oni učinili? Proč bychom zkoumajíce a ctíce tradici neměli pokračovati? Povinností naší je cítiti velikost otců našich a od hrobů jejich žádati záruku budoucnosti, ale ne budoucnost samu; jediný Bůh, otec všech zjevení a všech dob, může řídití nás po její bezmezné stezce.

Povstaňmež tedy a snažme se i sami zas býti velkými! K dosažení toho musíme chápati svoje poslání v celé jeho úplnosti. My — mužové přítomnosti — stojíme mezi dvěma dobami, mezi hrobem jednoho světa a kolébkou druhého; mezi pomezí čarou souboru individualního a hranicemi souboru Lidstvo. Co učiniti máme, jest upnouti zraky na budoucnost, mezi tím co lámeme poslední články řetězu, který nás víže k minulosti — a pak rozvážně postupovati. Zbavili jsme se zlořádů minulosti; zbavme se nyní též jejich zdob. Osmnácté století vykonalo svůj úkol. Předkové naši spějí pyšně a klidně ve svých hrobích: odpočívají, zahalení vlajkou svou, jako válečníci po bitvě. Nebojte se, že je urazíte. Jejich prapor, rudě krví Kristovou zbarvený, Lutherem Konventu předaný, aby vztyčen byl nad mrtvolami těch, kdož zabiti v bitvách národů — tenž je posvátným odkazem nám všem. Nikdo se neopováží naň ruky vztáhnouti; a potom my vrátivše se složíme vavříny námi zas vydobyté u paty jeho, kde leží pohřbeni otcové naši.

Dnešní naší povinností jest založiti politiku devatenáctého století; skrze filosofii znovu se povznést k víře; definovati a uspořádati sdružení; prohlásiti Lidství, započítati novou dobu. Od započetí toho v pravdě závisí hmotné uskutečnění minulé doby.

Věci tyto nejsou nové. Vím to a rád to doznávám.

Hlas můj jest pouze jedním ze mnohých, které hlásaly skoro tytéž idee, tvrdíce, že sdružení jest základní zásada, jíž by měly naše politické práce nadále býti řízeny. Mnozí velicí mužové odsuzovali výlučné uctívání nauky o Právech, konečnou formuli individualistní, nyní v materialismus se zvrhající; mnohé školy minulé i přítomné dovolávaly se Povinnosti, jako spasné kotvy pro společnost, mučenou bezvýslednými snahami.

Proč trvám tedy tolik na tom, že scházel jim rozhled? Co na tom, hlásají-li přijetí členu tohoto jakožto středu nového programu, anebo jenom jako rozvinutí starého? Pokud přimykají se k nám volajíce ku předu! co na tom, že neustávají si pléstí sdružení s bratrstvím; aneb Lidstvo — složitou jednotu všech lidských mohutností spořádaných při sledování téhož cíle — se svobodou a rovností všech lidí? K čemu má se vyhlášením idee nové doby vytvářeti nový podnik a tudý nové nesnáze?

Je tedy naše otázka jediné otázkou pouhých slov?

Nemyslím tak.

Jest důležité ujišťovati o nové době: ujišťovati, že co nyní kážeme, jest opravdu nový program, a to z důvodu, jenž by měl býti všeobecně uznán a připuštěn. Tužbou naší jest nejen mysliti, ale i jednati. Neusilujeme pouze o vymanění některého národa, nýbrž o vymanění národů.

Pravého pak vymanění národů docíliti lze jediné skrze svědomí národů. Oni nebudou jednati účinně, dokud nepoznají nově odhalený cíl, k jehož uskutečnění třeba jest práce všech, rovnost všech a jistý

počin. Pokud nedospějí k poznání cíle takového, nelze se od nich nadíti víry, oběti anebo činného nadšenství. Zůstanou nečinnými; a ovládání kouzlem předešlého počínu, ponechají povinnost uskutečniti a vyčerpati jeho důsledky tomu národu, který osvojiv si slávu počínu, učinil se zodpovědným za jeho dokonání.

Oni se spokojí tím, že půjdou zvolna ve stopách národa toho, ale neučiní ničeho více. A kdyby z důvodů jim neznámých on uvíznul prostřed cesty, uvíznou taktéž. Ticho, nečinnost a podezření bude následovati. Takové vyhlídky skytá Evropa dnešního dne!

Představa nové doby, zahrnujíc nový cíl, jehož jest dosáhnouti, ponechává počín časům budoucím a tím probouzí obecné svědomí k činnosti. Na místo nápodoby staví samočinnost; na místo pouhého provedení výkonné úlohy v poslání jiných — dosažení zvláštního poslání; na místo Francie — Evropu. Takto podáváme nový prvek činnosti revoluční.

Jistíce novou dobu, jistíme tím existenci nového souboru; obecnou představu, ustanovenou obejmouti všechny členy předchozího souboru, s připočtením jednoho dalšího; kteráž vycházejíc od tohoto nového členu má seřaditi všechny historické řady, všechny události, všechny projevy života, všechny útvary lidské otázky, všechna odvětví lidského vědění, jež zařaděna jsou pod ním. Dáváme nový a plodný podnět pracem vzdělanců; hlásáme potřebu nové encyklopaedie, kteráž shrnujíc a chápajíc všechn dosažený pokrok, sama by tvořila pokrok nový. Mimo všechn spor, do řady pravd zjištěných stavíme všechny články, jež byly cílem minulých revolucí, — svobodu, rovnost a bratrství lidí

a národů. Odtrhujeme se navždy ode doby výlučného individualismu, jenž je materialismem doby té. Uzavíráme stezky do minulosti vedoucí.

A konečně tvrzením tím odmítáme všeliké učení o eklekticismu a nenáhlé přeměně; všelikou nedokonalou formuli, obsahující vytčení problému beze všelikého pokusu řešiti jej; všelikou školu, snažící se spojit život a smrt, a obnoviti svět prostředím souboru zaniklého.

Samou povahou doby, kterou vyhlašujeme, podáváme nový podklad zásadě všeobecného práva hlasovacího; pozvedáme politickou tu otázku na výši filosofického pojmu; zavádíme apoštolát Lidstva, hájíce ten společný zákon národů, jenž měl by býti znakem víry naší. Posvěcujeme ona náhlá, samovolná, hromadná hnutí lidu, kteráž dají počín a převedou nový soubor ve skutek. Kládeme základy víry humanitní, k jejíž výši musí se republikánská strana povznést, aby zvítězila. Neboť každá doba má svůj křest víry: naše doba postrádá až potud křtu toho, my však učiniti se můžeme alespoň jeho věstiteli.

* * *

Nejedná se nám tedy toliko o prázdný slovní zápas. Mám za to, že od směru stranou nyní zvoleného závisí zdar či zmar věci, kterou zastáváme. Padli jsme jako strana politická. Jako strana náboženská musíme opět povstati. Živel náboženský jest všeobecný, nesmrtelný: on i sevšeobecňuje i sjednocuje. Každá velká revoluce nesla jeho ráz a projevila jej buď ve svém původu nebo ve svém cíli. On dává vznik sdru-

žení. Jako zakladáci nového světa, povinni jsme položit základy mravní jednoty, humanitního katolicismu.

Postupujeme, pobádání svatým slibem Ježíšovým; hledáme nové evangelium, na něž před smrtí svou dal nám nehynoucí naději, a jehož pouhým zárodkem je evangelium křesťanské, právě jako i člověk jest zárodkem Lidstva.

S Lessingem stojíme na půdě oplodněné krví padesáti pokolení mučovníků, abychom pozdravili gigantickou budoucnost, kde páka činnosti spočívati má na vlasti jakožto bodu opěrném a Lidstvo míti za svůj cíl i účel; kde národové svíží se všeobecnou smlouvou a setkají se ve bratrství, aby vymezili poslání jednoho každého, úkol každého v celkovém sdružení, ovládaném jediným Zákonem pro všechny, jediným Bohem pro všechny.

Úlohou naší jest urychlit okamžik, kdy revoluce, poplach národů, svolá shromáždění, které bude v pravdě radou obecnou. Válka naše musí tudíž býti svatou válkou, výpravou křížovou. Jméno Boží státi musí na praporu našem i řídit činy naše. Na ssutinách starého světa vyvstane území nové, na němž národové zažehnou kadidlo smíření. A kež by každý z nás byl s to odpověděti, byv tázán: Odkud přicházíte? V čí jméně kázete?

Často slyšel jsem klásti tyto otázky. Často tvrdilo se o našem malém jádru apoštolském, že schází nám republikánům filosofický původ, nepopíratelná zásada jakožto zdroj naší víry. Povšimnutí jest hodno, že obžalobu tuto vznášejí lidé, kteří mají se za ovládané filosofii, jelikož někteří z jejich přívrženců sestavili

sbírkou filosofí; náboženstvím, jelikož mají kněžstvo; politickým učením, jelikož mají kartáčové střely a vyzvědače. Nicméně hlasu toho uchopili se lidé dobré víry, jimž nemohl ujíti nedostatek jednoty, patrný v řadách našich; nedostatek harmonického souboru a náboženské víry, nesnadno smířitelný s oním socialním a náboženským cílem, jež republikáni neustále vyznávají.

I můžeme odpověditi:

Přicházíme ve jménu Boha a Lidstva.

Věříme v jednoho Boha, původce všeho bytí; svrchovanou živoucí Myšlénku, kteréž náš svět je parprskem, vesmír vtělením.

Věříme v povšechný, neproměnný zákon: zákon, jenž tvoří způsob bytí našeho; objímá veškerou řadu možných výjevů; vykonává nepřetržitou působnost na vesmír i všechno v něm zahrnuté, jak ve fysické tak v mravní jeho tvářnosti.

Ježto každý zákon zaujímá jistý cíl, jehož má se dosíci, věříme v postupný rozvoj mohutností a sil — mohutností v činnosti se nalézajících — u všech věcí živoucích, ve směru onoho neznámého cíle. Nebýti tomu tak, byl by zákon ten zbytečným, a existence nepochopitelnou.

Ježto každý zákon výkladu a potvrzení dochází svým předmětem, věříme v Lidstvo — soubornou a trvalou Bytost, jež shrnuje a obsáhá vzestupné řady ústrojného tvorstva; nejdokonalejší projev myšlénky boží na zeměkouli — jakožto jediného vykladače zákona.

An soulad mezi předmětem a zákonem jest podmínkou vši pravidelné existence — věříme, že vědomým

a bezprostředním cílem všeho snažení jest zavéstí soulad tento v úplnosti a jistotě stále vzrůstající, postupným odhalováním a pochopením zákona i stotožněním jeho předmětu s ním.

Věříme ve sdružení — jež je toliko uvedením ve skutek naší víry v jediného Boha, v jediný zákon a jediný cíl — jakožto jediný prostředek, jež máme k uskutečnění pravdy; jakožto metodu pokroku; stezku vedoucí k dokonalosti. Nejvyšší možný stupeň lidského pokroku odpovídati bude nálezu a využití nejširšího vzorce associačního.

Věříme tudíž ve Svatý Spolek národů, jakožto v nejširší formuli asociace, jež v naší době možna; — ve svobodu a rovnost národů, bez které nemůž existovati žádné pravé sdružení; — v národnost, jež jest svědomím národů a jež vykazujíc jim jejich podíl v díle sdružení, jich úkol v lidstvu, tvoří jich poslání na zemi, to jest jejich individualitu; bez níž ani svoboda ani rovnost nejsou možny; — v posvátnou Otčinu, kolébkou národnosti, oltář a dílnu jednotlivců, z nichž každý národ se skládá.

A ježto zákon jest jeden; ježto ovládá stejně obojí, vnitřní i zevnější stránku života každé bytosti; oba způsoby všelike existence — osobní a poměrný — subjektivní a objektivní: — hájíme totéž kredo vzhledem ku každému národu i k jednotlivcům, z nichž je složen, jaké zastáváme vzhledem k lidstvu i národům, ze kterých je složeno.

Jako věříme ve sdružení národů, tak věříme i ve sdružení jednotlivců, ze kterých každý národ se skládá: věříme, že ono jest jejich jedinou methodou pokroku,

zásadou určenou ovládati všechna jejich zřízení, a zárukou souladné jejich činnosti.

Jako věříme ve svobodu a rovnost národů, tak věříme i ve svobodu a rovnost lidí každého národa, a v neporušitelnost lidského Já, jež jest svědomím jednotlivce a vykazuje mu jeho úděl ve sdružení podřaděném, jeho práci v národě, jeho zvláštní poslání občanského práva po oboru Otčiny.

A jako věříme v Lidstvo jakožto jediného vykladače zákona božího, tak věříme v lid každého stavu jako jediného pána, jediného vladaře a jediného vykladače zákona lidskosti, jenž řídí každé národní poslání. Věříme v lid jeden a nerozdílný; neznající ani tříd ani výsad, kromě těch, jež tvoří genius a ctnost; ani proletariát, ani šlechtu, ať statkářskou ať kapitalistickou; nýbrž pouze v souhrn mohutností a sil, posvěcený blahu všech, správě společné državy a majetku, koule zemské. Věříme v lid jeden a neodvislý; tak uspořádaný, aby individualní mohutnosti byly v souladu s ideou sociální; žijící z plodů vlastní své práce, sjednocený ve snaze po největší možné míře obecného blahobytu i v úctě před právy jednotlivců. Věříme v lid spjatý vespolek v bratrství společnou věrou, tradicí a ideou lásky; usilující o postupné naplnění svého zvláštního poslání; zasvěcený apoštolátu povinností; nikdy nezapomínající na pravdu jednou dosaženou, ale nikdy neupadající v nečinnost v důsledku jejího dosažení; vážící si Hesla minulých pokolení, ale rozhodnutý užívatí přítomnosti za most mezi minulostí a budoucností; velebící vždy spíše zjevení sama, než jich projevovatele, a schopný postupně řešiti záhadu svého určení na zemi.

Bůh a jeho zákon; Lidstvo a jeho dílo výkladu, pokroku, sdružení, svobody a rovnosti — všechno to, s oním dogmatem o *Lidu*, jež je životní zásadou strany republikánské, sjednoceno jest ve víře naší.¹⁾ Žádná vymoženost minulosti není odvržena. Před námi jest rozvoj budoucnosti, kdež oba věční živlové každé organisace — jednotlivce a lidstvo, svoboda a sdružení — budou uvedeni v soulad; kde jeden celkový soubor, v pravdě náboženský to předpis, obejmeme —

¹⁾ Toto není předvedením nauky, nýbrž řadou podkladů víry, nespojitých ovšem a toliko vyhlášených; obsahujících nieméně dosti, aby ukázaly naši filosofickou a náboženskou představu. Politické vyznání naše skládá se z více méně zřejmých a přímých důsledků představy té. Jest lehce pochopitelno, jak již pouhý čin osvědčování nové doby a nového souboru vzdaluje nás ode všech, kdož vidí v sobě jen, abych tak řekl, pokračovatele, a kdož věří, že počíná náležeti jednomu jedinému národu, kde přechován jest nejvyšší vzorec pokroku, potud dosažený. Zásada, že nový soubor musí zahrnovati všechny členy souboru předchozího, jest výslovným popřením všeliké theorie, jejíž tendencí je ničiti, ne v soulad uváděti; každé politické školy, jež vede pouze k nahrazení třídy třídou jinou, jednoho společenského prvku druhým; každého systému výlučného, jenžto — asi jako system Baboucfův — zahladil by svobodu ve jménu nějakého podvodného přeludu rovnosti, odstranil největší z mravních fakt, *Ego*, a učinil veškerý pokrok nemožným. Ona jest rovněž popřením oné americké školy, jež činí jednotlivce středem všech věcí; rozhoduje každou politickou záhadu ve prospěch pouhé svobody; drtí zásadu sdružení všemohoucností lidského Já; odsuzuje všecken pokrok, aby děl se náhlými výbuchy a rozběhy nerozpočítatelnými; zavádí nedůvěru jakožto jeden z prvků občanského zřízení; kouskuje sociální jednotu v nezávislou dualitu světské a duchovní moci; a svým učením, že zákon jest Atheista, i vírou svojí ve svrchovanost práv a zájmů vštěpuje v myslí lidí materialismus, individualismus, sobectví a protiklad.

Naše představa Lidstva jakožto jediného vykladače zákona božího odlučuje nás od každé školy, jež by chtěla děliti pokrok ve

aniž by potlačoval jedno ve prospěch ostatních — všecka odhalení pokroku, všechny svaté idee, jež byly nám ustanovením prozřetelnosti poslušně odevzdány.

»Když před tváří Mladé Evropy nyní povstávající, strženy býti mají všechny oltáře starého světa, dva nové oltáře vztyčeny budou na půdě zúrodněné božským Heslem.«

»A ruka národa, jenž dá počin, napíše na jeden Otčína, na druhý Lidstvo. Jako dítky téže matky, jako shromáždění bratří, sejdou se národové kolem oněch oltářů a obětovati budou v pokoji a lásce.«

dvě odlišná období a takřka násilím jej vtěsnati do jediného určitého souboru neb náboženství; to by uzavřelo a uvěznilo tradici lidstva uvnitř nauky o jediném zjeviteli; anebo prolomilo souvislost lidského díla naukou o občasném zakročení s hůry, řadě úplných obnov, naprosto vzájemně od sebe odloučených a rozdílných, aneb o řadě sociálních formulí, z nichž každá je výsledek zjevení a oddělena mezilehlou propastí.

Naše zásada o Lidu — jež je toliko použitím učení humanitního na každý národ — vede nás ku všeobecnému hlasovacímu právu — projevení lidu — jakožto přímému důsledku nepotřebujícímu žádného jiného schválení: ona zahrnuje vyloučení všeliké neoprávněné autority, ať ji vykonává člověk nějaký anebo kasta.

Zásada sdružování posuzována jako jediný prostředek pokroku, zahrnuje dokonalou svobodu všech zvláštních i podřízených sdružení, utvořených k jakémukoli účelu, ne neslučnému se zákonem mravním.

Zásada mravní jednoty, bez níž sdružení jest nemožno, zahrnuje povinnost obecné základní výchovy, která by vysvětlila program sdružení (společnosti) všem jeho členům. A zásada o posvátnosti jednotlivce zahrnuje nejenom naprostou svobodu tisku, zrušení trestu hrdelního jakož i všelikého způsobu trestu, vypočetného ne ku polepšení, nýbrž toliko ku zkrocení a potlačení jednotlivce, — ale také úplnou theorii práce, pokládané za projevení se jednotlivce a vyličení i výraz jeho *ceny*.

»A kadidlo oltářů těch vznese se k nebi ve dvou sloupech, jež postupně sblížovati se budou navzájem, až spojí se u výši, v Bohu.«

»A kdykoli odděleny budou na výši své, bude bratrovražďení na zemi: a matky plakati budou na zemi, andělé pak plakati budou v nebi.«¹⁾

Nuž, dejme tomu, že všechny tyto věci opakovány by byly po Evropě, ne jako pouhý výraz individualní víry, ale jako Heslo, jako svědomí celé strany pokroku — dejme tomu, že by náboženská zásada opět jednou osvětila stezku naši a sjednotila usilování naše — dejme tomu, že by slova Bůh a Lidstvo spojila se v našem populárním vyznání víry jako účel a obraz jeho, idea a forma: domníváte se, že by slova naše nevznítala trpící zástupy, jež jen čekají, doufají a modlí se, až náboženský pokřik Křižáků — »Bůh tomu chce!« — zahlaholí v jich uši? Domníváte se, že mezi naším Svatým Spolkem a proklatou Smlouvou tak zvanou, mezi hlasateli svobodného a poslušného hnutí, a nečinnými sofisty staré Evropy — nedovedly by rozeznati, která strana jest s Bohem, s jeho Zákonem, jeho Pravdou?

Kde Bůh jest, tam jest i lid.

Instinktivní filosofie lidu jest Víra v Něho.

A když víra ta bude nejenom na rtech vašich, ale i ve vašich srdcích; když činy vaše odpovídati budou vašim slovům, a cnost posvěcovati bude život váš, jako svoboda posvětila váš rozum; když spojeni, bratří a věřící, a shluklí kol jediného praporu, objevíte se před člověčenstvem jako bažitelé po Bohu, a oni

¹⁾ Spis »Foi de la Jeune Europe«. — (Neuvěřejněno.)

řeknou o vás mezi sebou: Tito lidé jsou živoucí náboženství! — myslíte, že vaše výzva k národům nepotká se s hotovou odpovědí? myslíte, že by vítězné palmové onoho evropského počínu, všemi hledané a určené k oblažení všech, nebylo ruče načesáno?

Veliké idee tvoří veliké národy. Necht život váš jest živým přehledem jediné organické představy. Rozšiřte obzor národů. Zbavte svědomí jejich materialismu, který je tíží. Předvedte jim rozsáhlé posláni. Znovu je pokřestěte! Zájmy hmotné jsou ohrožovány, zplozují toliko vzpoury; jediné zásady mohou způsobiti revoluce. Otázka, nyní světem otřásající, jest otázkou náboženskou. Analyse a bezvládní náboženského vyznání udusily víru v srdcích národů. Soubor a jednota náboženského vyznání ji opět rozžehnou.

Pak, a jediné pak zaujme ona pravá ráznost, jež prostřed překážek novou sílu sbírá, místo falešné ráznosti, která klesá pod každým klamem. Pak přestane nesjednocenost a nedůvěra, kteréž nás nyní souží, rozmnožující sekty a překážející sdružení; tvořice malý střed z každého jednotníka; budující tábory na všech stranách, ale nedávající nám žádného vojska; dělící lidstvo v básníky a lidi prosy a výpočtu, lidi činu a lidi rozumového uvažování.

Pak vymizí z naší strany ona nečistá a obojetná třída, jež przní naše řady a zavádějíc dualitu mezi slovo a skutek, vytváří pochybnosti a nedůvěru v symbol náš; jež blabolí o cnosti, lásce křesťanské a obětavosti, s neřestí ve svém srdci, hanbou na čele a sobectvím v duši; jež zanechává znamení své nemravnosti na vlajce naší; jež schovává se v den bitvy a

opět se objevuje, když jest po všem nebezpečí, aby sbírala kořist po přemožených, a potřísnila i zničila plody vítězství.

Pak zmizí kus po kuse předsudky lidské, a s nimi vliv té neslavné čeledi slabých a bázlivců, kteří haní naše volání po činu, jelikož jim samým schází odvaha; kteří dožebraávají se pro vlast svou trochy naděje jako almužny některého vyslanectva a vlekou posvátnost vyhnanství ministerským blátem; kteří si představují, že spása národů provedena býti může uměním diplomatickým; kteří se umlouvají, opičice se po dovednostech a obyčejích policejních jednotelů; kteří se posmívají nadšení popírají moc vnuknutí a obětavosti, zovou mučeníctví, nerozumem a používají výpočtů aritmetických k rozluštění záhady obrození národů.

Potom vymizí ty četné odpory, jež činí stranu nedostatečnou k posláni jejímu; ústa vlastenců přestanou pronášeti slovo cizinec jakožto výraz výtky, kterýž mezi lidmi, bratry a republikány se nazývají cími, jest rouháním se proti kříži Kristovu. Přestane zbabělá nerozhodnost, jež potud tak mnohé zdržuje od otevřeného vyznání víry, kterou v nitru chovají a působí, že se chvějí při pomluvách, vycházejících z tábora nepřátelského, a zdáním omylu a zločinu přidívá ty, kdož by se měli jevití jako apoštolé pravdy; a právě tak pomine i kouzlo starobylých jmen, jimiž nahrazovány zásady, což bylo zkázou tak mnohých revolucí, obětovavších novou ideu tradicím minulosti. Překonán bude nelogický, nejasný duch, jenž v pravdě popírá lidskou jednotu, dožaduje se neomezené svobody pro menšinu s úplnou nesnášlivostí k ostatním;

přestanou hněvivé polemiky, záštím živené, kteréž útočí na lidi místo na věci, přijímají zásady jenom, aby je falšovaly při použití, prozrazující každým okamžikem ducha titěrného národovectví a řevnivosti, a maříce energii v bezvýznamných šarvátkách; s tím pak zároveň naše zapomínavost na mučeníky, kteří jsou našimi Svatými, na velké muže, kteří jsou našimi Kněžími, na veliké činy, jež jsou našimi modlitbami k Bohu.

Víra, jež jest rozum, energie i láska, učiní konec nesvárům, trvajícím ve společnosti, jež nemá ani církve, ani vůdců, jež volá po novém světě, zapomíná však jeho tajemství, jeho Hesla na Bohu si žádati.

S vírou oživne básnictví zúrodněné dechem božím a svatým vyznáním; básnictví, vyhnané nyní ze světa loupeživého do bezvládní; básnictví, květina andělů, živená krví mučeníků a zvlažovaná slzami matek, kvetoucí často prostřed ssutin, vždy však zbarvená paprsky úsvitu; básnictví, prorocká mluva Lidstva, evropská v podstatě a národní tvarem, naučí nás znáti vlast všech národů dosavadních; vyloží skrze umění náboženský a socialní soubor, a světlem umění tím půvabnější učiní Ženu, anděla, padlého ovšem, přec však nebi bližšího než my, a uspíší její vykoupení tím, že vrátí ji jejímu poslání inspirace, modlitby a soustrastí, tak božsky křesťanstvím v Marii znázorněnému.

Poesie bude nám opěvati radosti mučeničtví; nesmrtelnost přemožených; slzy, jež usmiřují; strasti, jež očistují; zvěsti, naděje a tradice minulého světa, ovíjející se kolem kolébky nového. Slova útěchy šeptati bude oněm dětem strážně, příliš záhy mezi člo-

věčenstvo vyslaným; oněm mohutným, leč odsouzeným duším, které jako Byron nemají důvěrníka na zemi, a kteréž přec ještě lidé se snaží připravit i o jejich Boha. Básnictví bude učiti mládež jak ušlechtilá jest oběť, stálost a mlčení; naučí ji cítiti se osamělým bez zoufání, v životě strastiplném nepoznan nebo nepochopen; po dlouhá léta hořkosti, ran a klamu, ztrávená bez reptání neb nářku; naučí ji chovati víru ve věci příští a pracovati neustále k uspíšení jejich příchodu, byť i bez naděje, že dočká se za svého žívobyť vítězství jejich.

Jsou tohle přeludy? Pouštím se příliš daleko, žádaje takovéto zázraky víry ve věku posud podkopaném skepticismem; mezi lidmi, kteří dosud jsouce otroky svého Já, milují málo a zapomínají záhy; kteří nosí sklíčenost v srdcích svých a vážnými nejsou v ničem, kromě ve výpočtech sobeckých a pomíjivých požitcích okamžiku?

Nikoli, nežádám příliš mnoho. Jest nutno, aby věci tyto byly, a ony budou. Mám víru v Boha, v moc pravdy a dějinnou logiku věcí. Cítím v hloubi srdce svého, že odklad jejich není na dlouho. Zásada, jež byla duší světa starého, jest vyčerpána. Úlohou naší jest uvolniti cestu nové zásadě; a byť bychom i zahynuli v podniknutí tom, ona nicméně bude uvolněna.

* * *

Obloha byla tmavá, nebesa prázdná; národové neobyčejně rozjitřeni anebo ztrnule nehybní. Celí kmenové zmizeli. Jiní zvedali hlavy své, jako by patřiti

chtěli na svůj pád. Všim světem táhl temný zvuk rozkladu. Všecko se chvělo, nebesa i země. Na člověka bylo se ošklivo podívat. Postaven mezi dvě nekonečnosti, nebyl si vědom nižádné; ani své budoucnosti, ani svojí minulosti. Veškerá víra byla vyhaslá. Člověk neměl víry ve své bohy, nevěřil též v republiku. Společnosti nebylo více: byla tu Moc, utápějící se v krvi aneb ztravující se v prostopášnosti; rada, opičící se bídě po majestátu minulosti, kteráž odhlavovala tyranovi milliony i pomníky; praetoriani, kteří opovrhli jedním a zabili druhého; učitelé, sofisté a dav otroků, rukama tleskajících. Velikých zásad nebylo více. Hmotné zájmy trvaly posud. Vlasti nebylo více; slavný hlas Brutův prohlásil smrt cnosti na hrobě jejím. Dobří lidé unikli, aby poskvrnění nebyli stykem se světem. Nerva rozhodl se umřít hladem. Thraseus prolil krev svou za oběť Jupiteru Osvoboditeli. Duše člověka uprchla — smyslové sami vládli. Zástupové dožadovali se chleba a her v cirku. Filosofie sklesla zprvu ve skepticismus, potom v epikurejství, pak ve vtipkářství a slova. Básnictví přetvořilo se v satiru.

Byly však okamžiky, kdy přepadala lidi hrůza nad prázdnotou vůkol, kdy třáslí se nad svojí opuštěností. Kvapili obejmouti chladné a nahé sochy svých kdys uctívaných bohů, doprošovatí se na nich jiskřičky mravního života, paprsku víry, ba i přeludu! Odcházeli za modliteb nevyslyšených, s beznadějí ve svých srdcích a rouháním na rtech. Takové byly doby; podobaly se době naší.

Nebyl to však smrtelný zápas světa. Byl to závěr jednoho rozvoje světa, jenž dospěl posledního svého výrazu. Veliká doba byla vyčerpána a na odchodu,

aby ustoupila jiné, jejíž první projevy byly se již ozvaly ze severu, a jež čekala pouze svého Napočatele, aby předstoupila.

A ten přišel. Duše nanejvýš lásky plná, nejvýš svatě ctnostná, nejhlouběji nadchnutá Bohem a budoucností, jakou kdy lidé shlédli na zemi — Ježíš. On se naklonil nad tělo mrtvého světa a zašeptnul slovo víry. Nade hlinou, jež byla ztratila vše lidské krom pohybu a podoby, pronášel slova potud neznámá, Lá s k a, O b ě ť, n e b e s k ý p ů v o d. A mrtví vstávali. Nový život zakolotal hlinou, kterou filosofie marně se byla pokoušela oživití. Z mrtvoly té vyvstal svět křesťanský, svět svobody a rovnosti. Z hlíny té vyvstal pravý Člověk, obraz Boží, předchůdce Lidstva.

Kristus dokonal. Vše, čeho si žádal na člověčenstvu, aby je tím spasil — praví Lamennais — byl kříž, na kterém by umřel. Nežli však zemřel, ohlásil lidu radostné zvěsti. Těm, kdo se ho tázali, odkud je obdržel, odpovídal — »Od Boha, Otce!« S výše kříže svého vzýval jej dvakráte. Protož na kříži v pravdě začalo vítězství jeho a trvá posud.

Ó, mějtež tedy víru, vy, kdož trpíte pro věc ušlechtilou; apoštolé pravdy, kterou svět dnešní nechápe; bojovníci ve svaté bitvě, kteréž on však poznamenává názvem rebelů. Zítřa snad tento svět, nyní nevěřící či lhostejný, skloní se před vámi u svatém nadšení. Zítřa vítězství žehnati bude praporu vaší výpravy. Kráčejte ve víře a nestrachujte se! Co Kristus učinil, lidstvo učiniti může. Věřte a zvítězíte. Věřte a národové půjdou posléze za vámi. Skutek jest Heslem Boha; myšlenka sama je pouze Jeho stín. Kdož rozdvoují myšlenku a skutek, hledí roztrhnouti Božstvo a po-

pírají věčnou Jednotu. Vyvrzte je ze řad svých, neboť ti, kdož nejsou hotovi dosvědčiti svoji víru krví svou — nejsou praví věřící.

Se svého kříže strasti a pronásledování hlásejte náboženství doby. Brzo dostane se mu posvěcení víry. Nedejte slyšeti nenávistný křik reakce se rtů svých, ani temnou formuli spiklence, ale klidná a velebná slova dnů příštích. Se svého kříže bídý a pronásledování my, mužové vyhnanci, srdcem a věrou představitelé zotročených plemen, millionů lidí donucených mlčeti, odpovíme výzvě vaší a řekneme bratřím svým: Spolek jest založen. Odpovídejte svým pronásledovníkům předpisem Bůh a lid. Budou se třeba bouřiti a rouhati proti němu nějakou chvílí, avšak národové jej přijmou i budou uctívati. —

Jednoho dne v šestnáctém století několik lidí, nesoucích název Inkvisitoři, kteří se naparovali, že čerpají moudrost i autoritu od samého Boha, shromážděno bylo v Římě, aby prohlásili nepohyblivost země. Před nimi stál vězeň. Čelo jeho ozařoval genius. On předstihl čas i lidstvo a odhalil tajemství jednoho ze světů.

Byl to Galileo.

Stařec potřásal svojí mužnou a ctihodnou hlavou. Jeho duše bouřila se proti nesmyslnému násilí těch, kdož snažili se jej donutiti k popření pravd, Bohem jemu odhalených. Avšak prvotní jeho pevnost nadobro ochromena byla dlouhým utrpením a rmutem; mnišská hrozba jej zkrušovala. Pokoušel se poddati se. Pozvedl ruku, také on, aby prohlásil nepohyblivost země. Ale pozvednuv ruku, pozvedl i znavené zraky k onomu nebi, na němž snažily se za dlouhých nocí přechísti

jediný řádek všeobecného zákona; setkaly se s paprskem toho slunce, jež on tak dobře znal jako nehybné prostředí pohybujících se sfér. Výčitka vnikla mu k srdci; z duše věřícího vydral se bezděčný výkřik: Eppur si muove! a přeci se hýbe!

Tré století uběhlo. Inkvisitoři — inkvisice — nesmyslná tvrzení, mocí vnučovaná — vše to zmizelo. Nic nepozůstalo, než dobře stanovený pohyb země a vznešený výkřik Galileův, nesoucí se nad staletími.

Dítě Lidstva, povznes čelo ke slunci božím a čti na nebesích: Hýbe se! Víru a skutek! Budoucnost jest naše.

LAMENNAIS

(Poprvé uveřejněno anglicky v Monthly Chronicle v dubnu 1839.)

Roku 1815 představil se mladý cizinec, skromného vzezření a bázlivého chování, ve městském sídle paní Jerninghamové, švakrové Lorda Stafforda. Přicházel, nevím kým doporučen, hledati skrovničkého postavení učitele. Byl chud a chudě oblečen. Nepobídnuvši ho ani usednouti, předložila mu dáma ta několik lakonických otázek a pak jej propustila, aniž by ho přijala; protože — jak sdělila jednomu příteli — vypadal příliš hloupě.

Mladý ten muž byl Lamennais.

Devět let na to, v červnu roku 1824, kněz, dobře známý rychlým prodejem 40.000 výtisků svých děl, i bojem, který byl vytrvale vedl proti revolučnímu duchu doby, výmluvností rovný Bossuetovi a učeností i logikou povýšený nad něho — cestoval, pln horoucí víry a naděje, z Francie do Říma, aby odbýval poradu se Lvem XII. Jediné ozdoby, které spatřil v komnatě veleknězově, byly obraz Panny a vlastní podobizna. Lev XII. přijal jej s přátelskou důvěrou a obdivem. Bylo to dle jeho rady, že kardinal Lambruschini ustanoven byl v úřad apoštolského nuncia ve Francii. Na všech stranách pozdravován byl sborem díky a chvály; což, ač nemohlo zakaliti jasný a přísný rozum knězův, přece plnilo srdce jeho radostí. Neboť on věřil, že to věští novou dobu plodného života Církví jeho, a doufal,

že hlasem svým snad dovede nadchnouti Řím, aby vstal na výši onoho velikolepého socialního poslání, kteréž městu tomu připisovala vlastní jeho obraznost i tužby generace, znavené skepticismem, a bažící po nějakém *cili*. —

Onen kněz byl Lamennais

Uběhlo osm let, a tentýž kněz, nyní zkormoucen a sklíčen myšlénkami, na novo kráčet stezkou k Římu se dvěma soudruhy — jimž souzeno brzo jej opustiti — kteří však toho času sdíleli jeho víru, jeho práce i nepochopitelné obžaloby, nenadále na pohnutky a záměry jeho uvržené. Cestoval, aby tyto všecky objasnil a ospravedlnil se v očích oné Autority, jejíž minulost byla mu posvátnou, jejíž požehnání zsvětlo kdys jeho kolébku, a v jejížto službách byl pracoval nepřetržitě po dvacet let. Čist srdcem a veden jedním z oněch preludů, jež nic leč doklad skutečností nedovede zvrátiti, — přechoť zároveň se zkázou jedné poloviny duše — nastoupil cestu svou, aby podnikl poslední úsilí za oživením oné odumřelé Autority; aby se pokusil vlítí jedinou kapku oživné krve Lidstva do jejích vyčerpaných žil.

Ruské, pruské a rakouské přípisy jej předcházely, žádající na papeži výslovné odsouzení tohoto opovážlivého vykladače svatého Pavla, kterýž tvrdí, že kdekoli jest Duch boží, tam je svoboda. Kardinál Lambruschini, týž, kterému sám byl otevřel dráhu moci hierarchické, byl jemu na odpor. Řehoř XVI. přijal jej chladně a toliko pod tou podmínkou, že pomlčí právě o věci, která jej do Říma byla přivedla. Dlouhé psaní, které mu kněz podal, zůstalo nezodpověděno — snad i nečteno.

Se srdcem plným rmutu a hořkosti, zváživ každický kámen starobylé budovy a nenašed nic, leč prach a trosky — kněz ten odcházel. Hled jeho dlouho spočíval na kopuli sv. Petra, jež nebyla již svatyní slova božího. Se srdcem kypícím neprolitými slzami jako ten, kdo miláčka svého pochovává — cestoval širou pustou Campagnou, výmluvným to obrazem samoty, denně kol papežského stolce se rozkládající. On však nesl víru svou s sebou po poušti té, a víra tato jej zachránila.

On věděl, že Myšlénka Boží je nesmrtelná, a ačkoli změniti se snad mohou i směr i vykladači apoštolského poslání, poslání samo že přestati nemůže po všecken rozvoj věků až po nejposlednější den země. Věděl, že úpadek jistého způsobu autority není nic jiného nežli její přenešení, a že smrt některého způsobu víry není ničím jiným, leč jejím přetvořením.

Místo aby se oddal zoufalství, rozjímal o životě novém, jemuž určeno následovati po životě vyhaslém. Jeho orlí hled zkoumal výšiny a hlubiny světa, shledáváje i rozbíraje každické znamení, věštící onen život příští, zatím co on pobožně očekával vnitřního vnutnutí, které by mu odhalilo stanoviště budoucího chrámu Božstva.

Jednoho dne, kdy Řím i Monarchie měli muže toho za zkrusena a přemožena, on povstal, jakoby silou neodolatelnou volán. Hlas jeho rozezvučel se zdvojenou silou, jako hlas dávných proroků; a mluva jeho měla veškeru náboženskou velebnost toho, kdo po dlouhém a únavném pátrání našel posléze pravdu. Kázal Boha, lid, lásku a svobodu. Hlásal úpadek mocí

tehdejších a vyzýval národy, aby vyrvali z jejich držení odznaky onoho poslání, jež byly zradily. Strašlivý obžalobce ten povstal, aby udal všecky, které až potud kdysi hájival; aby pozvedl u výši všecky ty, jež snažil se kdys povaliti. Od těch čas již nikdy se nezměnil a také se více nezmění.

Bylo to — pro ty, kdo byli s to pochopiti — velikým naučením. V onom zápase pobožné a svaté duše mezi zvěstmi minulosti a záblesky budoucnosti; v onom nerovném, bouřlivém, často nerozhodném, vždy však pokračujícím povzletu čistého a mohutného rozumu při pídění se po pravdě; v onom konečném, neočekávaném rozhodnutí — odporujícím dle vnějšího zdání dvaceti letům dřívější práce — jež vtisklo pečeť náboženství na všecko, co byly instinkty celého půlstoletí vyznačily — tu stál na straně jedné vzácný psychologický zjev, věru studia hodný, a na straně druhé skvělá věštba a slavné dotvrzení novějšího učení o svrchovanosti národů. Nicméně poučení to až na nepatrné výjimky prošlo nepovšimnuto. Když znamenali, že ten mohutný rozum, ježž byli považovali za vyčerpaný dvacítiletou prací, zdvihá se obrovitě mezi světem ve zříceninách a světem novorozeným; když spatřili jej, jako druhou mladostí obdařeného, přeska-kovati propast, dělicí hrob od kolébky, a stanouti vzpříma na půdě budoucnosti — přátelé i nepřátelé ustupovali v poplachu. Široký kruh samoty a ticha utvořil se okolo něho. Prvější opouštěli jej, jakoby v jeho nenadálé opovážlivosti pocítovali výčitku; druzí pak posud hleděli naň s nedůvěrou, vzpomínajíce jeho minulosti. Jakmile se podpůrcové papežství poněkud vzpamatovali, ihned metali po něm všemožnými po-

mluvami a urážkami. Zapomínajíce, že valně rozdílno jest proměnění důsledek pokroku v ideích a proměnění důsledek lačnění po statcích a moci, posuzovali jej tak, jako snad by byli mohli posuzovati třeba Thiersa nebo L'Herminiera, přičítajíce jeho náhlý obrat uražené samolibosti (zrovna jako byla svatá válka, Lutherem proti papežství zdvižená, přičítána zaprodajné kněžské řevnivosti) a prohlašovali (jakž i o Lutherovi jiní byli hlásali), že odboji jeho bylo by se dalo předejiti včasným nabídnutím kardinálského klobouku. Svatý Pavel v Damašku byl by jim býval nepochopitelný.

V Anglii předpojatost zfalšovala politické názory Lamennaisovy; a muž, jehož viděl jsem ještě před nedávnem tak plného lahody a lásky; jenž jako dítě pláče při symfonii Beethovenově; jenž by dal poslední svůj frank chudým; jenž ošetřuje květiny jako žena a spíše sejde s pěšiny, nežli by zašlápnul mravence — přetvořen byl od novinářů ve hlasatele anarchie a v muže krve. Mimo to bylo každé z děl jeho posuzováno samostatně dle svých politických neb uměleckých předností; a nikdy, pokud mi povědomo, nebyly spisy jeho, jak toho vyžadují, studovány ve svém souhrnu.

Jest na čase, aby se tak stalo. Lamennais, jakožto filosof, jakožto mohutný spisovatel a jakožto hlava jedné politické školy, jest osobností, kterou důležitě jest důkladně znáti. Postup ducha jeho těsně jest sloučen s postupem doby.

To však je práce, k jejímuž provedení nedostává se mi zde ani času ani místa. Kdybych mohl stopovati posloupné projevy onoho velikého ducha kus po kuse, domnívám se, že bych byl s to ukázati, jak jeho filo-

soufické theorii o všeobecném souhlase — či tradici — pokládáném za zkumadlo spolehlivosti, bylo určeno dovésti jej logickou nutností k socialní zásadě o Lidu, jediném dochovavaci a pokračovateli tradice. Avšak několik těch stránek tuto mně poskytnutých by na to nepostačilo. A protož omezím se na vytčení směru, kterým musí se bráti všickni, kdo snaží se správně zkoumatí jeho život i díla.

Felicité Lamennais narodil se roku 1782 v St. Malo, v téže provincii Bretagnské, jež dala Francii Pelagia, Abelarda a Descartesa, a v témže městě, kteréž o několik let před tím stálo u kolébky Chateaubriandovy. Matka zemřela mu za dětinství, a jelikož bohatství, otcem v obchodě získané, za Revoluce bylo ztraceno, neměla rodina dostatečných prostředků, aby mu zaopatření mohla pravidelné vychování. A tak rostl chlapec ten v úplné svobodě před tvářmi boží, nespoután pedantickými methodami školy, ba vůbec bez učitele; trávil dny svoje mezi domácí knihovnou — kde býval často zavírán starým strýcem, maje Horáce a Tacitu za soudruhy — a břehem širého oceánu, šplounajícího jako vlna věčné poesie o suchopárné útesy Bretagnské.

Rozum Lamennaisův rozvinul svoji přirozenou vyvýšenost a nezávislost v samotě, neomezován nižádnou pravidelnou naukou. Obraznost jeho, živená nazíráním na přírodu i ušlechtilou a drsnou poesii výjevů, které jej obklopovaly, byla již u věku velmi útlém vnímavou pro náboženská vnuknutí. Robinet vypravuje, že »posud se pamatuje (Lamennais) s jistým zděšením na pocit pýchy, který se ho zmocnil jednoho dne, kdy bylo mu teprve devět let, an se zdí

městských pozoroval strašlivou bouří a slyšel bídne prosaické poznámky ostatních diváků při pohledu na moře a zuření vln. Náhledy jejich vzbudily v mysli jeho pocit naduté soustrasti, i vzdálil se jich, postřehaje v sobě, ač byl dítětem, instinkt nekonečna, pohledem na rozzuřené živly jemu odhalený«.

Mezitím jiný ocean, neméně velebný a ohromující, zuřil kolem mladého ducha, jenž takto stotožňoval sebe s bouří — moře revoluční, divoce bijící do minulosti, která byla založila jednotu Francie, nebyla však schopna ničeho dalšího a proto odsouzena k zahynutí. Moře to se rozlilo a takřka zatopilo půdu, jejíž plodinou byla příživná čest a třídní monopol; stalo se tak, aby, jako Egypt po záplavě Nilu, obnoveny byly její zdroje plodivé a připraveny ke druhé žni.

Avšak — jako každý prudký popud — vyšedši ze svých pravých hranic, Revoluce přefala tradici, v níž měla pokračovati; a aby se úplněji odloučila od starých předpisů náboženských, napadla základy Náboženství samého — věčný Zdroj všech postupných předpisů, lidstvem přijatých. Uprostřed obrovitého toho vzkypění, v zemi, rozechvěné padlými zříceninami, bylo přirozeno, že ledová perut Pochybnosti zatemnila na nějaký čas tu mladou a opuštěnou duši, neřízeným studiem spousty nepřebírané četby takto ku přemítání vychovanou. Všickni nejmohutnější duchové započali dráhu svoji pochybností. Pochybnost sestoupila na duši Lamennaisovu, ale jenom aby přenesla se přes ni jako mračné stíny nad mořem, nezůstavic nijaké stopy dráhy své. Rozpor byl krátký, a Císařství našlo Lamennaisa podepřeného horoucí náboženskou věrou a žíznicího po náboženské jednotě.

To bylo roku 1804.

Poměry Císařství k náboženství dobře jsou známy. Císařství prohlásilo, že přeje si chrániti náboženství; byla to však ona ochrana mocných, která dusí veškerou svobodu. Výchova, kněžstvo, vůbec vše vyzýváno podříditi se panující moci. Náboženské uctívání stalo se odvětvím veřejné správy — ničím více. Takový byl stav věcí, pokud se týkalo vlády; mezi lidem po negaci nastoupila lhostejnost. Jak se mohlo nějaké skutečné náboženství ukázati mezi mrzkým, námezdným a zotročilým kněžstvem? Cesta Lamennaisova záhy byla vytčena. Prvního boje že musí se odvážiti proti nejkřiklavějšímu, nejnaléhavějšímu a nejvážnějšímu zlu. Doba nebyla posud zralá, aby vyhledával obor nový; i ustoupil v obor dávnověku. Zrozen římským katolíkem, věřil ve svrchovanost víry — ve vítězství mravní síly. Ve formách viděl toliko záruky, odznaky *idee*. Roku 1808., rok po španělském povstání, uveřejnil první svoje dílo *Úvahy o stavu církve ve Francii*. Byl to stejně hlas Náboženství jako hlas Lidu a jako taký i souvěká věštba doby příští; ale kniha sama byla pouze prudkým a nesnášlivým útokem na náchylnost k negaci, projevenou osmnáctým stoletím, a výzvou ku kněžstvu, aby v lidech zažehlo opět víru v nezřené a nehmotné tím, že samo učiní se důstojným jejím představitelem. Nic nebylo ve mluvě takové vypočteno na urážku stávajících Mocí, a přece, jakoby viděla již genia, jemuž určeno sbratřiti se jednoho dne s lidem, císařská policie byla poplašena a nařídila zabavení díla.

* * *

Čtyři léta na to vydal Lamennais společně s bratrem svým druhé dílo »O zřízení biskupů«. Za dvě léta potom Napoleon padl, a Lamennais odebral se do Paříže, kde dlel v chudobě až do návratu z Elby. Tu, aby unikl pronásledování, odešel do Londýna. Pobyl tam sedm měsíců ve veliké chudobě a úplně neznám. Po bitvě u Waterloo vrátil se do Francie a za krátko uchýlil se do rodné Bretagně. Zde roku 1817 ve svém třicátém čtvrtém roce nastoupil kněžství v Rennech. Téhož roku vydal první svazek svého díla *O lhostejnosti ve věcech náboženských*. To byla první jeho zkušenost a první jeho přelud.

Jeho první přelud. Revoluce náboženství pronásledovala; Císařství je snížilo, učinivši je závislým na státě; nová monarchie slíbila dopomoci mu opět ku cti. Založeny na theorii Božského práva a katolické zásadě o autoritě, byly zájmy Monarchie ve skutečnosti totožné se zájmy církve.

Na všech stranách, kromě v řadách vládních, tíhla společnost k opozici. Bylo tomu tak v davech; instinkt doby — neurčitý, ale směru takřka vždycky správného — postřehl, že církvi nezbyvá již nižádná skutečná životní síla, a že každé úsilí v její prospěch bylo by marným. Tak tomu bylo i mezi mysliteli, z nichž skoro všickni náleželi k čistě rationalistické a pokusné škole. A bylo tak i v řadách liberalismu; neboť liberálové dnů těch, neschopni jsouce zachytiti pojem pokrokové doby, hleděli pouze ničiti, a byli přívrženci povrchní školy Voltairovy.

Třesa se při vzpomínce na výstřednosti Revoluce; podrážděn lhostejností, ohrožující národ rozumovou ztrnulostí, a nebezpečnější nežli špatně odůvodněné

neprátelství; přesvědčen, že politika sledovaná vládou školou, vede toliko k nevěře a nemá v sobě zárodků nějaké budoucnosti — byl Lamennais puzen naděje své skládati ve stávající Moc. Choval představu monarchie tak sloučené s náboženstvím, aby přítrž učinila stávající mravní anarchii a znovu zřídila rozsáhlou a plodnou jednotu. Jeho dílo *O lhostejnosti* ve věcech náboženských zakládá se na představě jakéhosi blouznivého spolku mezi oběma těmi autoritami. Svazky ty, vydané postupně během let 1820 až 1824 byly, tak jako svazek první, nespravedlivé a nesnášlivé; prudké v částech politických a nedokonalé, ač působivé v oddíle filosofickém. Avšak pro základní nestejnost mínění nesmíme zapomínati na skutečné přednosti díla: jeho nepopíratelnou výmluvnost a důrazné vyjádření jedné skutečné potřeby — básnictvím již napřed pocítované — nutnosti znovu-zavedení tradice jakožto zdroje autority, prolomení kruhu, v nějžto rationalismus a materialismus sevřely ducha lidského, a postupování za dvojího vůdcovství náboženské víry a svědomí Lidstva. Autor díla o *Lhostejnosti* prokázal takto, ač nevědomky, dobrou službu záležitosti obecného pokroku, a my dnešního dne začínáme to postřehati. Vrátil Tradici v její práva — Tradici, bez níž nižádná filosofie nemůže existovati; vlil nový život a propůjčil nové posvěcení filosofii samé, uveda ji ve styk se světem socialním, od kterého bývala postupně víc a více oddalována.

Zaveden svými mylnými politickými názory, Lamennais sám špatně pochopil směr a důsledky zásad, které předváděl, a jeho názor Tradice byl úzký a libovolný; nicméně on opět otevřel pravou stezku, a to

samotné postačí dodati dílu jeho hodnoty filosofické. Vrácení jednoho životního prvku lidskému rozumovému pokroku jest základním význačným rysem knihy té. Dalo se očekávati, že podrobnosti záhy upadnou v zapomenutí, a tak se také stalo. Mimo to každému, kdo studoval spisy jeho pozorně, snadno bylo postřehnouti, že svazky, které potud k omylu jej poutaly, neodolají asi dlouho pokrokovému rázu jeho ducha. Přimknul se k Monarchii, ne tak proto, že by v ní spatřoval nějakou vnitřní přednost, jako proto, že nesla zdání trvalosti, odkudž nadál se účinnosti v dobrém. Někdy je zřejmo, že na přimknutí to sám hledíval s podezřením; a časté jeho výtky o nedostatku ráznosti na straně monarchie prozrazují onu republikánskou přisnost, jež v době pozdější vnukla mu Slova věřícího, a kterou mělo v něm chování monarchie samé nadále jen živiti.

Z části následkem onoho ducha nedůvěry, přirozeného každé pouze světské moci, z části následkem okolností zvláštních, Obnovená Monarchie, jež pro lid neuskutečnila výhod nižádných, sotva co uskutečnila na prospěch náboženství katolického. Církev zůstala tak zotročilou jako bývala za Císařství. »Biskupům«, pravili autorové pamětního spisu *L'Avenir*, podaného Řehoři XVI., »nedovoloval se žádný úřední styk se Svatou Stolicí, a každý katolický kněz, který se opovážil s Římem si dopisovati, vydával se v nebezpečství trestu, a třeba i vyhnanství. Nebylo již nižádných provincialních rad, diecesních synod, ani církevních tribunálů k udržování kázně. Státní Rada byla jediným soudcem ve všech záležitostech týkajících se náboženství a svědomí. Výchova byla v rukách světské

korporace, z nížto bylo duchovenstvo vyloučeno; duchovní vedení seminaristů bylo omezeno; ba i samo odvětví naukové bylo v nezávažnějších bodech podrobena občanským autoritám. Soustava rad evangelických pod správou obecní byla buďto zákonem zakázána, anebo připuštěna pouze zvláštním splnomocněním, kdykoli odvolatelným a to skoro výhradně jenom pro několik ženských shromáždění. Zkrátka vše, co tvořilo pravý život náboženství bylo oslabeno anebo zničeno císařskými zákony, které byly podrženy. Všeobecně známa jsou dvě proslulá nařízení ze 16. června 1828; nařízení, kteráž podržují de facto všechny církevní školy svrchovanosti občanské autority. Ona nařízení obmezovala počet mladíků, jimž mělo být dovoleno připravovati se modlitbou a studiem ke službě boží; nutila je přijmouti v jistém věku zvláštní tvar oděvu, a na učitelích — vládou napřed potvrzovaných to učitelích — žádala přísahu, že nikdy náležitosti nebudou k nějaké státem neuznané kongregaci.«

Taková byla methoda obnovené monarchie, jež z nového nepochopitelného zvyku předvádí samu sebe obklopenou aureolou náboženské zbožnosti a katolické věrlosti. Zotročila tu církev, jejímž uctíváním se dokládala, a základy náboženství podkopala pokryteckým spolkem, jenž ji učinil do jisté míry zodpovědnou za každý politický krok zemi škodlivý.

Lamennais domníval se vyléčiti toto dvojí zlo prostou proměnou jmen. Stav se spolupracovníkem tisku ministerského, psal nejprve do Conservateur-u (vlastnictví to Chateaubriandova), pak do Drapeau Blanc, a potom do Memorial Catholique; zůstal však nicméně v nezávislém postavení ku svrchovanému

vané moci a byl i na dále odpůrcem ministerstva Vilhèle-ova jako kdys ministerstva Decazes-ova. Krok za krokem opouštěl věc monarchie a věnoval se výhradně záležitostem náboženství. Nespokojenost svoji osvědčil tím otevřeněji roku 1825, kdy uveřejnil Náboženství pozorované ve svém poměru k občanským i politickým záležitostem, kteráž kniha byla vládou pronásledována, a pro niž odsouzen byl k pokutě šest a třiceti franků; na novo pak roku 1829 vydáním díla dalšího O postupu revoluce a války proti Církvi, v němž hájil věc náboženské nezávislosti proti vládě.

Nadešel rok 1830. Monarchie, jež byla výplod patnácti let čistě negativní a pochybovačné oposice, nemohla býti náboženštější té monarchie, kterou považila. Organisovati moc neochvějnou; zříditi ji na podkladě hmotných zájmů odvedením mysli lidu s cest ideí a mravního pokroku; udržovati ve stálém souladu náklonnosti parlamentu a osobní záměry královny — takový byl program monarchie měšťanského krále.¹⁾ Neměla zásad, neměla víry ani náklonnosti jak k církvi tak k lidu. Tento byl odpuzován, ona pak porobena jako bývala za dřívější monarchie. A proto Lamennais cenil jednostejně Císařství, monarchii Zákonnou i monarchii Ludvíka Filipa.

Za hranicemi měly se věci ještě hůře. V Itálii, na Rusi a v Rakousku byl lid krutě utiskován, a církev byla pouhým nástrojem v rukou nespravedlivých vlád. Zkušenost byla úplná: prelud zmařen na vždy. V pohrdavém hněvu přerhal Lamennais pouta, jež tak

¹⁾ Ludvíka Filipa. (Pozn. překl.)

dlouho jej svírala. Zbýval mu ještě jeden další živel autoritní, který by vyzkusil ve službě poctivosti — moc, velická svojí gigantickou minulostí, založená na mravní síle Slova a zvyklá prohlašovati se za pozemského představitele Toho, který nade všechny jiné byl miloval lid: — papežství; i opustil Lamennais monarchii a obrátil se k papeži. Vzdav se naděje v pomoc se strany lživých ochranců církve, obrátil se k církvi samé. To bylo druhé období jeho životní dráhy, druhá zkušenost, druhý prelud; a souzeno mu trvání daleko kratší než prvnímu.

Vím, že zařadili mnozí Lamennaisa mezi ty spisovatele, kteří kráčejí s vítězstvím bez ohledu na to, odkud pochodí. Kdo však jej takto posuzují, nechápou nikterak ani muže toho, ani děl jeho. Lamennais obdařen byl od přírody daleko více povahou mučeníka, nežli rozkolníka, jemuž tleská lid. Nesledoval jiného, leč pravdu; to, co vlastní jeho duch za pravdivé mu hlásal. Spisy jeho již před rokem 1830 naznačují pokrokový ráz ducha jeho. Nuže, pokračovati není m ě n i t i, pokračovati jest žítí; a pravý život genia záleží právě v assimilování jisté části velikých sociálních projevů své doby. Povstání červencové neusilovalo o dosažení žádného nového cíle; ono na novo zajistilo dřívější výboje vládou ohrožované. Avšak jak tomu vždy bývá při velikých národních hnutích, dalo původ osvědčením, kteráž prozrazovala zárodky nového života v lidu a dokazovala, že jeho odpor proti víře nebyl vzepřením proti náboženskému principu samému, nýbrž proti ovšednělým náboženským formám, jež se byly staly pokroku nepřátelskými. Tři dny lidové svrchovanosti ve Francii nepředvedly ani jedi-

ného činu hříchu nebo zmatku. Náboženství nepodněcovalo k nepřátelství, leč kdy vystupovalo ve spojení s monarchií protivící se vůli země; kdekoli vystupovalo samotno, jednalo se s ním uctivě. I dočasná nadšení, vznícená rozmanitými pokusy o vytvoření nové náboženské víry, byla v pravdě důkazem, že myslí lidské znaveny jsou pouhým individualismem i pochybností, a že žízni po nové a mocné jednotě. V jiných končinách pevniny evropské — v Polsku, Belgii, Švýcarsku a Itálii — byla národní hnutí prosta vši anarchie; a v některých případech družil se cit náboženský k národním tužbám lidu. Něco božského bylo v oněch zjeveních lidové zásady, ve prorockém záchvěvu, zemí tehdá probíhajícím. Lamennais to chápal. »Žijeme,« psal, »v jedné z oněch dob, kde všecky věci touží po obnově, po přechodu ze stavu jednoho ve stav jiný; nikdo o tom nepochybuje. Nikdy nebylo předtuchy silnější, přesvědčení všeobecnějšího. Ale podle toho, jak pozorujeme budoucnost neb minulost — život nebo smrt — někteří mezi námi doufají, jiní se strachují. Opakuji však, že my všichni věříme v nadcházející změnu, v nevyhnutelný veliký obrat. Přejde tudíž, a rychle. Darma namáhají se udržeti věci bývalé, darma opakovati běh času, anebo trvale zachovati stávající anarchii; je to nemožno. Ve vnitřní povaze věcí tkví svrchovaná, osudná a neodvolatelná nutnost, silnější nežli všelická moc. Co prospějí trpasličí ruce vztažené k zastavení pokroku lidského plemene? Čeho dokážou? Lid pohání síla neodolatelná. Přese všecky pokusy opačné on půjde, kam jest volán; a nic nedovede zastaviti jeho pochod

stezkou věků, neboť právě na této stezce člověk postupně se připravuje pro věčnost.«

Proč by, mínil Lamennais — uznáno-li poslání národů a jejich smysl pro pořádek a spravedlnost — proč by měla církev odmítat řídití jich hnutí, spravovatí činnost tohoto prozřetelností vštípeného pudu množstev?

Proč neměl by Řím — jenžto již po dvakráte dal světu jednotu, pod Caesary a pod papeži — pronéstí Heslo třetí, významu ještě valnějšího a důsledků ještě plodnějších? Proč by neměl kněz, sám syn lidu, povznéstí ruku, třímající kříž mučenika, a žehnáním svým posvětití výpravu utlačovaných, při bohem ustanovené pouti jejich za svobodou, rovností a láskou? A Lamennais oddal se práci té se vši vřelostí, jakou víra ve velikou zásadu vzbouzí v mohutném rozumu. Napomínal kněžstvo, aby se zřeklo bídné vládní mzdy, která mu překáží v svobodném jednání.

V září 1830 založil denník *L'Avenir*, nesoucí nadpis *Bůh a Svoboda* a zároveň zřídil *Obecné jednateilství* na obranu náboženské svobody. V časopise onom předvedl nauku, kterou vymeziti lze vlastními slovy jeho jako určenou »zničiti panství moci; nahraditi je panstvím spravedlnosti a lásky, a tak mezi členy veliké lidské rodiny uskutečniti jednotu, v nížto jeden každý žije životem všech bude i sdílet i zvyšovat blahobyť všech«.

Taký jest, dle tvrzení jeho, duch Evangelia. Pomocí *Obecného jednateilství* zřídil spolek za účelem nabytí prostředku proti všelikému porušování svobody úřadu duchovního; na ochranu nižších, středních i vyšších ústavů vychovávacích proti všelikému

libovolnému vykonávání moci; na obranu práv každého Francouze sdružovati se s jinými k účelu modlitby, studia nebo vypátrání nejlepších prostředků, které by podporovaly věc náboženství, vzdělanosti nebo chudiny. V pozdější době navrhoval, aby utvořila se jednota »všech těch, kdož vzdor porubání Polsky, rozkouskování Belgie a chování se domněle liberálních vlád, setrvávají v naději, že jednoho dne budou všickni národové volnými a ve předsevzetí pracovatí k cíli tomu«.

Úsilí tato nezůstala bez výsledku. Zakládány místní spolky, krajinské časopisy rozšiřovaly spisy jeho, a několik škol se zřídilo. A aby z pozemského údělu, od Boha muži spravedlivému vytčeného — totiž poct se strany dobrých a stihání od bezbožných — Lamennaisovi nic zadrženo nebylo — zabavila poplašená vláda *L'Avenir*, a říditele jeho obeslala před svoje soudné stolice.¹⁾

Avšak pronásledky vládní nedovedly pokořiti mysl Lamennaisovu, kterému zatím souzeno přečkati zkoušku daleko strašlivější, zmar jeho poslední a nejušlechtlejší illuse; důkaz, že příliš opožděným bylo jeho hrdinné úsilí vrátiti život Římu papežů; že Řím je hrobem a papežství mrtvolou. Mrtvoľa tato, diplomací galvanisována, povstala, aby proklela opovážlivého kněze, který se snažil přivolati ji zpět k dávno zapomenutému evangeliu. Stařec Vatikánský nebyl ničím jiným, nežli také jedním špatným králem mezi mnohými; papež byl dovršil svoji mravní samovraždu téhož dne, kdy

¹⁾ Lamennais-ovy články v *L'Avenir*-u sebrány byly Dellayem pod názvem *Trois Mélanges*. (Tři směsi.)

přestal naslouchati hlasu pokrokového lidstva. A nyní, právě když Lamennais se ho dovolával, aby pozvedl prapor Krista a svobody, papež učiněný králem vyzýval Rakousko, aby v jeho státech prapor ten zničilo; zatím co Lamennais hrob, kde spočívala Polska na čas pohřbená, ověňčoval všemi květinami křesťanské naděje, — proklínal papež svobodu Polsky a oblažoval Rusko podpisem otrocké bully proti biskupům polským; an Lamennais v redakci *Avenir-u* sbíral 80.000 franků na pomoc trpících Irčanů, zřizoval papež-král čtyry vyvrhelů, by prolévali krev bezbranných mužů a žen v ulicích Ceseny a Forlì. Hierarchie římská pronásledovala všecky, kdož se připojovali ku šlechtným snahám Lamennaisovým. Ve mnohých diecesích zakazováno vysvěcení mladíků podezřelých ze souhlasu s naukami *Avenir-u*; professoři a farářové zbavování vykonávání svých posvátných úřadů z téhož důvodu. Samozvaný náboženský tisk hromadil útržky a hanu na hlasatele Boha a svobody; a zvěst o klatbě papežské již se šířila, kdy Lamennais, loyální a oddaný až do posledka, zastavil vydávání *L'Avenir-u* a vydal se do Říma, provázen dvěma soudruhy, pracovníky v onom listě, aby rozptýlil pochybnosti Řehoře XVI. a vyložil mu nauky svoje.

Knih *Affaires de Rome* obsahuje přesnou a nevážlivou zprávu o době této, o způsobu, jakým tito tři poutníci byli přijati, o bezvýslednosti námah jejich, o jich odchodu, o encyklice z 15. srpna 1832; o odevzdanosti, s jakou *L'Avenir* byl potlačen a Obecné jednatelství rozpuštěno, i o umíněnosti, s jakou dvůr římský nicméně vyžadoval prohlášení naprostého, neomezeného se pokoření jak ve světských tak v du-

chovních záležitostech. Použité úskoky tvořily skutečnou soustavu mravních muk, k nížto sáhnuto oproti muži, který provinil se jediné tím, že pokládal vykoupení Říma za možné.¹⁾

A podařilo se jim. V okamžiku slabosti podepsal Lamennais v Paříži dne 2. prosince 1833 svoje neomezené přilnutí k učení encykliky, a uchýlil se, raněn až k srdci, na samotu La Chenaye, asi míli od Denanu vzdálenou.

Druhá zkušenost byla dovršena — poslední předud zmizel. Kolik mladistvých, ohnivých duchů zřel jsem podlehnouti hned po zkušenosti první! Jak mnohý mohutný rozum, při prvním vystoupení paprskem posvátné pravdy osvícený, později jediným klamem stržený s výše, zneuctil květinu víry a naděje skepticismem a passivitou zastrašenosti! Při jeden a padesáti letech věku vyprázdnil Lamennais po dvakráte pohár života až do poslední krůpěje a neokusil ničeho leč hořkosti a neschopnosti. A přece — případ ten je takorůka ojedinělý — přece nezoufal! V té nepatrné a útlé postavě, jež zdá se býti podpírána toliko silou vůle, byla duše olbříma. Bůh vtiskl na jeho Napoleonské čelo znak poslání, a čelo to, zbrázděno papežskou i monarchickou kletbou, sklonilo se na okamžik, nikoli před jejich vztekem, ale pod tíhou božské idee, a jen proto, aby zdvihlo se opět tím jasnější, ozářené novou mladostí a korunováno slávou budoucnosti.

Zastrašenost jest toliko rozčarované sobectví.

¹⁾ Uvedu toliko jeden příklad. Biskup Renneský uveřejnil důvěrný dopis, vynucený na Lamennaisovu bratru, kde tento ohlašoval svůj úmysl od něho se odloučiti.

Myšlenky, jež tísnily se mu myslí za těch dnů zkoušky a jež byly spásou jeho, jsou tak překrásně a mohutně vyjádřeny v jeho Událostech římských (Affaires de Rome) a zdají se mi býti tak správně vypočtenými na posílení všech, kdož pracují ve sklíčenosti, že nemohu odolat pokušení uvéstí z nich tuto některé části.

»Lhostejnost, nečinnost, přirozeně povolná nálada a přede vším strach, ochromující strach — toť jsou příčiny, které otupují anebo kazí slabé svědomí těch přemnohých, kdo putují semo tamo beze všeho vládnoucího pravidla chování, volajíce »Mír, mír!«, kdy mír vůbec není možný. Bojí se únavy, bojí se zápasu, bojí se všeho kromě toho, co jest opravdu hrůzyplno. Pravím vám, že je tu oko, jehož pohled sestoupá jako kletba s hůry na tyto lidi malé víry. Proč myslí as, že se zrodili? Bůh nepostavil člověka na zemi jakožto do sídliště konečného, aby mařil dny své ve dřimotě netečnosti. Čas mizí kol nich nikoli jako lehounký zefyr, jenž čelo hladí a osvěžuje, leč jako víchř, jenž brzy žhne a brzy mrazí; jako bouře, ženoucí křehkou jich lodičku prostřed vyprahlých skalisk pod zachmuřenou oblohou. Necht povstanou a bdějí — chopí se vesel a zrosí čela svá potem! Člověk musí činiti násilí své vlastní přirozenosti, a skloniti vůli svou před oním nezměnitelným pořádkem věcí, který obklopuje jej s hora, z dola, v zármutku a neštěstí. Povinnost, absolutní povinnost ovládá jej od kolébky neustále, rostouc se vzrůstem jeho a provázec jej až ke hrobu; povinnost ke bratřím právě jako k sobě samému; povinnost ku Vlasti, k Lidstvu a přede vším k Církvi; církvi, která správně pochopena, jest jen domovem

všeobecné rodiny, velikým městem, kde sídlí Kristus, zároveň kněz, král i vladař světa, volající ku svobodným po všech částech všehomíra, aby se spojili pod věčným zákonem rozumu a lásky.«

»A ježto se dovolává všech, a my všickni zde dole jsme vojíny, najatými bojovati dobrý boj proti zlu; bitvu pořádku proti nepořádku, světla proti temnotě; jelikož každému z nás dána moc, ba i příkaz, přísný příkaz — počna od svrchované hlavy společnosti, k níž náležíme, až po nejnižšího křesťana mezi námi — chceme přinášeti síly svoje, jakkoli skromné, ku pomoci obecnému cíli.«

»Nepřijal-li Bůh, jenž přišel na svět spasit nás, obět chudičkových pastevců s toutéž milostí jako bohaté oběti mudrců?«

»Nikoli: naši rtové nebudou němi, an svět zastíněn jest nebezpečím smrti. Nebudeme státi nehybně jako zastřené sochy na břehu bystřiny, která ohrožuje základy chrámu, vylamujíc kámen za kamenem a metajíc je zmateně mezi trosky věcí odsouzených k zániku — chýši sedlákovu, palác šlechty a trůn královský. Nechť všickni, jimž věci věčnosti na srdci leží, povstanou s námi! Nechť všickni, kdož milují Boha a člověka z celého srdce svého i duše své, a vše ostatní za nic nečítají, připojí hlasy svoje i srdce svá k našim. Proč se znepokojujati, odmítají-li mnozí v činnosti s námi se sjednotiti? Máme ztravovati ráznost srdcí svých marným nad tím slzením? Víra žádá skutek, ne slzy; žádá na nás sílu oběti — jediný to zdroj spásy naší; hledá křesťany, schopné s výše dolů na svět pohlížeti a čeliti trampotám jeho beze strachu; křesťany schopné říci »Z a t o c h c e m e

zemřítí!« především pak křesťany schopné prohlásiti »Pro to chceme žítí!« neboť kdo umírá pro svět, dosáhá toliko individualního vítězství. Vítězství pak, o něž člověk má se snažiti, není jeho vlastní, nýbrž vítězství věci, kterou uznal.«

Věc Lamennaisova byla od onoho dne naší vlastní věcí. Jeho hled byl podruhé proniknul ono nekonečno, jehož obraz byl se mu odhalil, když jako dítě devítileté pozoroval bouři se zdí svého rodného města. Bylo to nekonečno Lidstva, pokračujícího to vykladače zákona božího, na něž jako Pascal pohlížel jako na člověka jediného, který žije věčně a věčně mohutní co do vědění. Lidstva, napočínatele svého vlastního postupu, tu prostředím jednotlivců, tu množstev, podle času a náhod; ale vždy, od zkušenosti ke zkušenosti, ode doby k době dbalého vzestupu na stupnici zdokonalování; dbalého toho, aby dosáhlo pochopení svého *cíle* a své povinnosti; aby prakticky na sobě uskutečnilo božský *ideal*. Bylo to nekonečno lidu; všeobjemu občanů, povýšeného nad veškeré moci; všeobjemu věřících, povýšeného nade všechny papeže; stálého, prostřed změny všech věcí ostatních; schopného zdokonalení, kdy všechno jiné odsouzeno jest ku zkáze; jediného přechovatele zárodků socialní a náboženské budoucnosti, zatím co jednotlivci a třídy lnou k minulosti, kteréž určeno, aby dříve či později zasula je ve svých vlastních troskách.

Od onoho dne počalo třetí období života Lamennaisova: kněz církve římské stal se knězem Církve Všeobecné. První vyslovení, skoro bych mohl říci výron nového toho žití bylo mohutné dílo nadepsané Slova věřícího, v jehož lyrických místech slyšeti

pospolu v líbezném souladu tři nesmrtelné sestry, Náboženství, Lidumilnost a Poesii; kniha to, kterou Řehoř XVI. ve své encyklice ze 7. července 1834 nazval *libellum* . . . *mole quidem exiguum pravitate tamen ingentum* (knížka objemem sice nepatrná, ale špatností ohromná), která však, přeložena do všech jazyků, všude přinášela útěchu a sliby duším strádajících a utlačovaných.

Musím ukončiti: místo mi vyhrazené nepřipouští kritického zkoumání spisů *Affaires de Rome*, *Livre du Peuple*, ani článků, které vyšly v *Monde-u* a později sebrány byly pod názvem *Politika pro lid*; díla to vesměs pozdější než *Slova věřícího* a vyznačující další postup na stezce, kterou Lamennais zároveň s dobou sledoval. Nyní zaměstnán jest o díle ¹⁾ mnohosvazkovém, v něž hodlá snést ovoce svých dlouhých studií a úvah. Mým úmyslem v těchto málo řádcích bylo vytknouti toliko směr, kterým postupuje. Přeji si ukázati článek — až potud nepovšimnutý — pojící jeho minulost s jeho přítomností, a uschnouti čtenáře, aby pochopil, kterak tento muž — často mnohými, kdož buď ho nečetli anebo četli povrchně, obviňovaný z náhlých a nevysvětlitelných změn — ve skutečnosti vždy sledoval jednu a touž posvátnou ideu — dobro lidu skrze prostředí náboženské víry. On měnil toliko nástroje, jimiž se pokoušel uskutečniti cíl ten, kdykoli ty, kterými vládl, lámaly se mu v ruku následkem zkaženosti neb úpadku. A pořadí těchto změn tvoří souhrn zkušenosti celé epochy. Kdybychom od Lamennaisa nebyli získali ničeho jiného nežli toto, přeče byl by zasloužil naší vděčnosti a lásky. On se

¹⁾ *Esquisse d'une Philosophie.*

takořka obětoval za nás; on prozkoumal nám stezku, kterou jest nám nastoupiti, a vytknul nám, kde zeje propast pod květinami; kde prázdnotu zakrývá zdání života. Donutil monarchii sejmouti škrabošku a papežství pronésti svoje poslední slovo v encyklice z roku 1832. A když posléze přišel mezi nás, volaje — »Není naděje ani života leč v lidu!«, nebylo to pouze volání šlechetné duše prahnoucí po lásce — on přinášel s sebou důkaz nepopíratelný.

»Stezka, kterou sleduje, jest stezka Lidstva. Kéž dlouho žije, by ji sledovati mohl! Jeho dráha není dovršena. Kde se zastaví? volají ti z jeho odpůrců, kdož by rádi jej viděli se vrátiti. Vpřed, věčně vpřed! volají ti, kdož rozumějí duši jeho; neboť život jeho, jako život genia, jako život nastupujících pokolení, záleží v pokračování.

»Přijde kdy den, kde zrak jeho obejmě celek nesmírného obzoru, před sebou rozestřeného? Tím jisti jsme, že ať se o to pokusí s výšiny kterékoli, rozměří její hloubku i šíři, stejně prost úzkosti jako illuse. A bude-li k dosažení země zaslíbené potřebí sestoupiti do propasti, on odváží se sestupu, nezdržán marným světa pokřikem. Pro nás a pro století naše on započal výpravu křížovou, slavnější a pamětihodnější před zraky příštích generací, nežli výprava hlásaná svatým Bernardem; nebo nikoli hrob, nýbrž odkaz Kristův jest cenou v onom vítězství, k němuž vedeni jsme prorokem Bretagnským. Bitva nevede se již s Islamem, ale s bezbožností společenského života; nehledáme již výkupu několika málo křesťanů, nýbrž ohromné většiny lidského plemene.«

Krásné tyto řádky napsala žena, Evropě známá pode jménem George Sand.

BYRON A GOETHE.

(Vyšlo anglicky v *Monthly Chronicle* roku 1839.)

Stál jsem jednoho dne v jisté švýcarské vesnici na úpatí Jury a pozoroval příchod bouře. Těžká černá mračna, s okraji zapadajícím sluncem nachově ozářenými, kvapně zastírala nejlahodnější oblohu Evropy, krom oblohy italské. Hrom rachotil v dáli, a závany řezavého větru poháněly velikánské kapky dešťové přes žíznivou planinu. Vzhlednuv výše, spatřím statného alpského sokola, tu stoupajícího, tu klesajícího, an se nese udatně samým středem bouře, i mohl jsem se málem domýšleti, že se pokouší s ní zápolit. Při každém novém třesku hromu vyšvihnul se ušlechtilý pták opět výše, jako by odpovídal úsměškem. Sledoval jsem jej očima dlouho, až zmizel kdesi na východě. Na zemi, asi padesáte kroků pode mnou, stál čáp, zúplna kliden a netečný uprostřed válcících živlů. Dvakrát nebo třikrát s nepopsatelným výrazem napolo lhostejné zvědavosti obrátil hlavu v tu stranu, odkud vítr přicházel; posléze však pozvedl jednu svoji dlouhou šlachovitou nohu, skryl hlavu pod křídlo a pokojně se hotovil k spánku. Myslil jsem na Byrona a Goethe-ho; na bouřlivé nebe, jež viselo nad oběma; na bouří zmítanou existenci, celoživotní zápas jednoho a klid druhého; a na ty dva mohutné zdroje poesie, jimi vyčerpané a uzavřené.

Byron a Goethe! — ta dvě jména, jež ovládají a staň se cokoli, vždycky budou ovládati každou rozpomínku naši na padesáte let právě uplynulých. Oni vládnou; tyto velitelské myslí, skoro bych mohl říci tyranové celého jednoho období poesie; skvělí, avšak zádumčiví; zářiví mládím a odvahou, ale rozežraní »červem v poupěti«, zoufalstvím. Jsou to dva vůdčí poetové dvou velikých škol; a okolo nich musíme seskupiti všecky duchy menší, kteří pomohli učiniti éru tu proslavenou. Vlastnosti, jež zdobí a vyznačují díla jejich, nacházejí se ač daleko tenčeji nanešeny, i při ostatních básnících jich vrstevnících; avšak jejich jména to jsou, která bezděčně vstupují nám na rty, kdykoli se snažíme charakterisovati směry věku, ve kterém žili. Genius jejich sledoval různé, ba i protivné dráhy; a přec opravdu zřídka kdy obrátí se myšlénky naše k některému z nich, aniž by nevyvolaly obraz druhého, jakožto nezbytný doplněk prvního. Oči Evropy upjaty byly na dvojici tu jako diváci zírají na dva mohutné zápasníky v těžce areně; a oni, jako šlechtí a velikomyslní protivníci obdivovali se, chválili a ruku si podávali navzájem. Mnozí básníci šli po stopách jejich, ale žádný nebyl tak populárním. Jiní našli posuzovatele a kritiky, kteří uznali cenu jejich klidně a nestranně; ne tak oni: pro ně existovali toliko nadšenci anebo nepřátelé, věnce nebo kameny. A když zmizeli v onu ohromnou noc, jež zahaluje a přeměňuje stejně lidi i věci — ticho panovalo kolem hrobů jejich. Pomalounku byla se vytratila poesie ze světa našeho, a zdálo se, jako by jejich poslední vzdech byl uhasil posvátný ten plamen.

Jistá reakce tu započala. Dobrá, pokud odkrývá

žádost a slib nového žití; špatná, pokud prozrazuje úzké rozhledy, náchylnost ku křivdě na zesnulém geniovi, a nedostatek všelikého ustáleného pravidla nebo zásady, jež by řídily naše oceňování minulosti. Lidský úsudek, tak jako Lutherův opilý sedlák, zachráněni-li od padnutí na stranu jednu, příliš často se kácí na druhou. Reakce proti Goethe-mu obzvláště ve vlasti jeho, odvážně i poctivě za živobytí jeho Menzelem započatá, prováděna od smrti jeho měrou přehnanou. Jisté společenské názory, k nimž já sám se hlásím, kterým by však nemělo býti dovoleno zasáhati v nestrannost úsudku našeho — těžce tu padaly na váhu; a mnohé mladé, prudké a zanícené myslí našich dnů opětovaly s Bönne-m, že Goethe jest nehorším z despotů, r a k e m na německém těle.

Anglická reakce proti Byronovi — nemluvím tu o oné směsi nízkosti a hlupoty, která upírá básníkovi tomu jeho místo ve Westminsterském opatství, nýbrž o literární reakci — prokázala se ještě bezmyšlénkovitější. Setkal jsem se s velebiteli Shelley-e, kteří popírali básnického genia Byronova a s jinými, kteří vážně srovnávali básně jeho s básněmi Sira Waltera Scotta. Jistý tuze přečeňovaný kritik píše, že »Byron utváří muže podle svého vlastního obrazu, a ženu podle svého srdce; onen jest svéhlavým tyranem, tato povolnou otrokyní«. Ti první zapomněli veršů, ve kterých miláček jejich zdravil

»Poutníka věčností, jenž rozepjal
si slávy Nebe živou nad hlavou;«¹⁾

druzí, že po objevení se Nevěřícího a Childe

¹⁾ Adonais od Shelley-e, XXX. (Poz. překl.)

Harold a zřekl se Walter Scott skládání poetického.¹⁾ Poslední pak zapomněl, že zatím co on klidně psal posudky, umíral Byron za novorozenou svobodu v Řecku. Všichni posuzovali, přemnozí pak ve všech zemích posud posuzují oba básníky, Byrona i Goetheho podle svrchovaného typu krásna, správná neb lživosti, který si v mysli vlastní byli vytvořili; bez ohledů na stav socialních poměrů, jaké bývaly nebo jsou; beze všelikého pravého pojmu o určení anebo poslání poesie, neb o zákonu, který ji, a každý jiný umělecký projev života lidského ovládá.

Není žádného svrchovaného typu na zemi; svrchované existuje jediné ve Představě Božské, jejíž posloupného pochopení člověku jest určeno dosáhnouti, ačkoliv úplné její uskutečnění na zemi jest nemožno. Jeť život pozemský toliko jedním stupněm ve věčném vývoji Života, projevovaného myšlenkou a skutkem; posilovaného všemi výkony minulosti a postupujícího od věku k věku ku méně nedokonalému vyslovení představy té. Náš pozemský život jest jedním obdobím věčné touhy duše po pokroku, což jest náš Zákon; život stoupá se vzrůstající mocí a čistotou od konečného k nekonečnému, od skutečného k ideálnímu, od toho co jest, k tomu co přijítí má. V nesmírném, všeobecnou tradicí vytvořeném skladišti minulých rozvoju života, a ve prorockém instinktu, hřejícím nový plod ve hlubinách duše lidské, tam v pravdě poesie hledá inspiraci. Ona se mění s časy, jeť jejich výrazem; přetvořuje se zároveň se společností, neboť — vědomky či nevědomky — zpívá píseň Lidstva; ač-

¹⁾ Lockhart.

koliv podle individualní náklonnosti nebo poměrů pěvce bere na se barvy přítomnosti anebo budoucnosti, tam průběhem zpracování, tu i předvídané vnutím genia. Hned pje žalozpěv a hned zas ukolébavku; buď napočíná anebo shrnuje.

Byron a Goethe shrnovali. Bylo to nějakým u nich nedostatkem? Nikoli; bylo to zákonem časů, a přece společnost dnešního dne, dvacet let potom, kdy přestali pěti, dovoluje si zatracovati je proto, že zrodili se příliš brzo. Šťastni věru jsou básníci, které vzbouzí Bůh na počátku jisté éry, pod paprsky vycházejícího slunce. Řada pokolení bude láskyplně opakovati verše jejich a připisovati jim nový ten život, jež oni v pravdě toliko tušili v zárodku.

Byron a Goethe shrnovali. To je zároveň i filosofickým výkladem jejich děl i tajemstvím jejich popularity. Duch celé jedné epochy evropského světa vtělil se v nich před svým zánikem právě jako — v oboru politickém — duch Řecka a Říma vtělil se před smrtí v Caesaru a Alexandrovi. Oni byli básnickým vyslovením oné zásady, jejížto hospodářským vyslovením byla Anglie, politickým Francie a filosofickým Německo: posledního vzorce, úsilí a výsledku společnosti, založené na zásadě individuality. Zdá se, že ona epocha, jejímž posláním bylo nejprve pracemi řecké filosofie a potom křesťanstvím rehabilitovati, vymaniti a rozvinouti člověka jednotlivého — soustředila v nich, pak ve Fichtem, v Adamu Smithovi a ve francouzské škole des droits de l'homme (práv člověka) veškerou svoji energii a moc, aby plně zpodobila a vyjádřila všecko, co pro člověčenstvo vykonala. Bylo to mnoho, ale nebyl to ještě celek; proto

bylo tomu souzeno pominouti. Myslílo se, že epocha individualistní již již jest u cíle; kdy aj! nesmírné obzory byly odkryty; ohromné neznámé končiny, v jejichž nedostoupených lesích byla zásada individuality vůdcem nedostatečným. Dlouhými a obtížnými pracemi doby té byla lidská neznámá veličina vyba-vena z rozmanitých veličin rozdílné povahy, jimiž byla obklíčena; ale jen k tomu, aby zůstavena byla slabou, osamocenou a couvající s hrůzou před pouští, na které stanula. Politické školy doby té vyhlásily, že jedinou basí občanského zřízení jest právo na svobodu a rovnost (svobodu všech), ale cestou narazily na společenskou anarchii. Filosofie té doby byla trvala na svrchovanosti lidského Já a skončila pouhým klaněním se skutečnosti, Hegelovskou nehybností. Hospodářství doby domýšlelo se, že uspořádalo volnou soutěž, zatím co uspořádalo toliko útisk slabých silnými, práce kapitálem, chudoby bohatstvím... Básnictví doby předvádělo individualitu v každé její proměně; přenášelo v cit, co vědou bylo theoreticky dokázáno; i narazilo na prázdnotu. Jako však společnost posléze objevila, že osudové kmene nejsou obsaženi v pouhé otázce svobody, leč spíše v souladění svobody se sdružením (associací) — tak vskutku i poesie odhalila, že životu, který až dotud byla čerpala jediné z individuality, souzeno jest zahynouti nedostatkem potravy; a že příští jeho existence závisí od rozšíření a přetvoření jeho působišť. Jak společnost tak i poesie vyrazily výkřik zoufalství: smrtelný zápas jednoho společenského útvaru způsobil ono pobouření, které viděli jsme ustavičně vzrůstat v Evropě od roku 1815; smrtelný zápas jedné formy básnické

vyvolal Byrona a Goetha. Mám za to, že toto hledisko jest jediné, jež vésti nás může ku prospěšnému a nestrannému ocenění těchto dvou velduchů.

Jsou dva způsoby individuality; výrazy jejího vnitřního a vnějšího, aneb — jak by Němci řekli — jejího subjektivního a objektivního života. Byron byl básníkem prvního, Goethe druhého z těchto způsobů. U Byrona projevuje se lidské Já ve všem svém lesku moci, svobody a touhy, v neomezené plnosti všech svých mohutností; vdechujíc existenci každým porem, chtivé zachytiti »život života«. Svět okolní ani ho neovládá, ani nemírní. Byronské Já snaží se ovládati jej; ale jediné k vůli panství samému, aby vykonávalo nad ním titanskou sílu svojí vůle. Přesně pověděno, nelze říci, že by ono z něho čerpalo ať barvu, ať ton neb obraz; neboť je to ono samo, jež maluje, jež zpívá, jehož obraz všude se odráží a reprodukuje. Jeho poesie řine se z vlastní jeho duše, aby odtud rozlévala se po věcech vnějších; básník staví se do středu všeho-míra a odtud vrhá záři, bleskající ze hlubin vlastní jeho mysli, tak žhnoucí a silnou, jako soustředěný paprsek sluneční. Odtud ona strašlivá jednota, kterou jediné povrchní čtenář másti by si mohl s jednotvárností.

Byron objevuje se na sklonku jedné a před úsvitem druhé doby; uprostřed společnosti, založené na aristokracii, která překročila již statnost svého mládí; obklopen Evropou, neobsahující nic velkolepého, leda by to byl Napoleon s jedné a Pitt s druhé strany, genius stržený do služeb sobectví, rozum připoutaný k obsluze minulosti. Není věšce, aby předpovídal budoucnost: víra jest uhaslá, zbývá jediné její zdání;

modlitby není více: zbývá toliko pohyb rtů v určitý den neb hodinu k vůli rodině nebo tomu, co sluje lidem; lásky není více: žádost zaujala místo její; svatý zápas ideí jest opuštěn: spor vede se mezi zájmy. Uctívání velikých myšlének pomínulo. Úcta, jež vskutku jest, pozvedá rozedraný prapor nějakých mrtvole rovných tradic; ta, která by chtěla býti, vztyčuje toliko korouhev fysických potřeb, hmotných choutek. Kolem básníka jsou zříceniny, za ním poušť; obzor jest prázdň. Dlouhý výkřik utrpení a nevole vyráží ze srdce Byronova: klatby jsou mu odpovědí. On odchází; kvapí Evropou hledaje ideal, jemuž by se klaněl; cestuje rozerván, se srdcem bušícím jako Mazeppa na svém divokém oři, hnán ku předu bouřlivou touhou; vlci závisti a pomluvy ženou se za ním, pronásledující jej. Navštěvuje Řecko, navštíví Itálii; jestli kde zachovala se mizící jiskra posvátného ohně, paprsek božského básnictví, tam je to najisto. Leč nic takového! Slavná minulost, pokleslá přítomnost; básnický život nižádný; žádný pohyb, leč pohyb trpícího, jenž uchyluje se na lože ulehčiti své bolesti. Ze samoty vyhnanství svého obrací Byron zraky své opět k Anglii, a pje. Co pje? Co tryská z oné tajemné a nevidané představivosti, jež ovládá, řekli byste jemu na vzdory, všechno, co uklouzne mu za bezsenného bdění? Pohřební hymna, píseň smrti, náhrobní nápis idee aristokratické; my na pevnině odhalili jsme to — ne tak jeho vlastní krajané. On vybírá typy svoje ze středu těch, kdož privilegováni silou, krásou a individualní mocí. Jsou to typy velikolepé, poetické, hrdinské, ale osamělé; nejsou v nižádném styku se světem je obklopujícím, leda aby

nad ním panovaly; zhrdají stejně dobrou jako zlou zásadou, »neskloní se před žádnou«. V životě i smrti »opírají se o svoji sílu«; odporují každé moci, neboť moc jejich jest jejich všechno; získalať ji

— »Nejvyšší věda — smělost — pokání —
a bdění dlouhé, silný duch i cvik
ve vědomostech otců.«

Každý z typů těch jest lehounce přizpůsobeným zosobněním typu jediného, idee jediné — jednotlivce; svobodného, ale nic víc než svobodného, takého jakým dokonávající doba jej učinila; Fausta, ale bez oné smlouvy, která jej odevzdává nepříteli, neboť hrdinové Byronovi nečiní žádné takové smlouvy. Kain nekleká před Arimanem; a Manfred umíraje volá —

»Duch nesmrtný, ten sám si odplácí
za zlé i dobré svoje myšlénky,
sám svého zla i konce původ jsa,
čas, místo, vrozený si dává cit,
a smrtelné prost schrány, nezbarví
se nijak vnějším světem prchavým;
leč pohříží se v útrapu či ples,
ježž vlastních zásluh zrodí vědomí.«

Nemají příbuzenstva; žijí výhradně svým vlastním životem; odpuzují lidstvo a na dav hledí s pohrdáním. Každý z nich praví: Má m víru v sebe; nikdy Má m víru v nás. Všichni touží po moci nebo po blahu. Jak jedno tak druhé jim uniká, neboť oni nesou v sobě nevyslovenou, i jimi samými nepoznanou předtuchu života, jehož jim pouhá svoboda nikdy nemůže dáti. Svobodni jsou; železné duše v železných postavách, slézají srázy světa fysického jako srázy myšlének; a přec obličej jejich nese znak šeré a nevyhladitelné truchlivosti; přec v duši jejich — ať se

jako v Kainu a Manfredu noří ve propast nekonečna, »opojena věčností«, anebo probíhá širou pláň a bezmezný ocean s Korsarem a Nevěřícím — často stoupává tajemná a bezsenná bázeň. Zdá se, jakoby souzeno jim bylo přervané články řetězu, jež ve dvě rozlomili, vléci přikované ke svým nohám. Netoliko v titěrné společnosti, proti níž povstávají, cítí se duše jejich spoutána a omezena, ale i ve světě ducha. A taktéž není to nepřátelství společnosti, jemuž podléhají; nýbrž útoky této nevystižné úzkosti, rozžíravá činnost mocných sil, »ač nižších než jich tužby a jich představy«; sklamání, které přichází zvenčí. Co činiti mohou se svobodou tak obtížně nabytou? Na koho, na co vynaložiti tu přehojnou životní sílu v nitru svém? Jsouť samotni; toť tajemství jejich bídosti a slaboty. Oni »po dobru žízní« — vyřkl Kain za ně za všechny — ale nemohou ho dosíci, neboť nemají nižádného poslání, žádné víry, žádného pochopení ani pro svět kolem sebe. Nedospěli nikdy ku představě Lidstva v zástupech, jež je předcházely, obklopují je a následovati budou po nich; nikdy nepomyslili na místo svoje mezi minulostí a budoucností; na spjitost práce, jež sjednocuje všechna pokolení v jediný celek; na obecný konec a cíl, jež uskutečniti lze jediné obecným úsilím; na duchovní záhrobný život jednotlivce i na zemi, skrze myšlenky, které přenáší na své soudruhy, a snad i — žije-li oddaně a umírá ve víře — skrze strážnou působnost, již mu dovoleno vykonávati na své milé, na zemi pozůstalé.

Otrávení svobodou, již nevědí jak využiti; mocí a energií, kterou nevědí kam obrátiti; životem, jehož účelu a cíli nerozumějí: vlekou se svojí neprospěšnou

a rozvrácenou existencí. Byron hubí je druha za druhem, jako by byl vykonavatelem ortele v nebi vynešeného. Klesají neoplakáni, jako svadlý list ve proud času. —

»Ni zem, ni nebe nedá slzičky,
nezhoustne mrak, list nespadne, ni vzdech
nevzdá vánek pro skon tvůj, i všech.«

Umírají, jak žili: samotni. A kolem opuštěných hrobů jejich vznáší se kletba lidu.

To zpívá Byron, anebo spíše Lidstvo skrze něho těm, kdo dovedou čísti očima duše. Nikdy nebyla prázdnota života a smrti osamělého jednotlivce tak mocně a účinně shrnuta jako ve pracích Byronových. Davy ho nechápou: naslouchají, na okamžik okouzleny; pak želí a mstí svého chvilkového vytržení ostouzením a tupením básníka. Jeho nazírání na smrt jisté formy společenské nazývají raněnou samoláskou; jeho trápení se nade všemi mylně vykládají jako zbabělé sobectví. Nedůvěřují stopám hlubokého utrpení, zračícího se v jeho rysech; nedůvěřují předtuše nového života, jež čas od času uklouzne chvějným jeho rtům; nevěří v zoufalé objetí, ve kteréž uchvacuje hmotný vesmír — hvězdy, jezera, vrchy a moře — a sebe stotožňuje s ním a skrze něj s Bohem, jehož symbolem — aspoň pro něho — jest vesmír. Pečlivě však účtují mu některé ty nešťastné okamžiky, kdy unaven prázdnotou života pozvedá — jsem jist, že s výčitkou svědomí — pohár nízkých rozkoší ke rtům domnívaje se, že najde tu snad zapomnění. Kolikrát vyprázdnil proklinači jeho pohár tento, aniž by hřích ten vyvážili jedinkou ctností; aniž by — neřeknu nesli — ale aniž by vůbec byli s to oceniti břímě,

tísnivší Byrona! A neroztříštil-li on sám ve střepiny mrzký ten pohár, jakmile uzřel něco hodného, aby zasvětil tomu život svůj?

Goethe — individualita ve svém objektivním životě, pocítující jako Byron faleš a zlobu světa jej obklopujícího — sledoval stezku zúplna opačnou. Když byl — i on v mládí svém — vyrazil výkřik úzkosti ve svém Wertheru; když byl ve Faustu obnažil problem doby ve vší jeho strašlivé nahotě: — domníval se, že učinil dosti, a odmítal zabývat se dále jeho řešením. Dost možná, že popud ku vzpouře proti společenské křivdě a zlobě, jenž na okamžik propuknul ve Wertherovi, dlouho snad udržoval duši jeho ve skryté práci; že však na nápravu toho pohlížel Goethe s beznadějí, jakožto na úlohu přesahující síly jeho. On sám poznamenal v pozdějších letech, hovoře o výkřiku jistého Francouze, který poprvé jej spatřil: — „Toť tvář muže, jenž mnoho trpěl!“ — že by měl spíše říci: »Toť tvář muže, jenž zápasil odhodlaně«; po tom však není v dílech jeho ani stopy. Zatím co Byron se svíjel a trpěl při pocitu křivdy a zloby kolem sebe, on dosáhl klidu — nemohu říci klidu vítězství — ale lhostejnosti. U Byrona vždy muž panoval, ba časem i překonal umělce: u Goetha ztrácel se muž úplně v umělci. U něho nebylo nijakého subjektivního života; žádné jednoty prýstící buď ze srdce nebo z hlavy. Goethe představuje rozum, který přijímá, zpracovává a reprodukuje poesii, proudící k němu ode všech zevnějších předmětů: ode všech bodů obvodu k němu, jakožto středu. On jediný sídlí u výši; mocný Hlídač uprostřed tvorstva. Jeho bedlivý pozor zpytuje s rovnou pronikavostí a rovným zájmem

hlubiny oceanu i kalich květin. Af studuje růži, vydechující k obloze svoji východní vůni, aneb ocean vrhající bezpočetné svoje vraky ku břehům — čelo básníkovo zůstává stejně klidno. Jemu je to jen dvojitá formou krásna, dvěma předměty pro umění.

Goethe nazýván byl Pantheistou. Nevím, v jakém smyslu používají kritikové o něm tohoto neurčitěho a často špatně pochopeného slova. Jest materialistní pantheismus a duchovní pantheismus, dále pantheismus Spinozův a Giordana Bruna, sv. Pavla a mnohých jiných — každý jinačí. Poetický pantheismus není však jinak možný, leč za podmínky obejmouti celý svět výjevů v jediný bezpříkladný pojem, cítiti a chápati život všehomíra v jeho božské jednotnosti. U Goetha neshledává se nic takového. Pantheismus viděti v některých částech Wordswortha, ve třetím zpěvu Childe Harolda, a ve velké části Shelley-e. Ale není ho vůbec v nejobdivuhodnějších skladbách Goethových, kde život, ač výborně chápán i předváděn v každém ze svých postupných projevů, nikdy se nepojímá jako celek. Goethe je básníkem detailů, ne jednoty; rozbórů a nikoli souborů. Nikdo nedovede tak zkoumati podrobnosti, vylíčiti a okrášliti nepatrné a zdánlivě malicherné věci, nikdo vrhnouti tak krásné světlo na jednotlivé části; ale pojívý článek mu uniká. Díla jeho podobají se velikolepé encyklopaedii, ale neroztřídné. On pocítoval všecko; ale nikdy nepocítil celek. Šťasten objevil-li paprsek krásna na nejskromnějším lístku trávy rosou operleném; šťasten, zachytil-li básnické živly nějaké události, vzezření nanejvyš prosaického: — nebyl s to stopovati všecko ku společnému zřídlu a nově předvésti onu velikolepou vze-

stupnou řadu, ve kteréž — abych uvedl krásná slova Herderova — »každý tvor je čitatelem velikého jmenovatele, Přírody«. Jakž by také měl chápati věci ty on, který v dílech svých neb v básnickém srdci svém neměl místa pro Lidstvo, světlem kteréžto představy možno jediné stanoviti pravou cenu věcí pozemských? »Náboženství a politika«,¹⁾ pravil, »jsou pro umění živel neklidný. Držival jsem se vždycky co možná daleko od nich.« Otázky života a smrti millionů přetřásány kolem něho; Německo ozývalo se ohlasem válečných zpěvů Körnerových; Fichte k závěrku jedné ze svých přednášek uchopil svoji pušku a připojil se k dobrovolníkům, kvapícím (ach! co neučinili králové z onoho velkolepého výbuchu smýšlení národního!) bojovati bitvy své vlasti. Starobylá půda Německa chvěla se krokem jejich; on, umělec, díval se na to nehybně. Srdce jeho nepoznalo odvetného tlukotu ku hnutí, otrásajícímu vlasti jeho; genius jeho, naprosto trpný, uhnul se proudu, který zachvátil celá plemena. Byl svědkem Revoluce francouzské v celé její strašlivé vznešenosti a viděl starý svět drobiti se pod jejími údery; a kdežto všickni nejlepší a nejčistší duchové Německa, kteří mylně brali smrtelný zápas starého světa za porodní bolesti nového, lomili rukama při divadle rozvratu: — on viděl v tom toliko podklad frašky. Spatřil slávu i pád Napoleonův; byl svědkem reakce ušlapaných národností — vznešeného prologu veliké epopeje Národů, již určeno dřív či později se rozvinouti — a zůstal přec chladným pozorovatelem. Nenaučil se ani doceňovati lidi, zlepšovati je, ba ani

¹⁾ »Goethe a jeho vrstevníci«.

trpěti s nimi. Vyjmeme-li krásný typ Berlichingena, básnické to vnuknutí mladosti jeho — nemá člověk jakožto tvor myšlenky a činu, strůjce budoucnosti, tak ušlechtilé Schillerem v jeho dramatech nastíněný, v prácech Goethových žádného představitele. Část této nonchalance přenesl i do způsobu, jakým hrdinové jeho pojímají lásku. Oltář Goethův postlán je nejvybranějším kvítím, nejvzácnějšími vůněmi, nejprvnějšími plody přírody; ale Kněz schází. Při svém díle druhého stvoření — nelzeť popřít, takým že bylo — prošel ohromným kruhem živoucích a viditelných věcí; zastavil se však před sedmým dnem. Bůh vzdálil se od něho již dříve. A tvorové, jež básník předvolal, putují uvnitř kruhu, němi a bez modlitby, čekajíce, až přijde člověk, jenž by jim dal jméno a vykázal jim nějaké určení.

Nikoli, Goethe není básníkem pantheismu; jest polytheistou ve své methodě umělecké, pohanským básníkem moderních časů. Jeho svět jest především jiným svět tvarů — rozmnožený Olympus. Nebe mojíšské i křesťanské jest mu zastřeno. Dělí jako pohané přírodu ve zlomky, a z každého činí božstvo; jako oni klaní se raději smyslnému než ideálnímu; pozoruje, hmatá i naslouchá daleko více než cítí. A co péče a práce věnováno plastické části jeho umění! jaká váha položena — neřeknu na předměty samy — ale na zevnější zpodobení předmětů! Neřekl-li kdesi, že »Krásno jest výsledkem šťastného se postavení?«¹⁾

Ve výměru tom skryta je celá soustava poetického materialismu, položená na místo uctívání ideálů; za-

¹⁾ Myslím, že v díle Kunst und Alterthum. (Poz. aut.)

hrnující celé pořadí důsledků, jejichž logickým účinkem bylo svěsti Goetha ku lhostejnosti, této mravní samovraždě některých nejušlechtlejších sil genia. Dokonalé soustředění každé mohutnosti pozorovací na jeden každý z předmětů, jež jest předvěsti, beze vztahu k úhrnu; úplné pominutí všelikého vlivu, způsobilého obměniti názor o předmětu onom nabytý, — stały se v rukou jeho nejúčinnějšími prostředky umění. Básník dle jeho mínění nebyl ani šumivým proudem, stokrát přerušným ve svém běhu, aby donéstí mohl úrodnost okolní krajiny; ani zářným plamenem, traticím se ve světle, jež nesa se k nebi kolem rozlévá; ale spíše klidným jezerem, odrážejícím stejně tichou krajinu jako mračno hromové, an vlastní povrch jeho nezbrázděn zatím ani nejslabším vánkem. Jasný a trpný klid, s naprostou zřetelností a rozlišením postupných dojmů, z nichž každý na ten čas úplně ho zaujímal — toť jsou zvláštní charakteristické příznaky Goethovy. »Nechávám předměty, jež pochopiti se snažím, poklidně na sebe účinkovati,« pravil; »pak pozoruji dojem, jehož jsem od nich nabyl, i pokouším se věrně jej vylíčiti.« Goethe vypočetl zde každíčký svůj rys dokonale. Byl za živa takým, jak Madame von Armin navrhovala jej předvěsti po smrti: ctihodný stařec, jasné, skoro zářící tváře, oděný starobylym rouchem, držící lyru opřenou o kolena a naslouchající souzvukům, vyluzovaným z ní buď rukou genia anebo dechem větrů. Poslední akkordy přenesly duši jeho k Východu: v končinu nečinného pozorování. Byl čas: Evropa byla se již stala pro něj příliš rozčilenou.

Takými byli Byron a Goethe ve svých povšech-

ných význačných vlastnostech; oba velcí poetové, velice odchylní, a přece, jakkoli úplný je mezi nimi kontrast, a daleko od sebe jsou stezky, jež sledovali — dospívají k témuž bodu. Život a smrt, povaha a poesie, všecko jest si nepodobno u nich obou, a přece jeden jest doplňkem druhého. Oba jsou dítkami sudby — býváť to zvláště k závěrku dob, že zákon prozřetelnosti, jenž řídí generace, běře na se proti jednotlivcům podobu osudu — a jí přinuceni jsou bezděky vykonávati veliké poslání. Goethe pozoruje svět po částech a předvádí dojmy, jež naň činí, kus po kuse, jak příležitost je skytá. Byron dívá se na svět s jediného obsažného stanoviska; s jehožto výše obměňuje ve své duši dojmy, způsobené vnějšími předměty, před ním postupujícími. Goethe poslušně noří svoji individualitu v každý z předmětů, jež vylíčuje. Byron vtiskuje každému předmětu, který zpodobuje, známku vlastní své osobnosti. Goethovi jest Příroda symfonií, Byronovi jest předeherou. Onomu podává celý předmět; tomuto pouze příležitost k veršování. První předvádí její harmonie; druhý komponuje na základě themata, jež mu vnukla. Goethe vyjadřuje lépe životy, Byron život. Onen jest rozsáhlejší, tento hlubší. První hledá všude krásno a miluje nade všechno soulad a klid; druhý pídí se po vznešeném a velebí čin a sílu. Povahy rázu Coriolanova neb Lutherova vyrušovaly Goetha. Nevím, zdali v četných svých kritických pracích mluvil kdy o Dantovi; ale dozajista musil sdíleti nechuf, kterou pocítoval proti němu Sir Walter Scott, a ačkoliv by si byl nepochybně dostatečně vážil jeho genia, aby jej připustil do svého Pantheonu, byl by přec jistě rozepjal závoj mezi svoje duševní oko

a tu velkolepou, ale temnou postavu vyhnaného věštce, který pro vlast svou snil o budoucí říši světa, i o harmonickém vývoji světa pod jejím vedením. Byron miloval Danta i čerpal vnuknutí z něho. Miloval také Washingtona a Franklina i sledoval všemi sympatiemi duše prahnoucí po činu, meteorní dráhu největšího genia činu, jehož věk náš splodil — Napoleona, naplněn nevolí, — snad mylně — že rek ten neumřel v zápase.

Cestující do oné druhé otčiny všech básnických duší — Italie — oba ti básníci nicméně sledovali cesty rozběžné. První zakoušel do jmy smyslové, druhý hnutím mysli; onen zabýval se obzvláště přírodou, tento zašlou velikostí, živoucími křivkami, lidskými vzpomínkami.¹⁾

¹⁾ Kontrast mezi oběma básníky nikde nejví se nápadněji, nežli ve způsobu, jakým účinkoval na ně pohled na Řím. V Goethových Elegiích a v jeho Cestách po Italii setkáváme se toliko s dojmy umělce. On nepochopil Říma. Věčný soubor, jenžto s výšin Capitolu a sv. Petra postupně se rozpiná ve kruzích stále se šířících, objímaje zprvu jeden národ a pak Evropu, jakož posléze obejme Lidstvo — zůstal mu neodhalen; on viděl toliko vnitřní kruh pohanství, ten nejméně úrodný, jakož i nejméně domácí. Mohlo by se za to míti, že zachytil záblesk souboru toho na okamžik, když napsal: — »Dějiny čtou se zde daleko jinak, než na kterémkoli jiném místě všehomíra; jinde je čítáme zvenčí dovnitř; zde se zdá, že je čteme od vnitřka na ven.« Bylo-li však tomu tak, záhy opět ztratil obraz ten a pohřbil se zase ve vnější přírodu. »Ať staneme, nebo postupujeme, objevujeme krajinu vždy se obnovující v tisíci způsobách. Nalézáme paláce a zříceniny; zahrady a samoty; obzor prodlužuje se v dále anebo se náhle krátí; chýše a chlěvy, sloupy a vítězné oblouky, vše leží pêle-mêle a často tak hustě, že našle by se místo pro všecko na tomtéž listu papíru.« —

V Římě, u přítomnosti veliké idee, Byron zapomněl vášní,

A přece na vzdor veškerým kontrastům, ku kterým jsem toliko poukázal, které by se však daly daleko prohloubeněji předvésti výpisy z děl jejich; — dospěli — Goethe, básník individuality v jejím objektivním životě — ku sobectví lhostejnosti; Byron — básník individuality v jejím subjektivním životě — ku sobectví (pravím to nerad, ale i to jest sobectví) beznaděje: dvojímu to ortelu nad epochou, kterou představiti a uzavřiti bylo posláním jejich!

Oba dva — nemluvím tu o jejich čistě literárních zásluhách, nepopíratelných a všeobecně uznaných — první duchem odporu, jenž dýše všemi jeho výtvy; druhý duchem pochybovačné ironie, jež proniká díla jeho, a umění příkládanou neodvislou svrchovaností nade všemi vztahy společenskými — velice prospěli věci rozumového vyanění a probudili v myslech lidí pocit svobody. Oba dva — jeden přímo neúprosnou válkou, již se odvážil proti neřestem a hloupostem privilegovaných tříd, a nepřímou tím, že odíval hrdiny své všemi nejvýznačnějšími vlastnostmi krutovládců a pak je drtil na kusy jako v hněvu; — druhý pak poeti-

strasti, vlastní své osobnosti, všeho; svědčí o tom toto proslavení duše, zrozené k oddanosti:

— »Ó, Říme! město duše, moje vlasti!
sirotci srdcem k tobě spějte sem,
vlád mrtvých máti sirá! a své strasti
tu křofte drobné v řadru zamčeném!«

Když dospěl posléze ku vzpomínce na sebe a postavení svoje, bylo to s nadějí pro svět (stanza 98.) a s odpuštěním pro nepřátele. Ze čtvrtého zpěvu Childe Harolda mohla se dcera Byronova poučiti více o pravém duchu otce svého, nežli ze všech zpráv, jichž se snad doslechla, i ze všech těch přemnohých svazků, které o něm byly napsány.

ckým rehabilitováním forem nejskromnějších a předmětů nanejvýš bezvýznamných, jakož i závažností, příkládanou podrobností — potírali aristokratické předsudky a rozvíjeli v myslech lidských pocit rovnosti. A vyčerpavše svoji uměleckou výtečností obě formy básnictví individualistního, dovršili kruh básníků jeho; tím pak zatiskli všecky své následovníky v témže oboru do podřízeného postavení nápodobitelů, vytvářejíce tak potřebu nové třídy básnické a učíce nás uznávati nedostatek, kde dříve jsme pocítovali toliko přání. Společně uložili do hrobu jednu éru, pokrývše jej příkrovem, jehož nikdo již nezvedne. A jakoby na prohlášenou její smrti mladému pokolení, poesie Goethova napsala její dějiny, kdežto Byronova vyryla její náhrobní nápis.

A nyní s bohem buď, Goethe! s bohem, Byrone! s bohem i ty strasti, které zdrcují, ale neposvěcují — básnický plamen, jenž osvěcuje ale nezahřívá — ironická filosofie, jež pytvá, aniž by znovu budovala — všechno básnictví, jež ve věku, kde jest tolik co dělati, učí nás nečinnému pozorování; anebo jež by ve světě, kde tak veliká je nouze o oddanost, vštěpovalo beznaděj. S bohem všecky ty způsoby moci bez cíle; všecka zosobnění té osamělé individuality, jež hledá cíl, aby ho nenašla, a neví, kterak upotřebovati života, v ní kypícího; — všecky sobecké radosti a žaly —

»Bastardi duševní!

lenosti bujný podrost, pýr — nic víc;
jenž z prstí tučné tu tam žene sám;
jsou přebyteky to choutek téže myslí,
z níž pravý výron a cíl vytčený,
když s láskou k věcem božským snoubena,
jest mír a lahoda a blaženství.«

S bohem, dlouhé s bohem minulosti! Úsvit budoucnosti ohlašuje se těm, kdo dovedou čísti známky její, a my jsme jí sebe cele povinnováni.

Podvojnost středních věků, zápasivši po staletí pod prapory Císaře a Papeže, zanechavši svoji stopu a přinesši svoje ovoce v každém odvětví duševního rozvoje — nyní, kdy skončeno její poslání — vstoupila opět do nebe dvěma družnými plameny poesie, zvanými Goethe a Byron. Dva až potud oddělené způsoby života vtělily se v těchto dvou mužích. Byron jest osamocený člověk, představující toliko vnitřní tvárnost života; Goethe jest osamocený člověk, představující toliko vnějšek.

Výše než tyto dvě neúplné existence, ve průsečíku mezi těmi dvěma snahami po nebi, jehož nebyly s to dosíci, — odhalena bude poesie budoucnosti, poesie lidstva; mocná novým souzvukem, jednotou a životem.

Protože však za dnů našich počínáme ač nejasně předvídati tuto novou sociální poesii, která upokojí trpící duši tím, že naučí ji pozdvihati se k Bohu skrze Lidstvo; protože nyní stojíme na prahu nové epochy, kteréž, nebýti jich, nebyli bychom dosáhli — máme snad špinit ty, kteří nebyli s to učiniti pro nás více, nežli vrhnouti svoje obří postavy do propasti, jež zadržela nás všecky nerozhodné a zaražené na druhé straně? Od nejrannějších dob odnášival genius hříchy celých generací. Společnosti nikdy se nenedostávalo lidí, kteří spokojovali se tím, že vytýkali Chattertonům své doby, proč nejsou vzory sebeobětovnosti místo fysických nebo mravních sebevražd, aniž by se kdy

ptali sebe, zdali se v životě svém pokusili postaviti jim na dosah co jiného, leč pochybnost a opuštěnost. Pocitují potřebu, vážně protestovati proti reakci, vyvolané jistými mysliteli oproti veleduchům, jež slouží jen jako zástěra sudílkářskému duchu prostřednosti. Jest cosi drsného, odporného a nevděčného ve zhoubeném instinktu, jenž tak často zapomíná, co *bylo* vykonáno velikými muži, předchůdci našimi, aby pouze žádal na nich výčet toho, co snad ještě nad to mohlo se vykonati. Jest poduška skepticismu tak měkká pro genia, aby ospravedlňovala závěr, že děje se to ze sobectví, když časem pohoví na něm svému rozpálenému čelu? Jsme tak prosti zla odrážejícího se ve verši jejich, abychom měli právo zatracovati jejich památku? Jimi nebylo zlo to na svět uvedeno. Oni je viděli, cítili, vdechovali; bylo vůkol nich, při nich, na všech stranách, a oni stali se jeho největšími oběti. Jakž mohli se vyhnouti tomu, aby vylíčili je v dílech svých? Nikoli svržením Goetha a Byrona zničíme pochybovačskou anebo anarchickou lhostejnost mezi námi. Bude to tím, že staneme se sami věřícími a organisatory. Jsme-li jimi, netřeba se nám báti ničeho. Jakou je veřejnost, takým bude básník. Vážíme-li si entusiasmu, vlasti a lidstva, jsou-li srdce naše čistá, a naše duše pevné a trpělivé — nebude nám scházeti genius, inspirovaný ku vykládání snah našich i ku povznášení našich představ i našich útrap k nebesům. Nechť stojí sochy tyto! Ušlechtilé ty památníky časů feudálních nevytvářejí nijaké touhy po návratu ve dny nevolnictví.

Řekne se mi však, že jsou tu napodobitelé. Vím o tom příliš dobře; jaký však trvalý vliv mohou vy-

víjeti na život společenský ti, kdož nemají žádného skutečného života vlastního? Budou se jenom třepotati v prázdnotě tak dlouho, pokud prázdnota potrvá. Té chvíle, kdy živoucí povstanou, aby zaujali místo mrtvých, zmizí jako duchové při kuropění. Což nebudeme nikdy dosti pevní ve vlastní víře, abychom se odvážili ukázati případnou úctu k velikým rázovitým postavám některé doby předchozí? Bylo by marno mluvíti o socialním umění vůbec, aneb o pochopení lidstva, kdybychom nedovedli vztyčovati oltáře bohům novým, aniž bychom při tom vyvraceli staré. Jenom ti by se měli odvažovat pronášeti posvátné jméno Pokroku, jejichž duše vládnou dostatečným důvtipem, aby pochopili minulost, a jejichž srdce obsahují s dostatek poetického náboženství, aby vážila si její velikosti. Chrám pravého věřícího není kaplí sekty; je to rozsáhlý Pantheon, v němžto slavné podoby Goetha a Byrona udrží svoje čestné místo, i když již Goethism a Byronism dávno přestanou existovati.

Až očištění stejně od napodobování i nedůvěry naučí se lidé vzdávati spravedlivou úctu padlým velikanům, nevím, dostane-li se Goethovi více z obdivu jejich, jakožto umělci, ale jsem jist, že Byron nadchne je větší láskou i jako člověk i jako básník — láskou zvýšenou i tím skutečným velikým bezprávím, až posud mu osvědčovaným. Zatím co Goethe držel se daleko nás a s výše svého Olympického klidu zdál se opovržlivě usmívati se našim tužbám, našim zápasům a našim útrapám — putoval Byron světem, smuten, zachmuřen, a nekliden, zraněn, i nesa šíp posud v ráně své. Opuštěn a nešťasten v dětství svém, nešťasten v první své lásce a ještě strašlivěji nešťasten ve svém

nerozvážném manželství; napadán a pomlouván jak v činech tak i úmyslech svých bez výsledku i záštity; uštván peněžitými nesnáze, přinucen opustiti svou zemi, domov i dítě; bez přátel — viděli jsme to příliš zřetelně od smrti jeho — pronásledován i na pevnině tisícerymi nesmyslnými a hanebnými lžemi a chladnou zlomyslností světa, který si vpletl i bolesti jeho v jakýsi zločin — nicméně uprostřed neodvratné reakce zachoval si lásku k sestře i své Adě; svůj soucit pro nešťastné; svoji věrnost k láskám dětství a mládí svého, od lorda Clare-a až ke starému sluhovi Murray-ovi, a ke kojné své Mary Gray-ové. Velkomyslný byl s penězi svými ke všem, jimž pomoci nebo posloužití mohl, od svých literárních přátel až k tomu bídnému hano-pisci Ashe-ovi. Ač povahou svého genia, obdobím, v němž žil, i onou osudností svého poslání, o níž jsem se zmínil, nutkán byl k poetickému individualismu, jehož nezbytnou neúplnost pokusil jsem se vysvětliti, nižádným způsobem za vzor ho nevystavoval. Že tušil budoucnost prozíravostí genia, dokazuje jeho výměr básnictví v denníku jeho — výměr to až potud špatně chápaný, ale přece nejlepší, jež znám: „Básnictví jest pocit světa dřívějšího a budoucího.“ Byť i básník, činnosti v dobrém dával přednost přede vším, co umění jeho vykonati mohlo. Obklopen otroky a jich utiskovateli, poutník po krajinách, kde i vzpomínka zdála se zhaslou — nikdy neopustil věc národů, nikdy se nezpronevěřil lidským sympatiím. Jsa svědkem postupu Restaurace i vítězství zásad Svaté Alliance, nikdy se neuchýlil od své mužné oposice; zachoval i veřejně prohlásil svoji víru ve práva národů a v konečné ví-

tězství¹⁾ svobody. Následující místo v jeho denníku jest opravdový obrys zákona, řídicího úsilí pravé strany pokroku za našich dnů: „Vpřed! nyní jest čas jednati; a co záleží na mé osobnosti, jestliže jediná jiskra toho, co by bylo hodno minulosti²⁾, může býti neuhastitelně odkázána budoucnosti? Není to člověk jeden, ani million, nýbrž duch svobody, jež musí se rozdmoci. Vlny, jež šplíchají o břeh, lámou se jedna po druhé; ale ocean nicméně vítězí. Přemáhá loďstvo, podryje skalisko, a má-li se věřiti Neptunistům, pak nejen zničil, ale i učinil svět.“ V Neapoli, v Romagni, kdekoli uzřel hýbat se jiskru ušlechtilého života, byl hotov ke každé námaze nebo nebezpečství, aby ji rozdmychal ve plamen. Znamení hanby vtiskoval podlosti, pokrytství i nespravedlnosti, ať vyrůstala odkudkoli.

Tak žil Byron, bez ustání bouřně zmítán mezi zlobami přítomnosti a svými touhami po budoucnosti; zhusta nesrovnaný, někdy skeptický, ale vždy trpící — často nejvíce právě tu, kdy se zdál smáti³⁾; a povždy milující, i když se zdál proklínati.

¹⁾ »Zdrán, Volnosti, tvůj prapor! a přec plyne,
jak — — — — —
— — — — —
— — — — — v sled.

Květ ztratil strom tvůj, kůru seker ráz
vší zbavil ceny, drsně rozdrásanou;
leč míza trvá — símě též kol nás
hle, seto v hloub, i půlnoční až stranou:
tož s lepší vesnou sladší plody vstanou.«

(*Child Harold*, IV. 98.)

²⁾ Psáno v Itálii.

³⁾ »A smějí-li se v světě čemusi,
toť jen, bych zdržel pláč.«

Nikdy se „ten nespoutané mysli věčný duch“ nezjevil mezi námi jasněji. Někdy zdá se býti obměnou onoho nesmrtelného Promethea, o němž psal tak výtečně; jehož křik smrtelných muk, leč křik to budoucnosti, zazníval nad kolébkou evropského světa, a jehož veliká a tajemná podoba, dobou proměněná, znovu se objevuje věk od věku mezi pohřbem jedné epochy a nastolením druhé, aby vyplakala nárek genia, mučného předtuchou věcí, jichž uskutečnění neuzří za doby své. Také Byron měl „pevnou vůli“ a „hluboký smysl“; také on učinil ze své „smrti vítězství“. Jakmile uslyšel volání národnosti a svobody propukati v zemi, kterouž byl miloval a opěval v prvním mládí, zlomil harfu svou a vydal se na cestu. Zatím co křesťanské moci vyjednávaly, či hůře — zatím co křesťanští národové těžce sháněli almužnu několika hromad kulí na pomoc kříží i zápasícímu s pŕlměsícem — on, básník a domnělý skeptik pospíchal složití své štěstí, svého genia i život svůj k nohám prvního národa, kterýž byl povstal ve jménu národnosti a svobody, jím tak milované.

Neznám krásnějšího symbolu příštího poslání a osudu umění, nežli je smrt Byronova v Řecku. Svatý spolek poesie s věcí národů; jednota — vždy ještě tak vzácná — myšlenky a činu — kteráž jediná doceluje lidské Heslo a již určeno emancipovati svět; velkolepá solidarita všech národů při dobývání práv, zřízených od Boha pro všechny dítky jeho, a při provádění onoho poslání, pro něž práva taková jediné existují — všechno, co nyní jest náboženstvím a naději strany pokroku po vší Evropě, slavně jest zobrazeno v této postavě, kteréž jsme my barbarové již zapomněli.

Přijde však den, kdy demokracie vzpomene všeho,

zač děkuje Byronovi. Doufám, že též Anglie rozpomeně se jednoho dne na poslání — tak veskrze anglické, posud však od ní přehlédané — kteréž Byron vyplnil na pevnině: na evropskou úlohu, kterou on přídělil literatuře anglické, a uznání i sympatie k Anglii, jež mezi námi probudil.

Před příchodem jeho vše, co z anglické literatury bylo známo, byl francouzský překlad Shakespeara a klatba Voltaiem vychrlená proti „spitému barbaru“. Teprve od dob Byronových naučili jsme se my kontinentalisté studovati Shakespeara i jiné anglické spisovatele. Od něho datuje se sympatie všech poutivců mezi námi pro tuto zemi svobody, jejíž pravé povolání on tak důstojně mezi utlačenými představoval. On vedl genia Britanie na pouť po vší Evropě.

Anglie pocítí jednoho dne, jak to zlé — ne pro Byrona, nýbrž pro ni samu — že cizinec, přistáváší ku břehům jejím, marně by hledal v onom chrámu, jenž by měl býti jejím národním Pantheonem, básníka milovaného i obdivovaného všemi národy evropskými, pro jehož smrt plakaly Řecko a Itálie, jakoby byla to smrt nejvýtečnějšího z jejich vlastních synů. —

Na nečetných těchto stránkách — na neštěstí velice zběžných — bylo mým cílem, ne tak posuzovati ani Goetha ani Byrona, k čemuž nedostává se mi času i místa, jako spíše poukázati a možno-li, uvésti anglickou kritiku na širší, nestrannější a užitečnější anglickou kritiku na širší, nestrannější a užitečnější cestovatelé jedenáctého století vypravují, že viděli na Teneriffě podivuhodně vysoký strom, kterýž následkem nesmírného rozsahu svého listí zachycoval všechny vý-

pary ovzduší, vydávaje je, zatřáslo-li se větvemi jeho, v podobě pršky čisté a občerstvující vody. Genius jest jako strom tento, a posláním kritiky mělo by býti, třásti větvemi jeho. Dnešního dne podobna je spíše divochovi, pokoušejícímu se osekati ušlechtilý ten strom až ke kořenům.

O DUCHU A TENDENCI
SPISŮ TOMÁŠE CARLYLEA.

(Poprvé uveřejněno anglicky ve »British and Foreign Review«
v říjnu 1843.)

Radostně chápu se příležitosti, poskytnuté vydáním nového díla Mr. Carlylea, abych vyslovil svoje mínění o tomto znamenitém spisovateli. Pravím, svoje mínění o spisovateli — o jeho geniovi a směrech, spíše než o jeho knihách — o idejích, jímž jest inspirován, spíše než o formě, kterou si volí k jejímu odívání. Jeť tato v pravdě daleko menšího dosahu než idea sama. V tomto období přechodu od pochybnosti k obdivu, v tomto »chorobném a z kolejí vyšlém« čase odumírají staré idee anebo doléhají na srdce jako snové půlnoční; nové pak vyrážejí na světlo, jasnobarvé a svěží nadějemi, leč nestálé a neúplné jako snové ranní. Stojíme kolísající mezi minulostí, jejíž život vyhasl, a budoucností, jejíž život posud nezačal; jednu chvíli sklíčení, druhou nadšení slavnými předtuchami, pátrající ve mračnech po nějaké vůdčí hvězdě. Jeden i všichni, jako Herder, požadujeme na pudu svědomí svého velikou náboženskou Myšlénku, jež by nás vyprostila z pochybnosti, socialní víru, jež by nás zachránila před anarchií, mravní vnuknutí, jež by vtělilo víru tu ve skutek a zdržovalo nás od prázdného pozorování. Žádáme toho zejména od oněch lidí, v nichžto nevyslovené pocity a snahy davů jsou soustředěny a souhlasí s nejvyšším nazíráním svědomí individualního. Jejich poslání mění se s časy. Bývajíť periody klidné a pravidelné činnosti,

kdy myslitel podoben je čisté a jasné hvězdě, která ozářuje a posvěcuje kruhem světla svého to, *co jest*. A jsou jiní časové, kdy genius musí obětovně postupovati před námi, jako onen ohnivý sloup v poušti, a zbádati pro nás hlubiny toho, *co býti má*. A takováto je doba naše: my nemůžeme se dnešního dne baviti pouze tím, abychom byli *umělci*, hráli si se zvuky nebo tvary, obveselovali toliko smysly svoje, místo přemítání o zárodku nějaké myšlenky, jež by nám posloužila. Žijíce ve století devatenáctém, sotva jevíme náladu jednati jako lidé, připomínání Herodotem, kteří osmnácte let hladu krátili si hrou v kostky a míč.

Spisovatel, o němž jest mi tuto mluvit, opravňuje povahou svých prací a směrem svého genia k onomu zkoumání, které učiniti zamýšlím. Jest zádušný a vážný; záhy pocítil zlo, jež nyní plní svět, a od počátku dráhy své prohlašoval je hlasitě a odhodlaně.

»To-li zovete společností,« volá v jedné ze svých prvních publikací, »kde nestává již nižádné společenské idee, ba ani idee obecného domova, nýbrž pouze představa obecného přeplněného bydliště? kde každý osamocen, nedbaje souseda, obrácen proti sousedu uchvacuje, čeho dosáhnouti může a křičí *Moje!*« a zve to Mírem, protože v té taškářské a zákeřnické rvačce nelze použití ocelových nožů, nýbrž jediné zbraní daleko schytralejšího druhu; — kde přátelství, účast staly se viře nepodobnou tradicí, a vaše nejsvětější svátostní večere jest kouřící hospodskou hostinou s kuchařem, jakožto evangelistou? kde kněz váš nemá jazyka leč k lízání talířů, a vaši vysocí vůdcové a správčové nedovedou vésti; ale kde se všech stran slyší vášnivé prohlasy: *Laissez faire!* Dejte nám pokoj se svým

vedením! — takové světlo temnější jest nad temnotu — pojďteje mzdu svoji a spěte!«¹⁾)

Mr. Carlyle, píše tyto řádky, byl si vědom, že se zavazuje sám hledati lék proti zlu tomu, aniž lekal se úlohy té. Vše, co nadále napsal, nese zřejměji a zřejměji známku vznešeného předsevzetí. Ve svém *Chartismu* pokusil se zápolit s otázkou socialní; ve všech svých spisech, buďsi předmět jejich jakýkoli, dotknul se jí v některé z jejich tvářností. Umění jest mu pouze jako prostředkem. V povolání svém jakožto spisovatel zaujímá tribunu apoštola, a na této musíme jej posuzovati.

Zástup posluchačů shromáždil se kolem něho: a faktum toto jest na prvním místě stanoviti, mluví i ve prospěch spisovatele i obecnstva, jež si naklonil. Ode dne, kdy samotem a nepochopen napsal slova námi výše citovaná, získával Teufelsdröck přívržence. »Šílené naděje«, vyslovené v poslední kapitole *Sartora Resartusa* s přípustným vědomím síly, jež v něm kypěla, byly bohatě uskutečněny. Filosofie šatů — díky dobru a špatnému chování obou sekt »švihácké i robotnické« — učinila jistý pokrok. Znamení se ukázala; množí se denně na obzoru. Průměr obou »bezedných, vařících se tůní«,²⁾ šířil se a šířil, any přibližují se vzájemně hrozivým způsobem; a mnozí z čtenářů, kteří započali s útrpným úsměvem anebo posměškem nad nesrozumitelným a unavujícím jargonem, a poloironickými, polohrubými narážkami o zatemnělém snílkoví, nahlížejí nyní ve stránky jeho s vytrvalostí

¹⁾ Sartor Resartus, kniha III. kapit. 6.

²⁾ Sartor Resartus, kniha III. kapit. 10.

mnichů Hory Athonské, pátrající, zda-li by v nich neobjevili tu »velkou myšlénku«, jejíž potřebu sami pocífovatí začínají. Obdivují se nyní právě tak, jak posmívali se kdysi — obdivují se, i když nedovedou pochopiti.

Buďsi, neboť i to je dobré; dobré jest, vidíme-li, že veliká socialní otázka, jež před nedávnem byla posmívána, počíná jistým způsobem okouzlovati obecnou mysl; shledáváme-li, že i ti, jejichž vlastní mohutnosti nejsou úloze té přiměřeny, uznávají nezbytnost nějakého rozřešení sfingické hádanky, kterou časové předkládají. Dobré jest, vidíme-li z nového příkladu, že ani nevědomá lehkovážnost ani materialistní lhostejnost nedovedou na dlouho potlačiti božská práva rozumu.

Jsou odchylky mezi způsobem, jakým Carlyle na věci nazírá a způsobem mým, což musím předeslati. Neučiním toho však, aniž bych prve neuznal jeho nepopíratelné zásluhy — zásluhy, které dnešního dne tak jsou významné jako jsou vzácné, které u něho tak jsou povznešené, že vynucují si úctu a obdiv i těch, kdo se hlásí k jinému praporu, a sympatie i vděk oněch, kdož jako já sám, v celku stojí na téže straně a odchylují se toliko ohledně volby prostředků a cesty, jakou se brátí.

Především buď uvedena spisovatelova upřímnost. Co píše, nejenom myslí, ale cítí. Možná, že klame sebe — ale nás oklamati nedovede; neboť co praví, i když to není pravda, přece jest pravdivo; — je to jeho osobitost, jeho omyly, jeho neúplný rozhled po věcech — skutečnosti jsou to a nikoli nejsoucnosti — pravda omezená, mohl bych říci, neboť u vysokého rozumu omyl vytryskující z upřímnosti není ničím

jiným. Hledá dobro se svědomitou horlivostí, ne z lásky ku slávě, ani pro blaživost nálezu; pohnutkou jeho je láska k bližním, hluboký a působivý cit povinnosti, neboť věří, to že je posláni člověka na zemi. Píše knihu tak, jak by konal nějaký dobrý skutek. Avšak ještě více, nejenom v pravdě cítí vše, co píše, ale on píše skoro všecko, co cítí. Cokoli jest v myšlénkách jeho a posud nepřenešeno na papír, o tom můžeme být jisti, že dříve či později se objeví. Snad káže, jak záslužno jest »držeti jazyk za zuby«, — ve skutečnosti jsou slova ta řízena k těm, kdo s ním nesouhlasí — ale »vlohu mlčení« sám nemá; jestliže časem staví se jí si vážiti, je to, mohl bych říci, platonicky, aby jiným bránil zle mluvití. Ale v myslech jeho rázu stlačení myšlénky je nemožné; ona se musí rozpínati, a každé prodlužované úsilí vynaložené na její sevření, zvýší jenom prudkost výbuchu. Mr. Carlyle není homoeopath; on nikdy nepodává prostředky proti zlu v nekonečně malých dávkách, nikdy neposkvrňuje posvátnost myšlénky zevnějším ústupkem neb kompromisem vůči omylu. Jako Luther vrhá svůj kalamář po hlavě ďábla, ať jeví se v jakékoli podobě, neohlížeje se na následky; činí to však s takou upřímností, takou naivností a laskavostí, že ďábla samého nemohlo by to rozmrzeti, kdyby okamžik nebyl kritickým, a každá rána kalamářem vážnou pro něho věcí.

Neznám anglického spisovatele, kterýž za posledních desíti let útočil tak důrazně na pologotickou, polopohanskou stavbu, jež posud vězní volný vzlet ducha, žádného, kdo vhodil do veřejnosti, valně příchlyné zručnosti a formalismu, tolik smělých negací, tolik náboženských a socialních rozhledů, neobvyklých

a odporujících každému ze stávajících; ale i žádného, jenž by si vzbudil méně nepřátelství a výtek. Býváť zpravidla tolik otevřenosti a nestrannosti v útocích jeho, tolik přesvědčivosti v jeho myšlénkách, tak naprostý nedostatek sobectví, že nutkáni jsme naslouchati tomu, co — vysloveno kterýmkoli jiným člověkem zlostně nebo pohrdlivě, — vyvolalo by bouři odporu. Nikdy není hněvu v řeči Mra Carlylea; opovržení znává, ale bez trpkosti, a zableskne-li stránkami jeho, mizí kvapně pod úsměvem bolesti a soucitu, duhou po bouřce. Zatrácuje, jelikož jsou věci, jichžto ani nebe ani země nemůž ospravedlniti; ale čtenář jeho vždycky cítí, že je to trapná povinnost, kterou plní. Řekne-li jistému vyznání aneb zřízení: »Jsi zpuchřelý — klid se!« mívá vždy nějaké dobré slovo o tom, čeho dosáhlo v minulosti, o jeho prospěšnosti, někdy i o jeho neprospěšnosti. Nikdy nepohřbívá bez nápisu: »Valeat quantum valere protest.« Příkladem buďtež tu především jeho Dějiny francouzské Revoluce.

Do druhé řady stavím jeho tůhnutí k ideálu — to, co z nedostatku lepšího slova nazvu jeho spiritualismem. On jest nejohavnivějším a nejmocnějším bojovníkem našich dnů v oné reakci, jež pozvolna pracuje proti silnému materialismu, který po půldruha sta let podporoval poslušné uchvatitelství, v jedné době ve spisech Lockeových, Bolingbrokeových anebo Popeových, jindy zase ve pracích Smithových a Benthamových, a svými naukami o vlastním zájmu a hmotném blahobytu směřoval k nastolení sobectví v srdcích lidských. Všecken pohyb vzdělání průmyslového, jenž potopil rozumové i mravní vzdělání, jej neohlušil. Uprostřed rachotu strojů, kol a lokomotiv on dovedl

rozeznati dušené bĕdování věznĕného ducha, povzdech millionů, v jejichžto srdcích hlas boží časem šeptává: »Buďte lidmi!« a hlas společnosti přĕčasto křičívá: »Ve jmĕnu V ý r o b y, buďte zvířaty!« — a on přišel, aby s nepatrným počtem vyvolených duchů byl tlumoč-níkem jejich. Prohlašuje, že všechna vřava hmoty a ruch průmyslu nic nevyváží oproti klidnému, jemnému a božskému šepotu, který mluví ze hlubin cnostné duše, byť se nalézala i na nejnižším stupni pouhých obsluhovačů stroje; že výrobce, nikoli výrobek, měl by tvořiti hlavní předmĕt společenských zřízeních; že lidská duše, nikoli tělo, měla by býti východiskem všech prací našich, ježto tělo bez duše jest pouhá mrcha; kdežto duše, kdekoli shledána svobodnou a svatou, dozajista vytvoří si pro sebe takové tělo, jakého potřeby a povolání její vyžadují.

Ve všech svých spisech, v Sartoru Resartovi, ve svých Přednáškách, zvláště pak ve svých Úvahách, (z nichž některé zdají se mi býti z nejlepších prací Carlyleových) směle rozvinuje prapor všeho ideálního a božského. Nehledí nic rušiti, ale přeje si, aby uznána a prohlášena byla pravda, že neviditelné je to, jež ovládá viditelné, duševní život, jenž utváří zevnějšek; přeje si, aby se vesmír jevil ne rozsáhlou dílnou hmotné výroby (ať jest její snahou soustřediti se jako za dnů našich v rukou nečetného hloučku, anebo se rozprostřiti podlé utopických nárysů Owenových nebo Fourierových po veškeré společnosti), nýbrž chrámem, v němžto člověk, posvěcen utrpením a trampotou, zkoumá nekonečné na konečném a kráčí za svým cílem ve víře i naději, s očima neustále k nebi obrácenýma. K tomuto nebi povznášá

se myšlení spisovatelovo nepřetržitě s horoucností, ba časem s jistým druhem beznaděje. A odraz tohoto nebe, podobu slunce v rosných krůpějkách, hledá na předmětech pozemských. Proniká symbolem, aby dospěl k ideji; hledá Boha skrze viditelné tvary, duši skrze vnější projevy činnosti její. Cítíme, že kdekoli našel první potlačený, druhou uhaslou, neshledával ve světě již nic leč modlářství, faleš, věci povržení a záhuby hodné. Pro něho, jako pro všechny, kdož milovali i trpěli, a neztratili v sobeckém sledování hmotných požitků božský smysl, jenž činí nás lidmi — hlubokou jest pravdou, že »žijeme, chodíme a jsme v Bohu.« Odtud jeho úcta ku přírodě, — odtud všeobecnost jeho sympatií, hotová pojetí poetickou stránku ve všech věcech, — odtud především jeho představa života lidského, zasvěceného sledování povinnosti a nikoli tíhnutí za blaženstvím, — »klanění se bolu a odříkání,« jak podal ji v Sartoru Resartovi kapitolou »Věčné Ano«, a jak vystupuje ve všech jeho dílech. Není pochyby, že mnoho je těch, kdo nazvou ji pokladem; jiní pak řeknou, že je utopickou. Prvším však připomenu, že není dosti na tom koktati posvátná slova »obět a povinnost« a napisovati jméno boží na průčelí chrámu, aby se klanění stalo skutečným a plodným; theorie o individualním blahobytu ovládá nepopíratelně dnešního dne, neřeknu všechny naše politické strany (tyť ovládá ovšem víc než dosti), ale všechna naše socialní učení a připoutává nás všechny nevědomky ku materialismu. Rovněž tak míním vzpomenouti druhým, že ačkoliv jsme se stavěli v posledních padesáti letech pořádati všechno s ohledem k zájmům, jinak řečeno blahu společnosti, nicméně spatřujeme

před sebou společnost, z osmnácti dvaceti svých členů zmučenou zlobami, bídou a nářky. Je tedy spravedlivě jednati s postupem opačným jakožto utopickým?

Rozhlížím-li se vůkol, tvrdím, že duševní názor, jaký Mr. Carlyle o životě lidském přijímá, jest jedině dobrý, jedině v podstatě náboženský — názor nanejvýš významný, obzvláště tu, kde sami mužové, bojující nejsměleji za společenský pokrok, postupně zaváděni bývají zanedbávati rozvoj toho, co ve člověku jest nejvyšší, nejsvětější a nejnepomíjivější, a věnovati se sledování toho, co zovou užitečným. Nic není užitečno, leč dobro a to, co z něho pochodí; užitečnost je důsledek, jež jest předvídati, ne zásada, již jest se dovolávati. Theorie, jež životu za basis jeho podává právo na blahobyť, jež klade účel života v pídní se po štěstí, ta může toliko vésti nízké mysli ku sobectví, ušlechtilé a silné mysli ku sklamáni, pochybnosti a beznaději. Snad i skutečně zničí nějaké dané zlo, ale nikdy nemůže zříditi dobro; může snad rozkládati, ale opět sjednocovati nedovede. Ať přijme jakékoli jméno, ať kteroukoli Utopii volí si kolébkou, skončí jednostejně organizační válkou — v politice válkou mezi vladaři a ovládanými, zakuklenou jménem soustavy ručitelů, rovnováhy anebo parlamentních většin — v hospodářství válkou mezi jednotlivci pode jménem volné soutěže (volné soutěže mezi těmi, kdož nemají ničeho a pracují za své živobyť, a těmi, kdo mají mnoho a hledají nadbytek!) — válkou aneb mravním bezvládním, jelikož naprostou neodvislostí osobního mínění zahladí všechnu společenskou víru. Skoro taký je přítomný stav věcí ve světě — stav to, z něhož musíme za každou cenu vyváznouti. Musíme v tomto

jako ve všech jiných případech přijít ku přesvědčení, že nestává práv kromě těch, která pochodí z vyplnění povinnosti; že naši záležitosti zde dole není býti šťastnými, nýbrž státi se lepšími; že v lidském žití není cíle jiného, leč odhaliti souborným úsilím a prováděti, jeden každý pro sebe, zákon Boží, nehledíc výsledků individualních. Mr. Carlyle jest výmluvným obhájcem této nauky a to jest, co vytváří jeho moc, neboť bohu díky na dně srdcí našich je dosti dobrých instinktů, jež by nás přiměly slib věrnosti učiniti pravdě (třeba opomíjíme jej vykonávati), najde-li mezi námi ryze smýšlejícího a upřímného vykladače.

Do třetí řady stavím našeho autora kosmopolitické snahy — humanitářské bych řekl, kdyby slova toho se užívalo; neboť kosmopolitismem označuje se za našich dnů spíše lhostejnost než všeobecnost sympatií. On dobře ví, že jest jakási svatá země, kdež lidé, ať zrodili se pod kteroukoli zeměpisnou šířkou, jsou bratřími. On mezi rovnými sobě vzděláním hledá ne Angličana, Vlacha, Němce, ale člověka; neuctívá boha jedné sekty, jednoho období nebo jednoho národa, nýbrž Boha; a jakožto odlesk Boha na zemi — vše, co krásné, ušlechtilé, veliké, kdekoli to nalezne; dobře věda, že odkudkoli lesk ten vyzařuje, jest anebo dříve či později bude to pro všechny. Hlediska jeho vždycky jsou povýšena, obzor jeho vždy se rozpíná za hranice krajiny; kritika jeho nenese nikdy otisk onoho ducha nationalismu (nepravím národnosti, věci nám všem posvátné), který tak přespříliš pracuje mezi námi a který zdržuje pokrok našeho duševního života, uzavíraje jej před všeobecným životem, vroucím mezi miliony našich bratří v cizině. On se opravdově

přimknul k oné literatuře, jež touto assimilační mocí nejvíce jest nadána, a odhalil nám ji. Jeho Úvahy o Schillerovi, o Goethovi, o Jeanu Paulovi, o Wernerovi, jeho výtečné překlady z němčiny zůstanou svědectvím zdomácnění, kteréhož německé literatuře mezi námi vydobyl; tak jako krásné stránky jeho přednášek o Dantovi a některé z těch, jež věnoval spisovatelům francouzským dosvědčují všeobecnost oné tendence, o níž tu vyznačuji, že tvoří třetí charakteristický znak jeho myslí.

Sestoupím-li ku vlastnostem čistě literárním, jest Mr. Carlyle nad to mohutným umělcem. Od objevení se jeho díla o francouzské Revoluci nemůže již nikdo popírati jeho nárok na tento název. Skvělé schopnosti, odhalené jen v záblescích dřívějšími jeho spisy, vytryskly plně v díle tomto, a jediné velice povznesený názor o skutečných povinnostech dějepisce uschopní nás posuzovati je chladně a vytknouti nedostatky jeho. On unáší čtenáře, okouzluje jej. Jsa mohutné obraznosti, jež způsobila jest odkrývati sympatickou stránku věcí a chápati se jejího vynikajícího bodu — i vyjadřuje se slohem originalním, který, byť se často zdál podivínským, jest nicméně pravým výrazem muže toho a dokonale předvádí jeho myšlénku: — mívá se Mr. Carlyle zřídka svým účinkem. Nadán onou objektivností, jakéž podal nám poslední dobou Goethe vzor nejvznesenější, tak se stotožňuje s věcmi, událostmi neb lidmi, jež předvádí, že ve svých podobiznách a popisech dosahuje vzácné jasnosti obrysu, síly v zabarvení a názorné přesnoty; nejsou to imitace, ale reprodukce. A přece nikdy neztrácí v podrobnostech charakteristiku, jednotu předmětu, bytosti neb idee, kterou

si přeje podati. On pracuje po způsobu mistra, naznačuje jistými doteky, pevnými, hlubokými a rozhodnými povšechnou tvářností předmětu, soustřeďuje úsilí své práce a sílu svého světla na bod centralní anebo ten, jež za takový pokládá, a dává mu tak dobře vystupovati, že nemůžeme ho zapomenouti. Humoru či schopnosti nepatrné věci vyšňořovati po způsobu Jeana Paula, jest ve spisech jeho nadbytek. Kromě idee hlavní setkáváme se při každém kroku s ideemi podružnými, často novými a významnými o sobě, zrnky zlata, širokou vlnou spisovatelovy myšlenky po břehu rozhozenými. Jeho epitheta, ačkoli četná, zřídka bývají bez síly; označují postup u vývoji idee anebo vlastností předmětu. Možná, že dikce jeho má vady; o těchto nebudu zde pojednávati, mohu však podotknouti, že předhůzka nejasnosti, tak zhusta činěná všem myslitelům původností obdařeným, bývá, obecně řečeno, toliko osvědčením nezpůsobivosti k pochopení či posuzování jejich ideí. Nad to jest sloh jeho, jak jsem uvedl, spontáním výrazem jeho ducha, nejpříhodnější formou ku zobrazení jeho myšlenky, jest tělem, duší vytvořeným. Nepřál bych si, aby byl jinaký; čeho žádám ve všech věcech, jest pravdivý člověk ve své jednotě a úplnosti.

Takť přímo, poctivě a mohutně, »ohne Hast, aber ohne Rast« sleduje Mr. Carlyle svoji dráhu. Kéž dlouho jí pokračuje a klidí pocty, jichž je hoden, — nikoli tak pro sebe, jako k radosti svých ctitelů a všech těch, kdož přáli by si viděti vztahy mezi inteligencí a obecněstvem sevřené těsněji a těsněji; a kéž takto na své pouti vezdejší dospěje ku vědomí, že sémě, jím roztroušené, nebylo hozeno do větru. —

Vytknul jsem dosti obšírně, co je rozhodně dobrého u spisovatele, jehož oceniti jsem se odhodlal, aby mi popřáno bylo volně vyplniti povinnost druhou, prohlásiti totiž, co se mi zdá působit neúplnost tohoto ušlechtilého talentu a mařiti jeho dílo tím, že mu nenechává dostihovati toho, co doba jinde již vyžaduje, a brzo bude vyžadovat i zde.

Otázka, jižto nyní dotknouti se musím, jest velice důležitá (příliš důležitá pro těch několik stránek, které jí tuto mohu věnovati); na ní závisí otázka povinnosti uložené ve přítomné době celému světu. Zdá se mi, že tendence genia Carlyleova, potud pouze s jednoho hlediska oceňovaná — Toryovského, Whigského¹⁾ anebo sektářského — dobře zasluhuje, abychom se snažili oceniti ji s hlediska budoucnosti, odkudž všechny dnešní přechodné strany jsou vyloučeny.

Mr. Carlyle má dle mého mínění pouze jedinou vadu, ta však jest vadou životní: působí na vše, co on koná, stanoví všechny jeho názory; neboť logika a system ovládají rozum, i když tento staví se co nejvíce jim vzdorovati. Poukazují na jeho názor o kolektivním duchu časů našich.

Co periodu nyní začínající ovládá ve všech jejích projevech; co puďi jednoho každého za dnů našich k nářkům a hledání léků i dobrých i špatných — co všude směřuje dosazovati v politice lidovládu na místo vlád založených na privilegiích — v socialním hospodářství sdružování na místo neomezené soutěže — v náboženství ducha všeobecné tradice na místo

¹⁾ Tory, název angl. konservativců, původně opovržlivé jméno strany šlechtické po r. 1660: Whig, název angl. liberálů staré školy, odpůrců to prvějších. (Poz. př.)

osamocené inspirace svědomí: — toť je dílem *idee*, kteráž netoliko mění cíl, ale předělává i východisko lidské činnosti; je to myšlénka souborná (kollektivní), snažící se překonati myšlénku individualní ve společenském ústrojí; duch Lidstva zřejmě se stavící (neboť činným mlčky a nepostřehnut býval vždycky) v místo zaujímané duchem člověka.

Dříve jsme studovali kus po kuse lístečky ka-
lica, plátky v korunce; dnes jest pozornost naše
obrácena k veškeré rozloze květiny. Dvě tisíciletí, od
nejrannějších dob řeckých až po nejposlednější výkon
pohanského Říma, zpracovávala Individualitu za jedné
z jejích fází; osmnácte věků osvěcovalo i vyvíjelo ji
za fáse druhé. Dnešního dne odkrývají se obzory
další — my opouštíme jednotlivce pro celý rod. Ná-
stroj jest upraven; hledáme proň zákon činnosti a
zevnější předmět. Se stanoviska jednotlivce dosáhli
jsme idee práva; uskutečnili jsme (a byť jen v my-
šlénkách) volnost a rovnost — ty dvě veliké záruky
všelíké osobnosti. Kráčíme teď dále — koptáme slova
Povinnost — totiž něco, co lze odvoditi jedině ze
všeobecného zákona — a *associaće*, to jest něco, co
vyžaduje obecný cíl a obecnou víru. Neutuchající nárek
millionů, zkrúšených pod koly soutěže, napomínal nás,
že svoboda práce nepostačí učiniti průmysl tím, čím
měl by býti, zdrojem hmotného žití pro stát ve
všech jeho členech. Duševní anarchie, jejížto kořistí
jsme, ukázala nám, že svoboda svědomí nepostačí
učiniti náboženství zdrojem mravního života pro
stát ve všech jeho členech.

Počali jsme se domýšleti nejenom, že jest na zemi
něco většího, světějšího, božského u větší míře nežli

jednotlivec — totiž Lidstvo — souborná Bytost, vždycky
živoucí, učící se a postupující k Bohu, jejímiž jsme
toliko nástroji: ale že jedině s vrcholu této souborné
idee, ze představy Všeobecné Mysli, »jejímž«, jak dí
Emerson, »opět dalším vtělením jest každý jedno-
tlivec«, odvozovati můžeme svoje poslání, pravidlo
svého života, cíl svých společností. O tom pracujeme
dnešního dne. Málo tu váží, že první naše pokusy
jsou podivnými poblouzeními; málo váží, že snad nauky
Saint-Simona, Owena, Fouriera i jiných, kdož povstali
nebo teprve povstanou, odsouzeny jsou k posměchu.
Co je závažno, jest idea společná všem těmto naukám,
jejížto dech učinil je plodnými; je to účel, jejíž všechny
instinktivně předkládají, východisko, které přijímají.

Před půl stoletím všechny nejmělejší a nejvyšší
novotářské theorie vyhledávaly ve zřízení Společností
záruky svobodné individualní činnosti: stát byl
v očích jejich toliko mocí *všech*, řízenou ku podpoře
práv jednoho každého. Dnešního dne oprávcí
nejbáživější vycházejí od socialní zásady, aby vymezili
úlohu jednotlivce — od připuštění povšechného zákona,
jehož nejlepšího vykladače a nejlepšího použití hledají.
Čím jsou ve světě politickém všechny ty snahy po sou-
středění, všeobecném právu hlasovacím, po vyhlazení
kast? Odkud vyvstávají ve světě náboženském všickni
tito nespokojenci, všecken ten ústup k minulosti, všechny
tyto tužby do budoucnosti, zmatené a nejisté sice,
ale široké, snáselivé a smířlivé ku vyznáním dnes
potíraným? Proč historie, která za starých časů se
spokojovala líčením činů knížat anebo panujících
kmenů lidstva, obrací se dnešního dne tak velice
k massám, a proč pocituje potřebu sestoupiti s vrcholků

společnosti ke spodku jejímu? A co znamená ono slovo Pokrok, které ač chápáno v tisíci různých směrech, vyskytá se přece na všech retech a den ze dne stává se postupně heslem veškerých prací?

Žízníme po jednotě, hledáme ji v novém a širším vyjádření vzájemné zodpovědnosti všech lidí druhu oproti druhu — v nerozpojném soupodílnictví všech generací a všech jednotlivců v lidském plemeni. Začínáme chápati ona krásná slova sv. Pavla (k Římanům XII. 5.): »Tak mnozí jsouce, jedno tělo jsme v Kristu, a obzvláštěně jedni druhých oudové.« Hledáme soulad a význam ceny jednotlivců v obsažném nazírání na souhrnný celek. Taká je tendence našich časů, a kdokoli nepracuje v souhlase s ní, nezbytně zůstává pozadu.

Mr. Carlyle chápe pouze jednotlivce; pravý smysl jednoty lidského plemene mu uniká. Sympatizuje se všemi lidmi, ale jen se zvláštním životem jednoho každého a nikoli s jejich souhrnným životem. Hotov jest viděti v každém člověku představitele, v jistém způsobu vtělení se nějaké idee; nevěří ve »svrchovanou ideu«, představovanou posloupně vývojem lidstva, vzatého jako celek. Palčivě (v pravdě spíše pudem srdce svého, jež se bouří nad skutečným zlem, nežli z jasné představy toho, co opravdu tvoří život) pocituje nedostatek pouta mezi lidmi kol sebe; ale nepocituje dostatečně existenci vyššího pouta mezi pokoleními minulými, přítomnými a budoucími. Ona veliká náboženská idea, nepřetržitý vývoj Lidstva soubornou prací podle vychovávacího plánu stanoveného Prozřetelností, tušená věk od věku nemnohými vzácnými duchy a ohlašo-

vaná v posledních padesáti letech největšími evropskými mysliteli — nachází v duši jeho ohlas jenom mdlý, či spíše žádný ohlas vůbec. Ač pokrokář z popudu citu, leká se idee té, jakmile ji shlédne vytčenu výslovně a soustavně; a výrazy jako »postup druhů« a »zdokonalitelnost« nikdy nevyjdou z péra jeho neprovázeny skvrnou ironie, což, přiznám se, jest mi nevysvětlitelno. Zdá se, že vidí v lidském plemeni spíše shluk podobných si jednotlivců, oddělených, spousousedících mocí, — nežli sdružení pracovníků rozdělených ve skupiny, a poháněných po různých stezkách k témuž jedinému cíli. Představa národa samého, Vlast, — druhá to souborná existence, méně rozsáhlá, ale přece po mnohá století neměně posvátná než lidstvo — rozplývá aneb obměňuje se v ruce jeho. Není již oznamem našeho údělu práce v díle obecném, dílnou, v nížto složil Bůh pracovní nástroje k vyplnění poslání nám na dosah nejbližšího; není již symbolem myšlenky, zvláštního povolání, k jehož sledování ukazuje tradice plemene, příbuznost snah, jednota řeči, povaha místa, a t. d.; je to cosi převedeného jak jen možno na poměry *jednotlivce*. Národní ráz Italie záleží v očích jeho ve slávě, že zplodila Danta a Krištofa Kolumba; národní ráz Německa v tom, že bylo kolébkou Luthera, Goetha a jiných. Stín, vrhaný těmito obrovitými lidmi, zdá se hledu jeho zastíratí všelikou stopu národní myšlenky, jejímiž byli mužové tito pouze vykladači anebo proroky, i všechnu stopu lidu, kterýž samojediný jest jejím přechovavacem. Veškeré upovšechnování tak se Mr. Carlyleovi protiví, že omyten, za kterýž je považuje, hledí v kořeni zasáhnouti, prohlášením, že dějiny světa nejsou v zá-

kladě ničím více, nežli životopisem velikých lidí. (*»Přednášky«*.) Toť jest vystupovati dosti výslovně proti ideí, která ovládá pohyb časů.¹⁾

Jménem demokratického ducha věku protestují proti takovým náhledům.

Dějiny nejsou životopisem velikých mužů; dějiny člověčenstva jsou dějinami pokračujícího náboženství člověčenstva a výkladu náboženství toho skrze symboly nebo činy zevnější.

Velcí lidé pozemští jsou toliko milníky na cestě k lidství; oni jsou kněžími jeho náboženství. Který kněz roven jest váhou celému náboženství, jehož sluhou jest? Jeť ještě něco většího, božsky tajemnějšího nežli všickni velcí lidé — a to jest země, jež je rodí, lidské plémě, jež je obsáhá, myšlénka boží, která v nich krouží, a kterou může celé lidské plémě jediné souborně provésti. Nezapírejte tedy matku všeobecnou k vůli některým z jejích dítek, ať jakoukoli výsadou jsou snad nadány; neboť v tu chvíli, kdy zapřete ji, ztratíte správné pochopení těchto vzácných lidí, kterým se podívujete. Genius jest podoben květině, jež čerpá polovici žití svého ze vláhy, která zemí koluje, a druhou polovici vdychuje z ovzduší. Nadšení genia náleží z polovice nebi, ostatkem pak davu obyčejných smrtelníků, z jejichžto života on vyrůstá.

¹⁾ To jest tresť ideí Mr. Carlylea, jak jeví se mi odvoditelnými z jádra jeho názorů a mínění i povšechného ducha, jenž dýše ve pracích jeho. Setkáváme se ovšem tu a tam s místy, duchu tomu odporujícími a souhlasnými s duchem věku. Jeť nemožno pro spisovatele rázu Carlyleova vyhnouti se tomu; nemyslím však, že čteny-li poznámky moje pozorně, mohl bych viněn býti z nespolehlivosti v podstatné věci.

Nikdo nemůže ho správně oceniti anebo pochopiti bez vážného studia onoho prostředí, ve kterém žije.

Nemohu se však zde pokoušeti o stanovení nějakých pozitivních ideí vzhledem k povolání naší doby, anebo nauce o souborném pokroku, jež se mi zdá ji charakterisovati; možná že použiju jednou příležitosti, abych stopoval dějiny této nauky, která, ač posud s nezdarem se setkává, čítá nicméně mezi svoje přívržence muže, honosící se jmény Dante, Bacon a Leibnitz. Dnes mohu vytknouti pouze existenci opačné nauky ve spisech Mr. Carlylea, a důsledky, ku kterým jeť dle mého mínění vede.

Jest patrné, že z obou zkumadel jistoty, totiž individualního svědomí a všeobecné tradice, mezi kterými lidstvo až dosud neustále se kolísalo, a jichžto smíření zdá se mi tvořiti jediný prostředek, jaký ku poznání pravdy máme — přijímá Mr. Carlyle toliko jedno — a to ono první. Odmítá, aneb aspoň zúplna zanedbává druhé. Všecky jeho náhledy jsou logickými důsledky volby této: Ana individualita jest vším, musí ne v domky dosáhati Pravdy. Hlas boží slyšeti lze v nazírání, v instinktech duše; odlučovati Já ode všeliké lidské vnější činnosti, a ve přirozené čistotě předložiti je dechu inspirace s hůry — toť připravovati chrám Bohu. Bůh a jednotlivec člověk — jiného předmětu Mr. Carlyle na světě nevidí.

Ale jak může se osamělý jednotlivec přiblížiti Bohu, leč zápalom, nadšením, nerozpočteným povzletem ducha, nespoutaného methodou a výpočtem? Odtud povstává všechna Carlyleova antipatie ku pracem filosofie: musíť se mu jeviti pracemi Titana, podnikanými silou trpaslíka. Co prospějí ubohé analytické a zku-

šebné mohutnosti jednotlivého rozumu při řešení této nesmírné a nekonečné záhady? Odtud také jeho trpké a začasťe prudké odsuzování všech, kdo se pokoušejí přetvořiti socialní stav nyní existující. Vítězství snad je vskutku ospravedlní, neboť ve vítězství vidí Carlyle zakročení boží rozhodnutím, z něhož není odvolání; avšak toliko vítězství samo, neboť kde jest člověk, jenž může předstírati, že rozhodnutí to předem vypočte a stanoví? Co prospěje naplňovati ozvěny nářkem jako Philoctetes? Co prospěje křečo vitě zápolití v beznadějném boji? Co jest, jest Všecky snahy naše toho nezmění před časem ustanoveným; čas ten jedině Bůh určuje. Co se přihoditi má, to Bůh ve skutek uvede, a podle všeho prostředky naskrze odchýlnými od těch, než si my, slab. a chvilkoví tvorové, snad představujeme. Vytkni zlo klidně, moudře; pak podrob se, důvěřuj a čekej! . . . Hluboká sklíčenost, pravé zoufalství spočívá na dně i nejohnivějších stránek Carlyleových. On zdá se hledati Boha spíše jako útočiště, než jako zdroj práva a moci: jest nám, jako bychom se rtů jeho, někdy tak opovážlivých, slyšeli každou chvíli volání Bretoňského plavce — »Chraň mne, bože můj! Člun můj je tak maličký, a tvůj ocean tak ohromný!«

Nuže, vše to je částečně pravdivo a přec nicméně jest vše částečně nesprávnno: pravdivo, pokud je to pravoplatným důsledkem východiska Carlyleova; nesprávnno s vyššího a obsažnějšího hlediska. Odvozujeme-li všecky svoje představy o lidských záležitostech a pracích z pojmu jednotlivce, a vidíme prostě v životě socialním »souhrn všech individualních životů lidských« — v historii toliko »trest nespočetných bio-

grafii«¹⁾ — stavíme-li pokaždé člověka ojedineleho, osamoceneho, vůči všehomíru a Bohu — pak budeme míti plný důvod ku hájení slov Carlyleových. Je-li skutečně všecka filosofie, jako filosofie škol starověkých, pouze prostičkým fysiologickým studiem jednotlivce — jen více méně úplným rozbořem jeho schopností — jaký jest užitek z ní, kromě jako z jistého druhu duševní gymnastiky? Jsou-li mohutnosti naše omezeny na ony, jakých dosáhnouti může jeden každý z nás sám mezi těmi okamžiky naší pozemské dráhy, které zoveme narození a smrt — pak snad mohou opravdu postačiti k tomu, aby nabyl síly tušiti a vyjadřovati nějaký malý zlomek pravdy; ale kdo může doufati v její uskutečnění zde?

Vycházíme-li však s hlediska souborné existence Lidstva a hledíme na socialní život jako na souvislý vývoj jisté idee skrze život všech jeho jednotlivců, vidíme-li v historii záznam tohoto nepřetržitého vývoje v čase i prostoru skrze díla jednotlivců; věříme-li v sounopodílnictví a vzájemnou zodpovědnost generací, nespouštějíce s očí faktum, že život jednotlivce jest jeho vývojem ve prostředí upraveném pracemi všech jednotlivců jej předcházejících, a že mohutnosti jednotlivcovy jsou jeho mohutnosti štípené na mohutnostech všeho lidstva předcházejícího — pak se naše představa života změní. Filosofie objeví se nám jakožto věda Zákona životního, jakožto »duše« (Mr. Carlyle sám jednou používá tohoto výrazu v odporu s obecným duchem svých děl), »jejímž tělem jest náboženství, bohoslužba«. Bolestný výkřik proti přítom-

¹⁾ Carlyleovy Úvahy: — »Známky dob«.

nému pokolení, geniem vyražený, od Byrona až po George Sandovou, a tak dlouho nevyšímaný a zatracovaný, bude pak pocífován tím, co v pravdě jest — zaznamenaným, důrazným protestem předtuchami budoucna mučeného ducha proti přítomnosti zkažené a kleslé; a my seznáme, že jest nejen právem, ale i povinností naší vtěliti myšlénku naši ve skutek. Neboť málo rozhoduje, že naše individualní síly jsou snad rozsahu co nejskrovnějšího v poměru ku předmětu, jehož se má dosáhnouti; málo rozhoduje, že výsledek našeho jednání ztrácí se v dáli, přesahující dosah našeho výpočtu: my víme, že síly millionů lidí, našich bratří, přejmou dílo po nás, vstupující ve šlépěje naše — víme, že účel dosažený, buďsi to kdykoli, bude výsledkem *všech* našich úsilí v jedno semknutých.

Účel — účel to, mající býti souborně sledován, ideal, mající uskutečniti se pokud možná¹⁾ zde dole sdružením všech našich schopností a všech našich sil — »operatio humanae universitatis«, jak praví Dante v jednom málo známém, anebo špatně pochopeném díle, kdež před pěti věky uložil mnohé ze zásad, o kterých my pracujeme dnešního dne — »ad quam ipsa universitas hominum in tantâ multitudine ordinatur, ad quam quidem operationem nec homo unus, nec domus una, nec vicinia, nec una civitas, nec regnum particulare, pertingere potest;«¹⁾ tent jediné dodává ceny a spořádanosti životu a činům jednotlivce.

Mr. Carlyle zdá se mi na to skoro stále zapomínati. Nemaje takto pevného zkumadla, jímž by odhadoval jednotlivé činy, nucen jest ceniti je spíše

¹⁾ V díle De Monarchia.

podle síly na ně vynaložené, podle ráznosti a vytrvalosti, jakou prozrazují, nežli podle povahy předmětu, k němuž směřují, a podle jejich vztahu ku předmětu tomu. Odtud vzniká onen druh lhostejnosti, který vede jej k tomu, že — neřeknu, váží si — ale miluje jedno-
stejně lidi, jejichž celý život vynaložen byl na sledování protivných sobě cílů — na příklad Johnsona a Cromwella. Odtud onen duch fatalismu (abychom věci pravými jich jmény nazvali), který vzdáleně proniká jeho dílo o francouzské Revoluci, který jej nutí tak velice se obdivovati každému projevu síly a odvahy, ať jakkoli předvedené, a tak často, i s nebezpečím, že stane se obhájcem despotismu, zdraviti moc jakožto znamení práva. On nepochybně žádá si *dobro* všude a vždy; žádá je však, aťsi přijde s kterékoli strany, shora či zdola — vnucené mocí, anebo prohlášené svobodným a spontaním popudem množství. I zapomíná, že *dobro* je přede vším otázkou mravní; že není pravého dobra, neodvislé od vědomí dobra; že existuje jenom tam, kde ho člověk provedl a ne, kde se mu ho dostalo; zapomíná, že nejsme stroji, z nichž má se vydobyti tolik díla, co možno, ale svobodnými činiteli, povolányými státi či padnouti pracemi svými. Jeho theorie o nepovědomosti genia, jejíž zárodek jeví se v Životě Schillerově, a jež jasně jest definována v jeho úvaze »Charakteristiky« — ač vskutku zdáti se může na první pohled, že uznává lidskou samovolnost, přece v pravdě zahrnuje její opomenutí a obětuje při svém upotřebení společenský cíl individualnímu hledisku.
Genius není si, obecně řečeno, nevědom toho, co zakouší anebo čeho je schopen. Není zavěšenou harfou,

kteřá zvučí (jako socha Memnonova v poušti zvuky vydává na slunci) při měnivém nepředvídaném dechu větru, jenž letí přes její struny: on je vědomou silou duše člověka, vystupujícího ze středu svých bližních, jenž vidí v sobě a dává si jméno syna Božího, apoštola věčné pravdy a krásy na zemi, privilegovaného ctitele ideálu, většinou zatajeného; on je skoro vždycky dostatečně mučen svými vrstevníky za to, že potřebuje pro sebe útěchu této víry a toto duchovní obcování s pokoleními příštími.

Caesar, Křištof Kolumbus nebyli si nevědomi; Dante, když při vstupu pět a dvacáté kapitoly Ráje vrhl po svých nepřátelích onu vznešenou hrozbu, kterou vykladači beze srdce a bez hlavy mylně vzali za výkřik snažné prosby, — Kepler, když napsal: »Moje kniha vyčká svého čtenáře; nečekal-li Bůh šest tisíců let, než stvořil člověka, by díla Jeho pozoroval?«¹⁾ — Shakespeare sám, napsav:

»Nic neostojí . . .

a přec v čas příští verš můj potrvá!«²⁾

tito mužové nebyli si nevědomi! Ale i kdyby byli, i kdyby genius vždycky býval nevědomým, o to tu neběží. Není to nepovědomost vlastního genia, co je důležitě pro člověka, ale nepovědomost toho, co dělají zamýšlí; povědomost účelu je to, a nikoli povědomost prostředků, co vyhlašují za nevyhnutelné, kdykoli má člověk nějakou velikou věc vykonati. Toto vědomí pronikalo všecky veliké muže, kteří vtělili svoji myšlenku — umělců středověkých, kteří přenesli

¹⁾ Harmonices Mundi, kniha pátá.

²⁾ Sonety, č. 60. Viz též Sonety 17., 18., 55., 63., 81. atd.

v kámen tužbu duší svých po nebi a odkázali nám křesťanům kathedrály, aniž by i vyryli jména svá v úhelní jejich kámen.

Co stane se tedy z klatby, uvržené Mr. Carlylem na filosofii? Co z ortele, vyřčeného s takou hořkostí nad neustálými nářky současných spisovatelů? Co jest filosofie, než věda cílů? A je to, co on nazývá chorobou časů, v základě něčím jiným, nežli vědomím nového, posud nedosaženého předmětu? Víím, že mnoho je lidí předstírajících bez práva a podstaty, že mají již úplnou známost prostředků. Útočí snad Carlyle na toto? Jest-li ano, nechať útočí na předčasný pokřik vítězný, na pýchu, a ne na stesk. Tento je toliko známkou utrpení a pobůdkou k výzkumu; a jako takový je dvojnásob posvátný.

Dvojnásob posvátný, pravím — a reptati proti stesku jest nespravedlivo i nicotno. Nicotno — neboť čiňme cokoli, slova »Všecko tvorstvo sténá,« slova to apoštola, kterého tak rád cituji, potvrzovati se budou co nejdůrazněji u duchů nejvýbornějších, kdykoli veškerý pořad věcí a ideí bude vyčerpán; kdykoli, dle rčení Carlyleova, nebude existovati již nižádná společenská víra. — Nespravedlivo, neboť zatím co na jedné straně napadá ty, kdo trpí nejvíce, zamlčuje na druhé straně to, co je soustavou zla, i zabraňuje, aby se k tomu pozornost obracela.

Trp v tichosti, pravíte? Nikoli, křič hlasně na střeších, zvoň na poplach, způsob povyk na zdař bůh, neboť ne tvůj dům jediný jest v plamenech, ale i dům sousedův, dům jednoho každého. Mlčení bývá začasť povinností, když utrpení jest osobní; je však omylem a nedopatřením, je-li to utrpení millionů. Mů-

žeme se snad domnívati, že tyto stesky, ty výrazy nespokoje a nespokojenosti, jež dnes na všech stranách propukají, jsou toliko účinkem osobních preludů několika sobeckých spisovatelů? Domníváme se, že je to nějak rozkošno, stavěti vlastní skutečné utrpení na odiv veřejnosti? Příjemnější jest vyvolávaní úsměvy než slzy těch, kdo jsou vůkol. Jsou však doby, kdy každá věštba pronáší slova zlověstná, kdy nebesa jsou zastřena, a zloba jest všude: jakž nemělo by stejně býti v srdci těch, jejichžto život zachvívá se tepně všeobecného žití nejpříbuzněji? Jakže! dokázavše na stránkách svých zlo, jež obklopuje nás v každém okamžiku, ukázavše, jak společnost spěje mravním bezvládním, a jak schází jí všeliká víra v jeho odstranění — můžeme očekávati, že obličej zůstanou klidnými? Žasneme, jestliže se hlas chvěje, jestliže duše se otrásá? Mysl lidská je znepokojena: vypyťává se sama sebe, naslouchá sobě, zkoumá se. Toť patrně není její normální stav. Budiž; ale co činiti? máme snad zahladiti myšlénku — upříti rozumu právo, povinnost zkoumati sebe, když jest churav? Toť opravdu je tendencí úvahy o „Charakteristikách“, jednoho z Carlyleových nejpozoruhodnějších děl. První část je opravdu podivuhodná: stávající zlo a hlavní jeho příznaky bezvadně jsou popsány; ale závěr jest nanejvýš nesprávný a chabý. Končí příkazem, abychom potlačovali (*jak*, není naznačeno) nepokoj, či to, co on nazývá „sebecitem“, „sebedozorem“, vědomím. Nebylo by lépe přičinit se o potlačení nemoci, která jej plodí?

„Nevíme-li již“ — praví v téže úvaze — „že jméno nekonečného jest *Dobro*, jest *Bůh*? Zde na zemi jsme jako vojáci, bojující v cizí zemi, kteří ne-

rozumějí plánu výpravy a nepotřebují mu rozuměti; vidímeť dobře, co nejbliž jest nám činiti. Učiňmež to s oddaností, odvahou a hrdinnou radostí. ‚Cokoli najde ruka tvá k vykonání, vykonej to vší mocí svou.‘ Za námi, za každíčkým z nás leží šest tisíc let lidského úsilí, lidského zápasu: před námi jest bezmezný čas, se svými posud nestvořenými a nevydobytými pevninami a Eldorady, jichžto my, také my máme dobývat; a z lůna Věčnosti září nám nebeské vůdčí hvězdy.“

Uvedl jsem toto místo, protože, blíže se vskutku pravdě v řádcích posledních a odporujíc jim (dle mého soudu) v prvních, zdá se mi zahrnovati v podstatě všechny jistoty a nejistoty, to Carlyleovo „věčné Ano“ a „věčné Nikoli“. *Bůh a Povinnost* — toť jsou v pravdě dvě posvátná slova, která lidstvo ve všech kritických dobách opětovávalo, a která dnešního dne posud obsahují prostředek spásy. Musíme však věděti, v jakém způsobu se slova ta míní.

Všickni hledáme Boha; ale kde, jak, k jakému cíli? O to se jedná. Hleďte Ho, řekne Mr. Carlyle, na hvězdné obloze, v širém oceanu, ve klidném a ušlechtilém pohledu hrdinného člověka; především pak ve slovích genia a ve hlubinách svého srdce, očištěného ode všech sobeckých vášní. Bůh jest všude: učte se Ho nalézati. Obklopeni jste Jeho zázraky; plujete v Nekonečnu; Nekonečno jest i ve vás. *Věřtež* — a budete lepšími lidmi; budete, čím člověk měl by býti!

Skutečná to pravda — ale jak viru vytvořiti? O to tu opět běží! Za všech období historie lidstva bývali nadšení lidé, kteří dovolávali se každého šlechetného, velikého, božského hnutí v srdci lidském proti choutkám materiálním a sobeckým pudům. Tito

lidé docházeli sluchu; lidstvo *věřilo*; za mnohá století vykonalo veliké a dobré věci ve jménu věr svých. Pak stanulo a přestalo jednat v souhlase s nimi. Proč to? Byla věc, ve kterou věřilo, klamná? Nikoli, byla neúplná: jako všechny lidské věci, byla zlomkem svrchované Pravdy, přetíženým mnohými pouhými skutečnostmi, jež náležejí času a místu, a jimž určeno zmizeti, když přinesly svoje ovoce, jakmile by lidský rozum dozrál pro počin vyšší.

Když období toto nadejde, všechno pouhé osamocené napomínání k víře jest zbytečné. Co se tu káže, je snad vysoce moudré i mravné, i může tu a tam mít autoritu individuální soustavy filosofické, ale nikdy nevynutí víru. Možná, že dojde jalového theoretického schválení, ale nebude ovládati konání, nebude předpisovat jednání, nenabude oné vlády nad životem lidí, jež by všechny jeho projevy řídila. Kdyby opak byl pravdou, není žádného náboženství, jež by nemohlo udržovati soulad pozemského světa pomocí mravnosti, kterou buď rozvíjí anebo zahrnuje. Jsou však časové, za kterých všechno individuální úsilí ochromováno bývá všeobecnou apatií potud, až (rozvojem nových vztahů mezi lidmi, anebo povoláním k činnosti nějakého, potud potlačovaného živlu) obměníme východisko sociálního úsilí, a mohutně vyburcujeme ztrnulý rozum zástupů.

Všickni hledáme Boha; ale víme, že zde dole ani nemůžeme k Němu dospěti, ani Ho pochopiti, ani Ho pozorovati. Pohřížení se v Boha u některých náboženství Brahminských, u Platona a některých moderních poustevníků jest illuse, která se nemůže uskutečniti. Cílem naším jest přiblížiti se k Bohu: to učiniti mů-

žeme jedině skutky svými. Vtělití jak možná Jeho Slovo, vyložiti, uskutečniti Jeho Myšlénku — jest úkolem naším zde dole. Nikoliv pozorováním děl Jeho naplniti můžeme poslání své na zemi, ale tím, že zasvětime se svému údělu v rozvoji Jeho díla, bez přerušení, bez konce. Země a člověk na všech místech dosáhají k nekonečnu: to dobře víme, postačuje však věděti toto? nemáme kráčet dále, postupovati v ono nekonečno? Může to však vykonati jednotlivý, obmezený tvor dne, spoléhá-li jedině na svoje vlastní síly? Právě tím, že uzřeli se na okamžik tváří v tvář nekonečnosti, aniž by počítali na mohutnosti jiné síly leč svoje vlastní — byli někteří z největších duchů doby zavedeni ve skepticism anebo misantropii. Nestotožňujíce se dostatečně s Lidstvem a zaražení nepoměrem mezi účelem a prostředky, končili tím, že nespátrovali nic leč smrt a zničení na všech stranách, i neměli již odvahy k boji. Objevil se jim ideal jako strašlivá ironie.

Život lidský, pozorován s čistě individuálního hlediska, jest opravdu hluboce truchlivý. Sláva, moc, velikost, vše hyne — jednodenní to hračky, večer polámané. Matky, jež milovaly nás, které i my milujeme, jsou nám urvány; přátelstva umírají, a my je přežijeme. Přízrak smrti číhá u lůžka všech nám drahých; nejsilnější a nejčistší láska byla by nejtrpčí ironií, kdyby nebyla slibem pro budoucnost. A sám slib tento za dnešního stavu svého jenom nedokonale vycitujeme. Rozumové uctívání pravdy, bez naděje na uskutečnění, jest nicotné. V duších našich je obsáhlejší prázdnota, touha po větším množství pravdy, nežli uskutečniti můžeme za svoji krátkou pozemskou existenci. Zlomte

pouto souvislosti mezi námi a pokoleními, jež předcházela a následovati budou po nás na zemi, a čím je pak věnování se vznešeným ideím, leč svrchovanou pošetilostí? Zničte pojivý článek mezi veškerými lidskými životy, zahladte neomylnost, zahrnutou ve představě pokroku a souborného člověčenstva — a čím jest pak mučeníctví nežli sebevraždou bezúčelnou? Kdo by obětoval — nikoli život svůj, neboť to je málo — ale všechny dny života svého, svoje náklonnosti, mír těch, které miluje, — za vlast, za lidskou svobodu, za rozvoj veliké mravní myšlenky, když několik málo let, snad i několik dní dostačí, aby to vše zničeno bylo? Zármutek, nekonečný zármutek, rozpor mezi vůlí a mocí, rozčarování, sklíčenost — taký je život lidský, hledí-li se naň výhradně se stanoviska individualistního. Nemnoho vzácných duchů uniká všeobecnému zákonu a dosahuje poklidu; je to však klid nečinnosti, pozorování — a pozorování zde na zemi jest sobectvím genia.

Opakuji, že Mr. Carlyle má instinktivně všechny předtuchy nové epochy; sleduje však poučky rozumu svého spíše nežli svoje srdce a odmítaje představu kolektivního života, naprosto není s to naléztí prostředky k jejich uskutečnění. Ve všem, co činí, převládá věčný antagonismus; instinkty jeho pohánějí jej k činu, jeho theorie k pozorování. Víra a sklíčenost střídají se v jeho dílech, jako as v duši jeho. Plete a rozplétá svoje tkanivo jako Penelope: střídavě káže život a nicotu; vyčerpává síly svých čtenářů, vodě je neustále z nebe do pekla, z pekla do nebe. Ohnivý a skoro hrozebný na půdě ideí, stává se bázlivým a skeptickým, jakmile přestoupí na pole jich použití.

Mohu s ním souhlasiti pokud se týče cíle — nikoli však ohledně prostředků; zavrhuje je všechny, nepodává však žádných jiných. Žádá si pokroku: ukazuje však nepřátelství všem, kdo o pokrok usilují. Předvídá, za nevyhnutelné ohlašuje veliké změny či převraty (revoluce) v náboženském, společenském i politickém zřízení: je to však za podmínky, aby revolucionáři nebrali na nich nijaké účasti. Napsal mnoho obdivuhodných stran o Knoxovi a Cromwellovi, jest však pravděpodobno, že byl by psal stejně podivuhodně, ač méně správně, proti nim, kdyby býval žil na počátku zápasů jejich.

Dejte mu minulost — podejte mu moc, ideu, něco, co zvítězilo a přineslo své ovoce — tak že stoje takto povzdáli, může zkoumati a obsáhnouti věc tu s každého hlediska, klidně, pohodlně, beze strachu, že by jí byl obtěžován anebo zatažen v obor její působnosti: — a on uvidí tu vše, co viděti lze, více, než jiní jsou s to uviděti. Pošíněte mu předmět blíže, a jako u Dantových duší v Pekle, jeho zrak, jeho schopnost pronikatí vše — zatemní se. Je-li úsudek jeho o francouzské Revoluci po mém náhledu velice neúplný, je to z důvodu, že událost ta jest posud neukončena a že se mu jeví živoucí a znepokojivou. Minulost může od něho očekávati všecko — ale přítomnost nic, — ani ne obyčejnou spravedlnost. Mějte strpení, praví těm, kdo si naříkají; všecko přijde k místu, ale nikoli po vašem způsobu: Bůh zaopatří prostředky! Skrže koho však tedy zaopatří Bůh prostředky na zemi, ne-li skrže nás? Nejsme-li my Jeho prostředníky zde dole? Osudové naši jsou v nás: abychom jim porozuměli, potřebujeme rozum — aby-

chom je provedli, sílu. A proč nám Mr. Carlyle přepisuje první bez druhého? Proč pak hovoří k nám někdy tak krásnými místy o naději a víře, o božském prvku, jenž v nás tkví, o povinnosti, jež volá nás k činu — a proč v okamžiku následujícím usmívá se útrpně všemu, co podnikáme, a předvádí nám noc, ohromnou noc záhuby, pohlcující všecka naše úsilí?

Dle mého náhledu jest cosi velice neúplného, omezeného v onom způsobu pohrdání, jež Mr. Carlyle jeví, kdykoli setká se na své dráze s něčím, co lidé souhlasně nazývali politickou reformou. Formy vládní zdají se mu takřka bezvýznamnými; takové záležitosti, jako rozšíření práva hlasovacího, zaručení kteréhokoli druhu politického práva — jsou patrně v jeho očích bídné věci, materialismus více či méně zakuklený. Čeho on si žádá jest, aby se lidé mravně zlepšovali, aby počet spravedlivých lidí vzrůstal: o jednoho moudrého člověka na světě více bylo by pro něho událostí závažnější, nežli deset politických revolucí. Stejně bylo by též u mne, kdybych, jako Wagner svého Homuncula, dovedl jej stvořiti dmycháním do výhni — kdyby změny v politickém uspořádání věci netvořily zrovna vlastní předchozí kroky, nevyhnutelné ku stvoření spravedlivého a moudrého člověka.

Vím zcela dobře, že příliš mnoho jest lidí, kteří pro symbol přestávají pamatovati na Boha, kteří nejdou za otázky formy, ale na ně soustředí svou lásku a končí v jistém druhu ‚liberalismu k vůli liberalismu‘. Nepotřebuji ani uváděti zde svého ohrazení proti rozmaru tomuto, věnoval-li čtenář pozornost tomu, co jsem již řekl. Dle mého názoru jest záhada, jež ovládá všecko politické hnutí, záhadou výchovnou. Já věřím

v postupné mravní zlepšování člověka, jakožto jediný důležitý účel vsí práce, jakožto jedinou přísnou povinnost, jež by nás měla řídit; ostatní jest pouze otázkou prostředků. Kde však svoboda prostředků nestává, není-li dosažení její první nutnou věcí?

Vezměte si zotročenou zemi — na příklad Itálii — tu nenacházíme žádné výchovy, žádného tisku, žádných veřejných schůzí, ale censory, kteří, když byli po léta literární časopis mrzačili, vidouce, že přec žije dále, potlačí jej nadobro;¹⁾ — arcibiskupy, kážíci proti všelikému druhu lidového vzdělávání a vyhlašující zřízení dětských škol za nemravné;²⁾ — knížata, kteří přitiskují pečetí svou na všechny knihy, jejich poddaným dovolené.³⁾ Co lze učiniti, aby v zemi takové zlepšil se mravní a rozumový stav lidu?

Vezměte zemi nevolníků — na příklad Polsku nebo Rusko — jak můžeme napočítati rozběh na zničení odporých těch rozdílů, jež vyhladiti má jediné revoluce?

Vezměte na příklad člověka, který pracuje čtrnáct až šestnácte hodin denně, aby dosáhl holých potřeb existenčních; jídá slaninu a brambory (jest-li vskutku i na ty si vydělá) ve prostoru, který by spíše slouiti mohl brlohem než obydlím; a pak vysílen uléhá a spí; je zvlčilým ve mravním i fysickém ohledu: nečte — neumí čísti; nemá po ruce ani nejskrovnějších pomůcek sebevzdělání, a jeho styk s třídou vyšší záleží toliko v poměru sluhy k pánovi, stroje ku řidiči stroje

¹⁾ V Piemontsku časopisy Subalpino a Letture Popolari; Antologia ve Florenci, a t. d.

²⁾ Arcibiskup Turinský Franzoni v pastýřském listě.

³⁾ Vévoda Modenský.

toho. Co prospějí knihy takové bytosti? Jak se jí přiblížíte, jak zažehnete tu božskou jiskru, ztrnulou v její duši, jak podáte představu života, posvátného života tomu, kdo zná jej jedině podle hmotné práce, jež ho zkrušuje, a podle mzdy, jež ho skličuje!? A běda! jméno člověka toho jest Million; potkáváme se s ním na všech stranách, on tvoří skoro tři čtvrtiny obyvatelstva evropského. Jak mu poskytnete více času a více energie ku rozvinutí svých mohutností, leč že snížíte počet jeho pracovních hodin a zvýšíte jeho výdělky. Jak docílíte, aby mu byl styk s třídami osvětlenými užitečným, leč změníte-li povahu jeho poměrů k nim? Kterak přede vším povznesete pokleslou duši jeho, leč že promluvíte k němu — že řeknete mu — s k utky, nikoli úvahami, kterým nerozumí — »Také ty jsi člověk! dech Boží jest v tobě. Proto jsi zde na zemi, abys vyvíjel bytost svoji ve všech jejích způsobách. Tělo tvé jest chrámem; tvoje nesmrtelná duše jest knězem, jež konati by měla oběť a službu za všechny!«

A co je čin tento, toto znamení, mající povznéstí jej ve vlastních očích, ukázati mu, že má své poslání na zemi, propůjčiti mu vědomí jeho povinností a jeho práv, — leč jeho uvedení v právo občanské, či jinými slovy právo hlasovací? Co se míní »reorganisační práce«, leč obnovení důstojnosti práce? Čím jest nová forma, leč obalem neb symbolem nové idee? Snad my sami postřehli jsme již záblesk ideálu ve vší jeho čistotě — cítíme se způsobilými povzletati v neviditelné končiny ducha. Máme se však z toho důvodu straniti hnutí, které se šíří níže mezi bratry našimi? Sluší se vytýkati nám — »Vy zneuctíváte posvátnost idee,« —

protože lidé, v něž ji chceme zaštipiti, jsou maso a krev, a my jsme nuceni mluvit k jejich smyslům? Ztratíte tedy všechno jednání; neboť jednání jest pouze forma daná myšlénce — její použití, vykonání. »Cíl člověka jest *čin* a nikoli *myšlénka*.« Mr. Carlyle sám to opakuje ve svém Sartoru Resartovi (kniha II. kap. 6.), a přece se mi zdá, že duch, díla jeho pronikající, svojí povahou příliš často čtenáře jeho nutí toho zapomínati.

Byla položena otázka,¹⁾ v čem záleží dnešního dne Povinnost, o které tolik mluvíme? Úplná odpověď vyžadovala by celý svazek, naznačiti však ji mohu několika slovy. Povinnost záleží v oné lásce k Bohu i člověku, která činí život jednotlivce zpodoběním a výrazem *všeho*, več věří jako v pravdu, absolutní i relativní. Povinnost pokračuje tak jako vývoj pravdy; ona se obměňuje a rozšiřuje zároveň s věky, ona přizpůsobuje své projevy podle požadavků časů a okolností. Jsou doby, za kterých musíme dovést umírati jako Sokrates, a jsou jiné, kde musíme býti s to zápasit jako Washington: jedna perioda vyhledává péro mudrce, jiná žádá si meč hrdiny. Ale zde a všude pramenem Povinnosti této jest Bůh a Jeho zákon — jejím cílem Lidstvo — její zárukou vzájemná zodpovědnost lidí — jejím měřítkem rozum jednotlivce a požadavky doby — její hranicí síla.

Zkoumejte všeobecnou tradici lidstva všemi schopnostmi, se vší nestranností, se vší tou obsáhlostí, jaké vás Bůh učinil schopnými; kdekoli naleznete obecný trvalý hlas lidstva souhlasný s hlasem vašeho svědomí,

¹⁾ Mr. Hornem v jeho Předmluvě k Řehoři VII.

buďte jisti, že svíráte v hrsti kus absolutní pravdy — získaný a na věky váš. Zkoumejte rovněž se zájmem, pozorem a obsáhlostí tradici své doby a svého národa — ideu, potřebu, jež v nich kvasí: kde shledáte, že svědomí vaše sympatisuje s tužbou obecnou, buďte jisti, že chápete se relativní pravdy. Život váš musí vtělovati obě tyto pravdy, musí je předváděti a jich se účastniti podle vašeho vzdělání a vašich prostředků: musíte býti netoliko *Člověkem* ale člověkem své doby; musíte i jednat i mluvit; musíte býti s to umřiti, aniž byli nuceni doznati: „Poznal jsem takovýto zlomek pravdy, to a to jsem mohl učiniti k vítězství jeho, ale neučinil jsem toho.“ Toť jest povinnost ve svém nejobecnějším vyjádření. Pokud se týče jejího speciálního obrácení na doby naše, dosti jsem pověděl o věci té v oné části svého článku, jež stanoví, v čem se různím od názorů Carlyleových, takže snadno lze tu závěr odvoditi. Otázkou našich dnů jest zdokonalení zásady associační, přetvoření onoho prostředí, v němž se lidstvo pohybuje: povinnost spočívá tudíž v *souborné* práci — jeden každý měl by měřiti síly svoje a přihlédnouti, jaký podíl oné práce jemu připadá. Čím většímu rozhledu a vlivu se některý člověk těší, tím větší jest jeho zodpovědnost; dozajista však nemůže pozorování zadost učiniti povinnosti v nižádné míře.

Carlyleova představa povinnosti jest přirozeně jinaká. Mysle jenom na individualitu, počítaje jediné se silami jednotlivce, raději by zúžil obor její než rozšířil. Pravidlo, které přijímá, jest pravidlo Goethem vyslovené: „Konej onu povinnost, jež ti leží nejbliže!“ A pravidlo toto jest dobré potud, pokud jako všechna ostatní mravní pravidla, připouští široký výklad — a

špatné, pokud vzato doslovně a padnouc v ruce lidí, jejichž náchyllost k sebeobětování jest slabá, vésti může k ospravedlňování sobectví a způsobiti, že to, co v podstatě by mělo býti považováno toliko za odměnu povinnosti, mylně se bere za povinnost samu. Jest dobře známo, kterak Goethe, nejvyšší kněz učení toho, upotřebil této zásady, uzavíraje se v to, co nazýval „Uměním“, a prostřed světa béd plného odkládaje otázku Náboženství a Politiky, jakožto „nepokojný živel pro Umění“, ač je to životní otázka pro *člověka*, a oddávaje se pozorování forem a uctívání sebe.

Až přes příliš mnoho jest za našich dnů těch, kdož se domýšlejí, že dokonale naplnili svou povinnost, ani jsou přívětivi ku svým přátelům, láskyplni ve svých rodinách, neškodní vzhledem k světu ostatnímu. Zásada Goethova a Carlyleova vždycky poslouží a hodí se lidem takovým, v povinnosti přetvořujíc individualní, domácí nebo jiné náklonnosti — jinými slovy potěchy životní. Mr. Carlyle neprovádí snad svoji zásadu v praxi; ale nauka jeho vede k výsledku takovému a theoreticky nemůže ani míti jiného. »Zde na zemi jsme vojáky,« praví; toť správně, ale »nerozumíme ničeho, aniž si žádáme rozuměti čemu z plánu výpravy«, dodává. Jaký zákon, jaký bezpečný cíl můžeme tedy míti při svém jednání, leda onen, k němuž vedou nás naše osobité instinkty? Náboženství jest první z potřeb našich, řekne on dále; kdežto však já pokládám náboženství za vyznání a bohopoctu obecnou, za ideal, o jehož uskutečnění se musí lidstvo souborně snažiti, za nebe, jehožto viditelným symbolem musíme zemi učiniti skrze své úsilí — jemu jest náboženství pouze prostý poměr jednotlivce k Bohu.

Podle mého názoru by mělo tedy spravovati vývoj života kolektivního; podle jeho náhledu má náboženství jediné za úlohu konejšiti znepokojenou duši.

Nuže, vede aspoň k tomuto? Je on sám (mluvím o spisovateli, o němž jediném mám právo mluvit) kliden? Nikoli, není; v tom nepřetržitém střídání mezi tužbami Titana a silami nezbytně velmi omezenými, mezi pocitem života a pocitem nicoty jak jeho tak čtenářů síly se ochromují. Časem uklouznou rtům jeho výrazy úzkosti, kterých dělej co dělej nedovede vyhladiti z mysli těch, kdož mu naslouchají s pozorem a sympatií. Čím jiným jest ona neustálá a malomyslná touha po klidu, která, ačkoli se formálně zřekl blaha životního, proniká všeka jeho díla — Sartora Resarta obzvláště — a která tak neodbytně uvádí nám na mysl slova Arnaudova k Nicolle — »N'avons-nous pas toute l'éternité pour nous reposer?« — »Nechte mne odpočívati zde, jsemf znaven cestou i životem; zde chci spočinouti, buďsi to pouze abych zemřel. Umřít či žít vše mi jednostejno, stejně bezvýznamno A tu tedy an jsem odpočíval v onom *Středu Lhostejnosti* . . . těžcí snové ponenáhlu valili se mimo.«¹⁾ Běda! nikoli, ubohý Teufelsdröcku; není poklidu zde na zemi. Málo rozhoduje, jsou-li údy zhmožděné, schopnosti vyčerpány. Život je půtka a pochod: ti »těžcí snové« se vrátí; ještě jsme příliš nízko, vzduch je posud vůkol nás příliš těžký pro ně, aby se »valili mimo«. Síla spočívá v tom postupovati v jich středu a jim na vzdor — nikoli způsobiti, aby se rozplynuli. Rozplynou se až trochu výše, až po-

¹⁾ Sartor Resartus, kniha II. kap. 9.

stoupiv o stupeň na žebříku, bude se život prostíratí ve prostředí čistším: rostlina taktéž má svůj počátek a klíčí v zemi, aby rozestřela se pouze v živlu jiném, ve vzduchu a slunci Božím. Zatím trp a jednej; trp pro sebe, jednej pro bratry své a s nimi! Nemluv špatně o vědě, o filosofii, o duchu bádavém; toť jsou nástroje, jež Bůh nám dal k naší práci — nástroje dobré či zlé, dle toho užito-li jich k dobru či zlu. Neříkej víc, nám víc, že »život sám jest chorobou — vědomost příznakem poruchy ducha«; nemluv déle o »prvotním stavu svobody a rajském nevědomí«. ¹⁾ V těchto nemnoha slovích jest více tak zvaného Byronismu nežli v celém Byronovi. Svoboda a ráj nejsou za námi, nýbrž před námi. Nikoli život sám, ale uchýlení se od života jest chorobou: život je posvátný; život jest naše touha po ideálu — naše náklonnosti jsou závazky, jež jednoho dne budou naplněny, naše cnosti jsou krokem ku ctnostem větším. Rouháním jest pronášeti slovo pohrdání nebo hněvu proti němu.

Zlo za dnů našich jest, ne že lidé připisují životu cenu přílišnou, leč opak toho. Život poklesl v ceně, protože jako za všech dob krise a zmatku přerván jest řetěz, který jej ve všech útvarech víry víže skrze lidstvo k nebi. Poklesl, jelikož, ano vědomí vzájemné lidské zodpovědnosti, jež jediné tvoří jeho důstojnost a sílu, ztratilo se zároveň s veškerou povšečností víry — zúžen byl jeho obor působnosti, a život přinucen byl vrhnouti se zpět v zájmy hmotné, nižší vášně a a titěrné cíle. Poklesl, protože byl příliš zindividualiso-

¹⁾ Úvahy — »Charakteristiky«.

ván; a lék spočívá ve znovupřipojení života k nebi — v opětém jeho povznesení, ve zkrášlení jeho vědomí vlastní moci a posvátnosti. Pomoc záleží ve znovu upravení individualního života stykem se životem všeobecným; záleží v tom, že vrátí se jednotlivci to, co jsem od počátku zval pocitem *souboru*, že vykáže se mu jeho místo ve tradici lidského rodu, že láskou a prací uvede se v obcování se všemi svými bližními. Osamotnivše se, počali jsme se cítiti mdlými a nepatrnými, počali jsme zhrdati vlastním úsilím svým i usilováním bratří svých o dosažení ideálu, a v beznaději začali jsme opakovati a vykládati ono »*Carpe diem*« pohanského básníka. Sdružováním musíme se učiniti velikými a opětně silnými; nesmíme život zlehčovati, ale svatým jej učiniti. Pídí-li se člověk stále po tajemství a zákonu individuality v individualitě samé, končí jen v sobectví, je-li zlomyslný — a v pochybovačství, fatalismu nebo rozjímání, je-li ctnostný. Mr. Carlyle, ať sám myslí cokoli, kolísá se mezi těmito třemi posledními náchylnostmi.

Služba, kterou nyní Mr. Carlyle v Anglii vykonává, zdá se mi tudíž důležitou, ale neúplnou. Úroveň její není snad dosti vysoko pro požadavky věku; je to však nicméně služba výtečná a bližší cíli, který jsem vyznačil, nežli je tomu u kteréhokoli jiného žijícího spisovatele. Vše, nač útočí, je vskutku podstatně nesprávné, a nikdy nebylo potíráno důrazněji; čemu učí, není vždycky pravdivo. Jeho tužby náležejí budoucnosti — nálada a zvyky jeho ducha vízí jej k minulosti. Moje sympatie mohou se hlásiti o jednu polovinu muže toho — druhá polovice mi uniká. Vše, co za důležité pokládám, i on za takové považuje; vše,

co já předvídám, i on předvídá podobně. Lišíme se jenom co do cesty, kterou jest sledovati, co do prostředků, jež si jest osvojiti: sloužíme témuž Bohu, odchylujeme se toliko uctíváním. Kdežto já bych se chtěl vnořiti do středu přítomných věcí, abych z nich čerpal nadšení, kdežto já toužím smísiti se s lidmi, abych z nich čerpal sílu — couvá on v ústraní, chtěje pozorovati. Já snad více než on dovolávám se tradice; on více než já dovolává se individualního svědomí. Moje theorie vydává se snad v nebezpečí obětovati něco z čistoty *idee* při sledování prostředků; on aniž by toho zamýšlel, vydává se v nebezpečí opustiti svoje soudruhy pracovníky.

Nechť nicméně každý sleduje svoji stezku. Vždy zbude jisté pole pro bratrství ušlechtilých duchů, i když se různí svým názorem o přítomném životě. Jejich zevnější projevy se třeba mění, ale jenom jako vyzářování světla na zemi. Paprsek běře na se rozmanité barvy podle různých prostředí, jimiž probíhá, podle povrchu předmětů, na které dopadá; kamkoli však padá, zahřívá a obživuje víc či méně zřejmě, a všechny pablesky vycházejí z téhož zdroje. Jako slunce, ten pramen pozemského světla, tak jest v nebi společný živel pro všechny duchy lidské, kteří mají silná, pevná a nestranná přesvědčení. V této svatyni duše bude Mr. Carlyle dojistá obcovati se všemi vyvolenými dušemi, které se klanějí Bohu a pravdě, i všemi, kdož se naučili trpěti bez proklínání a obětovati se bez zoufalství.

Mohu jenom krátce poukázati k poslednímu, nedávno vydanému dílu Carlyleovu, nadepsanému *Minulost a Přítomnost*. Četl jsem je s pozorem

i s touhou, naléztí důvod ku změně svých náhledů. Neshledal jsem však ničeho, co bych odvolával; naopak, přítomné dílo zdá se mi náhledy ony potvrzovati. Minulost a Přítomnost jest dílo mohutné, a vykoná nevypočítatelné dobro. Nikdo nezavře stránky jeho, aniž by neucítil vzbouzení se v nitru vlastním myšlénky a city, které by snad byly ještě dlouho spaly v srdci jeho: kdyby však čtenáři se zachtělo otevřítí je znovu s tím úmyslem, aby zkoumal, kterak by as mohl uskutečnití tyto pocity a myšlénky ve světě, přechasto se uprostřed výmluvných stránek a plodných pravd, vyslovených s úžasnou rozhodností, setká se sklamaním. Minulost a Přítomnost jest dle mého náhledu pozoruhodno spíše pro tendence a náklonnosti, které podává, nežli pro stezky, které vyznačuje. Je to krok *do* budoucnosti, nikoli krok *v* budoucnosti. Učiní Mr. Carlyle i tento krok? To nevím, ale všeho lze se nadíti.

O CARLYLEOVÝCH DĚJINÁCH FRANCOUZSKÉ REVOLUCE.

(Prvně uveřejněno anglicky v »Monthly Chronicle«.)

I.

Chvála propůjčovaná knize této při jejím prvním se objevení, byla, mám za to, jednomyslná. Lidé názorů nanejvýš diametrálně si odporujících shodovali se ve svém obdivu pro spisovatele, a mezi oběma tábory, ve které se společnost v Anglii jako jinde dělí, bylo, pokud Carlylea se týkalo, uzavřeno příměří.

Tato nezvyklá shoda byla svědectvím jak předností tak vad knihy. Byla znamením holdu skládaného nepopíratelnému a mocnému geniovi Tomáše Carlylea, i všeobecného obdivu, pocíťovaného pro uměleckou sílu a mohutnost výkonu v zemi té takřka bezpříkladnou. Ale všickni, kdo jsou si vědomi, jak neúprosná je strannická logika, právě z jednomyslnosti této chvály museli chápati, že knihu tu nikdo za nebezpečnou nepokládá, i jak obecným je pocit, že podiv lze bezpečně vysloviti, ježto nezahrnuje nijaké nebezpečí vážného ústupku na kterékoli straně.

Nuže, jest možno, aby kniha o takovém předmětu jako Revoluci francouzské, takto přijatá všemi stranami, byla dílem trvale prospěšným a nestojícím v žádném směru za požadavky časů?

Není to možno.

Přítomný stav společnosti — zbytečno jest popíratí to — je stav války, skutečné nesmiřitelné války

na všech stranách a ve všech věcech; a snad za žádného období veliký ten zápas mezi skutečností a Právem, fatalismem a Svobodou — tak starý jako svět sám — nenabyl povahy tak hluboké a všeobecné jako právě nyní. Těm, kdož dovedou stopovati účinky nějaké zásady po všech jejích projevech, jest boj tento zřejmým v každém odvětví lidského rozvoje, od průmyslu počínaje až po náboženství. Zásada Vymanění (emancipace) všude jest v činnosti. Francouzská Revoluce neposkytla program její, jak se obyčejně za to mělo, aniž byla jejím nejvyšším a nezralejším vyslovením; ale vyhlásila a odhalila ji s nejúsilnější rázností v oboru politickém a rozlila ji po veškeré Evropě.

Ve francouzské Revoluci vtělil se duch emancipace v jediném národě a utkal se s nepřáteli svými. Zápas byl dlouhý, krvavý a zhoubný, úrodný velikými činy i velikými zločiny, titanským vztekem i životní nemožeností.

Může-li některý autor bez vážného pochybení nebo poblouzení zůstatí lhostejným vůči dvěma protivným praporům v takovémto zápase? Jak jest možno vyhnouti se přimknutí k jisté straně v zápolu mezi tak mocnými záštěmi a tak mocnými nadějemi? Ale jak má autor vyvoliti jednu ze stran, aniž by podnítil hněv těch, kdo seřadění jsou na druhé?

On byl vázán zůstatí nestranným, řeknete.

Nepochybně; což není však nijakého rozdílu mezi nestranností a lhostejností?

Nestrannost ani nevyklučuje opravdovost přesvědčení, ani volbu mezi dvěma protivnými tábory. Ona ukládá povinnost ani nezamlčovati ani neokrašlovati vady, jež nahodile poskvvrňují prapor Práva, právě tak

jako káže zaznamenávati každou ušlechtilou ideu neb vnuknutí, objevující se mezi řadami pod korouhví protivnou.

Ale takováto láska ku spravedlnosti nestačila by zjednati historikovi přízeň strany, kterou odsoudil; mohla by i rozhořčiti hněv její na něho, jakožto soudce, jehož ortel, prostý všeho podezření stranickosti, menší měrou dopouští odvolání. Nestrannost samotná nemůže tudíž dějepisce takovéhoho převratu sprostiti hany neb rozhořčenosti těch, jejichž otcové bojovali buď pro něj anebo proti němu, a kteří sami zápasí dosud za jeho důsledky nebo proti nim. Něco více musí tu býti, aby získalo takou snášelivost s obou stran. Aby jí dosáhl, musí se historik takořka uzavřítí v kruh, otáčející se kolem své osy, a spokojiti se tím, že předvádí osamocenou u d á l o s t, odděleně od jejího místa, jež zaujímá jakožto část obecného postupu národa, stranou její relativní hodnoty a beze všeho určitého znamení, ukazujícího její pořadí a význam v souborném životě Lidstva. An zraku jeho ztrácí se veškerá představa celku při rozboru spousty jednotlivých fakt; an zapomíná idee v symbolu jejím, a zásady v jejím hmotném vyjádření — musí se historik omezovati na pouhé studium L i d í, kde jiní by studovali I d e u, pro jejíž vítězství lidé ti vědomě či nevědomky pracovali. Za výplod i n d i v i d u a l n í h o popudu považovati musí činy, o nichž uznávají jiní, že čerpaly svůj původ neb vnuknutí z potřeb a tužeb davu; a jako pomíjivé výsledky individualního jednání předváděti nám ony účinky, v nichž jiní vidí nezbytnou působnost zákona prozíratelnosti, často přímo odporujícího záměrům a intencím osob jednajících. Aby zkrátka dosáhl takého

obecného uznání, musí historik zdržeti se netoliko toho, aby stopoval a rozvíjel, ale i aby připouštěl existenci souborného zákona Životního, ovládajícího pokolení lidské, musí popíráti nebo přezíráti jednotu božské idee ve průběhu posloupného uskutečňování na zemi, a v pravdě (ať vědomě či nic) stavěti se na stranu materialismu, pokládaje každou událost za výplod nahodilých okolností neb osudu, a zbavenou všech pojivých článků s minulostí nebo budoucností Lidstva.

Jenom když přijetím této metody dějepisec přesvědčí zápolící strany, že svým vypravováním o minulých událostech nehledí do zápasu uvéstí žádných nových živelů, aniž vylíčiti je jako předzvěst budoucnosti, leč prostě jako věci, které jednotlivci mohou obměniti nebo zahladiti podle okolností — jen pak jsou strany ochotny dovoliti mu několik vlašných výrazů přízné i o svých protivnících, a cítí se dostatečně jistými, aby s rozkoší vydaly se krátkému vlivu, vykonávanému jeho uměním.

Avšak touto methodou přestává posvátné poslání dějepisce, a na místě jeho máme pouze zářné efemérní povolání umělce. Používám tu názvu umělec ne ve smyslu, v jakém *já* mu rozumím, — jakožto kněze všeobecného života a proroka vysokého společenského cíle — nýbrž jak se příliš zhusta rozumí slovu tomu za dnů našich, abych jím popsal bytost, jež zároveň jest potomkem i otcem pomíjivých dojmů; zbožňovatelem formy a podoby; jejížto bezduché a prchavé stvůry jediné mocí obrazivosti vyvolané, postrádají všeho vážného úmyslu i účelu.

Spisovatel, který přijímá tuto methodu, není již — jak si toho žádá pravé pochopení požadavků doby

— přechovavačem a pro věky budoucí udržovatelem zákona, jehož jest Lidstvo jediným postupným vykladačem; on pozbývá i práva, dějepiscům od praotců udíleného, býti totiž soudcem událostí, o nichž vypravuje, ne virtutes sileantur, utque pravus dixit factisque ex posteritate et infamia metus sit (aby cnosti nebyly zamlčovány, i aby špatným slovům a činům strach byl z potomstva a ze zlé pověsti). Neb mocí kterého obecného kriteria vytknouti má dobro a zlo, zločin a cnost v minulosti, v níž neměl úlohy ni podílu? Zřeknuv se práva stanoviti stav, cenu a souborné poslání některého národa nebo Lidstva, oloupil se o všechny zákon a pravidlo úsudku kromě předpisů vlastního individualního svědomí. Ztracen prostřed spousty rozmanitých událostí a neschopen vypočísti jejich poměrnou hodnotu a závažnost, jež závisí a pochodí od pořadí, k němuž náležejí; kolísaje se věčně mezi hrůzou a obdivem, maten kvapným hřížením se útvarů, jež vzbouzejí tuto hrůzu neb obdiv, v touze věčnou noc nicoty — čerpá věru jenom hořkost a nepokoj z výjevu, který by byl měl duši jeho přinéstí své naučení míru; jen pocit slaboty z toho, co by jej mělo nadchnouti vírou — fatalism a pochybovačství na místo naděje a důvěry. Podle své vrozené náklonnosti nebo letory bývá silněji puzen sympatisovati s věcmi, jež povstávají, anebo s těmi, jež poklesají; díla jeho nabývají podoby elegie aneb hymny; bude s pochvalou doprovázeti povoz vítěze, anebo lkáti s těmi, kdož doprovázejí oběť ke hrobu; bude buď stavěti triumfální oblouk síle, anebo vztyčovati oltář soustrasti.

Thiers ve svých Dějích francouzské Re-

v oluce zvolil cestu první, Carlyle druhou; a nemohlo ani býti jinak. Prvý ovládán jest sobectvím a choutkou, kdežto srdce druhého jest chrámem všech ušlechtilých a velkodušných náklonností, vším, co on píše, nám odhalovaných.

Ale čtenář? Není výsledek obojí metody stejně neúplný, pokud jeho se dotýče? Nehledá-liž v dějinách, a neměl-li by čerpati z nich poučení o prostředcích ku zničení příčin trampoty spíše než pouhou pohnutku k nářku nad ní. Nemá-li nám život minulých pokolení odkázati lepšího dědictví nežli popud k žalostné soustrasti? Což není nesmrtnost na zemi zrovna tak jako v nebi? Nežijí-li minulé pokolení na novo v nás skrze naučení, které nám předala za hrob? A není-li speciálním posláním dějepisce proniknouti a zvěčniti toto poučení? Není-li vykonavatelem jejich poslední vůle, andělem jejich druhého života zde dole? Není-li povolán učiniti jej nesmrtným v onom velkolepém Pantheonu Lidstva, k němuž každá odcházející generace člověčenstva přispívá jedním kamenem?

Pravý dějepisce — Janus umění — putuje mezi troskami minulosti s myšlénkami upjatými k budoucnosti. Díla jeho stanoví články souvislosti mezi tím, co bylo a tím, co býti má. Veliké a svaté jest poslání jeho; může je naplniti tím, učí-li nás pouze truchlití?

Prostě stavěti před nás — příhodu za příhodou, zlomek za zlomkem — zevnější obraz toho pořadí fakt a postup krisí, kterými prošly zaniklé generace; vléci ubohého, slabého, jednotlivého člověka čas od času do středu onoho ensemblu; stavěti jej, jen jakoby za účelem jeho zkrušení a sklíčení, tváří v tvář hlubokým tajům času, temnotě bez konce,

hádance existenční; — toť nejsou prostředky, jakými může historik správně naplniti úkol, jehož se podjal. Jsouť na tomto světě hádanky, jež souzeno jest člověku buď rozuzliti anebo zahynouti, a každý dějepisce geniem tak vysoce obdařený jako Carlyle, vázán jest — nehledě chvály ni hany — hráti úlohu Oedipa. Nepokusí-li se o to, mlčky se přiznává nedostatečným pro svůj úkol, a vzdává se všeho vlivu na soudruhy své vezdejší pouti. Podnikne-li to však, byť i se zdarem se minul, poslouží přece Lidstvu; neboť i ve bludech mohutných duchů vždy bývá nějaký zlomek pravdy.

Obejmouti celý předmět v jeho úplné duchovní jednotě s hlediska povýšeného, naznačeného rozumem a schváleného svědomím; studovati jej v jeho vztahu ku všeobecné tradici, aby mu v ní vykázal jeho vhodné pořadí a označil jeho stupeň na žebříku socialního pokroku; z toho pak odvoditi pravý ráz a důležitost každé události a oceniti mravnost původce; reprodukovati hmotná fakta přesně a nestranně, ale takým způsobem, aby vedla čtenáře k jejich tvorbě ideí: — takýť jest úkol dějepisce. Aby ten však naplněn byl, nutna jest pravá představa Lidstva, a tato představa Carlyleovi schází.

To je hlavní nedostatek knihy té.

Carlyle neuznává v národě — ani, a fortiori, v Lidstvu — nijaký souborný život nebo souborný cíl. On uznává toliko jednotlivce. Pro něho tudíž není, nemůže býti nijakého zákona prozřetelnosti — hledí v skutku každý zákon na lidstvo jako na celek — aniž jakého srozumitelného řetězu spojitosti mezi příčinou a účinkem. On sám to prohlašuje ve druhé hlavě první knihy dru-

hého dílu, ve druhé hlavě první knihy prvního dílu, i jinde. Jaké zkumadlo pravdy dosazuje na to místo, či zda opravdu jaké dosazuje vůbec, nebyl jsem s to vypátrati; — jeť jenom několik řádků, jež budu mít příležitost citovati, a které podávají nám jakousi ukázkou jeho vlastního cítění a víry — a tento nedostatek dává vznik jakémus nevyslovitelnému pocitu temnosti, čehosi nejistého a mlhavého, skoro bych mohl říci anarchického, v díle tom. Po přečtení jeho vstáváme rozrušení na mysl, s pocitem sklamaní a sklíčenosti, s náchylností ku skepticismu, jenž takřka se blíží fatalismu — jeť jeden toliko důsledkem druhého — a fatalistovo „Což je to platno?“ je pouze jinou formou skeptikova »Co můžeme my o tom věděti?«

Duch z *Noci Svatojanské* dýše těmito stránkami Carlyleovými, inspirovanými obrazností plnou pravé poesie a moci, neustále vzbouzenou a drážděnou pročítáním dokumentů revolučního období. Spisovatel — řekl bych básník — okouzlen, trpný a zaujatý rozmanitými obrazy, jež kmitaly se ve kvapném postupu jeho mozkiem, otiskl je na svoje stránky, aniž by jich soudil a vykládal, aniž by skoro postál a na ně se zadíval, nebo je zkoumal, a jakoby pln hrůzy. Vy-mřelí hrdinové básně jeho postupují před zraker naším jako před očima jeho, v *un'aria senza tempo tinta*, fantasmagorické to vidění, jež snadno by oťráslo i nejsilnějším mozkiem — vidění gigantických strašidel, střídavě smutných neb jasných, z nichž všecka však nejsou otisk neúprosne osudnosti. Jaký úkol naplňují? Jaké poslání, vykonávají? Básník nám nepraví; on pouze nad každým postupně truchlí, ať náležejí ku kterémukoli plemeni nebo řádu. Co vykonali? Jaký cíl hledali?

Toho nevíme. Pohlcování Časem, postupují druh za druhem po zkrvavené planině, aby zmizeli, pohřžení v noc — v tu ohromnou noc Goethovu, bezejmennou a bezednou propast. Zdají-li se někteří váhati, hlas básníkův velí jim: »Neprodlévej! ku předu, ku předu, abys stihl osud svůj.«

Když všickni zmizeli, probíráte se z kroužícího víru, jako když se kdo probouzí z můry noční; ohlížíte se jako po nějaké stopě těchto plachých podob, hledající, zda nezůstavili po sobě cosi, co by našeptlo nějaký výklad hádanky. Nevidíte ničeho, leč prázdnotu: tré slovo pouze zbývá, jako výtah celé historie — Bastila, Ústava, Guillotina.

Tato truchlivá trilogie jest shrnutím vypravování o největší události moderních časů. A ana seznamuje nás s intelektuálním tajemstvím spisovatele, jenž chopil se toliko materialní a zevní stránky oné události: neodhaluje-li nám také tajemství jeho duše — neznámé možná i jemu samému — a pokutu, kterou platiti musí za to, že nepátral hlouběji, pokud ještě byl s to tak učiniti? Hrůza a sklíčenost. Ústava — cíl to všeho úsilí za doby té — položena je mezi vězení a popraviště: tré nápisů, vzatých z Goetha, doprovází ta tři slova, která zvolil si za tituly svých tří svazků; a poslední končí hrozbou všem, kdo věří v možnost učiniti se apoštoly svobody.

Bastila, Ústava a Guillotina.

Je tohle skutečně celý význam francouzské Revoluce? Neskytá nám tato gigantická událost žádného jiného poučení? Nemá-li dějepisec lepší rady pro mládež evropskou, než hroživé *Pokusy* Goethovy? Nikoli, toť nemožno! Pět a dvacet millionů lidí

nepovstává jako jeden muž, ani nepobouří voláním svým půl Evropy pro pouhé slovo, prázdnou formuli, stín. Revoluce — totiž ryk a vztek Revoluce — pomínula; forma pomínula, jako pomíjejí formy všecky, když úloha jejich dokončena, ale *idea* Revoluce potrvála. Idea ta, sprostěná všelikého časného obalu neb zakuklení, panuje nyní na věky, jako stálice na obloze duševní; jest započtena mezi výboje Lidstva.

Každá veliká idea jest nesmrtelná: francouzská Revoluce znovu zažehla pocit práva, svobody a rovnosti v duši lidské, aby nikdy víc již nevyhasl; probudila Francii ku vědomí nedotknutelnosti jejího národního života, a probudila v každém národě představu sil souborné vůle a přesvědčení o konečném vítězství, o něž je nikdo nemůže oloupiti. Shrnula a ukončila (v oboru politickém) jednu epochu Lidstva, a zavedla nás ku pomezí doby další.

Toť jsou výsledky, které nezaniknou: ony vzdorují každému protokolu, ústavní theorii neb vetu despoticke moci.

Carlyle — skutečně-li toužil nám pomoci nebo posloužit — byl by se měl učiniti hlasatelem této pravdy. On toho neučinil; ani se o to nepokusil. Buďto oklamán falešnou filosofickou methodou, anebo zaveden nedostatkem takové metody vůbec, podal nám pouze pořadí maleb, obdivuhodně provedených, postrádajících však panující idee a nemajících žádné souvislosti, ni určitého účelu. Jeho kniha jest vlastně vyobrazeními ku Francouzské Revoluci — vyobrazeními kreslenými rukou mistra, ale takového, od něhož jsme očekávali větší a plodnější dílo.

Vím dobře, že tento úsudek o Carlyleovi zakládá

se na ideích, jež mohou zastancům svým přivoditi jméno snílků, vyznavačů formulí a soustav. Také mne však epitheta taková nekormoutí. Dostávaloť se jich vždy zastancům nových nauk, později přijatých a uznaných za pravdu; a kdož používají jich dnešního dne, činí tak proto, aby zakryli svou vlastní, vždy škodlivou, často pak trestuhodnou lhostejnost. Ježto však si nepřejí býti nepochopen, žádám čtenáře, aby mi dovolil několik poznámek o věci této. Vrátím se později opět ku Carlyleovi.

II.

V důsledku obyčeje, o němž mluvil jsem na počátku, mástí si totiž dvě věci podstatně rozdílné — nestrannost a lhostejnost — přijali jsme jistý způsob, jakým na historii hledíme, kterýž, kdyby měl obecně zavládnouti, končil by přetvořením dějepisce v pouhého kronikáře událostí, jemuž nezbylo by z *člověka* nic než dvě oči a pravá ruka. Aby vyhověl této představě svých povinností, musí historik, ač vzal na se znamenávati *život* minulosti, přestat býti myslitelem; musí se pečlivě zdržovati všelikého vyznání víry — to jest všeho kriteriá k rozsuzování mezi dobrým a zlým, mezi prospěšným a škodlivým nebo zbytečným. Musí se vyhýbati všemu rozumovému studování zákonů, jež plodí výjevy, jím pozorované, a stále opakuje staré průpovědi — Dějiny jsou osvětlená zkušenost, zkoumání minulosti je školou budoucnosti, atd. — musí přiznati, že nechápe událostí, které vypráví.

Úřad dějepisce, takto braný, zvrhá se v zaměstnání sběratele mumii, nebo strážce neorganických, neroztřídných těl. Ale i to, co se vyžaduje na těch, kdož se zabývají studiem neorganických těl, zakazuje teorie tato všem, kdo se uvázali v povinnost zachovávat nám tradici Lidstva. Tradice ona zůstavena jest takto za kořist anarchií a zmatku, a dějepisec, vyhnán ze světa mravního, klesá na pouhého kronikáře: pravá historie je zničena, jenom letopisy zbývají.

Na štěstí bouří se naši spisovatelé obyčejně proti této úzké nauce. Dějepisec jest přede vším jiným člověkem, obdařeným nervy, svaly, krví a životem srdce. On vskutku opravdu miluje, i nenávidí, i myslí; a ať dobře či špatně, de facto píše souhlasně s těmito pocity. Stojí pod vlivem teorie jistého druhu, i když prohlašuje o sobě, že nemá žádné; ať vyhlašuje se za vymaněna ode všech systémů, v pravdě zatracuje toliko systémy jiných a podržuje si svůj; nebyl by člověkem, kdyby tak nečinil. To platí stejně o Gibbonovi jak o Bottovi, o Humovi jak o Micheletovi. Pokusil bych se vyložit osobní city každého spisovatele po přečtení dvaceti stran jeho dějin.

Jak je však opravdu možno některému spisovateli vyprávěti jistou událost, aniž by prve stanovil její hodnotu a význam ve vlastní své mysli? A kterak může je stanoviti, leč že dříve osvojí si nějakou teorii mravních zákonů, kterými se jednání lidské spravuje? Příběh, pravíte, jest malba slovní; ani více, ani méně. Budiž; ale i malíř, který kreslí vaši podobiznu, musí vás upravit do jistého postavení nebo kroje, a bude se snažiti, aby vybral postavu nebo kroj nejvýznačnější pro převládající náladu mysli vaší. A události, jež se

chystá líčiti, měly by předstoupiti v určité tvářnosti před mysl spisovatele, jehož snahou mělo by býti zaujetí určitého stanoviska, z něhož cítí, že může nejúplněji zachytiti jejich pravý ráz. Dějepisec musí nezbytně míti nějakou teorii úpravy, perspektivy a výrazu, od kteréžto logicky přiveden bude ku teorii *příčin*. Příčina každého fakta jest podstatnou součástí fakta toho a stanoví jeho panující význačné vlastnosti. Co jest událost, než-li úsilí jisté příčiny, hledící vytvořiti budoucnost anebo na ni vliv svůj vykonati?

Není-li historik do jisté míry nucen postupovati od teorie příčin ku teorii záměrů či cílů? Může existovati nějaká příčina jednání, aniž by plodila činy? Nepředpokládá-li všeliké jednání nezbytně jistý cíl, jehož má se dosáhnouti? Není-li pokus, cíle tohoto dosíci, stejně příčinou i tajemstvím rozvoje události? Jak možno tedy přehlédnouti a vyprávěti událost nějakou jinak, leč s výšiny, ovládající jak příčinu, tak událost i cíl?

Příčina a cíl jsou dva krajní body nebo meze, vnitř kterých musí se rozkládati děj každého historického díla. Jsou to dva živly, jejichž správné určení tvoří zákon. Je tudíž naprosto nutno, aby historik pochopil zákon, událost ovládající, prve než nám ji může předvésti v jejím pravém světle; nutno, aby rozuměl zákonu vznikání událostí, než může je pro čtenáře srovnati ve pravý jich pořad.

Nechci říci, že historik zavázán jest vykládati nám svou filosofii dějin, ale míním, že jest povinen míti nějakou za svoje vodítko, a že každé dějiny měly by obsahovati a příklady vysvětlovati hlavní

obrysy filosofie té, zrovna jako každé číslo obsahuje svůj vlastní kořen.

Každý skutek jest výrazem nějaké Myšlénky. Zrovna jako nemožno podati pravé zpodobení *člověka* pouhým tělem zbaveným své životní jiskry, tak nemožno, aby pravé zpodobení nějaké události podal ten, kdo přezírá myšlénku, která byla jejím životem i duší.

Ne všichni souhlasí s těmito ideemi a přijímají je, jsou-li takto vysloveny; ale v praxi přijímají je všichni. Činně připouštějí všickni — ať otevřeně či nic — že ničím událost nemožno dobře vylíčiti nebo pochopiti, pozoruje-li se osamotněle, a že stanovení jejího pořadí a vztah, v jakém stojí v čase i prostoru k faktům, která ji předcházela a následovala — jsou od pravého jejího zpodobení neodlučitelny; že historik měl by hleděti na ni s výšiny, ovládající celý řetěz událostí, s nimiž je spojena; že zákon, který události řídí, může vysvětliti je jedině jako celek; že zákon jednotlivce stanoviti lze pouze z rodu celého, a že tudíž historik nezbytně míti musí představu zákonů, spravujících život Lidstva.

Má tudíž málo významu, že pravdám těmto dávají někteří jméno předpisů, teorií nebo soustav.

Naše pídění se po pravém pojmu zákonů ovládajících souborný život Lidstva dalo vznik dvěma filosofickým školám, kolem nichž seskupeny jsou nekočné podružné odrudy, představované individualním rozumem. Obě ty školy vedou spolu dnešního dne zjevnou válku, a vítězství té či oné rozhodne o směru, jakým se lidská činnost ve svitající době bráti bude.

První školu, která za našich časů charakterisována

jako Škola kruhovitého pohybu, lze ve skutečnosti nejhodněji zobraziti starobylym symbolem hada, hryzoucího svůj vlastní chvost. Všem, kdož hájí nauky této školy, jsou souborný život, uspořádaný pokrok a jednotnost cíle lidského — věcmi beze vší existence. Oni uznávají toliko *genus humanum*, množství jednotlivců, puzených potřebami a tužbami více méně stejnými shromažďovati se ve skupiny k lepšímu ukojení potřeb a tužeb těch. Kdekoli místní okolnosti a pospolitost jazyka i obyčejů uvedou v tato jádra spojitost dokonalejší, vytvoří se Národ. Každý z těchto národů nalézá se pod vlivem zákona o kruhovitém pohybu, kterýž dá mu projiti rozmanitými stanovišti: od monarchie k aristokracii, od aristokracie k lidovládě, od lidovlády k bezvládí, od bezvládí k despotismu, a tak dále, věčně znovu stopujíc tentýž kruh.

Tento zákon kruhového pohybu není — alespoň dle mínění většiny školy té — důsledkem žádného předurčeného záměru Božího (jejich theorie uznává toliko Boha jednotlivcova), nýbrž vyplývá zvolna a nevyhnutelně z rozvoje lidských vášní a náchylností v obapolném styku, a nezbytně plodí pořadí událostí. Tytéž lidské vášně a náchylnosti rozhodují o delším či kratším trvání různých period, jakož i o povšechném rázu společenských činů, tvořících život každého Národa.

Taková, víc či méně otevřeně doznaná, jest formule této školy. Jejím pravým zdrojem, přese všechny pokusy připisovati jí původ jiný, jest Fatalism. Uprostřed všech proměn světa vzbouřeného ticíci rozmanitými cíli, popudy a náklonnostmi, nepodpírán vědomím zákona prozřetelnosti, spravujícího činnost

jednotlivce, jest člověk — podlé zasvěcenců školy této — zůstaven skoro bez obrany instinktům choutky, zájmu a všeho záhubného na zemi, jako určená oběť okolností nahodilých a nepředvídaných, ač nezměnlivě jednorozměrných co do výsledků.

Co platná tedy jeho snažení? Může-li seznati jaký trvalý účinek práce své? Nikoli; věčný příliv a odliv neúprosně pohlcuje každou ideu, víru, odvahu i oběť. Nekonečné bere na se formu zničení, pokud člověka se dotýče; a nic mu neponecháno leč klanění se prchavému blahu, užívání přítomnosti v každé možné formě, je-li sobcem, — anebo není-li jím, trpka nečinnost slaboty, materialism beznaděje.

V tuto alternativu jest škola logicky vtěsnána; a podle dobrých nebo zlých náklonností jednotlivců, z nichž je složena, dělí se ve skutečnu ve dvě strany. Časem obsahujíc zotročilé pochlebníky mocností dne, časem truchlíc nad osudem mocností doby minulé, vždycky má řeč plnu smutku, jakoby každý její náhled neb obraz byl věštbou smrti. Mohli bychom považovati poslání její za podobné úkolu otroka, jenž sledoval povoz vítěze při triumfech starověkých, aby mu připomínal: „Tvůj triumf přivádí tě jen o krok blíže tvému pádu.“

Stoupenci této školy hledí na každý čin nadšení s jistým způsobem zasmušilé soustrasti a s pochybovačným úsměvem pohlížejí na každý skutek zasvěcení se jakés ideji. Podezřívají každou všeobecnou větu a libují si v podrobnostech a malicherných příhodách, jakoby hledali kratochvíli či zábavu. Zabývají se analýsami, jakoby chtěli zvyknouti představě rozkladu a oné nicoty, jež jest v očích jejich závěrem všech nejušlechtlej-

ších lidských děl. Škola ta pyšní se mnohými výtečnými spisovateli; počínaje Machiavellim až ku konci osmnáctého století možno všechny moderní historiky počítati v její řady. Starověcí dějepisci náleželi škole této, ale zapomínavost na souborné lidstvo nebyla u nich výsledkem rozumového rozhodnutí; byl to nezbytný výsledek nevědomosti.

Druhá škola, původu novějšího, ač očekávaná mocnou předtuchou některých myslitelů v sedmnáctém, šestnáctém a i dvanáctém století, známa jest nyní jakožto škola postupného pohybu, jakkoli snad určeno jí nésti v době budoucí název jinaký. Původ svůj datuje od nové představy Lidstva, a od víry ve prozřetelnostní zákon pokroku a zdokonalitelnosti, neomezený ale nevymezený, ovládající náš lidský osud. Víru tuto odvozuje z náchylnosti ke sdružování, člověku vrozené; z jednoty původu lidského pokolení; z jeho neustálé souvislosti a trvalosti; z posloupného doplňování a zlepšování sociálních věr; z totožnosti lidského cíle a z nutnosti soustředění veškerého úhrnu lidských sil k jeho dosažení; z jednoty Boha a Jeho přirozenosti, pokud nám popřáno bylo ji odhaliti; z nutnosti jistého vztahu a podoby mezi Tvůrcem a tvorstvem; z instinktu a potřeby, která, jako by to byl zákon existenční, nutká každou živoucí bytost k plnějšímu rozvoji všech zárodků, schopností, sil, života v nitru svém; z tradice, jež dokazuje nám, že pravdy, dosažené jedním pokolením, stávají se nezničitelným majetkem těch, která po něm následují; z oné tužby, obecné nám všem, jež dala základ veškerým formám náboženským a seznámila jednotlivce s povinností sebeoběti pro cíle,

jichž uskutečnění v mezích pozemské existence jest nemožno.

Všecky tyto synthetické idee potvrdilo zkoumání minulosti, potvrdila tradice Lidstva. Přívrženci této školy zkoumají všechny věci s úmyslem odkryti jich poslání, úkol a účel v poměru ku kollektivní lidské bytosti. V rozmanitých národech vidí, tak říkáje, dělníky ve veliké dílně Lidstva; nástroje práce, které, byť snad i odumíraly nebo mizely, když úkol jejich dokonán, přece zanechávají výsledky, úrodné všemu rodu. Tato theorie poskytuje kritérium úsudku, dle něhož určovati jest povahu všech událostí v čase a prostoru, stavěti činy jednotlivců ve pravé a prospěšné světlo a rozdíleti chválu nebo hanu podle pohnutek.

Výtka *fata lismu*, kterou jsem učinil škole protivné, vznášena bývala proti škole této, ale bez náležitého důvodu. Obvinitelé její matou dvě věci naprosto odlišné: úmysl činitelův a výsledky činu.

Škola ta pokládá individualitu a lidskou svobodu za posvátné; ale činy jednotlivce nemohou změnití zákon prozřetelnosti, ani na dlouho zdržeti pokrokový pohyb Lidstva. Jednotlivec má moc voliti mezi dobrým a zlým a jest osobně vydán důsledkům volby této; nemůže však dosíci toho, aby vítězství Zla na světě bylo prodlouženo. Zákon Boží obměňuje výsledky lidského konání a obrací ku prospěchu Lidstva i zločiny a omyly bezbožných a pobloudilých.

Z těchto rozdílných nauk vyplývají rozdílné způsoby myšlení, metody i stylu v obou školách. Posléze uvedená zaznamenává zlo, aniž by pomíjela uznávati dobro, nad to se jevící; běduje často, ale nikdy ne-

zoufá; aniž díla školy té, ať pojednávají o předmětu kterémkoli, vstěpují skepticism v mysl čtenářovu. Mnohem spíše by mohla poblouditi přehnanou věrou. Obecné idee jsou jí vítány, jak ukazuje její způsob uspořádání a rozdělení při vyprávění událostí, tak aby v jasný přehled přivedena byla jejich panující a plodivá idea.

Mnoho vážených jmen shledáváme mezi přívrženci školy této; vzrůstala neustále v moci a vlivu od počátku století, a za dnů našich přijímají nauky její všickni největší vzdělanci Francie i Německa.

V jiných zemích předhazováno jí, že jest školou hypotese. Kdyby ti, kdož výtku tu činí, rozpomenuli se, že všechny největší objevy lidského rozumu v různých vědách vzaly počátek z hypotes, pozdějším badáním potvrzených; kterak tuto hypotesu života a pokroku Lidstva stopovati lze zpět až po Danta, jak ozaruje dílo Baconovo, a jak bohatá jest životem i pohybem skoro mezi veškerými národy evropskými již za dnů našich: — možná, že by snad byli méně kvapnými ve svém zatracování. Trvání, a neustále vzrůstající moc a vliv školy této jest každým způsobem obecným a závažným faktem, hodným hlubokého a opravdového studia, a to tím spíše, ježto otázka, v tom zahrnutá, není pouze rozumová, nýbrž mravní ve svém přímém vztahu a důsledcích.

Je-li pravdou — jakž já za to mám — že obor povinnosti rozšiřuje se ve přímém poměru ke schopnosti rozumové, jest jasno, že rozřešením otázky té vznikne nový výměr oboru, činnosti i směru našich povinností v nynější době.

III.

Vraťme se však ku Carlyleovi. Účinky nauk těchto dvou škol jsou neklamně patrný v přítomném jeho díle.

Ačkoli šlechetné srdce a mohutný duch spisovatelův mimoděk jej nutkají na stezku lepší, obecná tendence díla nutí mne zařaditi jej mezi přívržence školy kruhovitého pohybu. Jest pak ve knize jeho jedno místo (díl I. kniha 4. kap. 4), kde mluví o Generalních Sborech ve Francii¹⁾, podává nám její jasnou formuli.

»Toť je křestní den demokracie — den posledního pomazání Federalismu! Zastaralý system společnosti, sešlý trampotami (neboť zda nevykonal mnoho?), zplodil vás a to, co máte a víte; a s krádežemi a šarvátkami, jež nazývány slavnými vítězstvími, a s neřestmi, smyslnostmi a vůbec šílenstvím a stařeckostí jest mu nyní zemřítí: a tak za bolestí smrti a bolestí porodu má se zroditi system nový. Jaká to práce! Ó země a nebesa, jaká to práce! Bitvy a krveprolití, zářijové seče, mosty Lodiské, ústupy Moskevské, ta Waterloo, Peterloo, desíti liberní práva volební, dehtové sudy a guillotiny! a ode dne dnešního, kdybychom mohli prorokovati, ještě tak asi dvě století boje! Dvě století! s těžší méně, než Demokracie projde svými dlužnými nejbědnějšími stanicemi »chvásto kracie«; nežli morový svět bude spálen a počne se zelenati a mládnouti znovu!«

Srovnej toto místo s jiným (kniha 2. kap. 3).

»Tak v tomto světě našem... musí novota a konservativnost vésti svůj věčný zápas, jak mohou a do-

¹⁾ Před r. 1789. (Poz. překl.)

vedou. V němžto ‚daemonický živel‘, jenž kryje se ve všech lidských věcech nepochybně as tak jednou za tisíc let s n a d nabude průchodu!«

A dále s mnoha jinými, ve svazcích těch roztroušenými. Srovnej je obzvláště s ironickým tonem, jakého spisovatel užívá, kdykoli mu slovo z d o k o n a l i t e l n o s t anebo rčení, příslušící škole pokrokové, vycházejí z péra, i nebude již pochybnosti, ku které z obou se Carlyle sám kloní. Totéž opovržení jeví kniha jeho pro každou theorii příčin; týž obyčej odvozovati veliké události z neočekávaných nahodilostí; touže soustrast pro každé úsilí, jež snaží se ideal duše činně provésti.

A nyní pozorujte následky. Zamítnuv anebo zanedbav význam svého předmětu v jeho poměru k dějinám světa, Carlyle pustil se zřetele pravý význam každé jednotlivé události v jejím poměru ke svému vlastnímu předmětu. Tím, že odmítnul anebo vyhnul se stanoviti humanitářský cíl francouzské Revoluce, ztratil jediné pravidlo či znamení, jímž by byl mohl býti veden u výběru svých fakt. Odmítaje všecku víru v zákon prozřetelnosti, který připojuje jednotlivce — skrze Lidstvo — k Bohu, ztratil s očí pravou velikost pokolení lidského; stojí mezi jednotlivcem a Nekonečnem bez naděje i vůdce; nesmírnost kontrastu při pozorování Nekonečna dohání jej k hrůze. Tato methoda vede jej k tomu, aby veškerý význam přiřkládal vnějšímu dojmu, který odloučil od idee; dovoluje si státi se passivním a podává čtenáři obraz aneb odraz každé události, jak vtisknul se jeho smyslům; nic více.

Jaké byly příčiny Revoluce? Proč přihnala se na nás a otrásla světem? proč nabyla tak hluboce evrop-

ského rázu? jaké bylo poslání Ústavodárného Shromáždění? jak a do jaké míry splnilo poslání své? vytrysklo první vlnutí a počin z lidu k buržoasii, anebo z buržoasie do lidu? směřovaly nejprvnější její snahy k tomu, aby ku panství vyzdvižen byl živel demokratický anebo omezená aristokracie? nebyly strašlivé krise pozdějších jejích let výsledkem rozhodnutí tu učiněného? a když válka propukla — válka všech mocností evropských, spolčených proti jedinému národu — které to byly příčiny, jež rozhodly vítězství Francie? skrze které jádro neb stranu, jménem čeho nebo koho dosaženo bylo vítězství? jaké bylo poslání Conventu? který byl pravý význam smrtelného zápasu mezi Girondisty a Montagnardy? co dalo vznik hrůzovládě roku 1793? mohlo se jí předejít, a kterak?

K žádné z těchto otázek, rojících se myslí všech, kdo čtou a přemítají o dějinách oné doby, nepokouší se Carlyleovo dílo odpovědět. Položiv je, nežádám také úplnou filosofii dějin, tvrdím však, že dějiny časů těch měly by podávati čtenáři alespoň základy k odpovědi na tyto otázky. Nuže, kniha ta ani vám nepodává přehled návrhů přijatých třídami vyzvanými tvořiti Generální Sbory, ani zákonodárných usnesení a zařízení, různými shromážděními v život uvedených, ani jaké naznačení významu otázek, jež dělily různé strany, skládající Convent. A proč také mělo by býti tam cos takového? máme-li na zřeteli nešťastný system, který mysl spisovateloivu ovládá, proč by měl připisovati více důležitosti věcem takovýmto než stu jiným, jež mohou či nemohou tvořiti předmět jeho dějin? ve jménu které ze zásad jím přijatých máme činiti mu výtku pro tato opominutí? snad ve jménu životní

síly, jež posud trvá ve mnohých z oněch prvků? Carlyle nepřipouští žádnou souvislost života; vidí toliko pořadí skutečností, z nichžto každá jest potírána anebo potírá druhou navzájem. Či ve jménu naučení, jež dává studium těchto událostí příštím pokolením? Nikoli; jemu věda Lidstva, jakožto založená na tradici věků, zdá se skoro vždycky preludem; moc přináleží výhradně nerozvážené samovolnosti, těm, které on zove lidmi instinktu a nazírání, a ještě více nahodilým okolnostem, a kdykoli se okolnosti ty náhodou obnoví, následovati budou tytéž účinky.

Nemáme tudíž práva býti překvapeni, jestliže týž muž, který podal nám tak skvostné, nenapodobitelné stránky, jako popisy Čtrnáctého července, Desátého srpna a nocí zářijových, nepodal nám nic dalšího: nebylo to v jeho moci! Jak mohl přičítati nějakou důležitost studiu příčin? neřekl-li, (svazek II. kniha 3., kap. 6.) že jeden další rok žití Mirabeau-ova — jeden další rok, ve kterém zaprodav se dvoru nebyl by již řídil, nýbrž potlačiti hleděl revoluční hnutí — byl by změnil dějiny Francie i světa? Nepraví-li dále (kniha 4. kap. 4.), že kdyby byl Ludvík XVI. ukázal větší rozhodnost, když útěk jeho byl prozrazen, a podařilo se mu překročiti hranice, dějiny Francie byly by se uchýlily v jinou dráhu? Ano: v jeho očích takové věci jako vítězství práva a pravdy, život národa, osudové světa závisejí na několikadenním prodloužení života nějakého věrolomného člověka, nebo na okamžité rozhodnosti pomíjivého krále.

Zničme tedy knihy i péra, neboť je-li tomu tak, jsou tento život a tato země jen hříčkou náhody. Ah! věru radostně obracím se stranou, abych naslouchal

hlasu starého Homera hlásajícího nám s trůnu svého dva tisíce let trvajícího, že bohové dopustili zkázu Ilionu i smrt mnohých hrdin, aby Poesie mohla podati svá naučení ku prospěchu věků příštích.

Smutno jest — velmi smutno vzhledem k muži tak neobyčejné síly jako Carlyle — viděti následky nedostatku pevné víry pokud se týče zákona, poslání a osudu Lidstva. Tuť, hle, vážný a cnostný muž, kterýžto pochopuje i provádí povinnost sebeoběti; jehož srdce otevřeno jest všelikému svatému hnutí neb ušlechtilé náklonnosti, a kterého, aniž by si toho přál nebo to postřehal, system, ježž by zahrnul, kdyby mu všechny jeho důsledky nepokrytě byly předloženy, vede nicméně k tomu, aby v srdce svých čtenářů vštěpoval pochybovačství nebo beznaděj. Hle, tuť duch, přeplněný poesíí, bystrý v pojetí, mistr v umění dávatí tvar a podstatu nekonečným obměnám a gradacím svých myšlének, stržen jest komoliti předmět zvolený, vyplývají ono bohatství na bezvýznamný symbol a zevnější formu a sestoupati s vysokého oboru věčné pravdy, v němž mohla se projevití celá jeho síla, v obor nedokonalého a pomíjivého realismu.

Jednotka události, kterou popisuje, utvořena jest takořka ze dvou částí, jež nazvati lze tělem a duší. Duše zůstala skryta očím spisovatelovým, a tudíž pouhé tělo — jakkoli veliká jest síla vyvinutá na jeho galvanisování v pohyb — stále skytá tvářnost mrtvoly. V onom povstání pět a dvacíti millionů lidí, na vzdor záznamům Generalních Sborů — které od samého počátku chovají soupis Institucí, práv, výchovy a vítězství ideí — nevidí leč účinky obecného hladu, pro-

jevy fysického nedostatku. Slavnost Federace roku 1790 jest mu toliko divadelní manifestací; hromobití děl, které zvěstovalo přivtělení se Francie k Evropě — jehož ozvěna tři léta na to zahrnala cizince od hranic jejich — jest mu jen bezvýznamným a prázdným lomozem. Ve převratu, který ještě teď působí, že se půda Evropy zachvívá pod nohama vladařů jejich, nevidí nic, leč popření gigantické lži, pouhé dílo zkázy, ohromný rozvrat. Positivní stránka události — naplnění v oboru politickém toho, co křesťanství naplnilo skrze reformaci v oboru mravním, vyzdvižení lidského jednotlivce ku svobodě, ku vymanění a sebevědomí, v hotovost pro nastávající přelítí se doby přítomné v epochu novou, jejíž první paprsky i nyní ozařují obzor — zůstává mu zamknuta. Jako Goethe, mistr jeho, i on pozoroval, nikoli cítil život.

IV.

Měl jsem častěji příležitost jmenovati Goetha průběhem těchto řádků. Opravdu vznáší se zlý genius Goethův nad trilogií Carlyleovou, a mnohokrát vedl jsem si představiti při čtení svém, že vidím mrazivý pohled a Mefistofelský úsměv muže, jehož myšlenky a zájmy byly prostě vědecké i na poli Argonenském; a v jehož ucho zvuk kanonády, která zahájila mohutnou válku mezi Králi a Národy, zalehl toliko — Carlyle sám to opakuje — jako lomoz »dosti podivný, jako by složen byl z vrčení dětských vlků, bublotu vody a cvrlikání ptactva«.

Ke vlivu Goethovu můžeme stopovati ton ironie, užívaný při popisování zápasů národa, který tu bojoval za nás všechny; právě tak i satirické žerty uvedené ve vypravování o vážných událostech, jako jest noc 4. srpna,¹⁾ i tam, kde mluví o členech Ústavodárného Shromáždění.²⁾ Vlivu Goethovu můžeme přičísti stálou náklonnost ke zkrušování bytosti lidské tím, že se přirovnává a klade proti Nekonečnu, jako by pravá velikost člověka nespočívala zrovna v jeho vědomí o Nekonečnu, jež ho obklopuje, aniž by překáželo jeho konání; jako by Věčnost, jež jest před námi i za námi, nebyla též *v nás*; jakoby s výšín nad zemí, po níž stoupáme, nezálehal k nám čas od času hlas, nakazuje: Ku předu! v činnosti, ve víře, a u vědomí tvé důstojnosti. Bůh svěřil ti poslání zde dole; slíbil ti pozvedati tě k Sobě krok za krokem.³⁾

¹⁾ »Paměťhodná noc, tento 4. srpen: hodnostáři, světští i duchovní, šlechtici, arcibiskupové, předsedové parlamentu, druh překonává druhu ve vlastenecké obětovnosti a posloupně vrhá své (nehajitelné) držby na oltář otčiny. — Za hlasnějších a hlasnějších *v i v a t!* — neb vskutku je to také po obědě — ruší desátky, závazky panské, poplatky,« a t. d. (kap. 2.)

²⁾ »Takým způsobem pracují národní zástupcové, zdokonalují svoji teorii nepravidelných sloves,« a t. d. (kap. 2.)

³⁾ Mluvě takto o Goethovi, nestojím pod vlivem nijakého ducha reakce, ale hlubokého přesvědčení, že ani ze zásad ani náhledů velikého toho genia — snad největšího v době nyní zakončené — nemůžeme čerpati inspiraci, jež by nás vedla v době příští. Goethe podobá se nádhernému stromu rostoucímu na pomezí dvou světů, podivuhodnému na pohledění, ale záhubnému všem, kdo odpočinou pod stínem jeho. Z Goetha vybíratí můžeme látky pro hluboké a prospěšné studium, ne pro příklad.

Nepomímjím uznati tu míru dobra, jež bezpečně vezjíti musí z díla Carlyleova, a nešířím-li se zde o tom, je to pouze z nedostatku místa a z povinnosti pomýšleti nejprve na to, co může býti v poznámkách mých prospěšno jiným, spíše nežli na rozkoš, kterou sám bych pocítoval, vynášeje na odív krásy jeho. Nikdo nesmýšlí vznešeněji o spisech Carlyleových než já, a kdybych měl místa k obšírnému vypočtení jeho zásluh, našel bych předmět chvalořeči ve mnohém, co i jeho největší obdivovatelé zavrhují, a ukázal jakožto na prvky nové síly životní a jarosti v jazyku, na jisté polosaxonské, pologermanské způsoby vyjadřování, výlučně jemu vlastní, obsahující zárodky obnovy stylu, které přispějí ku vytvoření slohu mnohých spisovatelů, již přijdou po něm. Avšak nyní se mi zdá mnohem užitečnějším vyznačiti truchlivé, ale nezbytné výsledky falešného systému i při duchu takové síly. Pro nás vyplývá zisk i z omylů spisovatele, jakým jest Carlyle.

Časy jsou vážné. Smrtící dech skepticismu zmrazil a zpráhl příliš mnoho mladých myslí, zrozených ku věcem lepším, a spisovatelé jako Carlyle, nemohou leč dřív či později cítiti výčitku svědomí, že přispěli též k tomuto zlu. Vůči krisi, Evropě nyní hrozící, a vážným událostem, na nás přicházejícím, mohla by se historie — neschopna-li převzítí úkol vyšší — učiniti alespoň komentářem ušlechtilých slov Thraseových: *Specta juvenis . . . in ea tempora natus es quibus firmare animum expedit constantibus exemplis.* (Hleď, mladíku . . . pro ty doby jsi se narodil, jimž prospívá posílení ducha pevnými příklady.) —

Psal jsem poznámky tyto s myšlénkami plnými časů, nám se blížících. Carlyle promine moji otevřenost, a bude i v těch nečetných slovech výtky, jež pronéstí jsem se odvážil, viděti toliko svěží důkaz nadějí, jimiž se zároveň s mnohými jinými vzhledem k němu kojím.

O DROBNĚJŠÍCH DÍLECH DANTOVÝCH.

(Prvně uveřejněno anglicky ve „*Foreign Quarterly Review*.“)

V několika posledních letech dostalo se studiu Danta na pevnině nového popudu. V Německu vyskytly se postupně nejméně čtyři překlady, dva v tercinách, Kannegiesserův (r. 1832.) a Streckfussův (1834.), dva blankversem, od prince Jana Saského a od Kopische. Také *La Vita Nuova* (Nový život) a *Le Rime di Dante* (Básně Dantovy) byly přeloženy. O veledíle jeho objevily se filosofické a dokonale učené komentáře. O *Commedi* čteny přednášky v Berlíně, Bonnu, Královci, Dobrosoli, Vratislavi a na jiných místech. Ve Francii překlad pp. Delecluze-a a Brizeux-a, i mnoho jiných; v Itálii *Život Dantův* od M. Balbo-a, spisy (katolické, žel!) Fea-ovy, Azzelinovy, Piancianovy, — a ještě lépe ta četná vydání básně i *Opere Minori*, tak dlouho zanedbávaných, všechno to hlásá totéž faktum. Po čtyřech nebo pěti stoletích práce nakupené o muži tomto, mohlo by se zdát, že zrodil se teprve včera. Na všech stranách novému rozboru pilně podrobují se jeho život, jeho díla, jeho system, jeho víra. K nim jako do věštech chodí se s dotazy v dobách potřeby, s jakousi zimničnou úzkostí, již nikdy nebylo a nikdy snad nebude rovné. Je to přirozená reakce proti Bettinellovi a lhostejnosti století osmnáctého, praví Labitte v *Révue des Deux Mondes*.¹⁾

¹⁾ *Biographies et Traducteurs de Dante*, článek M. Labitte-a, r. 1841.

Není to ničím více? Tento způsob tvrzení na zdař bůh ohledně úcty, kterou lidstvo vzdává svým velikánům, jest v *Révue* té příliš častým. Je to výklad, jehož přijati nemohu, a také by, myslím, nebyl vítán těm, kteří nyní pracem básníkovým takové vážné studium věnují.

Za všech dob přechodných vrhají lidé tyto toužebné pohledy do minulosti a se zdvojenou zálibou takořka tisknou na srdce svá obraz některého ze svých velikých nebožtíků. Kdysi byl to Platon nebo Aristoteles, nyní je to Bacon anebo Dante. Je to poslední úsilí, jež lidstvo podniká, aby uchopilo vůdčí nit Tradice, prve než se odváží v neznámé končiny budoucna. Od těchto olbřímů v říši Myšlenky, těch velekněží ideálu žádá jak význam toho, co bylo, tak předvídaní toho, co býti má.

A nedovolává se nadarmo. Velicí lidé jsou milníky Lidstva; oni odměřují jeho dráhu v minulosti a vytýkají stezku budoucnosti, — tak jako historikové a proroci. Bůh obdařil je schopností cítiti obsáhleji i silněji a takořka vstřebávati u větší míře nežli bratří jejich onen všeobecný život, jenž proniká a cele prostupuje všechny věci, a oni vydychují jej pak opět každým porem. Mocná jednota jich vlastní mysli uschopňuje je zachytiti s o u b o r toho, co prostřednost nucena jest rozebírati a prohlížeti toliko v detailu; pořádati své dojmy, vzpomínky a předtuchy v jednu souladnou a úplnou představu, a rychlým popatřením na účinky obsáhnouti a pochopiti jejich příčiny, jejich plodivou ideu. Vědomá myšlenka lidí takých jest nevědomou a potud nečlánkovanou myšlenkou celého národa, jejíž vývoj vyžadovati bude národů příštích;

jejich řeč pak historickou formulí anebo postřehem budoucnosti. Oni netvoří — jedině Bůh tvoří — ale vzhlížejí a rozeznávají hvězdy, kde náš mdlejší zrak znamená toliko nejasnou záři Dráhy mléčné. Slova jejich bývají vrstevníkům začasté nesrozumitelná; jejich Myšlenka zdá se časem mizeti, zatopená vlnami přítomnosti; ale Bůh střeží chod její v hlubině, až zas vynoří se opět v novém lesku, potomstvu prospěchem plodná.

Začínáme právě poznávati toto: v dobách minulých spatřovali jsme v historii literatury toliko dějiny jednotlivců — rostlin, vypučelých z půdy, která je živila — považovali jsme genia za něco tajemného a nepochopitelného, nemajícího žádného nezbytného spojení s poměry jej obkličujícími, žádného *raison d'être* — *prolem sine matre creatum* — žádného určitého poslání neb záměru prospěšného generacím následujícím. S úžasem a nedůvěrou vídali lidé vystávati mezi sebou někoho, kdo nebyl jako oni, nýbrž zdál se hrozivě tyčiti se nad nimi; a podle svých vlastních náklonností, jak byli dobří nebo zlí, slabí či silní, buďto se v pravdě skláněli před ním v otrocké úctě, anebo metali na něho klatbu a pohanu barbarů.

Za dnů nám bližších počalo člověčenstvo studovati genia, nepřestávajíc však pozorovati jej jako zjev osamocený a odlišný od prostředí, krajiny nebo doby, ve které se objevil. Místo aby se snažili zachytiti život genia v jeho celistvosti, přiložili nůž anatomu ku zevnější formě, mrtvole. Co jim prospívá idea genia mrtvého? ať bylo ideou tou cokoli, nebylo-li to již minulé? nezemřelo-li to s ním? Když prohlédli

jeho představu a prohlásili ji za krásný sen, řečeno bylo vše: zvyklí pohlížeti na ni jako na věc, náležející sféře od jejich naprosto odlišné, lidé ani si nepomyšlili, že by idea geniova mohla kdy obrácena býti vlastní jejich prací v mohutný čin. Co nazývali posudkem bylo ve skutečnosti podrobným pedantickým rozborem, kterémuž obětovali formu či obal oné idee: nevděčný, neplodný, sisyfovský to úkol, kterýž bylo pokadě započítati na novo, kdykoli nové vtělení se genia, povstávajíc na důkaz, že zákony všeliké formy sluší hledati v ideji či duchu, a že každá nová idea má své zákony vlastní — zvrátilo výsledky jejich prací dřívějších.

Nicméně postupovali jsme přece a když jsme tak ubírali se svojí stezkou pokroku a procházeli končinou, o níž jsme věřili, že nebyla nikdy jevištěm lidské práce, přiházelo se, že jsme přišli na hluboce vyznačené stopy cestovatelů, kteří tu byli před námi, i seznávali jsme, že stopy ty zanechali ti obdivuhodní mužové, jimž jsme se, pravda, podívovali, ale o nichž měli jsme za to, že žili daleko od cesty naší, a viděli v nich pouze zjevy jednodenní, které zmizely nám na zejtří na stezce Nekonečna.

Od té chvíle změnil se náš způsob studování děl genia; povstala pravá kritika. Nyní se ani slepě geniovi neklaníme, ani ho neurážíme; snažíme se porozuměti mu a učíme se jej milovati. Ve formách, které na se běře, spatřujeme podružné a pomíjivé zjevy; toliko idea jest nám posvátna, neboť ona jediná přijala křest nesmrtelného života, a my usilujeme nazvednouti závoj, kterým idea jest zastřena. Ona v pravdě patří nám, tak jako odhalitelé její jsou z nás

Velduchové jsou přece bratry našimi, ač těší se jedině výsadě, kterou uznati můžeme bez sebeponížení, neboť ona není darem lidským, nýbrž Božím. Jednoho dne setkáme se s nimi opět; jednoho dne uskutečníme činem onu pravdu, jejímžto byli dopuštěným předznakem na nebi duševním, a kterou poslušně chápeme v poměru k opravdovosti svojí snahy do budoucnosti.

Veliké lidi, jako veliké výjevy přírodní pozorovati nutno s výšiny. Dříve bývaly nám viditelné toliko věžovitě vrcholy jejich velikosti, a jako u nejvyšších temen Alpských, hledí-li se na ně bezprostředně zdola, — zkrušovala a skličovala osamocená velikost jejich ducha našeho; ale nyní, kdy sami dospěli jsme výše mnohem bližší úrovni jejich, zrak náš objímá vrcholy mezilehlé a chápe jednotu řetězu. Snaží se ji alespoň zachytiti, a již to jest mnoho.

Myšlénka, jež plála v duši Dantově, je táž, která kvasí v útrobě vlastní doby naší. Každý instinkt v nás směřuje ku pravdě této. To je příčinou, že shromažďujeme se s novou opravdovostí kolem obrazu jeho, jakobychom složiti chtěli svoji kolísavou víru pod záštitu širých perutí jeho genia.

Nepravím, že individualní vyznání každého ze spisovatelů, jež jsem jmenoval, totožné jest s míněním, jaké hájil Dante; pravím však, že obecná idea, jež dala vznik jejich pracem, a k jejímž uskutečnění snaží se zavést jistou soustavu věr, jest ona idea, již Dante před pěti věky zasvětil všechny síly své duše i genia.

Ať katolíci, Guelfové nebo Ghibellini, tito životopisci a vykladači, ač spoutáni formulami minulosti a

sami neschopni předznačiti nebo pochopiti novou víru, kterou časové k dozrání přivádějí, nicméně svými pracemi a tužbami prozrazují předtuchu nadcházející obnovy, touhu po mravní jednotě, založené na jakési veliké, souladné, organické, plnomocné ideí; pocit hluboké potřeby jakési obsažné, náboženské, politické a umělecké jednoty ku posílení a rozmnožení oněch sil rozumu a vůle, které rozplýtvávají se nyní sledováním zájmů hmotných; neurčitou snahu po ideálu, nyní stajeném pod materialismem soukromých cílů a povrchní, zákupnou a zkaženou literaturou, která po půl století nás zaplavovala. Dante jest jim tím, čím je nám, jedním z nejčistších ctitelů ideálu, jaké člověčenstvo poznalo, a jedním z nejvzácnějších duchů jak pro vrozenou sílu tak pro všeobecnost pojetí, jací k dobru našemu existovali ode dnů Karla Velikého až po Napoleona. To jest příčinou, proč oni píší s opravdovostí, a proč my jim nasloucháme vždycky s trpělivostí, někdy se zálibou. Tajemství Dantovo jest tajemstvím vlastní naší doby, a v tom jsme s nimi za jedno.

Odhalili tito spisovatelé toto tajemství? Zachytili každou tvářnost oné duše, tak hluboce milující, ale přísné, tak otevřené každému hnutí,¹⁾ ale tak neustále smutné; oné duše, jež odrážela v sobě střídavě nebe, zemi a peklo, věci konečné i nekonečné? Nikoli: zdá se, že každý z nich měl jenom zlomkovitý a neúplný

1)

Io che per mia natura
transmutabile sou per tutte guise.
(Já pak, od přírody
jenž podléhám hned každé změně času!)

(Ráj V.; překl. J. Vrchlického.)

o něm názor. Jeden učinil jej Guelfem, jiný Ghibelinem; skoro všickni z nich snažili se dolíčiti jej pravověrným katolíkem.

A Dante nebyl ani katolíkem, Guelfem, ani Ghibelinem; byl křesťan a Vlach.

Všickni z těchto spisovatelů zachytili některé obrysy jeho mysli; všickni pracovali o některých doplňcích mateřské Ideje, která ji vedla; všickni studovali s větší či menší nestranností věk, ve kterém žil, lidi a věci, které žily a hýbaly se kol něho, jeho *Opere Minori*, až potud zanedbávaná; a tímto způsobem otevřeli jedinou cestu, kterouž možno rozumově posouditi individualitu i Básníka i Člověka, tak dlouho zneuctívaného a komoleného bídnými stranníky mrtvé litery.

Pro padesáte let zabývali se učencové italští spisováním pojednání o »*Papeži*« — trhající se vzájemně na kusy pro dvě odchylná čtení¹⁾ — obě stejně nesmyslná — pro větší neb menší harmonii v tom či onom verši, kdežto ocean harmonie valí své obrovité vlny skrze celou tu báseň. Nyní však pevninský romantism odsoudil toto plémě slabikovačů k mlčení, a kež prach doléhá lehčeji na hroby jejich, nežli na jejich knihy.

Naši přítomní spisovatelé zabývají se méně stínem

¹⁾ Na příklad o *accuja* florentinských vydání z roku 1481. a *attuja* vydání jiných (Očistec, k. 33., v. 48.) *Accuja* a *attuja* neznamenají nic, ani ve vlastině, ani v angličtině nebo kterémkoli stávajícím jazyku. Jsou to patrně dva omyly opisovačů. *Abbuja* (zatemňuje) jest nepochybně slovo, jež Dante napsal, a přec ni jeden z tisíce a jednoho vykladače nedosadil je na místo svého barbarismu. Foscoloovo vydání (Rolandi, v Londýně 1842—3.) jediné podává správné čtení.

nežli podstatou; studují více celek nežli části; spíše ideu nežli formu, kterou jest oděna. Místo aby připojili ještě jeden komentář k tisíci již stávajícím, snaží se podati nám život básníka. Jen ještě několik takových pokusů, a tato velkolepá postava doby křesťanské, která se vznášela nejasně nad kolébkou naší, bude nám odhalena zúplna, osvětlená čistší září, aby přijala svou daň, ne jenom obdivu našeho — ten vynucoval si Dante již po pět století — ale naší lásky, lásky, po níž duše jeho žíznila — které nikdo mu nepřinášel za živobytí jeho, a kteráž i nyní z nedostatku lepší znalosti jest pouze láskou instinktivní, takořka jen z pola propůjčovanou.

Ubohý Dante! více mu ublížil obdiv pedantů nežli nenávisť jeho současníků, obdiv, který přezíral myšlénku, ulpívaje na velkoleposti jejího obalu; který se klaněl ohni, ale zanedbával oltář; který zapomněl Myslitele a vzpomínal pouze Básníka. Co jest však Poesie nežli schopnost zobrazování, zasvěcená službám jakés veliké idee?

Právě jako u Milтона uvrhla vznešenost veliké básně menší práce do stínu. Velikolepost kupole způsobila, že nižší část budoby byla pomíjena. Byvše povrchně všimány vrstevníky Dantovými,¹⁾ nedoznaly práce

¹⁾ Zapomínajícími, že Dante ve své *Hostině* (Convito), psané za posledních let jeho života, úplně utvrzuje svůj *Nový život* (*Vita Nuova*). »Se nella presente opera la quale è Convito nominato, più virilmente si trattasse che nella Vita Nuova, non intendo pero a quella in parte alcuna derogare, ma maggiormente giovare per questa a quella.« (Pojednává-li dílo přítomné, jež pojmenováno jest *Hostina*, o předmětu závažnějším než *Nový život*, přec nemíním tomutu nikterak ubrati, ale spíše mu tímto prospěti.)

Boccaccio tvrdí ve svém *Životě Dantově*, že Dante se

ty příznivějšího přijetí, ani když je tisk uvedl v širší oběh. Věk Vlastenců byl dohasl, věk Myslitelů¹⁾ potud ne nadešel. Vysoko nad přívalem pedantické, jezuitské, akademické literatury, jež zaplavovala Itálii, tyčila se Božská Komédie, tradicionelně obdivovaná — překonávalť všemocný věčný duch poesie, v ní tkvící, všelikou lidskou překážku — ale práce drobnější byly zátopou tou takořka pohřbeny. Nová jich vydání byla velmi řídká, a mimo to — následkem obyčeje, že otrocky přidržováno se jednoho opisu rukopisu, aniž by se srovnával s jinými — byla chybami tak zohyzděna, že na příklad *Hostina* až do prací Montiho a jiných zůstala bez mála nesrozumitelnou. K tomu připojiti možno barbarskou zlatinělost některých a únavnou scholastickou formu všech.

Kromě toho místo co by studovali takové drobnější práce, o kterých nezvratně dokázáno, že náležejí Dantovi, zabývali se lidé věrohodností jakéhosi nepravého kodexu, anebo Bůh ví čeho, připisující

hanbil za první své dílo, a jiní mluví zběžně o oněch oddělených kusech, jež dává si Dante ve veliké básni s takou líbezností a láskou zpívati Cassellou, přítelem mládí svého.

¹⁾ První vydání *Hostiny* jest Buonacorsiovo ve Florenci z r. 1490. Titánská představa vlašská, jako byla Dantova, nemohla za časů těch býti — nechci říci pocíťována, ale ani ne předvídána. Italská vzdělanost, která místo aby šířila vzdělání po světě, zůstávala soustředěna jako krev života v srdci svém, Florencii — cítila již blížit se příchod nepřítivného osudu. *La Monarchia*, ač dvakráte přeložena Jakubem del Rossa a r. 1467. Marsiliem Ficinem, byla první vydána v Basileji Giov. Opporinem r. 1559., devět a dvacet let po tom, kdy poslední paprsek italské svobody udušen byl Karlem V. a Klimentem VII. Kniha *De Vulgari Eloquio* vyšla ve Vicenze r. 1592. ve formě překladu; latinský pak text r. 1577. v Paříži.

mu práce jiné, zřejmě podvržené, které nicméně bývají jeho životopisci uváděny i za dnů našich. Nemluvíme tu o *Disputationes de Aqua et Terra* — o pojednání O přirozenosti ryb — o Životě a divech svatého Torella a jiné veteši, kterou mu připisoval Otec Negri, Otec Soldani, Valvassori a jim podobní — ty byly brzo odmítnuty jakožto podvody — mluvím o padělcích, které nabyly víry mezi učenci, které přijaty byly, člověk nedovede pochopiti jak, spisovateli jmenovanými na počátku tohoto článku, a které vedou k falešnému oceňování života a názorů Dantových; o výmyslech Maria Filelfa, nestydatého dryáčnicka a výtělkáře, jaký jen kdy býval; narážím na *Credo*, na *Magnificat*, na *Sedm kajících žalů* a jiné náboženské básně, jež naléztí lze takorůžka ve všech vydáních básní Dantových — na celý pluk skládání, znělek a jiných věcí, náležejících Dantovi z Majana, jeho vrstevníku, jinému to Dantovi, obskurnímu poetovi patnáctého století; snad i oběma synům samého Danta — ale žádným způsobem ne jemu — a přece vřaděných mezi *Básně jednoho Danta*.¹⁾

¹⁾ Z básní Dantovi přisouzených Benátským vydavatelem z r. 1518. a skoro všemi po něm, musíme odmítnouti kanzonu »Perchè nel tempo«, »Dacchè ti piace, Amore, ch'io ritorni«, »L'uom che conosce è degno ch'aggia ardire«, »L'alta speranza che mi reca amore«, »Oimè lasso quelle treccie bionde — Non spero che giammai per mia salute«, »Io non pensava che lo cor giammai«, »Giovane donna deuto al cuor mi siede«, »L'alta virtù che si ritrasse al cielo«. Z těchto některé skládal Cino. Sonnety »Dagli occhi belli di questa mia dama«, »Un di si venne a noi melancolia«, »Messer Brunetto«, atd., pak »Quel che voi siete amico, vostro manto«, »Non conoscendo, amico, il vostro nome«, Tu che stanzi lo colle

Přidáme-li ku všem těmto zdrojům omylu opovážlivé lži, uvedené v Životě Dantově Filelfem a jinými — anekdoty vymyšlené Franco Sacchettim a jinými novelisty, a přijaté za historické skutečnosti — obžaloby podstrčené proti Dantovi od papeženských a jezuitských spisovatelů — libovolná tvrzení o jeho cestách a jeho přátelstvech, vyšlá z otrocké třídy spisovatelů, pracujících ve službách některých patricijských rodin, kterýmž pak hledí všemožným způsobem pochlebovati: — snadno tu pochopíme, proč po všech těchto pracích pořád ještě zbývá napsati život Danta, a že pravou jeho podobu stěží lze postřehnouti skrze mraky a temnotu, kterou věky na ni nahromadily.

Muž, zde v Anglii dobře známý, jehož jméno, soujmenné s literární nezávislostí a neprodajnou politickou poctivostí, ctí veškerá mládež italská, ač málo zmiňují se o něm tamější autorové — Ugo Foscolo — učinil mnoho ku rozptýlení těchto mračen bludu. Vážný a poněkud útočný letorou, ducha přísným studiem živeného a síleného, málo způsobilý ku kla-

ombroso e fresco«, »Io ho tutte le cose ch'io non voglio«, »Lode di Dio, e della madre pura«, »Quando veggio Bechina corrucrata«, »O madre di Virtute, luce eterna«, a ještě alespoň dvacet jiných rovněž by měly býti zavrženy; také čtvero veršů »L'amor che mosse già l'eterno Padre«, a epigram »O tu che sprezzi la nona figura«. Mezi stem a padesáti skladeb, přičítaných Dantovi, jest jenom asi sedmdesáte, které skutečně jsou jeho. Dionisi učinil mnoho ku vymýtní ostatních. M. Fraticelli, vydavatel a ilustrator nejlepšího vydání *Drobnějších prací* učinil ještě více: kritika jeho je skoro vždycky spravedlivá a učená. Lituji však, že vydání jeho z jakési nevysvětlitelné obavy podržuje všechny básně, ať pravé či nic. Mnozí nepřetou si poznánek, tvořících samostatnou část díla, a setrvají ve starých omylech. —

dení nových základů, ale obdařen mohutnými schopnostmi bořivými, účinně vyvrátil (vyjma pro ty, kdo slepě se sklánějí před navyklostmi) celou budovu omylů, jež tarasily cestu ke studiu Danta. V různých spisech svých, obzvláště ve svém »Discorso sul Testo«¹⁾ (Rozhovor o textu) atd. upravil půdu lepšímu pochopení Komédie i básníka. Vyvrátil dějinné anachronismy, tvrzení, přijímaná z důvěry v nějakou akademii anebo odborníka — soustavy diktované ješitností některého města nebo domu patricijského. Podrobil autoritu zkumadlu rozumového vyšetřování; vyhnal nekneže z předsíně chrámové — a zde stanul. Byl příliš nadchlý materialismem nebo skepticismem své doby, než aby se učinil knězem boha; zůstane však příkazem každému, kdo po něm rozhodne se popsat život Dantův, aby důkladně prostudoval práce Foscolovy a přidržel se pravidel úsudku, která on prohlásil.

MM. Ozanam, Balbo a D'Artaud setrvávají posud ve starých omylech, kdykoli se jim hodí tak učiniti. M. Ozanam vidí Beatrici umíratí »dans tout l'éclat de la virginité« (v celém lesku panenství), vzdor slovům *Bici filiae suae, et uxori D. Simonis de Bardis*, v závěti otcově. Prohlašuje, že Dante rozuměl řecky, vůči svědectví Danta samotného, mluvícího ve své Hostině o překladech Aristotela, — a to na základě sonnetu »*Tu che stanzi lo colle ombroso e fresco*«, který zřejmě není od Danta, a který on mu přičítá vlivem

¹⁾ Tento »Rozhovor«, uveřejněný Pickeringem roku 1825., měl tvořiti první svazek jednoho vydání Komédie, jež bylo smrtí Foscolovou zastaveno. Vydání to uveřejnil nedávno Rolandi, Berners Street 20., jenž zakoupil rukopisy od Pickeringa.

Pella a jeho pomocníků bez nejmenšího pravděpodobného důvodu na prospěch takto přiznaného otcovství. Za chyby, které se mu jakožto katolíku zdají hyzdití život básníkův, utěšuje se prohlášením, že týž projevil známky lítosti, zůstaviv velkolepou Hymnu k Panně a vyžádav si, aby na marách oděn byl rouchem řádu sv. Františka. Avšak sonnet »O Madre di Virtute, luce eterna,« na nějž M. Ozanam naráží, ač jej Corbinelli připisuje Dantovi, nicméně náleží Monte Andreovi nebo jinému obskurnímu básníkovi; a pokud se týče církevního roucha, v němž prý jej Františkánští otcové podle Taraboschia zahalili, toť jedna z oněch povídaček, které by se za našich dnů každý prostředně sečtělý člověk styděl citovati. Dante byl manželem i otcem a zůstavil napsáno ve své Hostině, že není to roucho sv. Benedikta, sv. Augustina, sv. Františka nebo sv. Dominika, co tvoří život náboženský, a že Bůh žádá si toliko náboženství srdce.¹⁾ Způsobem M. Ozanamovi podobným podává M. Balbo samolibě anekdotu o rouchu mnišském; on věří ve pravost básní le rime sacre i všech těch prosaických hanebných veršů, jimiž Quadrio, Rigoli, Crescimbeni, Frotta, a jiní jim podobní libovolně obtížili památku Dantovu. Ujišťuje, že jasně rozeznává styl, veršování a rozpomínky básníkovy. Přisahá na všecky anekdoty, které se Frankovi Sacchetimu a Cinziovi Giraldimu zalíbilo do svých povídek zavléci. Věří ve čtvero vy-

¹⁾ »Che non torna a religione pur quelli che a San Benedetto, a Sant'Agostino e a San Francesco, e a San Dominico, si fa d'abito e di vita simile, ma eziandio a buona e vera religione, si può tornare, in matrimonio stando; chè Iddio non volle religioso di noi, se non il cuore.« — Convito.

slanectví, ve příběh o Guelfech a Ghibellinech, ve všecko, co se Mariu Filelfovi zlíbilo připsati na účet Dantův, zapomínaje, že citátů, které tentýž Filelfo nestydatě činí z prosaických prací Dantových, nikdo jiný najíti v nich nedovede. Ale nade všecky jiné mohutnou silou slepé víry vyniká M. le Chevalier Artaud de Montor, »membre de l'Académie des Inscriptions et Belles Lettres, akademie Cruscovské, akademie Göttingenské« a desíti jiných, jejichžto jména ještě tu a tam ve svých poznámkách uvádí. Opíraje se o Filelfa, recituje začátek jakéhos listu: »Svatost blahoslavenství tvého nemůže mysliti na nic poskvrněného, kteráž Krista na zemi zastupujíc jest sídlem veškerého milosrdenství, příkladem pravdivé zbožnosti« atd., psaného — jak prohlašuje — Dantem, a komu? — témuž Bonifacovi VIII., na nějž si perně v básni své neméně než devětkrát vyjíždí. V zápalu své horlivosti jakožto francouzský katolík a royalista sváděn jest i k víře, že netoliko Brunetto Latini, ale Dante sám pomáhal sestavovati bullu, kterouž Bonifác Ludvíka IX. za svatého vyhlásil. Žasne nad prvním sonnetem Dantovým, »A ci ascun alma presa e gentil core«, složeným, jak nás ujišťuje, v devíti letech věku básníkova,¹⁾ ačkoli by se byl mohl přesvědčiti, čta Nový život trochu pozorněji, že Dante napsal jej v osmnácti letech. Velkodušně přičítá Dantovi (na str. 485.) čtvero veršů, »L'amor che mosse già l'eterno Padre«, napsaných pro obraz ve veliké radní síni v Benátkách, namalovaný Guarientem čtyři a čtyřicet let po smrti Dantově. Cituje na bůh zdař, bez soud-

¹⁾ Autor Literárních zvláštností (Curiosities of Literature) upadl v týž omyl, svazek VI.

nosti i stínu kritické obratnosti jak z autorů důvěry zasluhujících, tak chatrných kompilátorů — Filelfa a Tiraboschia, Muratoria a Fra Giacomina da Serravalle — vše jest mu jedno.

Již po mnoho let neviděl jsem knihu (635 stran!) tak naprosto prázdnu učností a tak plnou akademického bombastu, omylů rozšířených, pomatených a zaobalených. A přec byla kniha tato vykřičena ve Francii za důležitý a hluboce učený plod, a byla, myslím, poctěna i překladem do vlastiny.

Všeho toho byl bych si tuze nepovšimnul, kdyby se omyly tyto byly týkaly pouhých bezvýznamných skutečností a nesměřovaly ku porušení naší představy o Člověku, o vnitřním životě, duši a víře Dantově. Zdál by se snad neobyčejnějším, ale nikoli větším, kdyby byl složil sonnet v devíti letech věku; a nebyl by býval o nic méně mohutným jako básník, i kdyby byl ve slabé chvíli napsal některé z těch ubohých veršů, které mu nevědomí kompilatoři připočetli. Avšak omyly mnou citované zasáhají povahu muže. V důsledku Guelfských předsudků většina těchto spisovatelů předveden nám muž ten jako neúplný, nedůsledný, slabý, nestálý a popudlivý; spíše objektivní než subjektivní; povolující okolnostem místo ovládající a vytvořující je, a naprosto prázdny oné mocné jednoty, jež jest osobitým znakem nejvyššího Genia a obzvlášť Danta. Úcta, někdy neuvažující, kterou tito spisovatelé básníkovi osvědčují, podivně kontrastuje s jistým tonem špatně utajené soustrasti a omluvy pro omyly člověka, což jest násilím jak na historii, tak na mravní pravdě. Chtějí nám tonem otecké shovívavosti vykládati, kterak Dante byl nejprve Guelfem a pak Ghibel-

linem, kterak puzen byl protivnými směry vlivem prudkých a bouřných vášní, zuřivostí strany a slabostí, od lidské přirozenosti neodlučitelnou. Citují z Boccaccia, u něhož časem novelista ovládá historika, anekdotu o Dantovi, házejícím kameny po některých odpůrcích Ghibellinů. Všickni z nich, od spisovatele v *Edinburgh Review* ¹⁾ až po Cesara Balboa, ²⁾ popisují jej jako cholerického, drsného, svéhlavého a marnivého.

Taková všeobecná tvrzení, se lživými anekdotami na život jeho vštípenými, předvádějící jej jako měnicího své politické názory i chování bez dostatečného důvodu, směřují ku zničení jednoty této mocné osobnosti, jež stojí před námi jako typ celého národa, slavná a důstojná jako onoho národa strasti — a četnou třídu lidí, jichžto studium Danta nikdy nedospělo za *Peklo*, nakloňují k tomu, aby přijímali obžalobu šeré zuřivosti a zášti, kterou v posledních šesti letech jistý spisovatel, zřejmě chorého ducha, ³⁾ častěji pozvedal proti muži, jehož duše tak byla plna života, že kladl mravnost nad veškerou vědu; který prohlášoval, že filosofie a krása spočívají v souladu cností; který vykládal, že genius sám není s to dosíci jistých výšin vědomosti, leč za přispění lásky; ⁴⁾ a který v *Hostině* definuje filosofii, jakožto »un amoroso uso di sapienza« (láskyplné použití vědomosti).

¹⁾ V každém řádku Božské Komédie »postřeháme drsnotu, kterou způsobuje Pýcha, zápolící se Vznešeností«. — *Edinburgh Review*, čís. 84.

²⁾ Stal se z pýchy a hněvu Ghibellinem. Velikým hříchem Dantovým byl hněv. — Svaz. II. kap. 1.

³⁾ W. S. Landor.

⁴⁾ Ráj, VII.

Díky bohu, všechny tyto obžaloby jsou křivé. V Dantovi můžeme uctívati genia beze strachu a nedůvěry. Život Dantův posud zbývá vypsati; spisovatelé naší doby připravili pouze cestu životopisci, který pořad ještě má přijíti.

Holá fakta života Dantova, o nichž se tu nemohu rozepisovati, nepotřebují příštímu životopisci zabíratí příliš mnoho času. Mnohá fakta, četná data, která bývala předmětem mnohostranných rozprav, zůstanou, obávám se, povždy nejistými; a takými, ať cokoli praví Bevenuti d' Imola, zůstanou i místa, kde prvně studoval, jeho učitelé — mezi nimiž jistým jest jenom Brunetto Latini — přátelé, kteréž miloval — vyjmeme-li Guido Cavalcantia, Giotta, Casellu, hudebníka; Karla Martela, krále uherského; Foresea, bratra Corsa Donatiho; sestru jeho Piccardu a snad jednoho nebo dva jiné, jež sám jmenuje v básni své. Bez obtíží dají se stanoviti data i místa jeho poutí po Italii, od jeho vyhnanství roku 1302 až do smrti jeho r. 1321, kteráž učení spisovatelé dovedli zamotati ještě více pomocí náhodných domněnek.

Ale život, pravý život Dantův, nespočívá v řadě materialních událostí jeho existence. Život Dantův záleží v útrapách a tužbách jeho duše, v jejích vládnoucích popudech, v nepřetržitém rozvoji idee, jež byla zároveň jeho vůdcem, nadšením i útěchou, v jeho *víře* jako *člověka* a jako *Vlacha*.

Také nedá se odhaliti dotazováním se životopisců a vykladačů Dantových, ani prohrabáváním archivů klášterních a sledováním určitých stop jeho cest po Italii podle M. Ampèrea. To se státi musí jak možno hlubokým a opravdovým proniknutím ve prostředí,

v živel, ve kterém Dante žil; a pak studiem jeho děl, obzvláště prací drobnějších, které byly jím patrně určeny za předpravu k Básni samé, koruně budovy. A v této poslední, čtena-li v duchu úcty, rozjímání a lásky, nalezne spisovatel všecko, co si může přát.

I jako člověk, i jako básník stojí Dante v popředí moderních časů; anebo správněji řečeno, v popředí všech časů (neboť není podobných jemu mezi starými); on jest v čele oné řady velikánů, která čítajíc v šíky svoje Michala Angela uzavřena byla za našich dnů Byronem; kdežto jiná rovnoběžná řada, započatá (Aischyla vyjímaje) Řeky a čítající v šíky své Shakespeara, zakončena byla Goethem.

Lidé mohutného subjektivního plemene, kteří tvoří první kategorii, vtiskují ráz své vlastní osobnosti — jako vítězové — i světu skutečnému i světu, jež sami vytvářejí, a čerpají život, který projevují ve svých dílech, buď ze života ve vlastním nitru aneb z onoho života budoucnosti, jež prorocky předvídají.

Velikáni druhé kategorie odrážejí obrazy zevnějšího světa, jako to činí klidné jezero, a takorčka stírají svoji vlastní individualitu, aby duše své postupně stožňili s každým ze předmětů, které tíhnou přes hladinu. Obě kategorie stejně jsou mohutné: tato obzvláště vyvolává náš obdiv, prvější pak obzvláště probouzí naši náklonnost. V obou pořadích veliké zápasy potřebí jest přestáti a velikých vítězství dobyto; kdežto však první ztýráni a zjizvení ranami, nesou hluboké a patrné stopy boje, u druhých není tomu tak. Skoro bychom se mohli domnívati, že prvější byli bohové, kteří sestoupili zápolit a trpět zároveň s námi, druží

pak že byli lidé, kteří vznesli se nad nás, aby pozorovali a s bohy se těšili.

Ve všech pracích Dantových odhaluje se nám život zápasu a utrpení, který vedl, a my sledujeme kroky jeho se srdci tlukoucími. On je jedním z těch nemnohých, o kterých možno říci v duchu krásné katolické legendy, že zůstávají svůj obraz na svém rubáši.

Přesné vydání Dantových Drobnějších prací, jež uveřejnil Fraticelli, jest nejlepším životopisem jich autora, který znám. Idea, kterou Dante sledoval po celý svůj život, dochází svého filosofického vyjádření v Hostině, politického v Monarchii, literárního v pojednání De Vulgari Eloquio, politického a náboženského v Komedii.¹⁾

Nový život²⁾ jest věc pro sebe. Je to vůně Dantova časného mládí; sen lásky, který Bůh udílí svým privilegovaným dítkám, aby naučil je nikdy nezoufat nad životem, aniž pochybovati nebo zapomínati nesmrtelnosti duše. Napsav jej nejspíše, když mu bylo osm a dvacet let, vypráví v něm příběh své lásky k Beatrici, jak prosou tak i veršem. Je to nenapodo-

¹⁾ Ke studiu těchto děl dlužno přidati prozkum sedmi dopisů Dantových, které se nám zachovaly. Dva z nich, onen ke knížatům a lidu Itálie a onen ke Guidonovi da Polenta (pochybný), byly pouze přeloženy v patnáctém století. Ostatní — k Cinovi z Pistoje, císaři Jindřichu VIII., italským kardinálům, florentinskému příteli a Canovi della Scala — jsou latinské P Choicesoraries Witte, který byl první, jenž vydal je v Padui r. 1827, ohlásil roku 1838 ve svém německém časopise objevení sedmi jiných dopisů Dantových v rukopise, r. 1622. Maxmilianem Bavorským Řehořovi XV. darovaném. Ale rukopis ten byl mu ukraden a zůstal od těch čas nepřístupným. Jiných dopisů Dantových citovaných jeho starými životopisci, nelze nyní nalézt.

²⁾ Přeložil Jaroslav Vrchlický (pozn. překl.).

bitelná knížečka, plná myšlének slastných, truchlých, čistých, mírných a něžných; láskyplná jako píseň holoubka, éterická jako vůně květin; péro, které v pozdějších letech stalo se jaksi mečem v ruce Dantových, kreslí zde obraz Beatrice i své vlastní lásky tak něžně, jak tužka samého Rafaela. Jsou v Novém Životě stránky v prose — na příklad ty, kde líčí smrt Beatricinu — daleko převyšující Boccaccia slohem i mluvou; a sonnety značně předstihující i nejoblíbenější znělky Petrarkovy. Neznám nikoho, krom Shelleye, kdo by je byl mohl přeložiti; a za našich dnů, myslím, že by úkol přeložiti Nový Život mohl býti svěřen toliko srdci a mysli ženy.

Hlučně bývalo disputováno ode dnů Canona Biscionih o skutečné existenci osoby Beatriciny. Kterak z mystického stylu díla a z některých dvojsmyslných výrazů, položených jako vstup k básni, mohli učení mužové — na vzdor nejpositivnějšímu dokladu o opaku — odhodlati se k pochybování o existenci »Bice« anebo ku připuštění dvou rozdílných bytostí, Beatrice básníkovy a Beatrice theologovy — ničíce takto onu postupnou souvislost, jež je zvláštním příznakem genia i lásky Dantovy: — to si nedovedu představit.

Je to právě tato snaha položit jakési pojítko mezi skutečné a ideální, mezi symbol a neviditelné, mezi zemi a nebe, kteráž mění lásku Dantovu v něco, co nemá obdoby mezi smrtelníky; v dílo očisty a idealisace, jež stojí tu ojedinelé, aby stanovilo poslání ženy a lásky zde dole. Ta, jež nadchla Danta na zemi, stává se jeho strážným andělem v nebi. Vůči mohutné lásce zažehnuté v srdci básníkově, sama smrt zmi-

zela. Máry, jak praví Jean Paul, jsou kolébkou nebes. Osušte oči svých, vy plačící; duším, které vás milovaly, a které vy jste milovali až k poslednímu okamžiku jejich pozemské existence, stanoveno jest v odměnu za lásku jejich i vaši bděti nad vámi, chrániti vás a pozvednouti vás o krok blíže k Bohu na stupnici vašich posloupných přeměn. Nikdy-li vás, v jakémsi slavnostním okamžiku, nenavštívil postřeh, myšlénka genia, nezvyklý a zářnější paprsek z Věčné Pravdy? Byl to snad dech bytosti, kterou jste nade vše, a která i vás nade vše milovala na zemi, jenžto přelétnul po vašem rozpáleném čele. Když s duší stonající klamem a podvodem zachvívali jste se pod ledovým dotekem Pochybnosti, nikdy-li jste nepocítili náhlý žár lásky a víry vyvstávati v srdci svém? Byl to snad polibek matky, kterou jste oplakávali za ztracenou, kdežto ona se usmívala vašemu omylu.

Láska Dantova byla jako předehrou těchto předtuch naší vlastní doby. Není to láska pohanská, radostná, nepovážlivá, smyslná láska Tibullova nebo Anacreonova; je to láska plná smutku, mučená vědomím i touhou po ideálu, jehož není s to dosáhnouti. Ve věku, kdy většina lidí sní pouze o naději a rozkoši, první Dantův sen lásky mluví o smrti, smrti Beatricině. Nikdy nepopisuje její krásy, leč by to byl její rusý vlas; a rčení o její tváři: *ove non puote alcun mirarla fiso*¹⁾ (»pročež nikdo nemůž zahledět se na ni upřeně«) kvapně připojuje. Také není to láska věku rytířského. Rytířství — následkem

¹⁾ Píseň *Io miro i biondi atd.*, podle níž, správně-li vzpomínám, kreslí Mrs. Jamesonová svoji podobiznu Beatrice ve svých *Milenkách Básníků*, jest více než pochybná.

instinktu rovnosti našemu lidu vrozeného, kterýž učinil jej nedůvěřivým k feudálnímu původu zřízení toho — nikdy nezapustilo v Itálii pevných kořenů. Také ji nelze přirovnávat k lásce Petrarkově — lásce, která často nabývá božské tvárnosti kouzlem svého vyjádření, je však naříkavá a neklidná, jako všeliká láska podstatně pozemská ve své snaze; plná vzruchu za života Lauřina a oplakávaná anebo přijatá jako jistý druh nevyhnutelné nehody při její smrti.¹⁾ Láska Dantova jest klidná, oddaná a pokorná; smrt nezvrací ji v lítost; ona ji posvěcuje. Daleko odchylná jsouc od lásky, jež v našem přechodním věku zasloužila si jméno *l'egoïsme à deux personnes*, této zárlivé a křečovitě vášně, z pola pýchy, z pola žízňné zábavy, jež zúžuje obor naší činnosti a působí, že zapomínáme svých povinností ku vlasti své i lidstvu — láska Dantova nevysouší náklonností ostatních, ona je pěstí a zúrodňuje všechny, posiluje pocit povinnosti a šíří srdce, aby objalo celou zemi. V Novém Životě praví Dante: »Jakmile se mi odněkud objevila, neměl jsem žádného nepřítele více; plamen lásky v mém nitru zažehnutý způsobil, že odpouštěl jsem všem, kdo mi kdy byli ublížili.«²⁾ Schopnost dalšího postupu na stezce čistoty a zdokonalení, Beatricí v něj vstípená, je stálým thematem jeho veršů.³⁾

¹⁾ Ženy, které máte atd.

²⁾ »Quando ella appariva da parte alcuna nullo nemico mi rimaneva, anzi mi giungea una fiamma di caritate la quale mi faceva perdonare a qualunque m'avesse offeso.«

³⁾ Kdo zrakem děl chce na ní prodlévatí, buď ctným se stane, neb mře zoufající.

(Překlad J. Vrchlického.)

S tou milostí Bůh k ní se sklonil vlídně, že, kdo s ní mluvil, nemůž' skončit bídně.

(Překlad J. Vrchlického.)

Láska Dantova jest láska, jakou Schiller předvedl ve svém *Donu Carlosovi*; taková, jakou budoucnost pozná. Když Beatrice — jejíž náklonnost k básníkovi odvozovati možno z výčitek, kterými se k němu obrací ve 31. zpěvu *Ráje*, vzatých spolu s kanzonou »E m' incresce di me,« atd.¹⁾ — se provdala, Dante se vážně roznemohl, a když pak za nedlouho zemřela, byl život jeho v nebezpečí. Stal se, praví Boccaccio, tvorem divokého a drsného vze zření. Avšak pocítil, že smrt Beatrice uložila mu nové a vážné povinnosti; že jest vázán usilovati o to, aby se jí učinil hodnějším. Umínil si milovati ji až do posledního dne své existence a propůjčiti jí nesmrtelnost na zemi.²⁾ a slib ten dodržel. Nezdá se, že spojení jeho s Gemmu Donatiovou bylo, jak jiní tvrdili, nešťastné;³⁾ ale klidné

¹⁾ »Mír dáme srdci, radost dáme vám!«
Tak mojim očím děly
ty oči krásné paní jedenkrátě.

(Překlad J. Vrchlického.)

Nepoměr jejich osudů byl snad důvodem, proč nedošlo k jich zasnožení.

²⁾ ... Měl jsem podivuhodné vidění, v kterém jsem viděl věci, jež vzbudily ve mně předsevzetí nemluvití více o této Požehnané, pokud bych nemohl důstojněji o ní pojednávatí. A dospěti k tomu, o to se snažím, co mohu, jak ona v pravdě to ví. A tak, bude-li se líbiti tomu, kterým všechny věci žijí, že budu žítí ještě několik let, tu doufám, že řeknu o ní, co se posud o žádné jiné neřeklo. (*Nový Život*.) (Překlad J. Vrchlického.)

³⁾ Řádky básně, jež často bývají citovány, »Pyšná žena více než co jiného mi škodí« (*Peklo XVI. 45*), neobsahují ničeho, co by ukazovalo i nejmenší narážku Dantovu na jeho choť. Druhý důkaz, který se pokoušejí odvozovati z jeho mlčení, nemá významu. Z pocitu něžnosti nezmiňuje se Dante nikdy ani o své ženě ani o dětech, které miloval a které k sobě volával, jakmile okolnosti připouštěly.

a chladné, i bylo spíše naplněním sociální povinnosti, nežli neodolatelným popudem srdce. Krátká slabost jeho náklonností ku Gentucce a Madonně Pietrové přešla jako mračna přes obzor duše jeho; nad nimi třpytilo se jasné nebe, ozařované nezmírājícím obrazem Beatriciným, tím sluncem jeho vnitřního života. Dal jméno její jedné ze svých dcer, kterou Boccaccio později spatřil jako řeholnici v Ravenně. Památka Beatricina byla jeho inspirací, nejenom v těch velkolepých stránkách, které jí ku konci svého života ve veliké básni zasvětil, nýbrž v oné úctě k ženě, jež proniká ji od počátku ke konci. V jeho lásce ku každému útvaru Krásky, v jeho neustálé touze po vnitřní čistotě byla Beatrice musou jeho rozumu, andělem jeho duše, těšivým duchem, podpírājícím jej ve vyhnanství a v chudobě, na bezútěšných poutích bouřemi nejvyšší měrou bičované existence, jakou známe.

A ještě jedna myšlénka jej podpírala — *cíl*, k němuž řídil všecku energii, kterou v něm láska vzbudila, a na tomto obzvláště trvám, protože — zní to věru podivně — všickni, kdož s Dantem se zabývají, buď cíl ten zanedbávají, anebo špatně chápou. *Cíl* tento jest Cíl Národní — tatáž touha, která chví se instinktivně v srdcích pět a dvacítí millionů lidí mezi Alpami a mořem; a ona je tajemstvím nesmírného vlivu, jakým jméno Dantovo na Vlasy působí. Tato idea, a ona téměř nadlidská stálost, s jakou k jejímu vítězství pracoval, činí Danta nejdokonalejším vtělením života jeho Národa; a přes to vše právě u věci této idee je

V celé básni je pouze jediná rozpomínka na jeho domácí náklonnosti; je to: »Ta buď požehnána, jež tebe počala«, (P e k l o VIII.), která dovolává se jeho matky.

to, kde jeho biografové ukazují největší nejistotu. Tak Balbo, který na jedné stránce nazývá Danta nejitalštějším z Italianů, a na následující, kde se to snaží dokázati, váhá a ztrácí se v nerozhodnosti; pak zaveden svými guelfskými tendencemi, píše (ve 2. svaz.), že »Dante opustil stranu praotců svých, stranu lidu a italské nezávislosti k vůli straně cizopanské«, a uvádí pro něho Bůh ví jaké polehčující okolnosti! M. Artaud odhodlaně roztíná lidskou jednotu ve dvě, přijímá, že poesie a politika musejí sledovati stezky různé, a uzavírá po akademicku: »Non, Homère de la peninsule Ausonienne, retourne à la Poesie, abjure la politique, science dans laquelle tu te montrais variable, indécis, non par vileté, mais par colére.« (Nikoli, Homère poloostrova Ausonského, vrať se k Poesii, zřekni se politiky, vědy, v níž jsi se ukazoval měnivým, nerozhodným, nikoli špatností, ale hněvem.)

M. Lenormant jde tak daleko (odpusť Bůh mu, já nemohu), že vytýká mu i slavný dopis, ve kterém odmítnul amnestii, nabízenou za nečestných podmínek.¹⁾

¹⁾ Podávám dopis ten zúplna, ač dobře je znám, neboť se mi zdá, že za našich dnů, kde smrtelnou naší chorobou jest nedostatek mravní odvahy, prospěšno jest Vlasy jej zopakovati: »Z listu vašeho, jenž přijat byl i s povinnou úctou i láskou, srdečně, s vděčnou myslí a bedlivou pozorností jsem vyrozuměl, jak na péči Váš jest mé do vlasti se navracení: zajisté tím pevněji jsi si mě zavázal, čím řídčeji toho se vyhnancům dostalo, aby přátele našli. K tomu však, co v něm označeno bylo, odpovídám a snažně žádám, aby (i když ne tak daleko, jak snad malomyslnost některých by vyžadovala) při zkoumání rady vaší soud o ní byl vytříben. Ejhle tedy,

Jiní ignorují národní víru Dantovu, jakoby to byla věc sprostší jeho koncepcí básnických. Tací spisovatelé neviděli by nijaké poesie v Mojžíšovi, vystupujícím na vrch Sinai prostřed bouře, aby přinesl zákony lidu svému.

Tato představa velikosti Národa jeho ozařuje každou stránku Dantovu; je to panující myšlénka jeho genia. Žádný člověk nemiloval svoji vlast povznešenější a horoucnější láskou; žádný neměl pro ni v zásobě nadšenějších a slavnějších vidin osudů

co označeno jest v listě vašeho i mého vnuka i jiných velmi mnohých přátel skrze nařízení, jež nedávno ve Florencii bylo vydáno o osvobození (amnestii) vypovězenců, že kdybych zaplatiti chtěl jisté množství peněz a strpěti znak dobrovolného daru, mohl bych býti osvobozen a ihned se navrátiti. A v tom, otče, dvojí jest směšné a špatně napřed uvážené; pravím špatně napřed uvážené skrze ty, kteří takové věci vyjádřili, neboť váš list šetrněji i rozvážněji zakončený nic o věcech takových neobsahoval. Zdali toto povolání slavné jest, jímž Dantes Allighierius zpět volán jest do vlasti, když skoro po tři lustra (třiletí) vyhnanství snášel! Toho-li zasloužila bezúhonnost komukoli patrná! Toho-li zasloužila námaha a práce ustavičná ve studiu? Nechť daleko jest od pravého filosofie služebníka bláhová pozemského srdce poníženost, aby na způsob nějakého polovědomce a jiných hanebníků jako by spoutaný strpěl, by sám se nabízel. Daleko budiž muže spravedlnost hlásajícího, aby, když bezpráví strpěl, těm, kdo je páchají, jakoby dobře zasloužilým, peníze své platil. Toto není cesta návratu do vlasti, otče můj; bude-li však nalezena jiná od vás anebo potom od jiných, jež na újmu nebude jménu Dantovu a cti, přijmu ji krokem nikoli zdlouhavým. Nevstupuje-li se však po žádné takové (cestě) do Florencie, nikdy do Florencie nevstoupím. Proč ne? či nebudu zřítí všude obraz slunce a hvězd? Či nebudu moci pravdy nejsladší zkoumatí všude pod nebem, leč učiním-li se dříve neslavným ba i zhanobeným národu a obci Florentské? Vždyť ani chleba nebude se nedostávatí. (Psáno v r. 1316 florentinskému příteli.)

jejích. Ti, kdož vidí v něm Guelfa nebo Ghibellina, lezou v pravdě toliko kolem podstavce pomníku, kterýž on Italii vztyčiti hleděl. Nemohu se zde pouštěti v rozbírání otázky, týkající se možnosti Dantových představ o Italii: věc tu rozhodne budoucnost. Co ukázati se snažím, jest *cíl*, který měl na zřeteli, abych tak podal material, dle kterého mohou si vytvořiti úsudek ti, kdož na příště život jeho budou líčiti. Učiním to co možná rychle na podkladě Hostiny (Convito) a pojednání De Monarchia.

Nuže, takováto byla víra, jež ve třináctém století duši Dantovu živila a podpírala:

Bůh jest jeden. Vesmír jest myšlénkou Boží;¹⁾ vesmír je tudíž jeden, jakož i On jeden jest.²⁾ Všecky věci od Boha pocházejí, a všecky více méně sdílejí přirozenost božskou, podle účelu, pro který byly stvořeny. Veslují všecky k rozdílným přístavům na velikém oceanu existence,³⁾ ale všecky pohání tatáž

¹⁾ »Když celý vesmír nic jiného není nežli stopa jakás božské dobroty.« — *Monarchia*, I.

»Co mře, i co se nesmrtelné rodí,
jak odlesk idey té zřítí se chvěti,
již pouze z lásky nebeský Pán plodí.«
Ráj, XIII. 52. Př. J. Vrchlického.

²⁾ ... »Slyš, všecky věci, —
řád mají mezi sebou, forma to je,
vesmír podobným Bohu učinila.«
Ráj, I. 103. Překl. J. Vrchlického.

³⁾ *Hostina*, II. 2. — Taktěž:
»Tož plují v moři velkém bytí všeho,
po různých přístavech se shánějice,
kam každého z nich pohání pud jeho.

Ráj, I. 112. Překl. J. Vrchlického.

vůle. Jsouce květinami v zahradě Boží, všechny zasluhují naší lásky, podle stupně výtečnosti, jaký On každé z nich propůjčil.¹⁾ Z těchto pak *Člověk* jest nejpřednější. Jemu udělil Bůh mnohem více vlastní Svě přirozenosti, nežli kterékoli stvořené věci.²⁾ Ve spojitě stupnici Tvorstva onen člověk, jehož přirozenost je nejzvrhlejší, blíží se zvířeti; ten jehož přirozenost jest nejušlechtlejší, blíží se andělu.³⁾ Vše, co pochází z ruky Boží, směřuje ku zdokonalení, jehož jest schopno⁴⁾ a člověk mnohem opravdověji a mnohem silněji nežli všecko ostatní. Tenť je rozdíl mezi ním a ostatními tvory, že jeho zdokonalitelnost jest — jak Dante to zove »možná«, kteréhožto výrazu užívá místo »nevymezená«.⁵⁾ Pocházejíc

¹⁾ »A pro listy, sad jimiž skví se v zori věčného zahradníka, též jsem vznatý, dle dobra, které z něho jim se noří.« —

(*Ráj*, XXVI. 64. Překl. J. Vrchlického.)

²⁾ Odkudž duše lidská, kteráž jest nejvznešenější formou z těch, jež pod nebem jsou stvořeny, více přijímá z přirozenosti božské než kterákoli jiná. — *Hostina*, II. 2.

³⁾ A poněvadž v intelektuálním řádu všehomíra se vystupuje a sestupuje po stupních téměř souvislých od nejspodnější formy k nejvyšší a od nejvyšší k nejspodnější . . . a mezi andělskou přirozeností, kteráž jest něčím intelektuálním, a duší lidskou není stupně žádného, nýbrž souvisí takřka jeden s druhým . . . a mezi duší lidskou a nejdokonalejší duší němé tváře (zvířat) není ještě nějakého středu: a jakož vidáme mnohé lidí tak bídné a tak nízkého stavu, že téměř nezdaří se býti jiným nežli zvířetem; tak možno předpokládati a pevně se domnívatí, že jest někdo tak vznešeným a tak vysokého stavu, že téměř není jiným než andělem, jinak by se neudržovalo lidské plémě . . . *Hostina*, VII. 3.

⁴⁾ Každá věc od Prozřetelnosti, pobádána jsouc vlastní povahou, jest nakloněna ku svému zdokonalení. — *Hostina*, I. 2.

⁵⁾ Neboť ačkoli jsou jiné bytosti, kteréž rozumu jsou účastny, není přece jich rozum možným (possibilis) jako u člověka. — *Monarchia*, I.

z lůna Božího touží duše lidská bez ustání k Bohu a snaží se svatostí a věděním se zdrojem svým opět se sjednotiti. Avšak život člověka jednotlivého jest příliš krátký a příliš slabý, aby jej uschopnil k ukončení oné touhy na tomto světě; ale vůkol něho, před ním stojí celé lidské plémě, s nímžto je spjat svojí sociální přirozeností, — kteréž žije na vždy, hromadíc od pokolení ku pokolení své práce na cestě ku věčné pravdě. Lidstvo jest jen jedno.¹⁾ Bůh neučinil ničeho nadarmo, a protož ana existuje souborná Bytost, množství lidí, stává i *jeden* cíl pro ně všechny — jedno dílo, jež skrze ně všechny má se uskutečniti.²⁾ Ať cíl ten je cokoli, existuje dozajista, a naší povinností jest snažit se jej odkryti a jeho dosáhnouti. Člověčenstvo mělo by tedy pracovati pospolu v jednotě a svornosti, aby intelektuální moc jemu udělená mohla dojiti nejvyššího možného rozvoje ve dvojím oboru myšlenky neb činu.³⁾ Toto pak pouze souladem, tudíž sdružo-

¹⁾ *Hostina*, IV. 15.

²⁾ Bůh a příroda nic na prázdno nekoná, nýbrž cokoli přechází v bytí, jest k činnosti nějaké . . . Jest tudíž nějaká zvláštní činnost lidského veškerenstva, dle níž samo veškerenstvo lidí v tak velikém množství se řídí, ke kteréžto činnosti ani člověk jeden, ani dům jeden, ani sousedství, ani jedna obec, ani zvláštní království dospěti nemůže . . . Jest zjevno tudíž, že poslední z mohutností jeho (t. veškerenstva) lidstva jest mohutnost čili schopnost rozumová. A poněvadž mohutnost tato jedním člověkem anebo některým ze zvláštních společenstev výše odrůzněných celá zároveň v činnost uvedena býti nemůže, jest nutno, aby bylo množství v pokolení lidském, jímž celá tato mohutnost se uskutečňuje. — *Monarchia*, I.

³⁾ Vlastním dílem pokolení lidského v celku pojatého jest uskutečňovati vždy celou mohutnost rozumu možného nejprve ke zkoumání a za druhé tímto ke *konání* svým rozšířením. — *Monarchia*, I.

váním možno jest. Člověčenstvo musí býti jedno, jakož i Bůh jeden jest: — jedno svou organizací, jako již jedno jest ve svém základě. Jednotě učí zjevný záměr Boží¹⁾ ve světě zevnějším, i potřeba jakéhos cíle. Jednota vyžaduje něco, čím byla by představována; odtud vzniká nezbytnost jednotné vlády. Je tudíž nevyhnutelno, aby tu bylo jakési středisko, k němuž by se souborná tužba lidstva mohla pozvedati, by pak odtud opět sestoupala v podobě Zákona — moc silná jednotou a rozvahou vyšších duchů přirozeně určených ku vládě; opatřující s klidným věhlasem všechny rozmanité úkoly — určité práce, jež třeba vykonati; sama úlohu kormidelníka, svrchovaného náčelníka hrající, aby nejvyššího možného stupně dokonalosti dosaženo bylo. Dante nazývá jej »všeobecným Náboženstvím lidské přirozenosti: 2) jinými slovy, mocnářstvím — IMPERIUM. Povinností jeho bude

¹⁾ A když nebe celé jediným pohybem, totiž prvního pohyblivého a jediným hybatelem, jímž jest Bůh, řídí se ve všech svých částech, pohybech a hybatelích . . . lidské pokolení tehdy nejlépe se má, když od jediného vladaře jakoby od jediného pohybu, ve svých hybatelích a pohybech se řídí. Pročež nutným se jeví, že k dobrému bytí světa monarchie jest, čili jediné vladařství, jež Imperium (Císařství) se nazývá. — *Monarchia*, I.

Všechno ono dobře se má a nejlépe, co se má podle úmyslu prvního působitele, jímž jest Bůh . . . Z božského úmyslu jest, aby všechno stvořené boží podobnost představovalo, na kolik vlastní přirozenost přijati ji může . . . Ale pokolení lidské nejvíce Bohu se spodobuje, když nejvíce jedno jest, když celé v jednom se jednotí. — *Monarchia*, I.

²⁾ Ku zdokonalení *obecného náboženství lidského pokolení* musí býti jakýsi kormidelník, jenž uvažuje různé stavy světa a spravuje různé i potřebné záležitosti měl by plně obecnou a nepopíratelnou úlohu rozkazovati. — *Hostina*, II. 4.

udržovati svornost mezi vladaři států, a tento pokoj bude se rozlévati s onoho povýšeného střediska do měst a z měst do každé skupiny příbytků, do každé domácnosti i jednotlivců, ze kterých je složena.¹⁾

Kde však má býti sídlo tohoto Mocnářství?

Při této otázce opouští Dante všechn analytický důvod a chápe se výrazu synthetického a absolutního tvrzení jako člověk, ve kterém i nejnepatrnější projev pochybnosti vzbuzuje úžas. Není již filosofem, jest věřícím.

Ukazuje k ŘÍMU, Svatému Městu, jak on jej zove — městu, jehož kameny samy prohlašuje za úcty hodné —: »Tamto jest sídlo říše. Nikdy nebylo a nikdy nebude národa obdařeného takovou způsobností k dosažení vlády, větší statností k jejímu udržení a větší uhlazeností v jejím provádění, nežli je národ italský a obzvláště Svatý lid Římský.«²⁾ Bůh vyvolil si Řím za Tlumočníka svého záměru mezi národy. Řím po dvakráte dal světu jednotu; poskytně jí i po třetí a na věky. Myslíte-li, že bylo to fysickou silou, že Řím, pouhé město, hrstka lidí, podrobil si tolik národů? Dante poví vám, že byla chvíle, kdy on sám věřil, že bylo tomu tak, a duše jeho byla hotova vzbouřiti se proti dobytému městu. Později se oči jeho otevřely: v knihách dějin tohoto lidu viděl odhalovati se působení Prozřetelnosti, »*predestinationem divinae*«. Bylo určeno, že stejnou pod-

¹⁾ *Hostina*, tamtéž.

²⁾ A poněvadž jemnější povahy ku vládě a silnější k udržování a bystřejší k nabývání nebylo a není než onen svatý národ, v němž vznešená krev trojská byla smíšena, vyvolil jej Bůh k této úloze. — *Host.*, II. 4.; *Mon.* II., porůznu.

daností jediné moci svět má býti připraven, aby nauky Ježíšovy mohly způsobiti vzpučení nového života po veškeré zemi. Bůh zasvětil Řím tomuto poslání — v tom spočívalo tajemství síly jeho. Řím neměl ni žádné osobní ctižádosti; nezápolil s vesmírem za vlastní blaho; přijal poslání ku prospěchu člověčenstva. »Zdá se, že národ onen svatý, zbožný a slavný vlastního prospěchu zanedbal, aby péči měl o veřejné blaho lidského pokolení.« A když dílo bylo vykonáno, Řím odpočinul od prací svých, až kdy světu třeba bylo druhého Evangelia Jednoty. Spisy Dantovy jsou to (neboť vyňatky byly by příliš obsáhlé), kde hledati musíme vývoj jeho tvrzení, od autority básníků, kterých se on vždy s úctou dotazuje, až k autoritě Ježíše, jenž smrtí svou — praví Dante — uznal zákonnost moci soudní, kterou Řím nade vším lidským pokolením vykonával. Druhá kniha jeho *Monarchie*, a čtvrtá i pátá hlava druhého pojednání o *Hostině* jsou takořka úplnou hymnou této idee, kterou Dante jako náboženskou uctíval.

Nečetné a stručné vyňatky tuto podané postačí ukázati, že studiem těchto děl Dantových naleznou Vlaši netoliko posvěcení své národní idee od největšího genia italského, ale i neočekávanou žeň pravd, které vyhledávali spisovatelé daleko pozdější. Ve spisech těch psaných před pěti věky, jest tradice italské filosofie navázána ku škole Pythagora, Pelesia, Campanelli i Giordana Bruna. Svaté nauce pokroku dostává se podpory se strany autority potud netušené, ale starší než kterákoli ze známých. Souborný život pokolení lidského; zákon jeho nepřetržitého rozvoje a po-

stupného pokroku, uskutečňovaného skrze prostředí věčně rozpínavého sdružování; prorocké ohlášení sociální jednoty, vznikající z pravého rozdělení různých společenských úkolů se zřetelem k jednomu obecnému cíli, — theorii povinnosti, vše, co tvoří podklad a přednost školy, obyčejně za francouzskou ctěné — vše to nalézáme pro sebe sneseno Vlachem třináctého věku v těchto knihách, jež bývaly posud nevšímány, snad následkem svého nevábneho slohu a formy.

Umírnující vládní moc je tedy potřebna; a nutno jest, aby sídlem této moci — Mocnářství — byla Itálie, Řím. Dospěv k tomuto závěru, Dante přirozeně rozhlížel se po nějakém prostředku na uskutečnění myšlenky své.

Itálie rozdělena byla mezi Guelfy a Ghibelliny. Jména tato, jež v Německu předváděla pouze představu rodinného rozbroje, označovala v Itálii věc daleko vážnějšího významu. V očích většiny byli Guelfové podpůrci Papežství, Ghibellini podpůrci Císařství. To však byl jen povrch věcí. Ghibellinism ve skutečnosti představoval manství, Patricie; Guelfism představoval Obec, lid, a podporoval papeže, ježto sám papežem byl podporován. Lid zvítězil: Obec zřízena byla na podkladě svobody a rovnosti; patriciové byli skoro všude pokořeni. Od toho času odsouzen byl feudální živel k impotenci. Duch vojenský nebo bohatství mohly jednotlivé členy některé ze šlechtických rodin posud učiniti vlivuplnými; mohly je i k panství v jich vlastních městech vyzdvihnouti; ale jako semknutý kolektivní živel, jako kasta byla šlechta na vždy potřena.

Avšak lid, vítězové, nevěděli, kterak má vítězství

svého využitkovati. Nenadešelf dosud čas k založení italské jednoty na lidovém principu; nezasvitnul posud den shromáždění a splynutí rozmanitých rodů, jež zkrížily a smísily se v naší zemi.

Nedostatek i jen jedině zmírňující zásady — všemocné nad zájmy místními — dal vznik jistému, Itálii vlastnímu druhu anarchie. V mezích Polouostrova vedlo dvacet republik lítou válku mezi sebou, a v lůně každé z nich ustupovaly obecné idee zájmům soukromým, víra vášni, otázky principu daremným lidským hádkám. Rozmanité strany prodělaly následkem toho řadu obměn, které byly ještě více zamotávány zakročováním Francouzů, papeži povolávaných, jichž záhubnou politikou bylo udržovati jednu cizí mocnost prostřednictvím druhé v šachu, aniž by se kdy dovolávali živlu italského. Když Urban IV. povolal Karla z Anjou do Itálie, byli Patriciové (Ghibellini) jeho nepřáteli; když po utvoření se stran Bianchi-ů a Neri-ů, pozval si Bonifác VIII. Karla z Valois, byli Bianchiové, kteřížto byli plebejové, pronásledováni; a Meriové (patriciové) přetvořili se v Guelfy, jelikož sympatisovali s Karlem, vyslancem Bonifácovým. Bianchiové pak spojili se s Ghibellini, jejichž dávný feudalism byl však neodvolatelně zmařen.

Dante, který v prvních dobách býval Guelfem, stal se Ghibellinem, to jest on vždycky byl na straně lidu, základu budoucnosti italské.

Avšak lid nebyl té doby s to tvořiti ideál, kterýž se Dante snažil uskutečniti; až potud představoval pouze jakýsi sbor, frakci; Národ, o němž Dante snil, byl dotud neznám. Ohlížeje se tudíž po nějakém středisku nebo poutu Jednoty, viděl se Dante nucena

voliti ne mezi Němci, Francouzi nebo Vlachy, ale toliko mezi Němci a Francouzi.

Jednota Itálie nemohla býti dílem papežů, neboť tito, byvše při lidu tak dlouho, pokud nebyl rozhodnut zápas mezi Kněžstvem a Císařstvím, nyní jej opustili. Nemožno bylo pak, aby volba mezi Francií a Německem mohla na dlouho zůstati nejistou. Německo bylo Itálie vzdáleno, rozerváno vnitřními nesváry a seslabeno rozkouskovaním, Vlachy ode dávna nenáviděno, a protož nepodobalo se, že by pro Itálii na dlouho mohlo zůstati strašlivým. Jinak bylo však u Francie, patrně již ku svému vlastnímu sjednocení postupující a Vlachy příznivě pozorované. Dante, který měl též jiné důvody k nemilování Francie, obrátil se k Německu.

Ale jak?

On hodlal učiniti Německo vždy podřízeným, potlačiti jeho počín a podrobiti je osudům Itálie. Všecka severní plemena tlačila se mezi pátým a sedmým stoletím k Římu, aby přijala víru křesťanskou a obdržela zde takořka heslo svého poslání. A Dante zamýšlel, aby Německo obdrželo je podruhé v osobě mocnáře. Co mu záleželo na tom, jestliže muž, jehož působením měl Řím zaujmouti své poslání božskou prozřetelností vytčené, nesl jméno Jindřich či jiné? Cílem okamžiku bylo mu učiniti zjevným, že poslání takové v pravdě existuje, že existuje v Římě a náleží tenkrát a na vždy lidu římskému. Jednotlivec, jenž měl na ten čas representovati Řím, byl pouze stínem, uctívaným dnes a mizejícím nazejtří. Uznán-li Řím jednou za sídlo dvojího papežství — duchovního a světského — a živoucí obraz křesťanské podvojnosti, snad by ná-

stupce cizího císaře byl již Vlach a kdyby i nebyl, vnuknutí, jehož by byl ozvěnou, bylo by vlašské.

V celém pojednání *De Monarchia* není jediného slova ohledně Německa nebo císaře. Národ římský jest hrdinou knihy. Dante činí pečlivé opatření, by předešel možnosti, aby zvolený jednotlivec mohl snad někdy položit na místo *Idee italské* svoji vlastní.

»*Humanum genus, potissimum liberum, optime se habet.*« (Pokolení lidské, obzvláště svobodné, nejlépe se má.) »Povstaňte,« píše Dante svým spoluobčanům, »jako svobodní lidé; a pomněte, že císař jest pouze vašim prvním služebníkem.« »Není zajištěn rod pro národ, ale král pro národ.«¹⁾ Mluví-li k Jindřichovi, je to jako když mocnost jedna oslovuje druhou. »Jsi-li ten,« táže se ho, »na něhož čekáme; či jiného musíme hledati? Proč zastavuješ v půl cesty, jakoby říše římská byla v Ligurii?« »Moc Římanů,« volá k Jindřichovi, »není omezena ani konci Italie ani krajem třírohé Evropy. Neboť ačkoli násilí utrpěvši vládu svou se všech stran sůžila, přece právem nevyhleditelným dotýkajíc se proudů Amphitrity sotva se za hodnu uznává, aby neužitečnou vodou oceanu byla obkličována.« Jindřich, opětuji, není mu ničím více nežli sprostředkovatelem císařství římského.

Jest, myslím, jakýsi rozdíl mezi touto naukou a Ghibellinismem. Dante skutečně na mnohých místech své básně, obzvláště v *Ráji* (zpěv VI. v. 103. a další) zřejmě se odlučuje od ghibellinismu. Obě strany hleděly jej získati svým šikům, ale nadarmo (*Ráj* XII. 69; *Peklo* XV. 70.). On zkoumal je ve všech smě-

¹⁾ List knížatům i lidu italskému. (Epistola ai principi e popolo d'Italia.) — *Monarchia* I.

rech, vmísil se v řady jejich, ale učinil to jako nezávislý muž, který za povinnost pokládal zkoumati prvky a síly kolem sebe, aby přizpůsobil a použil jich ku vznešenému cíli svému.

Vyhnanství a jiné okolnosti přiklonily jej roku 1302 poněkud blíže Ghibellinům; odřekl se jich však otevřeně během téhož roku, neschvaluje jejich způsob jednání. V básni své jedná s Guelfy i s Ghibelliny jako ten, kdo není stranníkem nižádných. Skoro ukrutným jest ku Boccovi degli Abati (*Peklo*, XXXII.), který zradil Guelfy; a přísně spravedliv ku Carlinovi dei Pazzi, jenž zradil Ghibelliny (*tamže*). Po uplynutí vyhnanství svého vměšoval se průběhem pouti své s vážným a vznešeným vzezřením mezi všecky, které pokládal za způsobilé podporovati jeho záměr bez rozdílu strany. Zemřel v domě jednoho z Guelfů.

Dante nebyl ani Guelfem ani Ghibellinem. Jako každý člověk, nesoucí v sobě posvátný plamen genia, sledoval stezku neodvislou, máje vyšší cíl na zřeteli nežli jeho soudruhové. Přes guelfism a ghibellinism zíral k Národní Jednotě italské; přes Klimenta V. a Jindřicha VII. viděl jednotu světa a mravní vládu oné jednoty v rukách Italie.

Idee této nikdy se nevzdal. V básni své bičuje všecka italská města, ať guelfská ať ghibellinská bez ohledu i strachu; jediné Italie jest mu posvátnou; a jestliže jí kárá neb výčitky jí činí, cítíte, že výtky jeho promíšeny jsou slzami, touhou a gigantickou pýchou vlastenskou.

Ve svém malém, nedokončeném díle, *De Vulgari Eloquio*, útočí na veškerá nářečí vlašská, to však proto, že zamýšlí založiti jazyk společný celé

Itálii, vytvořit formu, hodnou, aby představovala Národní ideu. Nejhlubší nevoli pocítoval — on, o němž *učenec* praví nám, že psal francouzsky — proti všem Vlachům, kteří cizímu jazyku před vlastním přednost dávali, i proti těm, kdo psali na prospěch zvolení cíziho papeže. Italský duch byl mu posvátným, ať učiněn zjevným v podobě jakékoli.

Dante, jak jsem uvedl o několik stránek výše, byl křesťan a Vlach. M. Ozanam, takměř jediný, jenž odmítá nesmyslná označení *Guelfa* neb *Ghibellina*, pobloudil více než jiní, pokud se dotýče jeho náboženství. Pronásledování, podnícená Bonifácem VIII. a fakt, že kardinal legát del Poggetto vyslán byl Janem XXII. do Ravenny obstarat vykopání popelu Dantova, aby mohl vydán býti veřejnému povrzení — jsou dostatečnou odpovědí těm, kdo za našich dnů hledí jej vyličiti za pravověrného katolíka. Taktéž nemyslím, že by papežové, z nichž mnozí ctěni byli své doby za svaté, a jež Dante postavil do pekla, přílišně schvalovali horlivost těchto spisovatelů. Jsou filosofické školy, nyní ve Francii existující, které předpovídají, že papežství stane se za nedlouho apoštolem demokracie, — papež, *en attendant*, je vyobcovan. Nemám místa, abych se zde plně pustil do otázky Dantova náboženství. Foscolovy rozpravy o básníkově veledíle lze tu s prospěchem použiti; ale studium Hostiny a jedenáctý zpěv Ráje postačí, myslím, úplně, aby na vždy zarazily toto pohrobní vzkypění katolicismu. Křesťanství Dantovo bylo odvozeno přímo z prvních otců církve, jejichž širší názory bylo římské papežství třináctého věku již opustilo. Jeho vlastní idey o posloupném zdokonalování principu lidské přirozenosti v bu-

doucím životě, a o účastenství všech lidí na duchu Božím, otevírají cestu ještě dalšímu rozvoji křesťanské víry samé. Jemu nebylo papežství ničím více, než problemem duchovní organisace. Byl ochoten podrobiti se mu za podmínky, že ono nespoutá žádnou z oblíbených jeho ideí.

Idey, jejichž nástin tuto jsem podal, kvasí nyní, více méně směle rozvinuty, mezi mládeží italskou. Rozumějíc Dantovi lépe, než lidé o něm píšící¹⁾, uctívá jej jako proroka národního a muže, který dal Itálii nejenom žezlo moderního básnictví, ale též iniciativní myšlénku nové filosofie. Ale v době Dantově, uprostřed onoho víru osobních a místních vášní, jenž pohlcovoval všecken rozhled do budoucnosti, kdo rozuměl, kdo *mohl* rozuměti takým myšlénkám, jaké on nosil v duši své? A jakým as životem vlekl se prostřed živlů tak odchylných od ideálu jeho, on, jenž v rodném městě svém dovedl naléztli toliko dva spravedlivé lidi — sebe snad a přítele Guida — oba nepochopené (Peklo VI.—XIII.) — mezi ideí ohromnou jako svět a onou bezmocností ji uskutečnitli, jež stávala se den ze dne zjevnější a zjevnější!

Život jeho byl vskutku tragický — tragický skutečnými zlobami, jež neustále jej napadaly — i tou sirou myšlénkou, která na duši mu hlodala, ano nebylo nikoho, jehož by jí mohl nadchnoutli. U věku dvaceti čtyř let (1290) ztratil Beatrici, když ji byl spatřil v náručí jiného; ve třiceti letech, koncem roku

¹⁾ M. Balbo, který mimochodem řečeno, nepokládá jednotu Italie za možnou, odbývá knihu *De Monarchia* rčením »Un tessuto di sogni« (tka nív o snů). Cesare Cantù ve své Margheritě di Pusterla nazývá ji »abbietissimo libro« (nejpodlejší kniha).

1295, ztratil Karla Martela, k němuž poutalo jej vroucí přátelství, a Forese Donata, jehož miloval ještě něžněji.¹⁾ Pět let později byl **priorem** (starším) a přinucen svojí povinností jakožto občan uvést se v nenávist obou stran, které pustošily Florencii, zapudiv náčelníky obou; i v nenávist Bonifáce VIII. a všech přátel Karla z Valois, způsobiv, že zprostředkování jeho bylo odmítnuto. Guido Cavalcanti, po šestnácte let nejlepší přítel jeho zemřel téhož roku; a dva roky na to počalo Dantovi Peklo Vyhnanství — ona zdoluhavá, hořká, trapná smrt,²⁾ kteréž nikdo nemůž znáti, než vyhnanec sám — ono zničení duše, které má pouze jednu naději k její potěše. Obviněn jsa z vydírání peněz na základě padělaného dokladu, mezitím co byl nepřítomen jakožto vyslanec u Bonifáce VIII., odsouzen byl k pokutě a na dvě léta do vyhnanství. Jeho dům vydán v plen, a pozemky jeho zpusťošeny. Po třech měsících, rozzuření, že ani pokuty nezaplátil, ani se nehleděl ospravedlniti, odsoudili jej k smrti upálením: *Všude ať spáleno jest, tak co zmírá.* Pak začal jeho život potulky a sklamáni; putoval z kraje do kraje, od města k městu, ode dvora ke dvoru, aby shlédl, zdali mezi předáky stran, mezi proslulými válečníky našel by se člověk, který by mohl nebo chtěl zachrániti Itálii, — ale nadarmo. Touha a ctižádost existovaly snad v některých, ale schopnost v nikom. Všude našel omezenost rozumu; někde jednáno s ním opovržlivě. Chudoba jej napadala: *tisní mě nedostatek*

¹⁾ Ráj, VIII. 55., a verše následující; Očistec, XXIII. 76. atd.

²⁾ »Mrzí mne vše, ale největší slitování mám s těmi, kteříkoli ve vyhnanství chřadnouce vlast toliko ve snách znovu navštěvují.« — *De Vulg. El.* II. 6.; Lion. Aret. *Vita di Dante.*

*v domácnosti*¹⁾. Časem podobal se zevnějškem žebráku. Jako loď bez plachty neb vesla, hnán byl po všech kotvištích, přístavech a pobřežích, mrazivým a trpkým větrem žalostné chudoby.²⁾ On však odpíral všemu. Protivenství jeho bylo veliké, on však byl tak veliký jako jeho protivenství. On, jenž byl tolik miloval, byl samotný, bez jediné milé ruky, jež by něhou svojí ukájela jeho čelo, žhnoucí horečkou Genia; on, jehož srdce bylo tak veliké, tak velebně pyšné, nucen byl v nebezpečí svého života žebrati za »trpký chléb«³⁾ u vrat lidí, kterými na dně své duše snad pohrdal. On, jenž nosil v sobě duši Italie, zůstával nepochopen celým národem; avšak on nepolevil; bojoval chrabře proti vnějšímu světu a skončil jeho přemožením. Zdál-li se v některý řídký okamžik býti sražen zuřivostí bouře, bývalo to pouze, aby pozvedl se znovu v dřívější velikosti:

»A jako lupen zprvu špičkou klesá,
jak vítr zavane, a pak se zdvihá
svou vlastní silou k povzletu se vznesa.«

— Ráj, XXVI. 85. — (Překl. J. Vrchlického.)

¹⁾ Dopis ke Kanovi Grandi de Scala.

²⁾ Po všech téměř krajích, kde tento jazyk jest rozšířen, putoval jsem skoro žebratou, ukazuje proti své vůli ránu osudu, která pronásledovanému často bývá vytýkána. V pravdě byl jsem lodkou bez plachet a kormidla, hnanou k rozličným přístavům i vírům i sporům, suchým větrem, jež vydechuje bolestná chudoba; a objevil jsem se před zrakoma mnohých, kteří snad dle nějaké pověsti si mne představovali v jiné podobě; v jejichž očích netoliko pokleslo, nýbrž i mnoho ceny pozbylo každé dílo již vykonané i to, kteréž bylo vykonati. *Hostina.*

³⁾ *Che sa da sale.*

Utíkaje se ve svoje svědomí — »sotto l'usbergo del sentirsi puro« — vrývá se za noci šlechtinou pomstu svoji v ty nesmrtelné stránky, jež jedině mohl člověčenstvu zanechat sestupuje v hrob¹⁾, přidržoval se věrně svého Boha, svého záměru, sama sebe. Nic nedovedlo skloniti, ani porušiti duši jeho. Byla jak diamant, jež zmoci lze pouze vlastním práškem jeho.

A kdyby bolest nebývala uvnitř, žádné protiventství z venku pochodící nebylo by mohlo vyrušiti tuto čtyřúhelnou²⁾ bytost, zrozenou aby trpěla a dělala. On povolán byl, aby vládl, ne se poddával, obdařený nesmírnou silou vůle a trpělivostí, všelikou zkoušku přesahující, — nepovolný z přesvědčení a klidně rozhodný. Kdykoli pomyslím na život Dantův, upomíná mne nikoli na Luthera samého, ale jeho krásná slova: »Weil weder sicher noch gerathen ist, etwas wider gewissen zu thun, hier stehe ich; ich kann nicht anders. Gott helfe mir. Amen.« A Dante byl z těch, kdo neuznávají jiného zákona, leč zákon svědomí, a o pomoc neuchylují se k nikomu, leč k Bohu. Jeho duše přirozeně byla láskyplná, jakož však povýšeným se cítil nade všechny své vrstevníky, byl to lidský rod, jež miloval — ČLOVĚK, jakýž jednoho dne bude; — ale

¹⁾ *Ráj*, XXVII., 55. a další; *Očistec*, XI. 133. a dal.

²⁾ ... »Avvegna chio mi senta
Ben tetragono ai colpi di ventura.«

Ráj, zpěv XVII.

[>... ač dosud okovaný
se bouře nelekám i sebe věči.<?]

— (Př. J. Vrchlického).

s lidmi jej obklopujícími, kterých si až na velice málo výjimek nevážil, nemohl míti žádného důvěrnějšího styku. Když v *Očistci* (XI. 61. a násl.¹⁾ *Omberto dei Conti di Santa fiore* praví k němu:

»Mne stará krev a skutky rytířského
slavného rodu v pýše utvrdily,
že nepamětliv matky žití všeho
jsem každým zlostně zhrdal v každé chvíli,
a umřel na to — — —«

(Překl. J. Vrchlického.)

sklání Dante hlavu; řekli bychom, že sám se cítil vinným touže vadou. Miloval slávu — netají toho; ale nebyla to tak proslulost, kterou přirovnává k barvě trávy — již slunce nejprv zbarví zeleně a pak sežehne²⁾ — jako sláva triumfu nad překážkami na cestě za cílem — uznání těch, kdož nazývati budou *dávnými* ony časy, ve kterých on žil. On toužil žítí v budoucnu, v životě druhém, i aby myšlenky jeho sestupovaly jako inspirace do srdcí nástupců jeho zde dole. Vznešená myšlenka vzájemné zodpovědnosti, pojící v jeden svazek celé pokolení lidské, vždy a vždy se mu vznášela před očima. Vědomí pojidla mezi tímto a budoucím světem, mezi jedním obdobím života a ostatními odhaluje se v básni jeho každé chvíle: pocit něžnosti, zplozený touto věrou, prozařuje *Očistec* a proniká i do *Pekla*. Duchové úzkostně se tu ptají po novinách o zemi, a přejí si sami o sobě zvěsti

¹⁾ Jsem rozhodně mínění projeveného Foscolem, že vyjma některé zlomky, Dante nikdy básně té neuveřejnil. Na důkaz toho viz *Discorso sul testo*.

²⁾ *Očistec* XI. 115. Viz též verš 100. a násl.

odeslati.¹⁾ Miloval Florencii: na místo svého narození, — na chrám, jež nazývá »svým krásným sv. Janem«²⁾, kde jednoho dne prorazil víko křtitelnice, aby zachránil děcko před utopením — rozpomíná se s hlubokým žalem. Nemiloval Florentany a napsal v čelo své básně slova, vynechaná ve všech vydáních, Foscolovo vyjímajíc:

„Florentinus Natione, non Moribus.“³⁾

Jako člověk středověku, a obdařen jsa všemi prudkými vášněmi oněch časů, věděl, co se mínilo p o m s t o u. Když Geri del Bello, jeho příbuzný, přešel jej bez povšimnutí, praví žalostně:

... »Dím, násilné zavraždění
že posud pranikým se nepomstilo,
kdo podíl měl na jeho zahanbení,
jej proto velice tak rozhořčilo,
bez odpovědi že mne nechal státi.«

— *Peklo*, XXIX. 31. a sl. (Př. J. Vrchlického).

Měl však příliš mnoho velikosti v duši své, možná i příliš mnoho pýchy, než aby mstu učinil záležitostí osobní; pro nepřátele své neměl jiného leč opovržení, a nikdy — vyjma případ Bonifáce VIII., jež bylo nutno potrestati ve jménu náboženství a Italie — neumístil ni jedinkého z nich v *Pekle*, ani soudce svého Conte

¹⁾ *Peklo* a *Očistec* na různých místech. Krásnému pocitu vyjádřenému v řádcích »A meie portai l'amor che qui raffina«, (v překl. J. Vrchlického: »v lásce, jež zde se tříbí, k svým jsem planul živé«), jež rozmlouvá Currado Malespina v osmé kapitole *Očistce*, bylo skoro všeobecně nesprávně porozuměno.

²⁾ »Il mio bel san Giovanni.«

³⁾ Florentan národností, nikoli mravy.

Gabriella. Zdá se, že ono »dost o nich slov, ty viz je a pojď dále« (*Peklo* III. 51. překl. J. Vrchlického), jehož užívá na počátku své básně o těch, kdož nebyli hodni ani nebe ani pekla, bylo vlastním jeho pravidlem oproti nepřátelům. Ač silný v lásce i silný v nenávisti, není to nikdy samoláska ani nenávist k jiným. Život nebyl pro něj dosti slastným ni drahým, aby mnoho důležitosti přikládal čemukoli osobnímu; miloval však spravedlnost a nenáviděl křivdu. Byl s to hleděti Smrti ve tvář bez onoho sobeckého strachu, smíšeného se sobeckou nadějí, jež objevuje se každé chvíle v básních Petrakových i v jeho dopisech, a také ve spisech Boccacciových. Zdálo se mu důležitějším pospíšit si naplniti poslání své na zemi, než-li rozjímati o neodvratné hodině, která značí pro všechny lidi počátek nové úlohy. A mluvil-li někdy o únavě života¹⁾, je to proto, že vidí zlo víc a více triumfovati na místech, kde poslání *jemu* vykázáno. Neznepokojovala jej délka nebo krátkost života, ale účel, k jakému život byl dán; neboť v životě cítil Boha, a věděl, že tvůrčí síla je tu v činnosti. Psal, jak by byl jednal, a péro, jak jsme pravili, stalo se v ruce jeho podobným meči; také není bez účelu, že vkládá meč v ruku *H o m e r a*, svrchovaného básníka.²⁾ Zápolil, když ne s něčím jiným, sám s sebou — s potulkami svého rozumu³⁾ — s přehnaným plamenem poesie⁴⁾, který jej ztravoval — s prudkostí svých vášní. Očista srdce, kterouž přešel z pekla zápasu v nebe vítězství, v klid toho, kdo oběť

¹⁾ *Očistec*, XX. 10—14.

²⁾ *Peklo*, IV. 86. a sled.

³⁾ *Peklo*, XXVI. 21.

⁴⁾ *Očistec*.

naděje učinil ze svého pozemského žití — in violenta e desperata pace (v násilném a zoufalém klidu) — obdivuhodně se v básni jeho ukazuje. Při povaze námi načrtnuté — hrdé, pohrdlivé, nezkratné, jakž mínění součastníků jeho praví nám i skrze smyšlené ty anekdoty — hledě na sebe jako na příslušníka onoho skrovného počtu privilegovaných bytostí, obdařených vysokým rozumem a hodných styku s Duchem Svatým — popouzen vládou jiných i hotov ji zlomiti¹⁾: — Dante zřejmě byl jedním z lidí, kteří neporušení a vzpřímení procházejí nejvážnějšími a nejnebezpečnějšími sběhy okolností, aniž kdy sklánějí koleno, leda před mocí, jež uvnitř působí. Deus fortior — té mocí klaněl se s chvějnou a nábožnou horoucností; on byl prošel všechny stupně vzrůstu jisté idee, od okamžiku, kdy poprvé se vynoří na obzoru duše až po chvíli, kdy vtěluje se v člověku, zaujímá všechny jeho schopnosti a volá k němu: »Teď jsi můj!«

Byl to prach démantový — skrytý, tajemný bol genia, tak realní a přece právě pro svou povahu chápaný tak nemnohými — muka, již působí zachycení a pojetí idealu, a pocit nemožnosti převést jej ve skutek v tomto životě — titanský sen o Italii, vůdci lidstva a andělu světla mezi národy — postavený oproti skutečnosti Italie, rozdělené proti sobě samé, zbavené svojí světelské hlavy a zrazené svým duchovním vladařem — nadcházené všemi cizinci a hotové jich nevěstkou se státi — pocit moci uvnitř, jež vedla by lidi k dobru, kdežto nepříznivé okolnosti a přesíla sobeckých vášní odsuzovaly jej, by moc tu

¹⁾ List dedik. Kanovi.

promrhával ve vynucené bezmocnosti — neustálý vnitřní zápas mezi věrou a pochybností: — to vše byly věci, jež přeměnily autora Nového Života ve spisovatele Pekla — mladého anděla míru a něžné poesie, jehož rysy Giotto nám zachoval, v Danta, jak jej dobře známe, Danta z pekla se vrátivšího. Tehdy to bylo, kdy skloněn pod tímto vnitřním rozporem, Dante jednoho dne bloudě po horách Lunigianských zaklepal na vrata kláštera v Santa Croce del Corvo. Mnich, který otevřel, přečetl jedním mžiknutím celou tu dlouhou historii bídy ve bledé vychrtlé tváři cizincově. »Co tu pohledáváte?« pravil. Dante se rozhlédl jedním z těch pohledů, v nichž duše mluví a váhavě odvětil — »Pokoj« — *Pacem.*¹⁾ Ve výjevu tomto je cosi, co pozvedá myšlenky naše ku věčnému obrazu všech mučovníků genia a lásky, modlícímu se k Otci Svému, Otci všech, na hoře Olivetské, za pokoj duše a sílu k oběti.

POKOJ — ni mnich, ni kterýkoli jiný tvor nemohl ho Dantovi poskytnouti. Byla to pouze ona neviditelná ruka, jež vysílá poslední šíp, která mohla, dle slov Jean Paulových, sejmouti s jeho hlavy Korunu Trnovou.²⁾

Pokusil jsem se na předcházejících stránkách předvésti Danta s hlediska potud příliš zanedbávaného, jež

¹⁾ Dopis Fra Flavia k Ugucione-ovi della Faggiola v. Troia del Veltro Allegorico.

²⁾ »Aber das Grab ist nicht tief; es ist der leuchtende Fusstritt eines Engels, der uns sucht. Wenn die unbekannte Hand den letzten Pfeil an das Haupt des Menschen sendet, so bückt er vorher das Haupt, und der Pfeil hebt bloss die Dornenkrone von seinen Wunden ab.«

však nicméně jest, myslím, nejdůležitější. Zároveň jsem dal odpověď úžasu M. Labitte-a, i všech těch Labitte-ů dnešních, nad nově vzplálým vznětem, s jakým přítomné pokolení studuje starého Allighiera. Vedle toho, co všickni lidé srdce a rozumu za všech časů očekávají od genia básníkov — ideal zjevným učiněný — jeho duši — duši jeho doby —: hledá Itálie u něho též tajemství své národnosti. Evropa hledá tam tajemství Itálie i proctví moderní Myšlénky.

Dante nalezl pokoj a slávu; koruna trnová padla již dávno s jeho hlavy; idea, kterou vrhl jako símě do světa, vzpučela a rozvíjela se století za stoletím, den za dnem; duše jeho, která nenalezla náležitě ozvěny na své pouti vezdejší, obcuje za dnů našich s milliony ve své rodné zemi. Více než pět set let přešlo nad vlastí Dantovou od smrti jeho lidské součásti — let slávy i hany, genia i nesnesitelné prostřednosti, nepokojné svobody a smrtelné služebnosti; ale jméno Dantovo potrválo, a přísná podoba poetova posud ovládá osudy generací italských, tu jsouc pobídkou, tu zas výčitkou. Záře žádného jiného genia nebyla s to zatemnit neb zkalit velikost Danta; nikdy nebylo tmy tak hluboké, aby očím italským zastříti mohla tuto hvězdu slibu; ani profanace tyranů a jesuitů, ani poskvrnny cizích vetřelců nebyly s to ji zahladiti. »Sanctum Poetae nomen quod nunquam barbaries violavit.«¹⁾ Báseň jeho byla dlouho nepochopena a snižována bídnými vykladači; díla prosaická, v nichž Dante byl napsal *N á r o d n í I d e u* ještě určitěji, zůstávala zapomenuta — jsouce podezřívou ty-

¹⁾ Svaté jméno básníkov, jehož nikdy barbarství nezneuctilo.

rání skrývána znalosti jeho spoluobčanů; a přece, jako by bývala smlouva, výměna tajného života mezi národem a jeho básníkem, zná a ctí posvátné jméno jeho i lid obecný, jenž neumí ani čísti. V Porcianu, několik mil od pramenů Arna, ukazují sedláci věž, ve které prý byl Dante vězněn. V Gubbiu nese jedna ulice jeho jméno; ukazují tu dům, jež prý obýval. Horalé z Talmina, blíže Udine, vypravují cestovatelům, tam že je jeskyně, kde Dante psával — tam kámen, na kterém sedával. Ještě krátce, a vlast napíše na podstavec sochy jeho: —

Italský národ Památce
SVÉHO PROROKA.

POVINNOSTI ČLOVĚKA.

Bůh a lid.
Myšlenka a čin.

ITALSKÝM DĚLNÍKŮM.

Vám, synové a dcery národa, věnuji tuto knížku, v níž jsem označil zásady, jichž jménem a pomocí vykonáte — budete-li chtít — své poslání v Itálii: poslání pokroku republikánského pro všechny a emancipace pro sebe. Ti, kdož zvláštní přízní okolností nebo nadání mohou snáze vniknouti v ducha oněch zásad, necht' je vysvětlí a vyloží jiným, s láskou, se kterou jsem já myslil při psaní na vás, na vaše bolesti, na vaše panenské tužby po novém životě, jež — až překonána bude nespravedlivá nerovnost, záhubná vašim schopnostem — vzbudíte ve vlasti italské.

Miloval jsem vás již od svých prvních let. Republikánské city mé matky naučily mne hledati v bližním člověka, nikoli boháče nebo mocného: a nevědomá prostá ctnost otcova navykla mne obdivovati se, více než ješitnému, přetvářenému mudrlantství, tiché neohlášené ctnosti oběti, která jest často u vás. Později dověděl jsem se z našich dějin, kterak pravým životem Itálie jest život lidu, kterak nenáhlá práce věků vždy snažila se připraviti uprostřed srážky různých kmenů a povrchních i pomíjejících změn usurpace a dobývání, velikou demokratickou jednotu národní. A tenkrát, před třiceti lety, jsem se vám oddal.

Viděl jsem, že vlast, vlast jediná lidí rovných a svobodných, nemůže vyjít ze šlechty, která mezi námi neměla nikdy života kolektivního a iniciativního, ani z monarchie, která k nám vnikla ve století XVI. po šlépějích cizince a bez vlastního poslání, bez myšlenky na jednotu nebo emancipaci, nýbrž jenom z lidu italského, — a řekl jsem to. Viděl jsem, že jest vám třeba vymaniti se z podjha m z d y a učiniti znenáhla, svobodným s d r u ž e n í m, práci pánem půdy a kapitálův italských — a, dříve nežli socialism sekt francouzských zkalil otázku, řekl jsem to. Viděl jsem, že Italie, jak ji tuší naše duše, nebude takovou, pokud mravní zákon, uznaný a vládnoucí všem, kdož se stavějí za prostředníky mezi Bohem a lidem, nezvrátí základ všeliké tyranské autority, papežství — a řekl jsem to. A nikdy jsem nezradil vás a vaší věci přes pošetilé obžaloby a pomluvy i výsměchy, jež se na mne hrnuly, neopustil jsem praporu budoucnosti, když i vy sami, svedeni byvše naukami lidí spíše modloslužebných než věřících, jste mne opustili k vůli tomu, jenž proved obchod vaší krví, odvracel svůj pohled od vás. Mocný upřímný stisk ruky některých lepších mezi vámi, dcery i synové lidu, potěšil mne po opuštění jiných a po mnohém přetrpkém sklamání, jež stihlo duši mou lidmi, které jsem také miloval a kteří mne ujišťovali svou láskou. Zbývá mi několik roků života, ale svazek uzavřený mezi mnou a těmi několika lidmi, nebude porušen ať nastane cokoli až do mého posledního dne; a snad jej přežije.

Myslete na mne, jakož já myslím na vás. Sbratřeme se v lásce k vlasti. Ve vás zejména jest živel její budoucnosti. Ale tato budoucnost vlasti jest vaše; ne-

založíte ji, jestliže se nezbavíte dvou ran, jež dnes ovšem, doufám na krátko, poskvřňují zámožnější třídy a hrozí zavést na scestí pokrok italský: *macchiavelism* a *materialism*. První, bídné zakuklení vědy nešťastného velmože, oddaluje vás od lásky a od čistého i upřímně smělého vzývání p r a v d y: druhý vás vleče nevyhnutelně kultem z á j m ů, k sobectví a k anarchii.

Musíte vzývati Boha, aby vás vysvobodil od libovůle a přesily lidí. A ve válce, která se bojuje na světě mezi dobrem a zlem, musíte dáti své jméno na prapor dobra a působiti bez přestání proti zlu, odmítajíce každý pochybný znak, každý smír zbabělý, každé pokrytectví hlav, které snaží se pohybovati mezi těmito dvěma. Na cestě prvního budete mne míti, dokud žiji, společníkem.

A poněvadž ony dvě lži vám jsou často předváděny se svůdným leskem a s kouzlem nadějí, které jen kult Boha a pravdy může proměnití ve skutečnost pro vás, pokládal jsem za svou povinnost psáti tuto knížku, abych vás varoval. Miluji vás příliš a proto nechci lichotiti vašim náruživostem ani kojiti zlaté sny, jimiž jiný se pokouší získati vaší přízně. Můj hlas může se vám zdáti přísným a příliš důtklivým, uče vás potřebě oběti a ctnosti k vůli jiným. Ale vím, a vy, dobří a nezkažení lichou vědou nebo bohatstvím, poznáte brzy, že každé vaše právo může býti jen plodem splněné povinnosti.

S Bohem. Jsem nyní i vždy vaším bratrem.

Dne 23. dubna 1860.

Josef Mazzini.

I.

Chci mluvit vám o vašich povinnostech. Chci mluvit vám, jak srdce mi káže, o věcech nejsvětějších, které známe, o Bohu, lidstvu, vlasti, rodně. Poslouchejte mne s láskou, jakož já vám mluvit budu s láskou. Moje slovo jest slovo přesvědčení uzralého dlouholetými bolestmi, pozorováním a studii. Povinnosti, které vám označím, hledím a budu hledět, co živ budu, plnit, seč mé síly jsou. Mohu se mýlit, ale ne srdcem. Mohu klamat sebe, nikoli klamat vás. Slyšte mne tedy bratrsky: suďte svobodně mezi sebou, zdá-li se vám, že mluvím pravdu: opusťte mne, zdá-li se vám, že káži blud; ale následujte mne a jedněte dle mých naučení, vidíte-li ve mně apoštola pravdy. Blud jest neštěstím politování hodným; ale znáti pravdu a neříditi dle ní své jednání, jest hříchem, ježž nebe i země odsuzují.

Proč vám mluvím o vašich povinnostech dříve než o vašich právech? Proč ve společnosti, kde všichni dobrovolně nebo bezděky vás tísní, kde vykonávání všech práv, která přísluší člověku, se vám ustavičně bere, kde všechna neštěstí jsou pro vás a to, co se nazývá štěstím, jest pro lidi ostatních tříd, mluvím vám o oběti a ne o dobývání, o ctnosti,

o mravním polepšení, o vychování, a nikoli o blahobytu hmotném? Toť otázka, kterou musím objasniti dříve, než postoupím dále, protože právě v tom spočívá rozdíl mezi naší školou a mnohými jinými, které dnes káží po Evropě; pak, protože to jest otázka, která vzniká snadno v roztrpčené duši dělníka, ježž trpí. —

Jsme chudými, otroky, nešťastnými: mluvte nám o zlepšení hmotném, o svobodě, o štěstí. Řcete nám, zdali jsme odsouzeni ku stálému utrpení či máme-li se radovati také my. Hlásejte povinnost našim pánům, třídám, které jsou nad námi a které nakládajíce s námi jako se stroji, činí monopol ze zboží, které náleží všem. Nám mluvte o právech: mluvte o způsobech, jak bychom jich zpět nabyli; mluvte o naší moci. Nechať máme uznanou existenci; pak můžete mluvit o povinnostech a oběti. Tak říkají mnozí mezi našimi dělníky a následují nauk i sdružení, odpovídajících jich přání; při tom však zapomínají na jedinou věc, totiž: že řeč jimi požadovaná se hlásá již padesát roků, aniž prospěla v nejmenším ku hmotnému zlepšení stavu dělnictva.

Již padesát roků všechno, co se vykonalo pro pokrok a pro blaho proti absolutním vládám nebo proti aristokracii krve, vykonalo se jménem práv člověka, jménem svobody jako prostředku a jménem blahobytu jako cíle života. Všechna jednání revoluce francouzské i jiných, kteréž po ní následovaly a ji napodobily, byla výsledkem prohlášení práv člověka.

Všecky práce filosofů, které ji připravovaly, byly založeny na theorii svobody, na nauce o právech vlastních každému jednotlivci. Všecky školy revolucionářské hlásaly člověku, že jest zrozen pro štěstí, že má právo vyhledávati ho všemi svými prostředky, že nikdo nemá práva překážeti mu v tomto hledání a že on má právo odstraniti překážky, které se mu postaví v cestu. — A překážky byly odstraněny: svobody bylo dobytto: trvala několik roků ve mnohých zemích: v některých ještě trvá. Zlepšil se stav lidu? Milliony těch, kdo žijí den ze dne prací rukou svých, získali snad sebe menší části blahobytu očekávaného, slíbeného?

Nikoli, stav lidu se nezlepšil; zhoršil se spíše a horší se ve všech téměř zemích, a zvláště zde, kde píše, stoupala postupně cena věcí potřebných k životu, klesala postupně mzda dělníka ve mnohých odvětvích činnosti, a obyvatelstva přibývalo. Ve všech téměř zemích stal se osud lidu dělného nejistějším, kolísavějším; krise, jež odsuzují tisíce dělníků k nečinnosti po určitý čas, staly se čtenějšími. Roční přírůstek vystěhování ze země do země a z Evropy do ostatních dílů světa, a stále vzrůstající cifra dobročinných ústavů, daní pro chudé, opatření pro žebráky, postačí na důkaz toho. Tato poslední dokazují také, že veřejná pozornost stále více bdí nad zlem lidu; ale jich neúčinnost vzhledem k patrnému zmenšení onoho zla, dosvědčuje stejnoměrně postupující přibývání bídy u tříd, o něž se chtějí starati.

A nicméně, v těchto posledních padesáti letech rozmohla se zřídla bohatství sociálního a hojnost hmotných statků. Výroba se zdvojnásobila. Obchod ustavičnými krisemi, nevyhnutelnými při naprostém

nedostatku organisace, nabyl více síly činorodé a rozsáhlejšího oboru svým operacím. Komunikace docílily téměř všude jistoty a rychlosti, a snížily tedy s cenou dopravy také cenu zboží. A s druhé strany, idea práv srostlých s přirozeností lidskou jest dnes všeobecně přijata: přijata dle slov a pokrytecky i tím, jenž ve skutečnosti snaží se jí vyhnouti. Proč tedy stav lidu se nezlepšil? Proč soustředila se spotřeba výrobků, místo aby se rozdělila stejnoměrně mezi všecky členy evropských společností, v rukou několika málo lidí, náležejících k nové aristokracii? Proč nový podnět, daný průmyslu a obchodu, splodil přepych několika lidí a ne blahobyt většiny?

Odpověď jest jasna pro toho, kdo chce vniknouti poněkud do těch věcí. Lidé jsou tvorem výchovy a jednají toliko dle zásady vychování, již se jim dostalo. Lidé, kteří způsobili dřívější revoluce, opírali se o ideu práva, náležejících jednotlivci: revoluce dobyly svobody: svobody individuální, svobody vyučování, svobody vyznání, svobody obchodu, svobody ve všem a pro všechny. Ale co byla kdy platna uznaná práva tomu, kdo neměl prostředku, aby je vykonával? Co byla platna svoboda vyučování tomu, kdo neměl ani času, ani prostředků, aby jí užil? Co byla platna svoboda obchodu tomu, kdo neměl, co by dal do obchodu, ani kapitálův, ani úvěru? Společnost se skládala ve všech zemích, kde tyto zásady byly prohlášeny, z malého počtu jednotlivců, kteří měli půdu, úvěr, kapitály; a z nesmírného množství lidí, majících jen vlastní paže, a nucených propůjčiti je jako nástroj práce oněm prvním a za každou podmínkou, aby se užívali; nucených strávití celý den v námahách tělesných a jedno-

tvárných; čím byla pro ně, kteří musí zápasiti s hladem, svoboda, ne-li přeludem, trpkou ironií? Aby tím nebyla, bylo by bývalo potřebí, aby lidé zámožných tříd svolili ku snížení pracovní doby, ku zvýšení mzdy, k zavedení bezplatné stejné výchovy pro lid, k tomu, aby nástroje přístupny byly všem, k založení úvěru pro dělníka nadaného schopnostmi a dobrými úmysly. Ale proč by tak byli učinili? Nebyl bla h o b y t nejvyšším cílem života? Nebyly statky hmotné věcmi žádoucími přede vším? Proč zmenšovati si požitek z nich ve prospěch druhého? Ať si pomůže tedy, kdo může. Když společnost zajistí každému dle jeho možnosti svobodné vykonávání práv, příslušných přirozenosti lidské, činí, oč jest žádána. Jestliže někdo pro osudný vlastní stav nemůže některého z nich vykonávat, nechť se vzdá a nikoho neviní. Bylo přirozeno, že by tak mluvili, a tak mluvili skutečně. A tato myšlenka tříd privilegovaných štěstím vzhledem ku třídám chudým, stala se záhy myšlenkou každého jednotlivce proti každému jednotlivci. Každý člověk pečoval o vlastní práva a zlepšení vlastního stavu, nesnaže se starati o jiného; a když vlastní práva se srazila s právy jiných, byla válka: válka ne krve, ale zlata a úkladů: válka méně mužná oné, ale stejně záhubná: válka rozlícená, ve které silní svými prostředky drtí neúprosně slabé nebo nezkušené. V této válce ustavičné vychovávali se lidé k sobectví a k lakotě po statcích výlučně hmotných. Svoboda vyznání zničila všelikou pospolitost víry. Svoboda vyučování splodila mravní anarchii. Lidé bez společného svazku, bez jednoty náboženského vyznání i cíle, povolání k požitku a ničemu jinému, pokoušeli se každý o vlastní

cestu, bez ohledu na to, zda krácejíce po ní nešlapou hlavy svých bratří, bratří dle jména a nepřátel ve skutečnosti. Tam jsme dnes, díky theorii práv.

Dojista, existují práva; ale kde práva jednoho individua střetnou se s právy druhého, jak doufati v jich smíření, v jich uvedení v souhlas a neuchýliti se k něčemu vyššímu nežli jsou všechna práva? A kde práva jednoho individua, četných individuí se se střetnou s právy země, ku které stolicí se uchýliti? Jestliže právo na blahobyť, na největší možný blahobyť, náleží všem živým, kdo rozřeší otázku mezi dělníkem a továrníkem? Jestliže právo na existenci jest prvním neporušitelným právem každého člověka, kdo může naříditi obět existence pro zlepšení ostatních lidí? Nařídíte ji ve jménu vlasti, společnosti, davu svých bratří! Čím jest vlast pro mínění, o němž mluvím, ne-li oním místem, na němž naše práva individuální jsou nejbezpečnějšími? Čím jest společnost, ne-li souborem lidí, kteří se usnesli učiniti sílu m n o h ý c h podporou práv ka ž d é h o? A vy, když jste učili po padesát roků individuum, že společnost se ustavila, by zabezpečila vykonávání jeho práv, chtěli byste od něho žádati, by je obětoval všecka společnosti, by se podrobil — bude-li třeba — ustavičným námahám, vězení, vyhnanství proto, aby ji zlepšil? Když jste mu kázali po všech cestách, že cílem života jest bla h o b y t, chtěli byste mu najednou rozkazovati, by ztratil bla h o b y t i život sám proto, aby osvobodil vlastní zemi od cizince, neb aby opatroval lepší podmínky třídě, která není jeho? Když jste mu mluvili po léta ve jménu h m o t n ý c h z á j m ů, budete žádati, aby vida před sebou bohatství a moc, nevztahoval po nich ruku, i ku škodě svých bratří?

Dělníci italsí, to není mínění vzešlé bez podpory skutků v naší mysli; to jsou dějiny, dějiny našich dob, dějiny, z jichž stránek kape krev a to krev lidu. Tažte se všech lidí, kteří proměnili revoluci z roku 1830 v dosazení osob místo jiných osob, a k výstraze, učinili z mrtvol vašich soudruhů ve Francii, padlých během boje třídního, podnož k vlastní moci: všechny jich nauky před rokem 1830 byly založeny na staré idej práva, nikoli na víře v povinnosti člověka. Vy je nazýváte dnes zrádci a odpadlíky, a byli jen důslednými svým naukám. Bojovali upřímně proti vládě Karla X., protože ona vláda byla přímo nepřátelskou třídě, z níž oni vycházeli, a porušovala i snažila se potlačit jich práva. Bojovali ve jménu blahobytu, z něhož neměli tolik, čeho myslili, že zasluhují. Někteří byli pronásledováni pro svobodu myšlenky; jiní, mocní duchové, viděli se zanedbávanými, odstrkovanými od úřadů, jež zaujímalí muži menších nadání než bylo jejich. Tu i strasti lidu je dráždily. Tu psávali směle a upřímně o právech, náležejících každému člověku. Potom, když jejich práva politická i duševní se octla v bezpečnosti, když cesta k úřadům byla jim otevřena, když získali blahobyty, jehož hledali, zapomněli lidu, zapomněli, že milliony pod nimi jsou vychovaním i tužbami, hledají vykonávání jiných práva a získání jiného blahobytu, dali duchu pokoj a nestarali se o jiné, než jen o sebe. Proč je nazýváte zrádci? Proč nenazýváte zrádnou raději jich nauku? — — — Žil a psal též doby ve Francii muž, jehož nesmíte zapomenouti, mocnější duchem než oni všichni byli: byl tehdy naším přítelem; ale věřil v povinnost: v povinnost

obětovati veškero bytí společnému dobru, hledání a triumfu pravdy: studoval pozorně lidi i časy: nechal se svéstí potleskem ani pokořiti sklamaním: pokusiv se o jednu cestu s nezdarem, pokoušel se znova na jiné o zlepšení většiny: a když změněné doby mu ukázaly jediný živel schopný k jeho provedení, když lid se osvědčil na kolbišti ctnostnějším a více věřícím, nežli všichni ti, kteří předstírali, že vedou jeho věc, on, Lamennais, spisovatel Slova věřícího, která jste vy všichni četli, stal se nejlepším apoštolem věci, ve které jsme bratřími. Hle, v něm a v mužích, o kterých jsem mluvil, zastoupen jest rozdíl mezi lidmi práva a lidmi povinnosti. Prvním postačí dobytí jich práva individuálních, aby ustáli, když jich nic nepobádá: práce druhých neustává zde na zemi leda se životem.

A mezi národy úplně otrockými, kde zápas chová docela jiná nebezpečnost, kde každý krok k dobru jest znamenán krví mučednickou, kde práce proti vládnoucímu bezpráví jest nezbytně tajnou a postrádá pobídek veřejnosti i chvály, jaká povinnost, jaký podnět k vytrvalosti může udržeti na cestě dobra lidi, kteří omezují svatou válku sociální, již my vedeme, na boj o svá práva? Mluvím arcí o všeobecnosti a nikoli o výjimkách, které jsou ve všech naukách. Proč by oni lidé nezemdleli, když utišeno rozechvění duchův a hnutí reakce proti tyranidě, jež láká přirozeně k zápasu mládež, po nějakém roce námah, po sklamaních nevyhnutelných při podobném podniku? Proč by nedali přednost odpočinku jakémukoli před životem neklidným, zmítajícím se protivami a nebezpečstvím, jenž může jednoho dne skončiti v žaláři,

na šibenici, nebo ve vyhnanství? Toť ovšem historie většiny dnešních Italů, prodchnutých starými ideami francouzskými: velice smutná historie; ale jak ji přerušiti, nezmění-li se zásada, od níž vycházejí, aby se jí řídili? Jak a v čí jménu je přesvědčiti, že nebezpečností a sklamání je mají utvrzovati, že mají bojovati ne po několik roků, nýbrž po celý svůj život? Kdo může říci člověku: pokračuj v zápase za svá práva, když zápasiti o ně stojí ho více nežli zřící se jich?

A kdo může i ve společnosti postavené na základech spravedlivějších nežli jsou nynější, přesvědčiti člověka, jenž se opírá jediné o theorii práv, že má zůstatí na společné cestě a pracovati o vývoji myšlenky sociální? Dejme tomu, že se vzepře; dejme tomu, že se cítí silným a řekne vám: zruším smlouvu sociální: moje snahy, moje schopnosti mne volají jinam: mám svaté právo, neporušitelné, rozvinouti je a pustím se v boj proti všem: jakou odpověď budete moci jemu dáti se stanoviska jeho nauky? jaké právo máte, protože jste většinou, ukládati mu poslušnost k zákonům, jež nesouhlasí s jeho tužbami, s jeho osobními žádostmi? jaké právo máte trestati ho, když je poruší? Práva náleží stejná každému individuu: spoužití sociální nemůže ani jediného z nich vytvořiti. Společnost má více síly, nikoli více práv než individuum. Jak tedy dokážete individuu, že má sloučiti svou vůli s vůlí svých bratrů ve vlasti nebo v lidstvu? Katem? žaláři? Společnosti až posud existující tak činily. Ale to jest válka, a my chceme mír: toť tyranským utlačováním, a my chceme vychování.

Vychování, jsme řekli; a to jest ono veliké slovo, jež obsahuje veškeru naše učení. Životní otázka, která se projednává v našem století, jest otázkou výchovy. Nejde o to stanoviti nový řád věcí násilím; řád věcí ustanovený násilím je vždycky tyranským, třeba byl lepším starého; jde o to silou zvrátiti surové násilí, které se protiví dnes každému pokusu zlepšení, navrhnouti souhlasu národa — když nabyl svobody vyjádřiti svou vůli — řád, který se zdá nejlepším, a vychovávati všemi možnými prostředky lidi k tomu, aby jej vyvinuli a dle něho jednali. S theorií práv můžeme povstati a odstraniti překážky; ale nikoli založiti silný a trvalý soulad všech živlů, z nichž se skládá národ. Theorii štěstí, blahobytu, jakožto prvního předmětu života, učiníme z lidí sobce, zbožňovatele hmoty, kteří vnesou staré náruživosti v nový řád a zkazí jej v několika měsících. Jde tedy o to, naléztí výchovnou zásadu vyšší, než jest podobná theorie, kteráž by vedla lidi k lepšímu, která by je učila vytrvalosti oběti, která by je poutala k jich bratrům, nečiníc je závislými od idee člověka jediného neb od síly všech. A touto zásadou jest povinnost. Dlužno přesvědčiti lidi, že jako synové jediného Boha mají býti zde na zemi vykonavateli jediného zákona — že každý z nich má žítí nikoli pro sebe, nýbrž pro jiné — že cílem jich života není, býti více nebo méně šťastnými, nýbrž učiniti sebe samy i ostatní lepšími — že bojovati proti nespravedlnosti a bludu ve prospěch svých bratrů a kdekoli se vyskytne, jest netoliko právem, nýbrž povinností: povinností, které nelze zanedbati bez viny — povinností celého života.

Dělníci italští, bratři moji! rozumějte mi dobře. Pravím-li, že vědomí práva nestačí lidem, aby provedli zlepšení důležité a trvalé, nežádám, abyste se zřekli těchto práv; pravím toliko, že jsou jen výsledkem splněných povinností a že jest potřebí začítí těmito, aby se došlo oněch. A pravím-li, že navrhuje za cíl života štěstí, blahobyť, hmotné zájmy, vydáváme se v nebezpečnoství vytvořiti sobce, nemíním, že nemáte toho dbáti; pravím, že zájmy hmotné, je-li jich samotných vyhledáváno, a jsou-li pokládány nikoli za prostředky, nýbrž za účel, vedou vždy k onomu přeusmrtnému výsledku. Když za dob císařských staří Římané přestávali na tom žádati chleba a zábav, byli nejničemnějším plemenem, co jen může býti, a když podstoupili pošetilou a krutou tyranii císařů, padali zbaběle za otroky barbarům, kteří vnikli do země. Ve Francii i jinde nepřátelé všelikého pokroku sociálního rozseli korrupci a pokoušejí se svěsti myslí od idee změny, hledajíce vývinu činnosti hmotné. A my bychom pomáhali nepříteli svýma rukama? Hmotné zlepšení jest podstatné, a my budeme zápasiti, abychom ho dobyli; ale ne, že by záleželo lidem jen na dobrém jídle a bytu, nýbrž proto, že vědomí vaší důstojnosti a váš vývin mravní nemůže přijíti dříve, dokud jste — jako dnes — v ustavičném boji s bídou. Pracujete deset nebo dvanáct hodin denně; jak můžete nalézti čas, abyste se vzdělávali? Většina vás vydělá sotva tolik, aby uživila sebe a rodinu: jak mohou nalézti prostředky, aby se vzdělávali? Kolísavost a přerušování vaší práce působí, že přecházíte od výstřední pracovitosti k obyčejům lenocha: jak byste mohli nabýti snahy po řádu, pravidelnosti, vytrvalosti?

Skrovný váš výdělek potlačuje každou naději na vydatnou úsporu a takovou, která by mohla někdy prospěti vašim synům, nebo letům vašeho stáří: jak byste se mohli naučiti zvykům šetrnosti? Mnozí mezi vámi jsou nuceni bídou odloučiti dítky, neřekneme od péče — jakou péči výchovy mohou dáti dětem ubohé manželky dělníků? — nýbrž od lásky a dohledu matek, honíce je pro několik haléřů ke škodlivým pracem továrním: jak mohou při takovém stavu se vyvinouti, ušlechtiti city rodinné? Nemáte práv občanských, aniž jakého účastenství při volbě nebo hlasování o zákonech, jež spravují vaše činy a váš život: jak byste mohli míti vědomí občanské a horlivost pro stát a upřímnou lásku k zákonům? Spravedlnost jest nerovně rozdělena mezi vás a ostatní třídy: odkud byste se naučili vážnosti a lásce ku spravedlnosti? Společnost s vámi nakládá bez nejmenší sympatie: odkud byste se naučili sympatisovati se společností? Vy tedy máte potřebí, aby se změnila vaše podmínky hmotné, byste se mohli vyvinovati mravně: máte potřebí pracovati méně, byste mohli zasvětit několik hodin svého dne pokroku duše své: máte potřebí takové mzdy za práci, která by vám umožnila nashromáždati úspory, upokojiti duši o budoucnost, očistiti vás především od každého citu reakce, každého podnětu pomsty, každé myšlenky nespravedlnosti vůči tomu, kdo k vám byl nespravedliv. Musíte tedy hledati a dosáhnete této změny; ale musíte jí vyhledávati jako prostředku, nikoli jako cíle: vyhledávati jí ze smyslu povinnosti, ne jenom práva: vyhledávati jí, abyste se stali lepšími, ne jenom abyste se stali hmotně šťastnými. Pakli ne, jaký rozdíl by byl mezi vámi a vašimi tyrany? Ti jsou

jimi právě, poněvadž hledí jen na blahobyť, rozkoše, moc.

Státí se lepšími: to má býti cílem vašeho života. Státí se trvale méně nešťastnými nemůžete jinak než polepšením. Tyranů by povstalo na tisíce mezi vámi, kdybyste bojovali jen ve jménu hmotných zájmů nebo určité organizace. Málo na tom záleží, že měníte organizace, jestliže necháte sebe samy i ostatní s naruživostmi a dnešním sobectvím: organizace jsou jako jisté rostliny, jež vydávají jed nebo léky dle práce toho, kdo s nimi zachází. Dobří lidé činí dobrými organizace špatné, zlí činí bídými dobré. Jde o to, učiniti lepšími a přesvědčiti o povinnostech ty třídy, které dnes dobrovolně nebo bezděky vás tísní; a nemůžete pochoditi, nezačnete-li — pokud možno — činiti lepšími sebe samy.

Když tedy slyšíte od lidí, kteří hlásají nezbytnost změny sociální, že ji provedou jen dovolávající se vašich práv, buďte jim vděčni za dobré úmysly, ale nedoufejte v úspěch. Strasti chudého jsou známy, aspoň částečně, třídám zámožným: známy ale ne cítěny. Při všeobecné lhostejnosti, vzešlé z nedostatku společné víry, při sobectví, jako nevyhnutelném následku stálého od tolika let hlásání blahobytu hmotného, navykli si znenáhla ti, kdož netrpí, pokládati ony strasti jako smutnou nezbytnost řádu sociálního nebo ponechávati péči o léky příštím pokolením. Nesnáz není v tom, přesvědčiti je; jest v tom, vyburcovati je z nečinnosti, přivésti je k činu, když jsou přesvědčeni, by se sdružili a sbratřili s vámi k dosažení sociální organizace, jež učiní konec vašim strastem a jich

hrůzám, pokud stav lidstva to připustí. To však jest dílem víry, víry v poslání, jež Bůh dal tvorů lidskému zde na zemi, v odpovědnost, jež tíží všechny ty, kdož ho neplní, v povinnost, kteráž ukládá každému pracovati ustavičně a obětavě dle pravdy. Všechny možné nauky o právech a blahobytu hmotném budou moci vás jen dovésti k pokusům, které — zůstanou-li osamělými a toliko na vaše síly odkázanými, se nezdaří: budou moci jen připraviti nejtěžší ze hříchů sociálních: válku občanskou mezi třídami.

Dělníci italští! bratři moji! Když Kristus přišel a změnil tvářnost světa, nemluvil o právech bohatým, kteří neměli potřebí nabýti jich; chudým, kteří by jich byli snad zle užívali, napodobíce bohaté: nemluvil o užitku nebo zájmech lidu, jež zájmy a užitek byly zkazily: mluvil o povinnosti, mluvil o lásce, o oběti, o víře: pravil, že jenom ten bude prvním mezi všemi, kdo pomohl všem prací svou. A tato slova, šeptaná do ucha společnosti, která neměla již jiskry života, ji oživila, získala miliony lidí, získala svět a způsobila, že výchova pokolení lidského o krok postoupila. Dělníci italští! jsme v podobné době jako byla Kristova. Žijeme uprostřed prohnité společnosti jako byla společnost římského císařství s potřebou v duši oživit ji, přeměnit ji, sdružit všechny její členy i práce v jediné víře, pod jedním zákonem, k jednomu cíli: svobodnému postupnému vývoji všech schopností, které Bůh vložil v zárodku do svých tvorů. Hleďme, ať Bůh vládne na zemi jako na nebi, či lépe ať země jest přípravou k nebi a společnost pokusem postupného sblížení s božskou myšlenkou.

Ale každý čin Kristův představoval víru, již hlásal,

a kolem něho byli apoštolové, kteří vtělovali svými skutky tu víru, již byli přijali. Buďte takovými a zví-
títe. Hlásejte povinnost lidem oněch tříd, které jsou
nad vámi a plňte — pokud možno — svoje povin-
nosti: hlásejte ctnost, obět, lásku; a buďte ctnostnými,
hotovými k oběti a lásce. Vyslovte zmužile své po-
třeby a své ideje; ale bez hněvu, bez reakce, bez
hrozby: nejmocnější hrozba, má-li jí kdo potřeby,
jest pevnost, nikoli podrážděnost řeči. Šířte mezi
svými soudruhy myšlenku jich budoucího určení (po-
volání), ideu národa, který jim dá jméno, výchovu,
práci a přiměřenou mzdu a vědomí a poslání lidí —
vštěpujíte jim cit nevyhnutelného zápasu, k němuž
se musejí připravit, aby ho dobyli proti silám špatných
našich vlád i cizince — snažte se poučiti, polepšiti, vy-
chovati se k úplné vědomosti a k vykonávání svých po-
vinností. Tato práce jest nemožnou ve velké části Italie
pro davy lidu: žádný plán lidové výchovy nelze usku-
tečnit mezi námi beze změny ve hmotném postavení
lidu a bez převratu politického: kdo se klame, doufaje
v něj a jej hlásá jako nezbytnou průpravu ke každému
pokusu o emancipaci, hlásá nečinnost, nic jiného. Ale
nečetní mezi vámi, kteří žijí v lepších poměrech a
jimž pobyt v cizích zemích dovoluje svobodnější pro-
středky vychování, to mohou a tedy musejí. A ne-
četní mezi vámi, prodchnuti jednou pravými zásadami,
od nichž závisí výchova lidu, postačí k tomu, aby je
rozseli mezi tisíce, aby je vedli cestou a chránili jich
před sofismaty a bludnými naukami, které na ně čí-
hati budou.

II.

B Ů H.

Počátek vašich povinností jest v Bohu. Výklad
vašich povinností jest v jeho zákoně. Postupné obje-
vování a užívání jeho zákona přísluší lidstvu.

Bůh existuje. Nemusíme a nechceme toho doka-
zovati: pokoušeti se o to zdálo by se nám rouháním
jako popíratí ho — bláznovstvím. Bůh jest, protože
my jsme. Bůh žije v našem svědomí, ve svědomí
lidstva, ve světě, jenž nás obklopuje. Naše svědomí
ho vyzývá v nejslavnostnějších chvílích bolesti i ra-
dosti. Lidstvo mohlo změnit, zkatit, nikdy však po-
tlačit jeho svaté jméno. Svět ho zjevuje řádem, sou-
ladem, srovnalostí svých pohybů a svých zákonů.
Není neznabohů mezi vámi: kdyby jich bylo, byli by
hodni ne zlořečení, nýbrž politování. Ten, kdo může
popíratí Boha před tváří hvězdnaté noci, před hrobem
svých nejdražších, před mučednictvím, jest velice ne-
šťasten nebo velice vinen. Prvním atheistou byl beze
vší pochyby člověk, který skrýval nějaký zločin před
ostatními lidmi a snažil se — popíraje Boha — zba-
vití se jediného svědka, před nímž ho nemohl zatajití,
a potlačití výčitky svědomí, jež ho trápily: snad to
byl tyran, jenž se svobodou uloupil polovičku duše
svým bratřím a pokoušel se nahradití vzýváním hru-
běho násilí víru v povinnost a v právo nesmrtelné.
Po něm přišli tu a tam, vždy po nějakém století, lidé,
kteří poblouzením filosofie zavedli ateismus; ale těch
bylo velmi málo a byli mravní: — přišli, v dobách

nedalekých od nás, davy, jež rozhořčeny jsouce proti ideji Boha bludné, pošetilé, zbudované k vlastnímu prospěchu nějakou kastou nebo tyranskou mocí, popíraly Boha samého; ale to bylo na okamžik, a v tomto okamžiku uctívaly — tak velikou měli potřebu Boha — bohyni Rozumu, bohyni Přírody. Dnes jsou lidé, kteří opovrhují každým náboženstvím, protože vidí korrupci v nynějších vyznáních a netuší čistotu vyznání budoucnosti; ale nikdo z nich se neodvážá prohlásiti se atheistou: jsou kněží, kteří znesvěcují jméno boží prodajností nebo bázní před mocnými: jsou tyrani, kteří je zlehčují vzývajíce je jako ochránce své tyranidy; ale protože světlo slunce často nám bývá zatemněno a zkaženo špinavými parami, budeme popírati slunce nebo živnou moc jeho paprsku na svět? protože ze svobody mohou zlí lidé někdy vzbuditi anarchii, budeme zlořečiti svobodě? Víra v Boha září světlem nesmrtelným přes všechny klamy a zkázy, jež lidé hromadí kolem onoho jména. Klamy a zkázy přejdou, jako přejdou tyranidy: Bůh zůstane, jako zůstane lid, obraz Boha na zemi. Jako lid otroctvím, strastmi a bídami přichází krok za krokem k vědomí, síle, emancipaci, zdvihá se svaté jméno Boha ze zřícenin zkažených kultů, aby se skvělo kultem čistějším, vroucnějším a rozumnějším.

Já tedy vám nemluví o Bohu, abych vám dokazoval jeho existenci, neb abych vám říkal, že ho máte vzývati: vy ho vzýváte, třeba ho nejmenovali, pokaždé, kdykoli cítíte svůj život a život bytostí, které jsou kolem vás; nýbrž abych vám řekl, jak ho máte vzývati — abych vás varoval před bludem, jenž ovládá mysl mnohých mezi lidmi oněch

tříd, které vás vedou nebo jich příkladem, mnohých mezi vámi: bludem těžkým a záhubným, jakým jest ateismus.

Tento blud jest odloučením — více či méně projeveným — Boha od díla jeho; od země, na níž máte trávit část života svého.

Máte na jedné straně lidi, kteří vám říkají: »Dobře: Bůh existuje; ale vy nemůžete více, než připustiti to a vzývati ho. Poměru mezi ním a lidmi nikdo nemůže rozuměti nebo jej objasniti. Toť otázka, o níž dlužno se přiti mezi Bohem samým a vaším svědomím. Myslete o tom, co chcete, ale nepředkládejte svého vyznání svým bližním; nenamáhejte se užívatí ho při věcech této země. Politika jest jedna věc, náboženství druhá. Nemaťte jich. Nechte věci nebeské duchovní moci, ať jest jakákoliv ustanovena, při čemž máte právo nevěřiti jí, zdá-li se vám, že zrazuje své poslání: nechte každého, ať myslí a věří svým způsobem; vy nesmíte se zabývatí společně ničím než věcmi pozemskými. Materialisté nebo spiritualisté, věříte ve svobodu a rovnost lidí? chcete blahobyť pro většinu? chcete všeobecné hlasovací právo? Spojte se k dosažení tohoto účelu; nepotřebujete k tomu rozuměti otázkám, týkajícím se nebe.«

Máte na druhé straně lidi, kteří vám říkají: »Bůh existuje; ale jest tak velikým, příliš povznešeným nad všechny věci stvořené, tak že nemůžete doufati dosáti ho dílem lidským. Země jest bláto. Život jest den. Odučte se od první, co nejvíce můžete: nepřikládejte druhému více ceny, než zasluhuje. Co jsou kdy všechny zájmy pozemské proti nesmrtelnému životu duše vaší? Myslete na tuto: hleďte k nebesům. Co vám záleží

na tom, žijete-li zde na zemi tím neb oním způsobem? Jste určeni k smrti; a Bůh vás bude souditi dle myšlenek, které věnujete ne zemi, nýbrž jemu. Trpíte? Dobrořečte Pánu, že na vás sesílá toto utrpení. Život pozemský jest zkouškou. Vaše země jest země vyhnanství. Opoprhujte jí a pozvedněte se. Uprostřed utrpení, z bídy, z otroctví můžete se obrátiti k Bohu, a posvětit se vzýváním Jeho, v modlitbě, u víře v budoucnost, kteráž vás odmění štědře, a v opovrhování věcmi světskými.«

Z těch, kdož vám takto mluví, první nemilují Boha, druzí ho neznají. Člověk jest jednotka, řeknete prvním. Nemůžete ho rozříznouti ve dvě a způsobiti, aby souhlasil s vámi v zásadách, které mají spravovati řád společnosti, když se liší myšlenkami o svém původu, o svém povolání a svých zákonech pozemského života. Náboženství vládnu světem. Když lidé v Indii věřili, že jsou narozeni jedni z hlavy, druzí z ramen, jiní z nohou Brahmy, svého božstva, ustavili společnost dle rozdělení lidí v kasty, přikázali jedněm dědičně práci duševní, jiným vojenství, jiným práce služebné a odsoudili se k nehybnosti, která posud trvá a potrvá, dokud víra v onu zásadu nepadne. Když křesťané prohlásili světu, že lidé jsou všichni syny Boha a bratřími v Něm, všechny nauky zákonodárců a filosofů starověkých, které stanovily existenci dvou přirozeností u lidí, nebyly s to, aby překazily zrušení otroctví a tudíž docela obrácený řád ve společnosti. Při každém pokroku vyznání náboženských můžeme vám ukázati příslušný v historii lidstva pokrok sociální: při svém učení o lhostejnosti ve věcech náboženských nemůžete nám ukázati jiného

následku než anarchii. Vy jste mohli bořiti, nikdy stavěti: popřete, můžete-li. Přehánějící princip, obsažený v protestantství, jež opustiti protestantism cítí dnes potřebu — odvozující všechny své ideje pouze od nezávislosti individua — dospěli jste, k čemu? K anarchii, totiž ku potlačení slabého, v obchodu; ku svobodě, totiž k výsměchu slabého, jenž nemá prostředků ani času ani vědomostí, aby vykonával vlastní práva, v řádu politickém; k sobectví, totiž osamocení a záhubě slabého, jenž nemůže si pomoci sám, v morálce. Ale my chceme sdružení: jak docíliti ho jistě jinak než bratřími, kteří věří v tytéž spravující zásady, kteří se spojují v téže víře, kteří přísahají v témže jméně? Chceme výchovu: jak ji dáti nebo přijati jinak, nežli pomocí zásady, jež obsahuje výraz naší víry o původu, o účelu, o zákonu života lidského na této zemi? Chceme společnou výchovu; jak ji dáti nebo přijati bez společné víry? Chceme utvořiti národ: jak se to podaří, nebudeme-li věřiti ve společný cíl, ve společnou povinnost? A odkud můžeme my odvozovati společnou povinnost, ne-li od idee, kterou si tvoříme o Bohu a jeho poměru k nám? Dojista: všeobecné hlasovací právo jest výborná věc; jest jediným prostředkem zákonným, kterým může země býti spravována bez násilné krise, tak časté; ale všeobecné hlasování v zemi ovládané jednou věrou dá výraz snahy, vůle národní: v zemi bez společné víry co bude moci kdy vyjádřiti, nežli zájem početně silnější a potlačení všech ostatních? Všechny reformy politické v každé zemi bezbožné nebo nedbající o náboženství potrvají, dokud rozmar nebo zájem jednotlivců bude chtíti a nic více.

Zkušenost posledních padesáti let nás poučila o této věci dostatečně.

Druhým, kteří vám mluví o nebi, odlučující je od země, řeknete, že nebe a země jsou jako cesta a cíl cesty jedinou věcí. Neříkejte, že země jest blátem: země jest Boha: Bůh ji stvořil, abychom skrze ni vystoupili k němu. Země není místem pokání nebo pokušení: jest místem naší práce za účelem polepšení, našeho vývinu na stupeň vyšší existence. Bůh nás stvořil ne ke kontemplaci (uvažování), nýbrž k činu: stvořil nás podle obrazu svého, on jest myšlenkou i činem, ano v něm není myšlenky, která by nepřešla v čin. Musíme — díte — opovrhovati všemi věcmi světskými a šlapati život pozemský, abychom se zabývali nebeským; ale co jest vůbec život pozemský, ne-li předejrou nebeského, prostředkem a cestou k jeho dojití? Nepozorujete, že dobrořečíte poslednímu stupínku žebříku, po němž my všichni musíme stoupati, a zlořečíte prvnímu, zamezujete nám cestu? Život duše jest svatým, v každé své době: v době pozemské jako v ostatních, jež následovati budou; avšak každá doba musí býti přípravou ke druhé, každý vývin časný má přispívati k ustavičnému postupnému vývoji života nesmrtelného, jež Bůh dal každému z nás i lidstvu v jeho celku, jež roste prací každého z nás. Bůh tedy vás postavil zde na zemi: postavil vás mezi milliony bytostí vám podobných, jichž myšlenka se živí vaší myšlénkou, jichž zlepšení pokračuje s vaším, jichž život se zúrodňuje vaším životem: aby vás zachránil před nebezpečenstvím osamělosti, dal vám potřeby, jimž nemůžete vyhověti sami a převládající pudy společenské, jež dřímají ve zvi-

řatech a které vás liší od těchto: rozestřel kolem vás tento svět, jež vy nazýváte hmotou, skvělý krásou, plný života, života, jež — nesmíte zapomenouti — se jeví všude takovým, že v něm zřítí jest znamení boží, ale očekává nicméně vašeho přičinění, závisí ve svých projevech od vás a rozmnožuje svou moc, čím více vaše činnost se rozmnožuje; vložil do vašeho nitra nevyhladitelné sympatie, útrpnost s tím, kdo naříká, radost s tím, kdo se usmívá, hněv proti tomu, kdo utlačuje tvorstvo, ustavičnou touhu po pravdě, obdiv pro genia, jež objevuje několik částí pravdy, nadšení pro toho, kdo ji uvádí ve skutek prospěšný všem, náboženskou úctu pro toho, kdo — nemoha ji přivésti k vítězství — umírá jako mučeník, přinášeje vlastní krví svědectví pro ni — a vy popíráte, pohrdáte těmito známkami svého poslání, které Bůh kolem vás rozsel, ano prohlašujete klatbu nad jeho znameními, volajíce nás, abychom soustředili všechny své síly v činnosti očisty vnitřní, nedokonalé, nemožné když jest osamocenou. Což netrestá Bůh toho, kdo se o ni tak pokouší? Neponižuje otroka? Nestápí v tělesných žádostech, ve slepých pudech po tom, co vy nazýváte hmotou, polovici duše ubohého nádenníka, nuceného trávit bez světla vychování, v řadě činů fyzických, život božský? Najdete náboženskou víru živější u ruského nevolníka než u Poláka, bojujícího pro vlast a svobodu? Najdete vroucnější lásku k Bohu u opovržených poddaných papeže a krále tyrana než u republikána lombardského ze dvanáctého století a u republikána florenckého ze čtrnáctého století? Kde jest duch boží, tam jest svoboda, pravil jeden z nejmocnějších apoštolů, které známe; a náboženství,

jež on hlásal, ustanovilo odstraniti otroctví; kdo může chápati a vzývati náležitě Boha, lísaže se k nohous jeho tvora? Vaše náboženství není náboženstvím, nýbrž sektou lidí, kteří zapoměli na svůj původ, na bitvy, které jich otcové vybojovali proti shnilé společnosti, a na vítězství, jichž dobyli, přetvořující tento svět pozemský, jímž vy, pozorovatelé, pohrdáte. Ať jakákoli silná víra se zdvihne ze zřícenin starých, vyčerpaných, přetvoří nynější řád sociální, protože každá silná víra snaží se přimknouti ke všem odvětvím činnosti lidské; protože země snažila se vždycky, za každé doby, spravovati se dle nebe, v něž věřila; protože celé dějiny lidstva opětvují různými formami a různými stupni dle časů, slovo obsažené v modlitbě Páně křesťanské: *Přijď království tvé, Pane, jako v nebi, tak i na zemi.*

Přijď království Boží na zemi, jako jest na nebi: to budiž, bratří, lépe pochopeným a užívaným než dosud vašim slovem víry, vaší modlitbou: opětvujte je a přičiňte se, aby se uskutečnilo. Nechť jiný se pokouší přemluvití vás k trpné odevzdanosti, lhostejnosti k věcem pozemským, poddanosti každé světské moci a nespravedlivé, namítaje vám špatně pochopené jiné slovo: Dejte císaři, co jest císařovo, a co jest božího, Bohu. Mohou vám jmenovati něco, co by nebylo božím? Nic není císařovo, pokud se to neshoduje se zákonem božím. Císař, nebo světská vrchnost, vláda občanská, jest jenom poslancem, vykonavatelem — pokud její síly i čas dovolují — plánu božího: kde zrazuje toto poslání, jest vaší povinností — neřekneme jen právem — změnití ji. K čemu jste zde, ne-li k tomu, abyste se vynasnažili

vyvinouti svými prostředky a ve svém oboru úmysl boží? K čemu vyznávati, že věříte v jednotu pokolení lidského, jako nevyhnutelný následek jednoty Boha, jestliže nepracujete, abyste ji uskutečnili, bojující proti libovolnému dělení a nepřátelství, jež odlučuje stále rozličné kmeny, tvořící lidstvo? K čemu věřiti ve svobodu lidskou, základ zodpovědnosti lidské, jestliže se nepřičiníme odstraniti všecky překážky, které stojí v cestě oné a kazí tuto? K čemu mluvití o sbratření, avšak připustiti, aby naši bratří byli každý den utiskováni, ponižováni, opovrhováni? Země jest naší rolí: netřeba jí zlořečiti; jest potřebí posvětití ji. Síly hmotné, které nalézáme kolem sebe, jsou našimi nástroji k práci; netřeba je odmítati, jest potřebí obrátiti je k dobru.

Ale toho vy, bez Boha, nemůžete. Mluvil jsem vám o povinnostech: učil jsem vás, že pouhé poznání vašich práv nepostačí k trvalému vedení vás po cestách dobra, nepostačí, by vám poskytovalo onoho zlepšení postupného, stálého, ve vašem postavení, jehož vy čekáte: avšak bez Boha odkud jest povinnost? bez Boha ať se přidržíte jakékoli soustavy občanské, nemůžete naléztí jiného základu než sílu slepou, hrubou, tyranickou. Odtud se nevychází. Buď závisí vývoj věcí lidských od zákona prozřetelnosti, ježž my všichni jsme povinni objevovati a jeho užívati, nebo jest svěřen náhodě, okolnostem, okamžiku, člověku, kterýž ho dovede lépe užívati. Buď máme poslouchati Boha, nebo sloužiti člověku, zda jednomu či více, na tom nezáleží. Jestliže nevládne nejvyšší mysl nad všemi lidskými myslmi, kdo nás může chrániti před libovůlí našich bližních, vidí-li, že jsou nás mocnějšími? Není-li

zákona svatého, neporušitelného, ne utvořeného lidmi, jaké pravidlo budeme míti k posouzení, je-li nějaký čin spravedlivým, čili nic? Ve jménu koho, ve jménu čeho budeme protestovati proti potlačování a nerovnosti? Bez Boha není jiného vladaře než čin: čin, před nímž materialisté se sklánějí vždycky, ať se jmenuje revoluce nebo Bonaparte: čin, z něhož materialisté i dnes, v Itálii a jinde, si činí záštitu k ospravedlnění nečinnosti i tam, kde souhlasí theoreticky s našimi zásadami. Zda přikážeme jim obět, mučednictví jménem svých domněnek osobních? Změníme toliko pomocí svých zájmů theorii v praxi, abstraktní zásadu v čin? Otevřete oči! Dokud budeme mluvíti jako individua jménem toho, co náš rozum individuální nám vnuká, budeme míti to, co máme dnes: náklonnost ke slovům ne k činům. Křik, jenž zavzníval ve všech velkých revolucích, křik, »Bůh tomu chce, Bůh tomu chce« křížáckých tažení, může jediný obrátiti lidi netečné v činné, dodati odvahy bázlivým, nadšení oběti špekulantům, víry tomu, kdo odmítá s pochybností každý lidský plán. Dokažte lidem, že dílo emancipace a postupného vývoje, k němuž je vyzýváte, jest v úmyslu božím: nikdo se mu neprotiví. Dokažte jim, že dílo pozemské, jež má zde splněno býti, souvisí podstatně s jich životem nesmrtelným: všechny výpočty chvilkové zmizejí před vahou budoucnosti. Bez Boha můžete poručiti, ne přesvědčiti: můžete býti tyrany, ne vychovateli a apoštoly.

Bůh tomu chce, Bůh tomu chce! Toť volání lidu, bratří; toť volání vašeho lidu, národní volání italské. Nenechte se klamati, kdož pracujete s upřímnou láskou pro svůj národ, tím, kdo vám snad řekne, že

snaha italská není snahou politickou, a že duch náboženský se odloučil od něho. Duch náboženský se neodloučil nikdy od Italie, dokud Italie — třeba rozdělena — byla velikou a činnou; odloučil se, jakmile ve století šestnáctém — po pádu Florencie, když padla zbraněmi cizími Karla V. a úskoky papežů všeliká svoboda života italského — jsme začali ztráceti národní snahu a žítí jakožto Španělové, Němci a Francouzi. Tenkrát začali naši spisovatelé dělati ze sebe šašky knížat a lichotiti špatným rozmarům pánů, smějíce se všem a všemu. Tu naši kněží vidouce, že jakékoli užití pravdy náboženské jest nemožno, jali se kramářiti s kultem a mysliti na sebe samy, nikoli na lid, jež měli osvěcovati a chrániti. A tenkrát lid opovržený spisovatelem, zrazený a vyssátý kněžími, zbavený všeho vlivu ve věcech veřejných, jal se mstíti, vysmívaje se spisovatelům, nedůvěruje kněžím, vzpíraje se všem vyznáním, poněvadž viděl, že staré jest zkaženo a nemohl dále předvídati. Od té doby vlečeme se mezi pověrami, nařízenými zvykem nebo vládami, a nevěrou, jsouce opovrženi a bez moci. Ale my chceme opět povstati jako velcí a vážení. A vzpomeneme národního podání. Vzpomeneme, že se jménem božím na rtech a s odznaky své víry uprostřed boje naši bratři lombardští vítězívali ve dvanáctém století nad německými vetřelci a dobývali zpět svých svobod poškozených. Vzpomeneme, že republikáni měst toskánských se shromažďovali k parlamentu ve chrámech. Vzpomeneme řemeslníků florenckých, kteří zamítнувše podmínku, aby podrobili vládě rodiny Medicejské svou demokratickou svobodu, zvolili slavnostním hlasováním Krista hlavou republiky — a mnicha Savonaroly, jenž

hlásal zároveň učení boží a učení lidu — a Janovských z roku 1746, kteří mocným kamenováním a ve jménu P. Marie ochránkyňe zbavili své město vojska německého, jímž bylo obsazeno, a celé řady jiných činů podobných těmto, kde náboženská myšlenka chránila a zúrodnila národní myšlenku italskou. A myšlenka náboženská dříme, očekávajíc vývoje v našem lidu; kdo ji dovede rozníti, učiní více pro národ než se dvaceti stranami politickými. Snad nedostatku této myšlenky u napodobitelů konstitucí a monarchických taktik cizozemských, kteří vedli minulé pokusy povstání v Itálii stejně jako nedostatku cíle, zřejmě lidového, dlužno přičísti chladnost, se kterou lid pohlížel dosud na tyto pokusy. Hlásejte tedy, bratří, ve jménu božím. Kdo má srdce italské, bude vás následovati.

Hlásejte ve jménu božím. Spisovatelé se budou usmívati: tažte se spisovatelů, co učinili pro svou vlast. Kněží vás vyloučí z církve: řcete kněžím, že znáte Boha lépe než oni všichni a že mezi Bohem a jeho zákonem nepotřebujete prostředníků. Lid vám porozumí a bude opěťovati s vámi: Věříme v Boha otce, ducha i lásku, stvořitele i vychovatele lidstva. A v tomto slově zvítězíte vy i lid.

III.

ZÁKON.

Máte život: máte tedy zákon životní. Není života bez zákona. Cokoli existuje, existuje určitým způsobem, dle určitých podmínek, s určitým zákonem. Zákon

agregace řídí nerosty, zákon vývoje řídí rostliny, zákon pohybu řídí hvězdy, zákon řídí vás i život: zákon tím vznešenější a vyšší, čím více vynikáte nad všechny věci, stvořené na zemi. Vyvinovati se, jednati, žítí dle zákona svého, jest první, ano jedinou vaší povinností.

Bůh vám dal život; Bůh vám tedy dal zákon, Bůh jest jediným zákonodárcem pokolení lidského. Jeho zákon jest jediným, jehož musíte poslouchati. Zákony lidské nejsou platnými a dobrými, pokud s tímto nesouhlasí, vykládajíc jej a užívajíc ho: jsou špatnými, kdykoli mu odporují neb od něho se vzdalují: a jest netoliko vaším právem, nýbrž vaší povinností neposlouchati jich a zrušiti je. Kdo lépe vykládá a užívá ve věcech lidských zákona božího, jest vaší zákonitou hlavou: milujte ho a následujte ho. Ale kromě od Boha, nemáte a nemůžete míti pána, nechcete-li Ho zraditi a od něho odpadnouti.

U vědomí životního zákona, zákona božího, spočívá tedy základ mravnosti, pravidlo vašich činů a vašich povinností, míra vaší odpovědnosti: v něm spočívá také vaše obrana proti zákonům nespravedlivým, jež libovůle jednoho nebo více lidí může se pokusiti uložiti vám. Nemůžete — neznajíc ho — osobiti si jména nebo práv lidí. Všecka práva mají svůj původ v nějakém zákonu a vy pokaždé, kdykoli nemůžete se ho dovolávati, můžete býti tyrany neb otroky, nic jiného: tyrany, jste-li mocnými, otroky síly jiného, jste-li slabými. Abyste byli lidmi, jest vám třeba znáti zákon, jenž liší přirozenost lidskou od přirozenosti zvířat, rostlin, nerostů, a řídití dle něho své jednání.

Ale jak je znáti?

Tot otázka, se kterou ve všech dobách lidstvo se obracelo k těm, kdož vyslovili slovo povinnosti; a odpovědi jsou ještě dnes různé.

Jedni odpověděli ukazující zákoník, knihu a řkouce: zde uvnitř jest všecek zákon mravní. Jiní řekli: každý člověk necht se ptá vlastního srdce; tam jest vysvětlení dobra i zla. Jiný opět, odmítaje úsudek individua, dovolával se všeobecného souhlasu a prohlásil, že kde lidstvo souhlasí v jedné víře, tato víra jest pravou.

Mýlili se všichni. A historie pokolení lidského prohlásila všechny tyto odpovědi za nedostatečné, fakty neodčinitelnými.

Ti, kdož tvrdí, že v knize nebo na rtech jediného člověka se nalézá všeliký zákon mravní, zapomínají, že není zákoníku, od něhož lidstvo, po staleté víře, by nebylo upustilo, aby hledalo a inspirovalo lepší, a že není důvodu, zejména dnes domnívati se, že lidstvo změní methodu.

Těm, kdož dokazují, že jediné svědomí individua jest normou pravdy a klamu, nebo dobra a zla, postačí připomenouti, že žádné náboženství — ať jakkoli svaté — nebylo bez kacířů, bez rozkolníků z přesvědčení a ochotných podstoupiti mučednictví ve jménu svého svědomí. Dnes protestantism se rozděluje a tříští v tisíce sekt, které jsou všechny založeny na právech svědomí individua; všechny roztrpčeny do boje mezi sebou, udržující anarchii vyznání, pravý a jediný zdroj nesvornosti, jež trápí sociálně i politicky národy evropské.

A s druhé strany lidem, kteří popírají svědectví svědomí individua, odvolávajíce se jediné na souhlas

lidstva ve víře, stačí připomenouti, kterak všechny veliké ideje, které polepšily lidstvo, počaly se jevit protivou k víře, lidstvem uznané, a byly hlášány osobami, jimž lidstvo se vysmívalo, jež pronásledovalo, ukřižovalo.

Žádné tedy z těchto pravidel nepostačí k dosažení vědomosti zákona božího, pravdy. A přece, svědomí individua jest posvátné; všeobecný souhlas lidstva jest posvátný: a kdokoli se zřiká toho, tázati se tohoto neb onoho, zbavuje se podstatného prostředku k poznání pravdy. Všeobecným bludem až dosud bylo, chtíti ho dosíci výlučně jediným z těchto prostředků: bludem rozhodným a velice zhoubným ve svých následcích, poněvadž nelze stanoviti svědomí individua jakožto jedinou normu pravdy, aby se nekleslo v anarchii, nelze dovolávati se jakožto neodvolatelného všeobecného souhlasu v daném okamžiku, a nepotlačiti při tom svobodu lidskou i nezničiti jí v tyranidě.

Tak — a uvádím tyto příklady, abych ukázal, kterak od těchto prvních základů závisí — více, než obyčejně se myslívá — všeliká budova sociální — tak lidé, hoviče témuž bludu, zřídili společnost politickou, jedni pouze na vážnosti k právům individua, zapomínajíce úplně výchovného poslání společnosti, druhí toliko na právech sociálních, obětující svobodu a jednání individua.¹⁾ A Francie po své veliké revoluci, a zejména Anglie, nás poučily, kterak první soustava přivádí jen k nerovnosti a potlačování většiny:

¹⁾ Mluvím ovšem o zemích, kde soustavou monarchicko-konstituční učiněn pokus o nějakou organizaci společnosti: v zemích, kde se vládne despoticky, není společnosti: práva sociální a práva individua jsou stejně obětována.

komunism mezi jiným by nám ukázal — kdyby mohl vůbec přejít ve skutečnost — jak druhá by odsoudila společnost ku zkamenění, berouc jí všeliký pohyb a všelikou schopnost pokroku.

Tak jedni uvažují, že domnělá práva individua zřídila, či lépe, zmátla soustavu hospodářskou, dávají této za jediný základ theorii volné soutěže neobmezené, kdežto druzí, hledíce toliko k jednotě sociální, svěřili by vládě monopol všech produktivních sil státu: dva návrhy, z nichž první nám dal všecka zla anarchie, druhý by nám dal nehybnost a všecka zla tyranidy.

Bůh vám dal souhlas vašich bratří a vaše svědomí, jako dvě křídla, abyste se pokud možno povznesli k němu. Proč jste si umínili jedno z nich odříznouti? Proč osamotíte se, ztrávíte se ve světě? Proč chcete potlačit hlas pokolení lidského? Obě věci jsou svaté; Bůh mluví v obou. Kdekoli se potkají, kdekoli hlas vašeho svědomí jest potvrzen souhlasem lidstva, tam jest Bůh, tam jste jisti, že jste došli pravdy: jedno jest ověřením druhého.

Kdyby vaše povinnosti byly toliko negativními, kdyby spočívaly jediné v tom, nečiní zlého, neškodí bratřím, snad ve stavu vývoje, v němž dnes jsou i méně vzdělaní, hlas vašeho svědomí by stačil vésti vás. Jste zrozeni k dobru, a pokaždé, kdykoli jednáte přímo proti zákonu, kdykoli se dopustíte toho, co lidé nazývají přechínem, jest cosi ve vás, co vás viní, takový hlas výčitky, který budete moci utajiti před jinými, ale ne sobě samým. Avšak vaše nejdůležitější povinnosti jsou pozitivní. Nepostačí nečiní; jest potřebí činiti. Nepostačí spokojiti se tím, že se ne-

jedná proti zákonu: jest potřebí jednati podle zákona. Nepostačí neškoditi: jest potřebí prospívati svým bratřím. Bohužel představovala se posud mravnost většině lidí ve formě spíše negativní než pozitivní. Vykladači zákona řekli: »nepokradeš, nezabiješ«: málo jich nebo nikdo neučil závazkům, které příslušejí člověku, a jak má prospívati svým bližním i úmyslu božím ve světě. To však jest prvním účelem mravnosti; a individuum, tážíc se jen vlastního svědomí, nemůže ho nikdy dosíci.

Svědomí individua mluví podle svého vychování, podle svých snah, zvyků, náruživostí. Svědomí divokého Irokéza mluví docela jinou řečí nežli svědomí civilisovaného Evropana 19. století. Svědomí svobodného člověka vnuká povinnosti, jichž svědomí otroka ani netuší. Tažte se chudého nádenníka neapolského nebo lombardského, jemuž špatný kněz byl jediným apoštolem mravnosti, jemuž — umíli vůbec čísti — rakouský katechismus byl jedinou dovolenou četbou: řekne vám, že jeho povinnosti jsou ustavičná práce za každou cenu, by uživil svou rodinu, neobmezená poddanost zákonům, ať jsou jakékoli, a neškoditi jinému: kdo by mu mluvil o povinnostech, které ho poutají k vlasti a k lidstvu, kdo by mu řekl: »škodíte svým bratřím, přijímaje práci za nižší mzdu, nepřiměřenou námaze, hřešíte proti Bohu i proti své duši poslouchaje zákonů, které jsou nespravedlivé«, tomu by odpověděl jako člověk, který nerozumí, vyvaluje oči. Tažte se dělníka italského, jež lepší poměry nebo styk s lidmi vzdělanějšími naučily části pravdy; řekne vám, že jeho vlast jest otrokyní, že jeho bratři jsou nespravedlivě odsouzeni žítí v bídě hmotné

i mravní, a že cítí povinnost protestovati proti této nespravedlnosti, jak může. Proč tak veliká různost hlasů svědomí u dvou individuí téže doby a téže země? Proč mezi desíti osobami, náležejícími v podstatě k témuž vyznání, jež ukládá vývoj a pokrok pokolení lidského, nalézáme desatero různých přesvědčení o způsobech, jak užití víry při činech, to jest o povinnostech. Patrně hlas svědomí individua nestačí za každého stavu věcí a bez jiné normy, aby mu zjevoval zákon. Svědomí stačí jen k poučení vás, že nějaký zákon existuje, ne jaké jsou tyto povinnosti. Proto nebylo mučnictví nikdy vypuzeno z lidstva, třeba sobectví převládalo; ale kolik mučnicků neobětovalo život pro domnělé povinnosti, ve prospěch bludů zjevných dnes každému!

Jest tedy potřeba vůdce vašemu svědomí; světla, které by zahnal temnoty kolem něho; pravidla, které by jeho pudy ověřovalo a řídilo. A touto normou jest rozum a lidstvo.

Bůh dal rozum každému z vás, abyste ho vzdělali k poznání jeho zákona. Dnes bída, bludy zastaralé od staletí, a vůle vašich pánů vám odpírají i možnost vzdělati ho; a proto jest vám potřebí odstraniti tyto překážky násilím. Ale i když budou překážky odstraněny, rozum každého z vás bude nepostačitelým k poznání zákona božího, nebude-li se opírat o rozum lidstva. Život váš jest krátký: vaše schopnosti individuální jsou slabé, nejisté a potřebují nějaké podpory. Proto vám Bůh dal po bok bytost, jejíž život jest ustavičným, jejíž schopnosti jsou úhrnem všech individuálních schopností, které se cvičily asi po 400 století; bytost, která přes bludy a viny individuí polepšuje

se vždy v moudrosti a mravnosti: bytost, v jejíž vývoji Bůh napsal a píše každého času řádek svého zákona.

Touto bytostí jest lidstvo.

Lidstvo, pravil myslitel předešlého století, jest člověk, který stále se učí.

Jednotlivci umírají; ale ta část pravdy, kterou vymyslili, ta část dobra, kterou vykonali, neztrácí se s nimi: lidstvo ji sbírá a lidé, kteří kráčeji po jich hrobě, mají z ní prospěch. Každý z nás rodí se dnes v ovzduší ideí a věr, vypracovaném veškerým lidstvem dřívějším: každý z nás přispívá — ani nevěda — živlem více či méně důležitým k životu lidstva příštího. Výchova lidstva pokračuje, jako se zdvihají v orientu ony pyramidy, k nimž každý pocestný přidá kámen. Kráčíme pocestní jednoho dne, povolání dokončiti svou výchovu individuální jinde; výchova lidstva se jeví zábleskem v každém z nás, odhaluje se pomalu, postupně, ustavičně v lidstvu. Lidstvo jest živým slovem božím. Duch boží je zúrodnuje a zjevuje se v něm stále čistějším, stále činnějším od jedné doby k druhé, jednoho dne prostřednictvím individua, jindy prostřednictvím národa. Od práce k práci, od víry k víře, dospívá lidstvo znenáhla jasnějšího pojmu o vlastním životě, o vlastním poslání, o Bohu a jeho zákonu.

Bůh se vtěluje postupně v lidstvu. Zákon boží jest jeden jako jest Bůh jeden: ale my jej odkrýváme větu po větě, řádek po řádku, čím více se hromadí výchovná zkušenost předcházejících pokolení, čím více vzrůstá rozsahem i silou sdr u ž e n í mezi plemeny, národy, osobami. Žádný člověk, žádný národ, žádné století nemůže si osobiti, že jej odkryli zcela: zákon mravní, životní

zákon lidstva nelze objeviti zcela, leč veškerým lidstvem, sdruženým, když všechny síly, všechny schopnosti, které tvoří lidskou přirozenost, budou vyvinuty a v činnosti. Ale zatím ona část lidstva, kteráž dále pokročila ve vzdělanosti, učí nás svým vývojem části zákona, jehož hledáme. V jeho dějinách čteme úmysl boží; v jeho potřebách své povinnosti: povinnosti, které se mění či af lépe díme, rostou s potřebami, protože naše první povinnost záleží v tom, přičiníti se, aby lidstvo dostoupilo rychle onoho stupně zlepšení a výchovy, k němuž jej připravil Bůh a časy.

Vy tedy k poznání zákona božího potřebujete tázati se netoliko svého svědomí, nýbrž svědomí, souhlasu lidstva; k poznání svých povinností potřebujete tázati se skutečných potřeb lidstva. Mravnost pokračuje jako výchova pokolení lidského i vaše. Mravouka křesťanství nebyla mravoukou dob pohanických: mravouka našeho století není tou, jaká byla před osmnácti stoletími. Dnes vaši páni odloučením od ostatních tříd, zákazem všelikého sdružování, dvojí censurou tisku, snaží se ukryti před vámi vaše povinnosti s potřebami lidstva. A přece můžete i před časem, kdy národ vás poučí zdarma ve školách všeobecné výchovy dějinám lidstva v minulosti a jeho potřebám přítomným, můžete — budete-li chtít — naučiti se aspoň částečně prvním a uhodnouti druhé. Nynější potřeby lidstva vystupují výrazem více či méně silným, více či méně nedokonalým z událostí, které se přiházejí každodenně v zemích, kde není zákonem absolutním nehybnost mlčení. Kdo vám zakazuje, bratří otrockých zemí, zvědět je? Jaká síla podezřívě tyranidy může na dlouho odpírati millionům lidí, z nichž

přemnozí cestují ven z Italie a domů se vrací, známost o událostech evropských? Jsou-li vám zakázány veřejné spolky v celé téměř Itálii, kdo může zakazovati tajné, vyhnou-li se odznakům a složité organizaci, a jsou-li pouze jediným řetězem bratrským, který se táhne od kraje ke kraji až se dotkne některého z ne-sčíslných bodů hranic? Nenajdete na každém bodu hranice pozemní i námořní své lidi, jež vaši páni vyhnali z vlasti, protože vám chtěli pomáhati, kteří vám budou apoštoly pravdy, kteří vám řeknou s láskou, čemu je naučily studie a smutná příležitost vyhnanství, o nynějších tužbách a o poslání lidstva? Kdo vám může zabrániti, jakmile jen chcete, dosíci některého ze spisů, jež vaši bratří tisknou zde ve vyhnanství pro vás? Čtete je a spalte je, aby na zejtrí jich nenašla inkvisice vašich pánů ve vašich rukou a neučinila z nich důkaz viny vašim rodinám; ale čtete je přece a opakujte, co budete jen moci zachovati v mysli, nejdůvěrnějším ze svých přátel. Pomáhejte nám příspěvkou šířiti okruh apoštolstva, skládati a tisknouti pro vás knihy dějin všeobecných a dějin vlasti. Pomáhejte nám, rozmnožující spojení, rozšiřovati je. Přesvědčte se, že bez vzdělání nemůžete poznati svých povinností: přesvědčte se, že kde společnost vám odpírá všeliké vyučování, odpovědnost veškeré viny jest ne vaše, nýbrž její: vaše počíná dnem, kdy jest vám otevřena cesta k vyučování ať jakákoli a vy jí ne-dbáte: dnem, kdy se vám ukáží prostředky změnití společnost, která vás odsuzuje k nevědomosti a vy nemyslíte na jich užití. Nejste vinnými, protože jste nevědomými; jste vinnými, protože se oddáváte nevědomosti — protože necháváte dřímati v duši své

všecky schopnosti myšlenky, kdežto vaše svědomí vám připomíná, že Bůh vám nedal schopnosti bez rozkazu, abyste je vyvíjeli — protože, ač přece víte, že Bůh nemohl vám dát lásku k pravdě, aby vám nedal prostředků k dosažení, vy zoufajíce, vzdáváte se práce vyhledávati jí a přijímáte bez rozmyslu za pravdu tvrzení mocného a kněze prodaného mocnému.

Bůh, otec a vychovatel lidstva, zjevuje v prostoru i čase zákon svůj lidstvu. Tažte se podání lidstva, rady svých bratří, ne v úzkém kruhu jednoho století nebo sekty, nýbrž ve všech staletích i u většiny lidí dřívějších i nynějších.

Pokaždé, když onomu souhlasu odpovídá hlas vašeho svědomí, jste jisti pravdou, jisti, že máte řádek zákona božího.

Věříme v lidstvo, jediného vykladače zákona božího na zemi; a ze souhlasu lidstva v harmonii s naším svědomím, odvozujeme, co vám dále budu vykládati o vašich povinnostech.

IV.

POVINNOSTI K LIDSTVU.

Vaše první povinnosti, první ne časem, nýbrž důležitostí a protože bez porozumění oněm nemůžete plniti ostatních, leda nedokonale, jsou k lidstvu. Máte povinnosti jako občané, synové, manželé a otcové, povinnosti svaté, neporušitelné, o nichž vám budu mluvití obšírně za nedlouho; ale co činí svatými a neporušitelnými ony povinnosti, jest poslání, povinnost,

kteřou vaše přirozenost lidská vám přikazuje. Jste otci, abyste vychovali lidi ke kultu a k vývoji zákona božího. Jste občany, máte vlast, abyste mohli snadno v obmezeném kruhu se spolupůsobením lidí, připoutaných k vám jazykem, snahami, zvyky, pracovatí ve prospěch lidí, kolik jich jest a bude, což byste ovšem nemohli. Jsouce ztraceni — vy sami a slabí — v nesmírném počtu svých bližních. Ti, kdož vás učí mravnosti, omezujíce pojem vašich povinností na rodinu nebo na vlast, učí vás — více či méně zeslabenému sobectví a vedou vás ku zlému pro ostatní i pro vás samy. Vlast a rodina jsou jako dva kruhy, vepsané dovnitř většího kruhu, kterýž je obsahuje; jako dva stupně žebříku, bez nichž byste nemohli vystoupiti výše, ale na nichž se zastaviti není vám dovoleno.

Jste lidmi: to jest tvory rozumnými, družnými a jedině skrze sdružení schopnými pokroku, jemuž nikdo nemůže označiti meze: a to jest tolik, co dnes víme o životním zákoně, daném lidstvu. Tyto vlastnosti tvoří lidskou přirozenost, která vás liší od ostatních bytostí, vás obklopujících, a která jest svěřena každému z vás jako sémě, aby přineslo ovoce. Všecek váš život má směřovati ku cvičení a řádnému vývoji těchto základních schopností vaší přirozenosti. Kdykoli potlačujete nebo necháváte potlačovati v celku nebo částečně jednu z těchto schopností, klesáte se stupně lidí mezi nižší živočichy a porušujete zákon svého života, zákon boží.

Klesáte mezi zvířata a porušujete zákon boží, kdykoli potlačujete nebo necháváte potlačovati jednu ze schopností, které tvoří lidskou přirozenost ve vás nebo v jiných. Co Bůh chce, jest netoliko, aby zákon jeho

se plnil ve vás individuích — kdyby Bůh byl chtěl jen toto, byl by vás stvořil samotné — nýbrž aby se plnil po vší zemi, u všech bytostí, které stvořil dle obrazu svého. Co On chce, jest, aby myšlenka zdokonalení a lásky, od něho do světa vložená, se zjevila a zářila vždy více ctěna a šířena. Váš život pozemský, osobní — jsa velice omezen časem i schopnostmi — může ji představovati jen velmi nedokonale a bleskem. Lidstvo samo, trvajíc generacemi a rozumem, jenž se živí rozumem všech její členů, může rozvíjati znenáhla onu božskou myšlenku, užívati jí a oslaviti ji. Život byl vám tedy dán Bohem, abyste ho užívali ku prospěchu lidstva, abyste řídili své schopnosti osobní k vývoji schopností svých bratří, abyste přispěli prací svou jakkoli k soubornému dílu zlepšení a objevení pravdy, jež generace zvolna, ale ustavičně podporují. Musíte vychovávatí sebe a vychovávatí, zdokonalovatí sebe a zdokonalovatí jiné. Bůh jest ve vás, o tom není pochyby; ale Bůh jest také ve všech lidech, kteří obývají s vámi na této zemi; Bůh jest v životě všech generací, které byly, jsou a budou, a zlepšily i zlepšují postupně pojem, jež lidstvo si tvoří o Něm, o jeho zákonu a o našich povinnostech. Musíte ho vzývati a oslavovatí všude, kde jest. Vesmír jest jeho chrámem. A každé zneuctění chrámu božského, jemuž se odpor neklade, nesmířené, padá zpět na všechny věřící. Málo záleží na tom, že se můžete prohlásiti čistými: i když jste mohli zůstati čistými, odloučivše se, máte-li na dva kroky před sebou zkázu a nesnažíte se ji potíratí, zrazujete své povinnosti. Málo záleží na tom, že vzýváte v duši své pravdu: jestliže blud ovládá vaše bratry v jiném koutku této země,

kteřáž nám jest matkou společnou, a vy netoužíte a nepokoušíte se — seč síly vaše jsou — zničití její; zrazujete své povinnosti. Obraz boží jest znetvořen v nesmrtelné duši vašich bližních. Bůh chce býti ctěn ve svém zákonu, a jeho zákon jest neporozuměn, uráží se a popírá kolem vás. Lidská přirozenost se porušuje v millionech lidí, jimž — jako vám — Bůh svěřil náležité plnění svého úmyslu. A vy, trvajíc v nečinnosti, odvážili byste se ještě nazývatí se věřícími?

Lid řecký, polský, čerkeský povstává s praporem vlasti a neodvislosti, bojuje, vítězí neb umírá proň. Co přivádí do tlukotu vaše srdce při vypravování o bitvách, co je povznáší radostí při jich vítězstvích, co je rmoutí při jich porážce? Nějaký muž, váš nebo cizinec, se zdvihá za všeobecného mlčení v koutku země, pronese několik myšlenek, jež pokládá pravdivými, drží se jich při pronásledování i v poutech, a umírá na popravišti, neodvoláváje jich. Proč ho ctíte jménem světce a mučeníka? Proč ctíte a dáváte ctíti svými dětmi jeho památku?

A proč čítáte s dychtivostí divy lásky k vlasti, zaznamenané v dějinách řeckých a opětuje je svým synům s citem pýchy, jakoby to byly dějiny vašich otců? Ony činy řecké jsou staré dva tisíce let a náležejí době osvěty, která není vaší, a nikdy nebude! Onen člověk, jež nazýváte mučeníkem, zemřel snad za ideje, které nejsou vašimi a zatarasil dojísta smrtí každou cestu k svému pokroku osobnímu zde na zemi. Onen národ, jemuž se obdivujete při vítězství i porážce, jest národ vám cizí, snad téměř neznámý: mluví jinou řečí a způsob jeho života nemá patrného

vlivu na vás: co vám záleží na tom, zda ten, kdo jím vládne, jest sultán nebo král bavorský, Rus nebo vláda zvolená souhlasem národa? Ale v srdci vašem jest hlas, který volá: »Ti lidé před dvěma tisíci lety, ta obyvatelstva, která dnes bojují daleko od vás, onen mučovník, za jehož ideje byste nezemřeli, byli, jsou vašimi bratry: bratry netoliko společným původem a přirozeností, nýbrž společnou prací a cílem. Oni staří Řekové odešli; ale dílo jich neodešlo, a bez něho byste neměli dnes onoho stupně vývoje duševního i mravního, jehož jste dospěli. Ona obyvatelstva posvěcují svou krví ideu národní svobody, za niž vy bojujete. Onen mučovník umíraje učil, že člověk má obětovat všecko a je-li třeba i život tomu, co pokládá za pravdu. Málo záleží na tom, že on i ostatní, kteří obětovali svou krev za víru, přerušili zde na zemi vlastní vývoj osobní: Bůh se postará jinde o ně. Záleží na vývoji lidstva. Záleží na tom, aby příští pokolení povstalo — poučeno vašimi zápasy a vašimi oběťmi — vyšší a mocnější nežli vy jste v porozumění zákona, ve vzývání pravdy. Záleží na tom, by, posilněna jsouc příklady, přirozenost lidská se zlepšovala a uskutečňovala stále více úmysl boží na zemi. A kdekoli přirozenost se zlepšuje, kdekoli se dobývá pravdy, kdekoli se činí krok na cestě vychování, pokroku, mravnosti, jest krokem, jest ziskem, jenž prospěje dříve či později všemu lidstvu. Jste všichni vojíný vojska, které se pohybuje po cestách různých, rozděleno jsouc v různé oddíly, k dobytí jediného cíle. Dnes hledíte jen na své hlavy bezprostřední; různé kroje, různá hesla, vzdálenosti, jež oddělují operační sbory, horstva, jež skrývají jedny před pohledem

druhých, působí, že často zapomínáte této pravdy, a soustřeďují výlučně vaši pozornost na cíl, který jest vám nejbližším. Ale jest něco vyššího než vy všichni, co objímá veškerenstvo a řídí pohyby. Bůh sám zná tajemství bitvy a dovede vás shromáždit všecy na jednom poli a pod jediným praporem.«

Jak veliká vzdálenost mezi touto věrou, která vře ve vašich duších a bude základem mravnosti té doby, jež nastává, a onou věrou, již dávali za základ své mravnosti generace, které dnes se nazývají starými! A jak těsný jest svazek, jenž poutá ideu, kterou si tvoříme o panství božím, s ideou, kterou si tvoříme o svých povinnostech! První lidé cítili Boha, ale nerozuměli mu, nesnažíce se rozuměti mu v jeho zákoně: cítili ho v jeho síle, nikoli v lásce: chápali zmateně jakýsi vztah mezi ním a vlastní osobou; nic jiného. Jsouce málo schopni vytrhnouti se z kruhu předmětů smyslných, představovali si ho v jednom z nich, ve stromě, jež viděli bleskem roztržštěný; ve skále, u níž rozbili svůj stan; v živočichu, který po nejprv se vyskytl před jich okem. Byl to kult, jenž v dějinách náboženství se označuje jménem fetišism. A tenkrát lidé znali jen rodinu, jaksi reprodukci svého individua: mimo kruh rodiny byli jenom cizinci, nebo všeobecněji nepřátelé; prospívati sobě a rodině, bylo jediným základem mravnosti. Později idea Boha se rozšířila. Od předmětů smyslných člověk vystoupil nesměle k abstrakci: všeobecněoval. Bůh nebyl již ochráncem rodiny, nýbrž sdružení více rodin, města, kmene. Po fetišismu následoval polytheism, kult mnoha bohů. Tu i mravnost rozšířila svůj kruh činnosti. Lidé poznali jsoucnost povinností

širších než rodinných a pracovali o vzrůstu kmene, národa. Avšak o lidstvu se nevědělo. Každý národ nazýval cizince barbary, nakládal s nimi jako s barbary, a snažil se násilím nebo lstí o jich dobytí nebo snížení. Každý národ měl cizince nebo barbary ve svém lůně, lidí, milliony lidí, nepřipustěných k náboženským obřadům občanů, pokládaných za lidi jiné přirozenosti, a otroky mezi svobodnými. Jednota pokolení lidského mohla býti uznána jen jako následek jednoty Boha. A jednota Boha, tušená několika vzácnými mysliteli starověku, zvěstovaná vznešeně Mojžíšem, ale s hrozným omezením, že jediný národ jest vyvoleným národem božím, byla poznána teprve při rozpadání říše římské, přičiněním křesťanství; Kristus postavil v čelo své víry tyto dvě pravdy nerozlučné: jest jenom jeden Bůh, všichni lidé jsou syny božími; a rozšíření těchto dvou pravd změnilo tvářnost světa a rozšířilo mravní kruh až po končiny obydlených zemí. K povinnostem vůči rodině a vůči vlasti přistoupily povinnosti vůči lidstvu. Tu člověk zvěděl, že kdekoli nalézá sobě podobného, tam jest jeho bratr, bratr obdařený duší nesmrtnou jako jeho, povolanou spojití se opět se Stvořitelem, a že jest mu povinen láskou, účastenstvím víry a pomocí slovem i skutkem, kde by jí potřeboval. Tenkrát — předzvěst jiných pravd, obsažených zárodkem v křesťanství — bylo slyšeti se rtův apoštolů vznešená slova, nesrozumitelná starověku, nepochopená nebo zrazená i od nástupců: Nebo jakož v jednom těle mnohé oudy máme, ale nemají všichni oudové jednotejného díla: tak mnozí jedno tělo jsme (v Kristu) a jedni druhých

oudové.¹⁾ A bude jeden ovčinec a jeden pastýř.²⁾ A dnes, po osmnácti stoletích studia i zkoušenosti a námahy jde o to, dáti vývoj oněm zárodkům; jde o to, obrátiti onu pravdu netoliko na každé individuum, nýbrž na celý soubor schopností i sil lidských, přítomných i budoucích, které sluje lidstvem: jde o to, rozhlásiti netoliko, že lidstvo jest jediným tělem a musí býti ovládáno jediným zákonem, nýbrž že prvním článkem tohoto zákona jest pokrok, pokrok zde na zemi, kde máme uskutečňovati — co nejvíce možno — úmysl boží a vychovávatí se k lepšímu povolání. Jde o to, poučiti lidi, že — je-li lidstvo jediným tělem — my všichni, jakožto údové onoho těla, musíme pracovati o jeho vývoji a činiti jeho život souladnějším, činnějším a mocnějším. Jde o to, přesvědčiti se, že nemůžeme vystoupiti k Bohu jinak, leč dušemi svých bratrů, a že je máme zdokonalovati a očisťovati i tenkrát, když toho nežádají. Jde o to, poněvadž veškero lidstvo může samo splniti onu část úmyslu božího, která dle Jeho vůle má býti zde splněna, nahraditi vykonávání milosrdenství vůči individuími prací sdružení, směřující ku zdokonalení veškerenstva, a řídití k tomuto cíli rodinu i vlast. Jiné povinnosti, obsažnější, zjeví se nám v budoucnosti, dle toho, jak docílíme idee méně nedokonalé a jasnější o svém zákonu životním. Tak Bůh Otec, zdlouhavým, ale neustálým vychováváním náboženským vede lidstvo k lepšímu, a v onom lepším zdokonaluje se také naše individuum.

Zdokonaluje se v onom lepším, avšak ne bez zdo-

¹⁾ Pavel, Epištola k Římanům, kap. 12., verš 4. a 5.

²⁾ Jan, Evang. kap. 10., verš 16.

konání společného, i můžete doufat, že se zlepšují podmínky mravní i hmotné vašeho individua. Vy — všeobecně řečeno — nemůžete i kdybyste chtěli, odloučiti svůj život od života lidstva, žijete v něm, z něho, proň. Duše vaše, až na výjimky několika málo kromobyčejně mocných, nemůže se sprostiti vlivu živlů, mezi nimiž se pohybuje, jako tělo, jakkoli silné konstrukce, nemůže ujíti vlivu zkaženého vzduchu, kterýž je obklopuje. Kolik z vás bude chtíti vychovati syny k upřímnosti bezmezné, věduce, že je ženete k pronásledování, tam kde tyranida a vyzvědačství káží zamlčeti nebo lháti dvě třetiny vlastních domněnek? Kolik z vás bude chtíti vychovávat je k opovrhování bohatstvím ve společnosti, kde zlato jest jedinou mocí, jež dochází úcty, vlivu, vážnosti, ano která chrání před libovůlí a urážkou pánův a jich služebníků? Kdo jest mezi vámi, kdo s láskou a nejlepšími úmysly na světě nebyl šeptal svým drahým vltalii: nevěřte lidem; počestný člověk musí se uzavřítí v sebe sama a vyhýbatí se životu veřejnému; milosrdenství začíná doma; a podobné zásady zřejmě nemravné, ale vnuknuté vám povšechným pohledem na společnost? Která matka, třeba náležela k víře, jež uctívá kříž Krista, dobrovolného mučeníka lidstva, neobjímala syna svého snažíc se odvrátiti jej od nebezpečných pokusů pro dobro svých bratrů? A kdybyste i naši v sobě sílu, učiti opaku, nezničila by celá společnost tisícími hlasy, tisícími špatnými příklady, účinek vašeho slova? Můžete vy sami očistiti, povznéstí duši svou, v atmosféře nečistoty a ponížení? A myslíte — sestupující ku svým podmínkám hmotným — že se

mohou zlepšiti trvale jinou cestou než cestou společného zlepšení?

Milliony liber šterlingů se vydávají ročně zde v Anglii, kde píši, z milosrdenství soukromníků k podpoře osob, kleslých v bídu; a bida vzrůstá ročně, a milosrdenství k osobám osvědčilo se neschopným zhojiti rány, a potřeba hromadných prostředkův organických se cítí vždy obecněji. Kde země jest ohrožována ustavičně — následkem nespravedlivých zákonů, které jí vládnou — násilným zápasem mezi utlačiteli a utlačenými, myslíte, že mohou shromažďovati se tam kapitály a prospívati podniky rozsáhlé, dlouhé, nákladné? Kde daně a zákazy spočívají v rozmaru absolutní vlády, která nikoho nemá, kdo by ji mírnil, a jejíž výdaje na vojska, zvědy, úředníky a pensisty vzrůstají s potřebami její bezpečnosti, myslíte, že činnost průmyslu i továren může býti provázena vývojem postupným, ustavičným? Odpovíte, že postačí zříditi lépe vládu a společenské poměry ve vlasti vaší? Ne-postačí. Žádný národ nežije dnes výlučně z vlastních plodin. Žijete směnným obchodem, dovozem a vývozem. Cizí národ, jenž chudne, v němž klesá počet konsumentů, jest o jeden trh méně pro vás. Cizí obchod, který následkem špatných zařízení podléhá krisi nebo zkáze, přivádí krisi nebo zkázu ve vašem. Úpadky v Anglii nebo v Americe mají v zápětí úpadky italské. Úvěr jest nyní zařízením ne národním, nýbrž evropským. A mimo to každý pokus zlepšení národního, kterýž učiníte, bude míti nepřátele — za příčinou spolků knížat, kteří první zpozorují, že otázka jest dnešního dne všeobecnou, — u všech vlád. A není pro vás naděje, leda ve všeobecném zlepšení, ve

sbratření mezi všemi národy evropskými a Evropou s lidstvem.

Vy tedy, bratři, z povinností a prospěchu svého nezapomenete nikdy, že první povinnosti vaše, povinnosti, bez jichž splnění nemůžete doufat, že splníte povinnosti, které káže vlast i rodina, jsou vůči lidstvu. Vaše slovo i váš čin buďtež pro všechny, jako pro všechny jest Bůh ve své lásce a ve svém zákonu. Ať jste ve kterékoli zemi, kdekoli člověk zápasí o právo, o spravedlnost, o pravdu, tam jest váš bratr: kdekoli člověk trpí, mučen bludem, nespravedlností, tyranidou, tam jest váš bratr. Svobodní i otroci, jste všichni bratřími. Jeden jest váš původ, jeden zákon, jeden cíl pro vás všechny. Jedna budiž víra, jeden skutek, jeden prapor, pod nímž bojujete. Neříkejte: řeč, kterou mluvíme, jest různá: slzy, čin, mučednictví tvoří řeč společnou všem lidem, a které vy všichni rozumíte. Neříkejte: lidstvo jest příliš rozsáhlé, a my příliš slabými. Bůh neměří síly, nýbrž úmysly. Milujte lidstvo. Při každém činu svém v kruhu vlasti nebo rodiny tažte se samých sebe: kdyby to, co já činím, bylo činěno všemi a pro všechny, prospívalo by to či škodilo lidstvu? A jestliže vám svědomí odpovídá: škodilo by, ustaňte; ustaňte, třeba se vám zdálo, že z vašeho skutku by vzešel prospěch bezprostřední pro vlast i pro rodinu. Buďte apoštoly této víry, apoštoly sbratření národů a jednoty, dnes uznané v zásadě, ale v skutku popírané, jednoty pokolení lidského. Buďte jimi, kde můžete a jak můžete. Ani Bůh, ani lidé nemohou žádati více od vás. Ale já pravím vám, že činíce se jimi — činíce se jimi

v sobě samých, nemůžete-li jinak — prospějete lidstvu. Bůh měří stupně výchovy, k nimž dává dostupiti pokolení lidskému, na počtu a čistotě věřících. Až budete čistými a četnými, Bůh — jenž vás počítá — otevře vám přístup k činu.

V.

POVINNOSTI K VLASTI.

První vaše povinnosti, první aspoň důležitosti, jsou — jak jsem pravil — k lidstvu. Jste lidmi dříve než se stanete občany nebo občany. Kdybyste neobjímali svou láskou všecku lidskou rodinu — kdybyste nevyznávali víru v její jednotu, jako následek jednoty Boha a ve sbratření národů, kteří ji mají provést — kdybyste kdekoli vzdychá váš bližní, kdekoli důstojnost přirozenosti lidské jest porušována lží nebo tyranidou, nebyli ochotni — mohouce — přispěti onomu ubožáku nebo necítili se povolány, mohouce, k boji, abyste pomohli klamaným a utlačovaným — zrazovali byste svůj zákon životní a nerozuměli byste náboženství, které požehná budoucnosti.

Ale co může každý z vás, silami osamocenými, učiniti pro zlepšení mravní, pro pokrok lidstva? Můžete vyjádřiti časem neplodně svou víru; můžete vykonati někdy vůči bratrovi, který nenáleží k vašim zemím, skutek milosrdenství; ale nic jiného. Avšak milosrdenství není heslem víry budoucnosti. Heslem náboženství budoucnosti jest sdružení, bratrské spolupůsobení ku společnému cíli,

kteře tak vyniká nad milosrdenství, jako dílo mnohých z vás, kteří se spojují, aby svorně vystavěli budovu ku společnému obývání, vyniká nad dílo, které byste vykonali stavějíce každý oddělenou chatř a spokojíce se tím, že navzájem si vypomůžete kame- ním, cihlami a vápnem. Ale o toto dílo společně vy, různíce se jazykem, snahami, obyčeji, schopnostmi, nemůžete se pokusiti. Jednotlivec jest příliš slabý a lidstvo příliš rozsáhlé. Můj Bože — modlí se námořník bretaňský zdvihaje kotvici — ochraňuj mne; má loďka jest tak malá a tvůj oceán tak velký! — A tato modlitba opětuje stav každého z vás, nenajde-li se prostředek rozmnožení neskonale vaše síly, vaši moc činorodou. Tento prostředek Bůh našel pro vás, když vám dával vlast, když — jako moudrý řiditel prací rozděluje rozličné části dle schop- nosti — rozděloval ve skupiny, v odlišené oddíly, lidstvo na povrchu naší zeměkoule a rozséval sémě národů. Špatné vlády zkazily plán boží, jež můžete viděti jasně vyznačený, — aspoň pro toho, kdo po- hlédne na naši Evropu, — tokem velikých řek, křiv- kami vysokých hor a jinými podmínkami zeměpisnými: zkazily jej dobýváním, lakotou, žárlivostí na spraved- livou moc jiného: zkazily tak, že dnes — vyjmouc Anglii a Francii — není snad národa, jehož hranice souhlasí s oním plánem. Neznaly a neznají vlasti, mimo svou rodinu, dynastii, sobectví kastovní. Ale plán boží se splní dojistá. Přirozená rozdělení, vrozené samovolné snahy národů, nastoupí místo rozdělení libovolných, stvrzených špatnými vládami. Mapa Evropy bude opravena. Vlast národa povstane, vymezena hlasem svobodných, na zříceninách vlastí králů, privi-

legovaných tříd. Mezi oněmi vlastmi bude soulad, sbatření. A tenkrátě bude možno vykonati práci lidstva ku společnému zlepšení, k objevení a užití vlastního zákona životního, práci rozdělenou dle schop- ností místních a sdruženou cestou vývoje postupného, klidného: tenkrátě každý z vás silný láskou a pro- středky mnohých millionů lidí, mluvících touž řečí, nadšených stejnými snahami, vychovaných týmž po- dáním historickým, bude moci doufati, že prospěje vlastní práci všemu lidstvu.

Vám, lidem narozeným v Itálii, Bůh vykázal — dáváje vám jaksi přednost — nejlépe vymezenou vlast v Evropě. V jiných zemích, označených hranicemi ne- jistějšími nebo přerušеныmi, mohou vzniknouti otázky, které rozřeší jednoho dne mírumilovné hlasování všech, ale které stály a budou snad ještě státi mnoho slz a krve: ve vaší zemi nikoli. Bůh vás obklíčil čarami skvostných hranic, nepopíratelných: s jedné strany nejvyššími horami evropskými, Alpami; s druhé strany mořem, nesmírným mořem. Otevřte kružítko: postavte jednu špičku na sever Itálie, na Parmu; druhou k ústí Varu a opište jí půlkruh směrem k Alpám: onen bod, který padne k ústí Isonza, když jest opsán půlkruh, označí hranici, kterou Bůh vám dal. Až po onu hra- nici se mluví vaším jazykem a rozumí se jemu: přes ni nemáte práv. Vaše jsou nepopíratelně Sicilie, Sar- dinie, Korsika a menší ostrovy, ležící mezi oněmi a pevninou italskou. Hrubé násilí může ještě na krátko vám upírati oněch hranic, ale tajný souhlas národů je uznává od starodávna a v den, kdy zdvihnouce se svorně k poslednímu pokusu, vztýčíte svůj trojbarevný prapor na oné hranici, veškera Evropa zajásá nad

Itálii, přijatou ve sdružení národů. K tomuto poslednímu pokusu musíte směřovati všemi silami.

Bez vlasti nemáte jména, ani znamení, ani hlasu, ani právo, ani bratrského křtu mezi národy. Jste bastardy lidstva. Vojáky jsouce bez praporu, židy národů, nedojdete víry ani ochrany: nebudete mít rukojmí. Nemyslete si, že vykonáte svou emancipaci z nepravdělivého postavení společenského, jestliže dříve nedobudete si vlasti; kde není vlasti, není společného svazku, k němuž byste se mohli odvolávati: tam vládne jen sobectví zájmů a kdo má převahu, zachovává ji, neboť není společného poručnictví nad vlastním poručnictvím. Nenechte se svést myšlenkou, že možno zlepšiti vaše poměry hmotné bez předchozího rozřešení otázky národní: nemůže se vám to podařiti. Vaše sdružení průmyslová, vzájemně podpůrné spolky, jsou dobré jako výchovné dílo; jako čin hospodářský zůstanou bezvýslednými, dokud nemáte sjednocenou Itálii. Hospodářský problem vyžaduje hlavně rozmnožení kapitálu a výroby; a dokud vaše země jest rozčleněna ve strany — dokud oddělení jsouce čarami celními a umělými obtížemi všelikého druhu, budete mít jen omezené trhy před sebou — nemůžete doufati onoho rozmnožení. Dnes — neklamte se — nejste dělnickou třídou Italie; jste frakcemi oné třídy: neschopnými, nedostatečnými k velikému cíli, který si ukládáte. Vaši emancipaci nelze počítati prakticky, dokud národní vláda z Říma, rozumějíc znamením doby, neuvede v prohlášení zásad, jež bude normou k vývoji života italského, tato slova: Práce jest posvátna a jest zdrojem bohatství Italie.

Nesmíte tedy blouditi za nadějami hmotného po-

kroku, které jsou ilusemi v dnešních vašich poměrech. Jediná vlast, rozsáhlá a bohatá vlast italská, která se prostírá od Alp k poslednímu území sicilskému, může splniti ony naděje. Nemůžete dostati toho, co jest vašim právem, nebudete-li poslouchati toho, co vám káže povinnost. Zaslужte si a budete mít. Ó bratři! milujte vlast! Vlast jest naším domem: domem, jež Bůh nám dal, postaviv dovnitř četnou rodinu, která nás miluje a kterou my milujeme, s kterou se můžeme dorozuměti lépe a rychleji nežli s jinými, a kteráž soustředěna jsouc na daném území a majíc podobnou přirozenost živlů, jest povolána ku zvláštnímu druhu činnosti. Vlast jest naší rolí: výrobky naší činnosti mají se šířiti z ní ku prospěchu celé země; ale nástroje práce, s nimiž dovedeme lépe a vydatněji zacházeti, jsou na oné roli a nemůžeme se jich vzdáti, abychom nezradili úmyslu božího a nezmenšovali svých sil. Pracujíc dle pravých zásad pro vlast, pracujeme pro lidstvo: vlast jest podporou páky, kterou musíme řídit ku společnému prospěchu. Ztratíme-li onu podporu, jsme v nebezpečství, že se staneme neužitečnými vlasti a lidstvu. Dříve než jest možno sdružiti se s národy, které skládají lidstvo, dlužno existovati jako národ. Není sdružení leč mezi rovnými; a vy nemáte uznané existence kolektivní.

Lidstvo jest velikým vojskem, které se pohybuje k dobytí neznámých zemí, proti nepřítelům mocným a opatrným. Národové jsou rozličnými sbory, divisemi onoho vojska. Každá zaujímá místo sobě svěřené: každý má zvláštní výkon přidělen; a společné vítězství závisí od přesnosti, s kterou se provedou různé operace. Nerušte bitevního řádu. Neopouštějte praporu,

jež vám dal Bůh. Ať jste kdekoli, ať vás okolnosti zaženou do lůna kteréhokoli národa, bojujte pro svobodu onoho národa, vyžaduje-li toho doba; ale bojujte jako Italové, tak aby krev, již prolijete, přinesla čest i lásku netoliko vám, nýbrž vaší vlasti. A italskou budiž stálá myšlenka vašich duší: italskými budtež jednání vašeho života, italskými prapory, pod nimiž se řadíte, abyste pracovali pro lidstvo. Neříkejte já, rcete my. Vlast nechť se vtěluje v každém z vás. Každý z vás nechť se cítí a činí rukojmím svých bratří: každý z vás nechť se přičiní k tomu, aby v něm byla vážena a milována vlast.

Vlast jest jediná, nedělitelná. Jako členové rodiny nemají radosti ze společného stolu, je-li jeden z nich vzdálen, zbaven lásky bratrské, tak vy nemějte radosti a klidu, dokud část území, na níž se mluví vašim jazykem, jest odtržena od národa.

Vlast jest znamením poslání, které vám Bůh dal, abyste je splnili v lidstvu. Schopnosti a síly všech její synů mají se sdružit k vykonání onoho poslání. Určitá suma povinností a práv společných přísluší každému člověku, který na otázku ostatních národů: kdo jsi? odpovídá: jsem Ital. Ty povinnosti a ta práva mohou býti zastoupena jen jedinou mocí, zvolenou vašim hlasem. Vlast má míti tedy jedinou vládu. Politikové, kteří se jmenují federalisty a kteří by chtěli učiniti z Italie sbratření různých států, trhají vlast a nerozumějí jednotě její. Státy, ve které se dělí dnes Itálie, nejsou výtvorem našeho národa, vyšly ze ctižádostivých výpočtů knížat nebo dobyvatelů cizích a nejsou k jinému, než aby lichotily marivostí místních šlecht, jimž potřebí jest užšího kruhu

veliké vlasti. Co vy, lid, jste vytvořili, vyzdobili, posvětili svou láskou, radostí, bolestmi, krví, jest město, obec, nikoli provincie nebo stát. V městě, v obci, kde dřímají vaši otcové a žítí budou potomci vaši, se cvičí vaše schopnosti, vaše práva osobní, vyvinuje se váš život jako život individua. O svém městě může každý z vás říci, co zpívají Benátčané o svém: Benátky jsou naše. — Ty jsme udělali my. V něm potřebujete svobody, jako ve společné vlasti potřebujete sdružení. Svoboda obce a jednota vlasti budiž tedy vaší věrou. Neříkejte: Řím a Toskánsko, Řím a Lombardsko, Řím a Sicílie, rcete: *Řím* a Florencie, *Řím* a Siena, *Řím* a Livorno, a tak o všech obcích italských: Řím pro všecko, co představuje život italský, život národa; vaše obec pro to, co představuje život individuální. Všecka ostatní rozdělení jsou umělá a neopírají se o vaše národní podání.

Vlast jest společenstvím svobodných a rovných, sbratřených ve svornosti prací k jedinému cíli. Musíte ji učiniti a udržovati takovou. Vlast není aggregátem (skupením), nýbrž sdružením. Není tedy skutečně vlasti bez stejného práva. Není vlasti, kde stejnost onoho práva jest porušována existencí tříd, výsad, nerovnosti — kde činnost jednoho dílu sil a schopností individuálních jest vyloučena nebo uspána — kde není zásady společné, přijaté, uznané, vyvinuté všemi: tam není národa, není lidu, tam jest dav, nahodilé shluknutí lidí, jež okolnosti spojily, jež okolnosti různé rozloučí. Ve jménu své lásky k vlasti budete bojovati bez přestání proti existenci jakékoli výsady, jakékoli nerovnosti na půdě,

kteřá vám dala život. Jediná výsada jest zákonitou: výsada genia, když genius se jeví sbratřen se ctností; ale toť výsada povolena Bohem, a ne lidmi — a když ji uznáte, následující jeho vnuknutí, uznáte ji dobrovolně, užívající svého rozumu, své volby. Každá výsada, která vyžaduje od vás podrobení se pro násilí, dědičnost, nějaké právo, které není právem společným, jest usurpací, jest tyranidou; a proti té musíte bojovat a ji zničit. Vlast musí býti vaším chrámem. Bůh ve výši, lid rovných na zemi; nemějte jiného pravidla, jiného zákona mravního, nechcete-li zneuctiti vlast a sebe. Podružné zákony, které mají spravovati život váš, buďtež postupným užíváním onoho zákona nejvyššího.

A aby tím byly, jest potřebí, aby všichni přispívali k tomu. Zákony, dané jedinou frakcí občanů, mohou — dle přirozenosti věcí i lidí — býti jen odrazem myšlenky, tužeb, žádostí oné frakce: představují nikoli vlast, nýbrž třetinu, čtvrtinu, třídu, pásmo vlasti. Zákon má vyjadřovati všeobecnou snahu, podporovati prospěch všech, odpovídati tlukotu srdce národa. Veškeren národ musí býti tedy, přímo či nepřímou, zákonodárcem. Postoupíte-li několika lidem ono poslání, kladete sobectví jedné třídy místo vlasti, která jest spojením všech.

Vlast není územím: území jest jenom její základem. Vlast jest ideou, která na tomto se zdvihá; jest myšlenkou lásky, smyslem pospolitosti, jež poutá v jedno všechny syny onoho území. Dokud jediný mezi vašimi bratry zůstane nezastoupen vlastním hlasem ve vývoji života národního — dokud jediný živořící nevzdělán mezi vzdělanými, — dokud jediný,

jsa schopen práce a maje chuť do ní, chřadne pro nedostatek práce v bídě — nebudete mít vlast, jak byste ji měli mít, vlast všech, vlast pro všechny. Hlasování, výchova, práce jsou tři základní sloupy národa; nemějte klidu, dokud nejsou vašim přičiněním pevně zbudovány.

A když budou — až zajistíte pro sebe všechny chléb těla i duše — až svobodni jsouce a sjednoceni, s rukama jako bratři spojenými kolem milované matky, přikročíte v krásném a svatém souladu k vývoji svých schopností a poslání italského — vzpomeňte si, že tím posláním jest mravní jednota Evropy: vzpomeňte nesmírných povinností, které vám ukládá. Itálie jest jedinou zemí, která dvakrát zvolala velikým slovem sjednocení k rozvaděným národům. Život Itálie byl životem všech. Dvakrát byl Řím metropolí, chrámem světa evropského: nejprve když naši orlové prolétli vítězně od jednoho konce k druhému neznámé země a připravili je k jednotě zařízením občanským: podruhé když severní dobyvatelé zkroceni byli mocí přírody, velikých památek, nadšení náboženského a duch Itálie se vtělil v papežství a splnil ze Říma slavné poslání, přerušené po čtyři století, šířiti slovo jednoty duší mezi národy světa křesťanského. Svítá dnes pro naši Itálii třetí poslání: tím rozsáhlejší čím větší a mocnější než císařové a papežové bude lid italský, vlast jediná a svobodná, kterou musíte založiti. Předtucha tohoto poslání hýbe Evropou a poutá k Itálii oko i myšlenku národů.

Vaše povinnosti vůči vlasti jsou v poměru ku vznešenosti tohoto poslání. Musíte je udržovati prosto

sobectví, nepokáleno lží a uměním onoho jesuitismu politického, které sluje diplomacií.

Politika vlasti bude založena vaším přičiněním na vyzívání zásad, nikoli na modloslužbě zájmu neb opportunity. Evropa má země, pro něž svoboda jest posvátnou vnitř, ale porušovanou soustavně venku: národy, které říkají: něco jiného jest pravda, jiného prospěch, jiná věc jest theorie, jiná jest prakse. Ony země budou pykati dlouho, nevyhnutelně za svou vinu v osamocení, potlačení a v anarchii. Ale vy znáte poslání naší vlasti a půjdete jinou cestou. Pro vás bude míti Italie jako jediného Boha na nebesích, tak jedinou pravdu, jedinou víru, jediné pravidlo života politického na zemi. Na budově, kterou lid italský vystaví, skvostnější než Kapitol i Vatikán, vztyčíte prapor svobody a sdružení, tak aby zářil v oči všem národům, a nezastřete ho nikdy ze strachu před despoty nebo ze chťiče po zájmech chvilkových. Budete míti odvahu jako víru. Budete vyznávatí nahlas myšlenku, která vře v srdci Italie, před světem a těmi, kdož se praví býti pány světa. Nezapřete nikdy bratrských národů. Život vlasti se vyvine pro vás krásný a silný, prostý otrocké bázně a skeptického váhání, zachovávaje základem národ, pravidlem důsledky ze zásad logicky odvozené a energicky užité, silou sílu všech, výsledkem zlepšení všech, cílem splnění onoho poslání, které Bůh mu dal. A poněvadž budete ochotni zemřítí pro lidstvo, bude život vlasti nesmrtelným.

VI.

POVINNOSTI K RODINĚ.

Rodina jest vlastní srdce. Jest anděl v rodině, který činí — tajemným vlivem půvabu, vlídnosti a lásky — plnění povinností méně drsným, bolesti méně trpkými. Jediné radosti čisté a nesmíšené se zármutkem, jimž člověk na zemi těšiti se smí, jsou radosti rodinné, zásluhou onoho anděla. Kdo nemohl pro osudné okolnosti žiti pod křídly toho anděla jasný život rodinný, má stín smutku na duši, prázdnotu v srdci, kterou nic nevyplní: a já, jenž píši pro vás tyto stránky, to vím. Dobrořečte Bohu, jenž stvořil onoho anděla, vy, kdož máte radosti a útěchy rodinné. Nepokládejte je za nepatrné, protože by se vám zdálo, že byste mohli naléztí jinde radosti vroucnější neb útěchy rychlejší pro své bolesti. Rodina má v sobě živel dobra, jehož zřídka naléztí lze jinde, trvalost. Láska v rodině se vine kolem vás zvolna, nepozorovaně, ale pevně a trvale jako břečtan kolem rostliny: jde s vámi každou dobu, splyne mlčky s vaším životem. Vy často jí nepozorujete, poněvadž tvoří část vás: ale když ji ztratíte, cítíte jakoby cosi vnitřního, potřebného k žití vám chybělo. Bloudíte neklidně a mrzutě; můžete si opatřiti krátké radosti nebo potěšení; ne však útěchu nejvyšší, klid, klid viny jezerní, klid spánku důvěry, spánku, jež dítě dříme na klíně matčině.

Andělem rodiny jest žena. Jako matka, choť, neb sestra jest žena polibkem života, příjemností lásky

rozestřenou po jeho námahách, odleskem lásky-plné prozířetelnosti — jež bdí nad lidstvem — na individuum. Jsou v ní poklady těšící dobroty, která postačí ku zmírnění jakékoli bolesti. A kromě toho jest pro každého z nás počinem budoucnosti. První polibek matčin učí dítě lásce. První posvátný polibek přítelkyně učí člověka naději, víře v život; a láska i víra budí touhu po lepším, schopnost dospěti ho postupně, zkrátka budoucnost, jejíž symbolem živým jest dítě, svazek mezi námi a příštími generacemi. Skrze ni rodina se svým božským tajemstvím plození připomíná věčnost.

Pokládejte tedy, moji bratří, rodinu jako za svatou. Pokládejte ji za nerozlučnou podmínku života a odmítněte každý útok, který by na ni mohl přijíti ze strany lidí, prodchnutých nepravou a hrubou filosofií neb neopatrných, kteří jsou dráždění vidouce ji často hnízdem sobectví a ducha kastovního i domnívají se jako barbar, že prostředkem proti zlu jest potlačiti ji.

Rodina jest myšlenkou boží, nikoli vaší. Lidská moc nemůže ji potlačiti. Jako vlast, daleko více než vlast, rodina jest živlem života.

Pravil jsem daleko více než vlast. Vlast — posvátná dnes — zmizí snad jednoho dne, až každý člověk bude míti ve vlastním svědomí odlesk mravního zákona lidstva; rodina potrvá, dokud člověk. Ona jest kolébkou lidstva. Jako každý živel života lidského, musí býti přístupna pokroku, zdokonalovati v každém období své snahy, své tužby; ale nikdo nebude moci ji odstraniti.

Činiti rodinu stále světlejší a k vlasti vždy více přichýlnou: toť vaše poslání. Čím vlast je pro lidstvo,

tím musí býti rodina pro vlast. Jak jsem vám řekl, že úkolem vlasti jest vychovávatí lidí, tak jest úkolem rodiny vychovávatí občany: rodina a vlast jsou dvěma konečnými body jediné čáry. A kde tak není, stává se rodina sobectvím, tím odpornějším a hrubším, čím více znesvěcuje — odvádějí ji od pravého cíle — věc nejsvětější, city lásky.

Dnes panuje sobectví často bohužel a násilně v rodině. Špatná zařízení společenská je plodí. Ve společnosti, založené na špehounech, drábech, vězeních a šibenících, ubohá matka chvějí se při každé šlechtné snaze synově jest pobádána učiti ho nedůvěře, říkati mu: Dej pozor! člověk, který ti mluví o vlasti, o svobodě, o budoucnosti, a kterého bys rád přivinul na svá prsa, jest snad jenom zrádцем. Ve společnosti, kde zásluha jest nebezpečnou, a bohatství jest jediným základem moci, bezpečnosti, ochrany proti pronásledování a bezpráví, jest otec pobádán láskou říci jinochu, po pravdě dychtícímu: Dej pozor! bohatství jest tvou ochranou: pravda sama nemůže tobě býti štítem proti síle jiného, proti zkáze jiného. Ale já vám mluvím o době, ve které svým potem a svou krví založíte synům vlast svobodných, zřízenou na zásluze, na dobru, které každý z vás vykoná svým bratřím. Až do té doby máte ovšem před sebou jen jedinou cestu zlepšení, jedinou nejvyšší povinnost splniti: spořádati se, připravití, zvoliti příhodnou dobu a bojovati, dobýti si povstáním své Itálie. Pak teprve budete moci dostáti bez těžkých a stálých překážek ostatním svým povinnostem. A pak, až já budu nepochybně pod zemí, čtěte znova tyto

moje stránky: těch několik rad bratrských, jež obsahují, přichází ze srdce, kteréž vás miluje, a jest psáno s vědomím pravdy.

Milujte ženu, važte si jí. Nehleďte v ní jenom útěchy, nýbrž síly, nadšení, zdvojení svých schopností duševních i mravních. Vyhleďte ze své mysli všelikou ideu přednosti: nemáte jí. Dlouhý předsudek vytvořil nestejnou výchovou a stálým potlačováním pomocí zákonů onu zdánlivou podřízenost duševní, ze které dnes odvozují důvod, aby udrželi potlačování. Ale neučí vás historie útisků, že ten, kdo utiskuje, opírá se vždycky o nějaký čin, jím samým vykonaný? Feudální kasty odpíraly vám, synové národa, až skoro do našich dnů výchovy, potom z nedostatku výchování odvozovali a odvozují ještě dnes důvod, aby vás vyloučili ze svatyně města, z okresu, kde se dávají zákony, z práva hlasovacího, které zasvěcuje vaše poslání společenské. Páni černochů v Americe prohlašují rozhodně rasu tu za inferiorní a neschopnou výchování a pronásledují zatím každého, kdo by se snažil vychovávat ji. Již půl století tvrdí příznivci rodin panujících, že my Italové nejsme způsobilými ku svobodě, a zatím zákony i hrubým násilím žoldnéřských vojsk udržují zavřenou každou cestu, protože bychom jí mohli dobýti, třeba existovala nějaká překážka, — jakoby tyranida mohla někdy býti výchovou ku svobodě. Avšak my všichni jsme byli a jsme neustále vinni podobnou vinou vůči ženě. Odstraňte od sebe i stín této viny; neboť není viny těžší před Bohem nad onu, která dělí ve dvě třídy lidskou rodinu a ukládá nebo přijímá, aby jedna podléhala druhé. Před Bohem jediným a Otcem není

muže ani ženy, nýbrž jest bytost lidská, bytost, v níž pod tvářností muže nebo ženy se stýkají všechny vlastnosti, které liší lidstvo od třídy zvířat: sociální snaha, vlohy výchování, schopnost pokroku. Kdekoli se jeví tyto vlastnosti, tam existuje lidská přirozenost, a tedy rovnost práv i povinností. Jako dvě větve, které vycházejí různě z téhož kmene, tak muž a žena vycházejí — ač různými jsouce — ze společného základu, kterýmž jest lidstvo. Není nerovnosti mezi tou a oním; ale jako často se přihází mezi dvěma lidmi, různost snah a zvláštních povolání. Jsou dvě noty jednoho souzvuku hudebního nestejnými nebo různě přirozenosti? Žena a muž jsou dvě noty, bez nichž souzvuk lidský není možným. Mají různé povinnosti i práva všeobecná dva národové povolání svými snahami zvláštními nebo poměry, v nichž žijí, jeden šířiti myšlenku sdružení lidského osadami, druhý hlásati ji produkcí mistrovských děl umění nebo písemnictví, všeobecně obdivovaných? Oba tito národové jsou apoštoly, vědomě či bezděky, téhož úmyslu božího, rovnými a bratry v něm. Muž a žena mají — jako tito dva národové — různé úkony v lidstvu; ale tyto úkony jsou stejně posvátnými, potřebnými ku společnému vývoji, představující oba myšlenku, kterou Bůh vložil u vesmír, jako duši. Mějte tedy ženu družkou a účastnicí netoliko svých radostí a svých bolů, nýbrž svých tužeb, svých myšlenek, svých studií a svých pokusův o zlepšení sociální. Pokládejte ji za rovnou ve svém životě občanském i politickém. Budtež dvěma křídly duše lidské k ideálu, jehož máme dosíci. Písmo starého zákona pravilo: Bůh stvořil muže a z muže ženu; ale vaše písmo,

písmo budoucnosti řekne: Bůh stvořil lidstvo, jehož projevem jest žena a muž.

Milujte děti, které prozřetelnost vám posílá; ale milujte je pravou, hlubokou, vážnou láskou; nikoli láskou mdlou, nerozumnou, slepou, která jest sobectvím pro vás, zkázou pro ně. Ve jménu toho, co vám jest nejsvětějšího, nezapomínejte nikdy, že máte na starosti příští generace, že máte vůči těm duším, které vám jsou svěřeny, vůči lidstvu, vůči Bohu, nejhroznější zodpovědnost, kterou bytost lidská poznati může: máte je uvéstí nikoli k radostem nebo chťičům života, nýbrž do života samého, v jeho povinnosti, k mravnímu zákonu, který jej řídí. Málo matek, málo otců rozumí v tomto bezbožném století, zejména ve třídách zámožných, vážnosti, svatosti výchovného poslání, málo matek, málo otců myslí na to, že četné oběti, ustavičné zápasy a diouhá muka našich časů jsou z veliké části plodem sobectví, vštípeného před třiceti lety v duši slabých matek nebo neopatrných otců, kteří připustili, aby jich děti si navykli pokládati život ne jako povinnost a poslání, nýbrž jako hledání rozkoší a snahu po vlastním blahobytu. Pro vás, muže práce, nebezpečnoství jsou menší; většina mezi vašimi rozenci učí se bohužel životu ze strádání. A menší jest s druhé strany u vás, nucených bídným postavením společenským ku stálým námahám, možnost vychovati je, jak by bylo potřebí. Avšak přece můžete i vy splniti částečně nesnadné poslání. Můžete je splniti příkladem i slovem.

Můžete to příkladem.

»Vaše děti budou podobny vám, zkaženy nebo

ctnostny, dle toho, budete-li vy sami ctnostnými nebo zkaženými.«

»Jak by mohly býti počestnými, milosrdnými, lidskými, chybí-li vám poctivost, jste-li bez srdce ku svým bratrům? jak by potlačovaly své hrubé chťiče, vidí-li vás, ani se oddávají nestřídmosti? jak by zachovaly neporušeně vrozenou nevinnost, když vy se nebojíte urážeti před nimi stud neslušným jednáním neb oplzlými slovy?«

»Vy jste živým vzorem, dle něhož se vytvoří poddajná jich přirozenost. Závisí od vás, zda vaše děti se stanou lidmi či zvířaty.«¹⁾

A můžete vychovávatí slovem. Mluvte jim o vlasti, o tom, čím byla; o tom, čím má býti. Když večer zapomenete při úsměvu matčině a upřímném žvatlání dítek, sedících na vašich kolenou, námahy dne, opětujte jim veliké činy krajanů starověkých našich republik; učte je jménům dobrých, kteří milovali Itálii a její lid a po cestě nehody, pomluv a pronásledování, pokoušeli se o zlepšení její osudů. Vstěpujte v jich mladistvá srdce nikoli záští proti utlačovatelům, nýbrž energii úmyslu proti utiskování. Nechť se učí s vašich rtův a z tichého souhlasu matčina, jak jest krásno choditi cestami ctnosti, jak jest vznešeno býti apoštolem pravdy, jak jest svato obětovati se — je-li třeba — pro vlastní bratry. Vstěpujte do útlých myslí, spolu se zárodky odporu proti každé autoritě uchvácené a násilím udržované — úctu k pravé, jediné autoritě, autoritě ctnosti, věnčené geniem. Nechť rostou — odpírajíce stejně tyranidě i anarchii — v ná-

¹⁾ Lamennais, Livre du peuple. XII.

boženství svědomí nadšeného, nikoli poutaného podáním. Národ vás musí podporovati v tomto díle. A vy máte — ve jménu svých dětí — právo žádati toho. Bez národní výchovy není v pravdě národa.

Milujte rodiče. Pro rodinu, která pochází z vás, nezapomínejte nikdy rodiny, z níž pocházíte. Bohužel, často nové svazky uvolňují staré, kdežto by měly býti jenom novým článkem v řetěze lásky, která má spojití v jedno tři pokolení rodiny. Zasypávejte něžnou a uctivou přichylností až do posledního dne šedou hlavu matčinu, otcovu. Posypte jim květinami cestu ke hrobu. Rozšiřujte trvalostí lásky nad jich zemlenými dušemi vůni víry a nesmrtelnosti. A přichylnost, kterou zachováte neporušeně rodičům, budiž vám zárukou té, kterou vám zachovají vaše děti.

Rodiče, sestry a bratři, manželka, děti buďtež vám jako větve, rozložené různým směrem na témže stromě. Posvěťte rodinu v jednotě lásky. Učiňte z ní jaksi chrám, v němž byste mohli sjednoceni obětovati vlasti. Nevím, budete-li šťastnými; ale vím, že takto — i přes možná protivenství — vznikne vám cit jasného míru, odpočinek klidného svědomí, což vám dodá síly proti každé zkoušce, a udrží blankytný svit nebe v každé bouři.

VII.

POVINNOSTI K SOBĚ SAMÝM.

Úvod.

Pravil jsem vám: máte život; máte tedy zákon životní... Vyvinouti se, jednati, žítí dle zákona životního jest první, ano je-

dinou vaší povinností. Pravil jsem vám, že k poznání, jaký jest zákon vašeho života, Bůh vám dal dva prostředky: vaše svědomí a svědomí lidstva, souhlas vašich bratří. Pravil jsem vám, že pokaždé, kdykoli tážíce se svého svědomí shledáte jeho hlas v souzvuku s velikým hlasem pokolení lidského, odkázaným vám dějinami, jste jisti, že máte pravdu věčnou, nezměnitelnou, v ruce.

Vy můžete dnes stěží se tázati po povinnosti velikého hlasu, jež vám lidstvo dějinami posílá: chybějí vám dosud knihy skutečně dobré a lidově psané, a chybí vám čas; ale lidé, kteří duchem a svědomím lépe zastupují, déle polovice století, historická studia a vědu lidstva, zapamatovali si z onoho hlasu několik slov našeho zákona životního; zapamatovali si, že přirozenost lidská jest podstatně společenskou a schopna výchování, zapamatovali si, že jako není a nemůže býti než jediný Bůh, není a nemůže býti než jediný zákon pro člověka jako individuum a pro lidstvo souborné; zapamatovali si, že základním, všeobecným rázem tohoto zákona jest pokrok. Z těchto pravd, dnešního dne nepopíratelných, protože potvrzených všemi odvětvími lidského vědění, plynou všechny vaše povinnosti k vám samým, a plynou také všechna vaše práva, která vrcholí v jedno: právo, nebýti poutanými nijak a býti v určitých mezích podporovanými při plnění svých povinností.

Vy jste a cítíte se svobodnými. Všecka sofistmata bídné filosofie, která by chtěla nahraditi učením nevím jakého fatalismu hlas svědomí lidského, nejsou s to, aby vyhladila dvě svědectví nepřekonatelná ve

prospěch svobody: lítost a mučeníctví. Od Sokrata ke Kristovi, od Krista až k lidem, kteří umírají každou dobu pro vlast, protestují mučeníci víry proti onomu otrockému učení, volajíce: »My jsme milovali život; milovali jsme bytosti, které nám jej činily drahým a které nás prosily, abychom ustoupili: každý tlukot našeho srdce říkal: žij! a každý z nás, ale pro spásu příštích pokolení, volil umřít.« Od Kaina ku sprostému špehounu našich dnů, zrádcové svých bratří, lidé, kteří se dali na cestu zla, cítí na dně duše odsouzení, neklid, výčitku, která říká každému z nich: proč jsi se vzdálil s cesty dobra? Jste svobodnými a tudíž zodpovědnými. Z této svobody mravní plyne vaše právo ku svobodě politické, vaše povinnost dobýti si jí a udržovati ji neporušenou, povinnost u jiných jí nezkracovati.

Jste vychovatelnými. V každém z vás jest jakási suma schopností, vloh duševních, snah mravních, jimž toliko vychování může dáti pohyb a život a které bez onoho by ležely ladem, nečinně, zjevujíce se jen bleskem, bez pravidelného vývoje.

Výchova jest chlebem duše. Jako život tělesný, organický, nemůže růsti a vyvinovati se bez potravy, tak život mravní, duševní potřebuje ku svému rozšíření a projevení, vnějších vlivů a přízpůsobiti si aspoň část ideí, affektů, snah jiných lidí. Život jednotlivce se zdvihá jako rostlina, odrůda obdařená existencí, vlastní a zvláštního rázu, na společné půdě, žíví se živly společného života. Jednotlivec jest letorostí lidstva a žíví i obnovuje vlastní síly v jeho. Toto dílo živení, obnovování plní se výchovou, která přenáší přímo nebo nepřímo na individuum výsledky

pokroků veškerého pokolení lidského. Jest tedy netoliko jako potřeba vašeho života, nýbrž jako svatá pospolitost se všemi vašimi bratry, se všemi generacemi, které žily, to jest myslily a pracovaly, dříve než vy, že si musíte dobýti v mezích možnosti — výchovy: výchovy mravní i duševní, která by objímala a zúrodňovala všechny schopnosti, jež Bůh vám dal jako svěřený statek, jenž má nésti užitek, a která by tvořila i udržovala svazek mezi vašim životem individuálním a životem všeho lidstva.

A aby toto dílo výchovné se splnilo rychleji, aby váš život individuální se sloučil jistěji a vroucněji s kolektivním životem všech, se životem lidstva, učinil vás Bůh bytostmi podstatně společenskými. Každá bytost, vás nižší, může žíti sama o sobě, bez jiného společenství než s přírodou, se živly světa tělesného: vy nemůžete. Při každém kroku potřebujete svých bratří; a nemůžete dostáti nejprostším potřebám života bez jich pomoci. Jsouce vyvýšeni nad každou jinou bytost sdružením se svými bližními, jste — jestliže osamoceni — co se týče síly pod mnohými zvířaty, a slabými i neschopnými vývoje a plného života. Všecky nejvznešenější city vašeho srdce, jako láska k vlasti, i také méně ctnostné jako slávychtivost a ctižádost označují vrozenou vám snahu, spojovati svůj život se životem millionů, kteří žijí kolem vás. Jste tedy povoláni ke sdružení. To šíří stonásobně vaše síly: činí cizí ideje vašimi, cizí pokrok vaším: a povznáší, zdokonaluje i posvěcuje vaši přirozenost náklonností i vzrůstajícím citem jednoty lidské rodiny. Čím rozsáhlejší bude vaše sdružení s vašimi bratry, čím vroucnějším a dokona-

lejším, tím dále pokročíte na cestě svého zlepšení. Zákon života nemůže být splněn celý jinak než společnou prací všech. A každému velikému pokroku, každému objevení nějakého zlomku onoho zákona odpovídá v historii rozšíření asociace lidské, rozsáhlejší styk mezi národy. Když první křesťané prohlášovali jednotu lidské přirozenosti proti pohanské filosofii, která připouštěla dvojí přirozenost, pánův a otrokův, národ římský nosil své orly mezi všemi známými národy evropskými. Dříve nežli papežství — škodlivé dnes, užitečné za prvních století svého zřízení — prohlásilo: moc duchovní jest vyšší nežli světská, uvedli vetřelci — nazvaní barbari — do prudkého styku svět germanský se světem latinským. Dříve než idea svobody vzešla národům a vzbudila pojem národnosti, který hýbe dnes Evropou a zvitězí, války revoluce a císařství probudily a povolaly v činnost živel až dosud odloučený, živel slovanský.

Jste konečně bytostí pokrokovou.

Toto slovo pokrok, neznámé starověku, bude od nynějška posvátným slovem pro lidstvo. Obsahuje v sobě všecku přeměnu společenskou, politickou, náboženskou.

Starověk, lidé starých náboženství východních a pohanství, věřili v osud, v náhodu, v tajemnou sílu, nesrozumitelnou, libovolnou paní lidských věcí, střídavě tvořivou i ničivou, aniž člověk může její potřebám rozuměti, jim pomáhati nebo je urychlovati. Pokládali člověka neschopným založiti nějakou věc trvalou, stálou, na naší zemi. Domnívali se, že národové, odsouzení jsouce točiti se v kruhu, vyznačeném

od jednotlivců zde, se zdvihali, dostupovali moci, potom klesali ve kmetství a osudně, neodvolatelně zahynuli.

Majíce před sebou velice úzký obzor ideí a činů a bez znalosti dějin mimo svého národa a často svého města, pohlíželi na pokolení lidské jenom jako na dav lidí, bez života a zákona vlastního, a odvozovali své myšlenky pouze z pozorování individua. Následkem takových učení byla snaha, přijímati převládající fakta a nepečovati o jich změnu aniž v ni doufati. Kde okolnosti založily formu republikánskou, tam lidé oněch dob byli republikány; kde panoval despotism, tam byli otroky, nedbajícími pokroku, a poníženými. Ale poněvadž všude, jak pod formou republikánskou tak pod tyranidou shledávali rodinu lidskou rozdělenou buď ve čtyři kasty, jako na východě, nebo ve dvě — občanů svobodných a otroků — jako v Řecku, přijímali rozdělení ve třídy nebo víru ve dvě různé přirozenosti lidí; a přijali ji nejmocnější duchové světa řeckého, Platon i Aristoteles. Emancipace vaší třídy byla mezi podobnými lidmi nemožností.

Lidé, kteří založili na slově Kristově náboženství, vynikající nade všecka vyznání starého východu i pohanství, prohlédli, ale nedobyli posvátných ideí, obsažených ve slově pokrok. Pochopili jednotu pokolení lidského, pochopili jednotu zákona, pochopili povinnost zdokonalení v člověku: nepochopili sílu, danou Bohem člověku, aby ji plnil, ani cestu, kterou se plní. Spokojili se pouze tím, že brali pravidla životní z pozorování individua: lidstvo, jako tělo kolektivní, zůstalo jim neznámo. Znali Prozřetelnost a tou nahradili slepý osud starověkých; ale znali ji jako

ochránkyni individua, nikoli jako zákon lidstva. Postavení jsouce mezi nesmírností cíle zdokonalení, jež prohlédali, a krátkým, ubohým životem individua, cítili potřebu slova, prostředkujícího mezi jedním a druhým, mezi člověkem a Bohem, a nemajíce idee kolektivního lidstva, uchýlili se k božskému vtělení: prohlásili, že víra v toto jest jediným zdrojem spásy, síly, milosti pro člověka.

Netušíce zjevování ustavičného, které sestupuje od Boha na člověka skrze lidstvo, věřili ve zjevení bezprostřední, jediné, sestoupivší v určitém čase a zvláštní přízní boží. Viděli svazek, jenž poutá lidi v Bohu, neviděli svazku, jenž je poutá zde na zemi v lidstvu. Málo záleželo na řadě pokolení tomu, kdo necítil, jak jedno působí na druhé; uvykli si tedy nevšímání si jich; snažili se odtrhnouti člověka od země, od věcí, týkajících se všeho lidstva a konečně způsobili rozpor mezi zemí, kterou přenechali každé moci nahodilé a kterou nazývali místem pokání — a nebem, jehož mohl člověk silou milosti a víry dospěti, a z něhož vyobcovali na vždy toho, kdo jich neměl. Poněvadž zjevení bylo pro ně bezprostředním a jediným v dané době, odvozovali z toho, že nic nelze k němu připojiti a že opatrovatelé onoho zjevení jsou neomylnými. Zapomínali, že zakladatel jich náboženství přišel, ne aby zrušil zákon, nýbrž aby v něm pokračoval, k němu přidával. Zapomínali, že ve slavnostním okamžiku a vznešené předtuše budoucnosti řekl Ježíš: Mluvím vám věci, které můžete dnes chápati a prováděti; ale po mně přijde duch pravdy a nebude mluvit sám od sebe, nýbrž sbíraje vnu-

knutí ode všech, vnuknutí souborné.¹⁾ V těchto slovech jest prorokována idea pokroku a ustavičného zjevování pravdy skrze lidstvo; jest v nich ospravedlnění hesla, které probuzený Řím navrhl Itálii slovy Bůh a lid, psanými v čele svých dekretů republikánských. Ale lidé víry středověké nemohli ho chápati. Nebyly dozrálé doby. Celá budova věr, které následovaly po pohanství, spočívá dojista na základech, právě vyčtených. Jest jasno, že ani na těchto nemohla se založiti vaše emancipace zde na zemi.

Téměř za tisíc tři sta let po slovech Ježíšových, nyní uvedených, psal muž, Ital, největší mezi Italy, které znám, tyto pravdy: »Bůh jest jeden; vesmír je myšlenkou Boha; vesmír jest tedy také jeden. Všecky věci přicházejí od Boha. Všecky jsou účastny více či méně — božské přirozenosti, dle účelu, k němuž jsou stvořeny. Člověk jest nejvzácnější mezi všemi věcmi; Bůh udělil jemu více své přirozenosti, než jiným. Každá věc, která přichází od Boha, směřuje ku zdokonalení, jehož jest schopna. Schopnost zdokonalení u člověka jest nekonečná.²⁾ Lidstvo jest jedno. Bůh neučinil věci neúčinné; a poněvadž jest jedno lidstvo, musí býti jediný cíl pro všechny lidi, práce, kterouž vykonati jest přičiněním všech. Pokolení lidské mělo by tedy pracovati společně tak, aby všecky síly duševní, rozlité v něm, došly nejvyššího možného rozvoje v oboru myšlenky a činu. Jest tedy všeobecné náboženství přirozenosti lidské.« Onen muž připojil, že toto všeobecné náboženství, tato jednota

¹⁾ Viz evangelium Janovo kap. XVI.

²⁾ Srovnej »O drobnějších dílech Dantových« na str. 251 nn. Hostina II. 2. Monarchia I. Pozn. překl.

světa má míti někoho, kdo by ji představoval : i označoval Řím, svaté město, jehož kameny — jak pravil — zasluhují úcty.

Muž, jenž psal ony ideje, jmenoval se Dante. Každé město italské, až Italie bude svobodnou a sjednocenou, mělo by mu vystavěti sochu, poněvadž ony ideje obsahují v zárodku náboženství budoucnosti. Psal je v knihách latinských a italských, které mají název: *De Monarchia* a *Convito* (Hostina), nenasnadno srozumitelných a dnes zanedbávaných i lidmi, kteří se jmenují učenými. Ale tyto ideje, zaseté jednou ve světě duševním, nezajdou již. Jiný je sbírá, třeba zapomínaje jich zdroje. Lidé se obdivují dubu: kdo myslí na sémě, z něhož vzešel?

Sémě, jež Dante zasil, přineslo ovoce. Přijato a zúrodněno čas od času některým mocným duchem, vyvinulo se v rostlinu ku konci předešlého století. Idea pokroku za zákon životní přijatá, rozvinutá, dějinami ověřená, vědou potvrzená, stala se praporem budoucnosti. Dnes není vážného ducha, který by jí nečinil stěžejí svých prací.

Dnes víme, že zákonem životním jest pokrok; pokrok pro individuum, pokrok pro lidstvo. Lidstvo plní onen zákon na zemi; individuum na zemi a jinde. Jediný Bůh; jediný zákon. Onen zákon se plní zvolna, nevyhnutelně, v lidstvu již od prvního zrození. Pravda nezjevila se nikdy všecka nebo najednou. Stálé zjeování projevuje čas od času zlomek pravdy, slovo zákona. Každé z těchto slov pozměňuje hluboko — po cestě k lepšímu — život lidský a tvoří vyznání, víru. Vývoj idee náboženské jest tedy nekonečně pokrokový; a jako sloupy chrámu, budou po sobě

jdoucí vyznání, rozvinující a tříbíce neustále onu ideu, tvořiti jednoho dne pantheon lidstva, veliké, jediné náboženství naší země. Lidé obdařeni od Boha geniem a zvláštní ctností, jsou jeho apoštoly; lid, souborný smysl lidstva, jest jeho tlumočnickem; přijímá ono zjevení pravdy, přenáší je s jednoho pokolení na druhé a činí je praktickým, užívaje ho při různých oborech, při různých projevech života lidského. Lidstvo jest podobno člověku, který žije nekonečně a učí se stále. Není tedy a nemůže býti neomylnosti lidí a moci: není a nemůže býti privilegované kasty opatrovatelův a vykladačů zákona: není a nemůže býti potřeby prostředníka mezi Bohem a člověkem mimo lidstvo. Bůh, ustanovuje prozřetelný plán výchovy pokrokové lidstvu, vkládaje pud pokroku v srdce každého člověka, vložil také do lidské přirozenosti potřebné vlohy a síly k jeho vykonání. Člověk jako individuum, tvor svobodný a zodpovědný, může jich užívat i zneužívat dle toho, zda-li se drží na cestě povinnosti či povoluje slepému svádění sobectví; může zdržovati neb urychlovati vlastní pokrok; ale prozřetelný plán nemůže býti vyhlazen lidskou silou. Výchova lidstva musí se splniti; vidíme tedy, kterak z barbarských vpádů, které zdály se ničiti vzdělanost, vychází nová osvěta, vyšší než starověká, a rozšířená po širším pásmu země: vidíme, kterak z tyranidy — provozované jednotlivci — vzhází rychle potom čilý rozvoj svobody. Zákon, pokrok, musejí se dokonati jako jinde, zde na zemi. Není rozporu mezi zemí a nebem; jest rouháním předpokládati, že dílo Boha, příbytek, jež nám dal, může bez hříchu býti opovrhován, přenecháván mocnostem, ať jsou jakékoli,

vlivům zla, sobectví nebo tyranidy. Země není místem pokání; jest místem práce ku prospěchu ideálu, pravdy a spravedlnosti, jichž každý z nás má sémě v duši; stupněm ku zdokonalení, jehož nemůžeme dosíci jinak než oslavujíce skutky svými Boha v lidstvu a obětujíce se tomu, abychom uskutečnili pokud možno největší část jeho plánu. Soud, který se vykoná nad každým z nás, a který nám umožní vystoupiti na žebříku zdokonalení nebo nás odsoudí, abychom se vlekli znova ve stadiu smutně a neplodně prošlém, založí se na dobru, kteréž učiníme svým bratřím, na stupni pokroku, jehož dostoupiti pomůžeme jiným. S d r u ž o v á n í stále vroucnější, stále rozsáhlejší, s našimi bližními jest prostředek, jímž se rozmnožují naše síly, pole, na němž se plní naše povinnosti, cesta, kterou se uskutečňuje pokrok. Musíme se snažiti, abychom z veškerého lidstva učinili jednu rodinu, jejíž každý člen by představoval v sobě, ku prospěchu ostatních, zákon mravní. A jako zdokonalení lidstva se plní čas od času, od pokolení k pokolení, tak zdokonalení individua se plní od existence k existenci, více či méně rychle dle našeho přičinění.

Tof některé z pravd, obsažených v onom slově pokrok, z něhož vyjde náboženství budoucnosti. V něm jediném může se splniti vaše emancipace.

VIII.

SVOBODA.

Žijete. Život, který jest ve vás, není dílem náhody; slovo náhoda nemá pražádného smyslu a bylo vynalezeno jen k tomu, aby vyjádřilo nevědomost lidí

o jistých věcech. Život, který jest ve vás, přichází od Boha a zjevuje ve svém postupném vývoji rozumný plán. Život váš má tedy nezbytně nějaký účel, cíl.

Poslední účel, pro nějž jsme byli stvořeni, jest nám ještě neznám a nemůže býti jinak: ale proto nesmíme ho popírat. Zná dítě cíl, k němuž bude musiti směřovati v rodině, vlasti, lidstvu? Nikoli: ale ten cíl existuje, a my jej počínáme znáti pro ně. Lidstvo jest dítětem Boha; On zná cíl, k němuž se lidstvo má vyvinouti. Lidstvo počíná dnes stěží chápati, že zákon jest pokrokem; počíná sotva chápati neurčitě nějakou věc všeho míra, jež má kolem sebe; a většina individuí, z nichž lidstvo se skládá, jest vůbec nepotřebnou — pro barbarství, otroctví nebo naprostý nedostatek vychování — ke studiu onoho zákona, ke zkoumání všeho míra, jež potřebí chápati dříve než chápati sebe samy. Jenom menšina lidí, kteří obývají naši malou Evropu, jest schopna vyvinouti k cíli vědomosti své vlohy duševní. Ve vás samých, postrádajících po většině vzdělání, a podrobených vesměs osudu tělesné práce, nespořádané, dřímají tiše, nemohouce přispěti svou částí k pyramidě vědy. Jak budeme tedy moci osobiti si, že známe dnes to, co vyžaduje sdružené práce všech? Jak bychom se mohli opřítí tomu, že jsme nedospěli dosud toho, co by tvořilo poslední stupeň našeho pokroku pozemského, když počínáme sotva koktati — ojedinele a nesdruženě — ono posvátné a úrodné slovo? Oddejme se tedy nevědomosti o věcech, které nám jsou na dlouhý čas ještě nedostupnými, a nevzdávejme se — dětsky podrážděni — studia oněch, které můžeme odkrýti. Odkrýti pravdy vyžaduje skromnosti a mírnosti tužby,

jak velice vyžaduje stálosti. Netrpělivost, lidská pýcha, zničily nebo svedly s pravé cesty mnohem více duší, než úmyslná špatnost. A toť pravda, které starověk nás chtěl naučiti, když nám vypravoval, že despota, který zamýšlel dostoupiti nebe, dovedl vystavěti jenom věž z matku, a že giganti, útočníci Olympu, leží — bleskem smeteni — pod našimi sopkami.

O čem dlužno se přesvědčiti jest, že — ať jest cíl, k němuž směřujeme, jakýkoliv — nebudeme moci jej odkryti a jeho dospěti, leč postupným vývojem a cvičením svých schopností duševních. Naše schopnosti jsou nástroji práce, které nám Bůh dal. Jest tedy potřebí, aby jich vývoj byl urychlen a podporován, jich cvičení chráněno a svobodno. Bez svobody nemůžete plniti žádné ze svých povinností. Máte tedy právo na svobodu a povinnost dobývati ji každým způsobem proti kterékoli moci, jež by ji odpírala.

Bez svobody není mravnosti, poněvadž kde není svobodné volby mezi dobrem a zlem, mezi oddaností společnému pokroku a duchem sobectví, tam není zodpovědnosti. Bez svobody není pravé společnosti, poněvadž mezi svobodnými a otroky nemůže býti sdružení, nýbrž jediné panování jedněch nad druhými. Svoboda jest posvátnou jako individuum, jehož život představuje. Kde není svobody, tam život jest snižen na pouhý úkon organický. Dopouštěje, aby jeho svoboda byla porušována, zrazuje člověk vlastní přirozenost a protiví se řádům božím.

Není svobody tam, kde jedna kasta, jedna rodina, jeden člověk osobí si panství nad ostatními mocí domnělého práva božského, mocí výsady odvozené z rodu nebo mocí majetku. Svoboda má býti pro

všechny a přede všemi. Bůh neodevzdává svrchovanost žádnému individuu; ona část svrchovanosti, která může býti zastoupena na naší zemi, jest Bohem svěřena lidstvu, národům, společnosti. A i ta přestává a opouští ony souborné oddíly lidstva, když jí neužívají k dobru, k plnění plánu prozřetelnosti. Není tedy svrchovanosti práva u nikoho; jest svrchovanost cíle a činů, které se mu blíží. Činy a cíl, k němuž kráčíme, musejí býti podřízeny úsudku všech. Není tedy a nemůže býti svrchovanosti trvalé. Ono zařízení, které se nazývá vládou, jest jenom správou: posláním, svěřeným několika lidem, aby se rychleji dospělo cíle národa; a je-li ono poslání zrazováno, musí přestatí moc správy, svěřená oněm lidem. Každý musí přestatí moc správy, jest správcem společné myšlenky; musí býti zvolen a podroben odvolání, jakmile ji špatně chápe neb úmyslně potírá. Nemůže existovati tedy, opětuji, kasta nebo rodina, která by dostala moc z práva vlastního, bez porušení vaší svobody. Jak byste se mohli nazývati svobodnými před lidmi, jimž náleží možnost rozkazu bez vašeho souhlasu? Republika jest jedinou zákonitou a logickou formou vlády.

Nemáte pána mimo Boha na nebi a lid na zemi. Jakmile objevíte řádek zákona, vůle boží, musíte jej splniti, žehnajíce. Jakmile lid, souborná jednota vašich bratrů, prohlásí, že to jest jeho vyznáním, musíte skloniti hlavu a zdržeti se všelikého činu odporu.

Ale jsou věci, které tvoří vaše individuum a jsou podstatnými pro život lidský. A nad těmi ani lid nemá panství. Žádná většina, žádná síla souborná nemůže vám odníti toho, co vás činí lidmi. Žádná

většina nemůže odhlasovati tyranidu a zničití nebo zaprodati vlastní svobodu. Proti lidu sebevražednému, který by tak učinil, nemůžete užívatí síly; ale žije a bude žítí na věky v každém z vás právo protestovati způsobem, jež okolnosti vám vnuknou.

Musíte míti svobodu ve všem, co jest nevyhnutelno k udržování života po stránce mravní i hmotné.

Svoboda osobní, svoboda pohybu, svoboda vyznání náboženského, svoboda mínění o všech věcech, svoboda vyjadřovati tiskem a každým jiným způsobem mírným svou myšlenku; svoboda sdružování, aby se mohla myšlenka zúrodniti stykem s myšlenkou cizí, svoboda obchodu pro vlastní výroby — jsou všechny věci, kterých vám nikdo odníti nemůže (až na některé řídké výjimky, jichž nyní netřeba připomínati) bez těžkého bezpráví, aby u vás nepřišla povinnost protestovati.

Nikdo nemá práva, ve jménu společnosti vás vězniti nebo vás osobně obmezovati neb hlídati a neříci vám důvod, a neříci vám ho s nejmenším možným průtahem, a nedovéstí vás rychle před soudní moc země. Nikdo nemá práva zdržovati obmezováním pasů nebo jinak vaši dopravu s jednoho místa země na druhé místo země, která jest vaší vlastí. Nikdo nemá práva pronásledování, nesnášlivosti, výlučného zákonodárství o vašem mínění náboženském: nikdo, kromě velikého klidného hlasu lidstva, nemá práva vstoupiti mezi Boha a vaše svědomí. Bůh vám dal myšlenku: nikdo nemá práva poutati ji nebo potlačovati její vyjádření, které jest sdělením vaší duše s duší vašich bratří a jedinou cestou pokroku, již máme. Tisk musí býti neobmezeně svobodným: práva ducha jsou nepo-

rušitelnými, a každá praeventivní censura jest tyranidou: společnost může, jako všechny ostatní viny, trestati toliko přestupky tiskové, hlásání zločinu, zřejmě nemravné učení: trest mocí slavnostního rozsudku jest následkem zodpovědnosti lidské, kdežto každé zakročení předchozí jest upíráním svobody. Klidné sdružení jest posvátným jako myšlenka: Bůh vložil do nás touhu po něm, jako stálé přibližování k pokroku a záruku jednoty, kteréž rodina lidská musí jednou dosíci: žádná moc nemá práva překážeti v tom a obmezovati je. Každý z vás jest povinen užívatí života, jež Bůh mu dal, zachovávatí ho, vyvinouti jej; každému z vás plyne tedy povinnost práce, jediného prostředku k jeho udržení hmotnému: práce jest svatou: nikdo nemá práva zakazovati ji, zdržovati ji nebo činiti ji nemožnou libovolnými předpisy: nikdo nemá práva obmezovati svobodný obchod s vlastními výrobky: země, která jest vaší vlastí, jest vaším tržištěm, a nikdo ho nemůže obmezovati.

Ale jakmile docílíte toho, aby tyto svobody byly posvátnými — jakmile konečně zřídíte stát odhlasováním všech a tím způsobem, aby jednotlivec měl otevřeny před sebou všechny cesty, jež mohou vésti k vývoji jeho schopností — tenkrátě pomněte, že nad každým z vás stojí cíl, jehož dojíti jste povinni: mravní zdokonalení vaše i cizí, pospolitost vždy vroucnější a rozsáhlejší mezi všemi členy lidské rodiny, tak aby jednoho dne uznala jen jediný zákon.

»Musíte utvořiti světovou rodinu, vystavěti město boží, uskutečňovati postupně, stálou práci, dílo Jeho v lidstvu.«

»Když milující se vespolek jako bratří budete

navzájem s sebou jednati jako bratří, a každý hledaje vlastního dobra v dobru všech, spojí vlastní život se životem všech, vlastní zájmy se zájmy všech, jsa hotov vždycky obětovati se za všecky členy společné rodiny, stejně ochotné obětovati se za něho: většina zla, které tíží dnes pokolení lidské, zmizí jako páry, shromážděné na obzoru, mizejí při východu slunce; a co Bůh chce, to se splní: neboť jest jeho vůle, aby láska spojujíc znenáhla vždy těsněji rozmetené živly lidstva srovnávala je v jediné tělo, tak aby bylo jediné lidstvo jak On jest jediným.«¹⁾

Uvedená slova muže, jenž žil a zemřel svatě a miloval lid i jeho budoucnost nesmírnou láskou, nechť vám nevyjdou, bratří, nikdy z mysli. Svoboda jest toliko prostředkem; běda vám i vaší budoucnosti, kdybyste si uvykli někdy pohlížeti na ni jako na cíl!

Vaše individuum má vlastní povinnosti a práva, jež nemohou býti přenechána nikomu; ale běda vám i vaší budoucnosti, kdyby vážnost, kterou máte chovati pro to, co tvoří váš život individuální, mohla se někdy zvrhnouti v osudné sobectví! Vaše svoboda není popřením všeliké autority; jest popřením každé autority, která nepředstavuje kolektivního účelu národa, a která se domnívá, že stojí a udržuje se na jiném základě než na základě svobodného, dobrovolného souhlasu vašeho. Učení sofistů zvrátila v posledních dobách posvátný pojem svobody: jedni jej snížili na ubohý nemravný individualism, řekli, že já jest vším a že práce lidská a řád společenský mají směřovati jen k ukojení jeho žádostí: druzí prohlásili,

¹⁾ Lamennais, Livre du peuple, III.

že každá vláda, každá autorita jest nevyhnutelným zlem, ale že má býti obmezována, poutána co možná nejvíce; že svoboda nemá mezí; že účelem každé společnosti jest jenom rozšiřovati ji do nekonečna; že člověk má právo užívat i zneužívat svobody, jen když se nestává přímo příčinou zla bližnímu; že vláda má jen ono poslání, zabrániti, aby jednotlivec neškodil druhému. Odmítejte, moji bratří, tato bludná učení: ta právě zdržují ještě dnes Itálii na cestě k její příští velikosti. První učení stvořila sobectví tříd; druhá činí ze společnosti — jež musí, jsouc dobře vedena, zastupovati váš účel a váš život kolektivní — jenom drába nebo žoldnéře policie, jehož úkolem jest udržovati zdánlivý pokoj: všechna zavlekají svobodu, aby byla anarchií; ničí ideu kolektivního zdokonalení mravního; ničí výchovné poslání, poslání pokroku, které společnost musí vzít na sebe. Kdybyste mohli rozuměti svobodě tímto způsobem, zasloužili byste jí pozbytí a dříve či později byste ji ztratili.

Vaše svoboda bude posvátnou, poněvadž se vyvine pod panstvím idee povinnosti, víry ve společné zdokonalení. Vaše svoboda bude zkvétati chráněna jsouc Bohem i lidmi, poněvadž nebude právem, užívatí nebo zneužívatí svých schopností ve směru, který zvoliti by se vám zlíbilo, ale poněvadž bude právem, zvoliti svobodně, dle vašich snah, prostředky ke konání dobra.

IX. VYCHOVÁNÍ.

Bůh vás stvořil schopné vychování. Máte tedy povinnost vychovávat se, pokud jest na vás, a právo na to, aby společnost, k níž náležíte, vám nepřekážela ve vašem díle výchovném, vás podporovala v něm a vám pomáhala, když se vám nedostává prostředků k vychovávání.

Vaše svoboda, vaše práva, vaše emancipace z ne-spravedlivých poměrů společenských, poslání, které každý z vás má plnit zde na zemi, závisejí na stupni výchovy, jehož dospěti jest vám dáno. Bez vychování nemůžete voliti spravedlivě mezi dobrem a zlem; nemůžete nabýti vědomí svých práv; nemůžete dosíci oné účasti v životě politickém, bez níž se vám nepodaří vymaniti se: nemůžete si objasniti sami své poslání. Výchova jest chlebem vašich duší. Bez ní dřímají vaše vlohy ztrnule, neplodně, jako schopnost života, jež obsažena jsou v semeni leží ladem, jestliže toto jest hozeno na půdu nezoranou, bez dobrodiní vláhy a bez péče bedlivého rolníka.

Dnes buď nemáte vychování nebo je máte od lidí a mocí, které nic nezastupují kromě sebe a nesloužíce vedoucímu principu jsou odsouzeny podstatně je mrzačiti nebo porušovati. Méně špatní mezi vašimi vychovateli domnívají se, že dostali své povinnosti, když nestejně otevřeli na území, jímž vládnou, určitý počet škol, kde vaši synové mohou nabýti nějakého stupně vyučování základního. Toto vyučování záleží zejména ve čtení, psaní, počtech.

A tento způsob se nazývá vyučováním; liší se pak od vychování, jako naše ústrojí se liší od našeho života. Naše ústrojí není životem; jest jen jeho pouhým nástrojem a prostředkem k jeho projevení se; nevládne nad ním, neřídí ho: může uskutečňovati život nejsvětější i nejzkaženější. Tak vyučování podává prostředky k vykonávání toho, čemu vychování učí: ale nemůže zastupovati místo výchovy.

Výchova se týká schopností mravních, vyučování duševních. První rozvinuje v člověku vědomí vlastních povinností, druhé činí člověka schopným konati je. Bez vyučování byla by výchova příliš často neúčinnou; bez výchovy bylo by vyučování pákou, jež nemá podpory. Umíte čísti: co platno, nevíte-li, ve kterých knihách se nalézá blud, ve kterých pravda? Dovedete písmem sdělití své myšlenky se svými bratry: co na tom záleží, když vaše myšlenky týkají se jen sobectví? Vyučování jako bohatství může býti zdrojem dobra i zla dle úmyslů, s nimiž se ho užívá: posvěceno jsouc pokroku všech, jest prostředkem osvěty a svobody; obráceno jsouc ku vlastnímu prospěchu, stává se prostředkem tyranidy a korupce. Dnes v Evropě jest vyučování — odděleno jsouc od příslušného stupně výchovy mravní — velmi těžkou ranou, kteráž udržuje nerovnost mezi třídami téhož lidu a nakloňuje duchy k počítání, k sobectví, ku srovnávání mezi spravedlivým a nespravedlivým, k bludným naukám.

Rozdíl mezi lidmi, kteří vám nabízejí více či méně vyučování a těmi, kteří vám hlásají výchovu, jest důležitějším, než si myslíte, a zaslouží, abych o něm promluvil několik slov.

Dvě nauky, dvě školy dělí pole těch, kteří bojují pro svobodu proti despotismu. Prvá prohlašuje, že svrchovanost jest v individuu: druhá tvrdí, že žije jenom ve společnosti a bere za pravidlo projevený souhlas většiny. Prvá se domnívá, že vykonala vlastní poslání, když prohlásila práva domněle srostlá s lidskou přirozeností a hájila svobody; druhá hledí téměř výlučně ke sdružování a odvozuje ze smlouvy, kteráž je tvoří, povinnosti každého jednotlivce. Prvá nevidí dále než k tomu, co jsem nazval vyučováním, poněvadž vyučování směřuje opravdu k tomu, usnadnití vývoj individuálním schopnostem, bez všeobecného pravidla: druhá chápe nezbytnost výchovy, kteráž jí jest projevem programu společenského (sociálního).

První vede nevyhnutelně k mravní anarchii: druhá, zapomíná-li práv svobody, vydává se v nebezpečství, že klesne pod despotism většiny.

K první náležela celá ona generace lidí, nazvaných ve Francii doktrináři, která zradila naděje lidu po revoluci roku 1830 a volajíc svobodu vyučování a nic jiného, prodloužila vládní monopol v třídě měšťanské, která má více prostředků, aby přivedla k vývoji vlastní schopnosti individuální: druhá jest na neštěstí zastoupena dnes jenom sektami a mocnostmi, náležejícími ku starým vyznáním, nepřejíícími dogmatu budoucnosti, pokroku.

Obě ony školy hřeší úzkými, výlučnými tendencemi.

Pravda jest toto:

Svrchovanost jest v Bohu, v zákonu mravním, v plánu prozřetelnosti, jenž spravuje svět a který se

ponenáhlu zjevuje nadšením ctnostného genia a snahami lidstva v různých dobách jeho života: a v cíli, jehož dlužno dospěti, v poslání, jež dlužno plniti. Není svrchovanosti v individuu, není ve společnosti, pokud ono i tato se neshodují s oním plánem, s oním zákonem a nesměřují k onomu cíli. Individuum jest buď nejlepším vykladačem zákona mravního a vládne v jeho jménu nebo jest uchvatitelem, který musí padnouti. Prosté odhlasování většiny netvoří svrchovanost, je-li zřejmě odvrácena od nejvyšších řádů mravních nebo zavírá-li úmyslně cestu příštímu pokroku. Dobro sociální, svoboda, pokrok: mimo tyto tři pojmy nemůže existovati svrchovanost.

Výchova učí, jaké jest dobro sociální.

Vyučování zajišťuje jednotlivci svobodnou volbu prostředků k dosažení postupného pokroku v pojmu dobra.

Vám záleží přede vším jiným na tom, aby vaši synové se poučili, jaký souhrn zásad a věr řídí život jich bratří v době, ve které jsou povoláni žítí a v zemi, která jim byla přikázána: — jaký jest program mravní, sociální a politický jich národa: — jaký duch zákonodárství, jímž jednání jich má býti souzeno: — jaký stupeň pokroku, jehož lidstvo dospělo: — jakého stupně dlužno dosíci. A záleží na tom, aby cítili již od prvních let jinošských, že jsou spojeni v duchu rovnosti a lásky ke společnému cíli s milliony bratří, daných jim od Boha.

Výchova, která má dáti vašim synům takové naučení, může vycházeti jen z národa.

Dnes vyučování mravní jest anarchií. Ponecháno

jsouc výlučně otcům, jest nijakým, kde bída a nezbytnost práce hmotné, téměř ustavičné, odnímá jim čas k výchově a prostředky, aby místo sebe dali jiné vychovatele: špatným, jestliže sobectví a korupce zkazily a poskvrnily rodinu. Děti jsou oddány myšlenkám pověřivým nebo hmotářským o svobodě nebo zbabělé resignaci, o šlechtě nebo reakci proti ní dle učitele, kněze nebo laika, jež otcovská péče vyvolí, kde jsou k tomu prostředky. Jak mohou, když dospěli jinošství, sbratřiti se ve svornosti díla a představovati v sobě jednotu země? Společnost je volá, aby podporovali vývoj společné idey, k níž nebyli nikdy vedeni. Společnost je trestá pro přestupky zákonů, mnohdy neznámých, o jichž duchu i účelu společnost nikdy občana nepoučila. Společnost žádá od nich spolupůsobení a oběti pro cíl, kterého žádná škola jim nevyloží při jich vstoupení do života občanského. Podivno: muži doktriny, na kterou jsem poukázal před chvílí, uznávají v každém individuu právo, učiti mládež; neuznávají ho ve sdružení všech, v národě. Jich volání: svoboda vyučování zbavuje vlast všelikého vedení mravního. Prohlašují za velmi důležitou jednotu soustavy peněz a váh; jednota zásad, na nichž život národní musí míti základ a vývoj, není pro ně ničím. Nesmíte se nechat zlákatí oním křikem, který téměř všichni moderní stoupenci konstitucí opětují jeden po druhém.

Bez národní výchovy neexistuje mravně národ. Národní vědomí může vycházeti jen z ní.

Bez národní výchovy, společné všem občanům, jest rovnost povinností i práv prázdňým rčením beze smyslu: znání povinností, mož-

nost vykonávání práv, jsou ponechány náhodě nebo libovůli toho, kdo volí vychovatele.

Lidé, kteří se prohlašují proti jednotě výchovy, vzývají svobodu. Svobodu čí? Otcův či synův? Svoboda synův jest porušována — v jich soustavě — despotismem otcovským: svoboda mladých generací obětována starým: svoboda pokroku se stává illusí. Individuální víry, snad klamné a čelící proti pokroku, přenášejí se — jako samojediné a osvědčené — s otce na syna, ve věku, kdy zkoumání jest nemožno: později, v poměrech většiny mezi vámi, osud hmotné práce všech hodin zabrání mladistvé duši, v níž se vtisknou ony víry, srovnati je s jinými a přizpůsobiti je. Ve jménu oné lži-svobody směřuje anarchická soustava, o níž vám mluvím, k tomu založiti a udržovati nejhorší z despotismů, mravní kastu.

To, čeho ona soustava hájí, jmenuje se libovůli nikoli svobodou. Pravé svobody není bez rovnosti; a rovnost nemůže existovati mezi těmi, kdož nevycházejí z téhož základu, ze společné zásady, z jedinstevného vědomí povinnosti.

Svobody se užívá jen při onom vědomí. Řekl jsem nedávno svrchu, že svoboda pravá nezáleží v právu voliti zlo, nýbrž voliti mezi cestami, které vedou k dobru. Svoboda, již vzývají oni falešní filosofové, jest libovůli, danou otcí, by volil zlo pro syna. Což? Kdyby otec hrozil zmrzačením, jakýmkoli ublížením tělu svého dítěte, zakročila by společnost, všemi jsouc vyzvána; a duše, mysl oné bytosti, bude méně než tělo? Nebude moci společnost chrániti ji před zmrzačením schopností, před nevědomostí? před zblouděním mravního smyslu, pověrou?

Ono volání po svobodě vyučování povstalo užitečně kdysi a povstává užitečně i dnes všude tam, kde výchova mravní jest monopolem despotické vlády, zpátečnické kasty, kněžstva, nepřejícího pokroku pro samu přirozenost dogmatu: bylo zbraní proti tyranidě; heslem emancipace nedokonalým, ale nevyhnutelným. Užívejte ho všude, kde jste otroky. Ale já vám mluvím o době, kdy náboženská víra napíše na brány chrámu slovo pokrok a všechny instituce budou opakovati pod rozličnými podobami ono slovo, a národní výchova řekne na sklonku vyučování chovanci: tobě, jenž určen jsi žítí pod smlouvou společnou mezi námi, pověděli jsme základní pojmy oné smlouvy, zásady, v něž věří dnes tvůj národ; ale pomni, že první z těchto zásad jest pokrok; pomni, že tvé poslání jako člověka i občana záleží v tom, zdokonalovati — kde můžeš — mysl i srdce svých bratří; jdi, zkoumej, srovnávej; a jestliže objevíš pravdu vyšší než jest ta, kterou my domníváme se míti, rozšiřuj ji zmužile a budeš míti požehnání své vlasti. Potom — ne dříve — odmítněte ono volání po svobodě vyučování jako nevhodné vašim potřebám a osudné jednotě vlasti; žádejte, domáhejte se zavedení soustavy bezplatné výchovy národní, závazné pro všechny.

Národ jest povinen přenést na každého občana svůj program. Každému občanu má se dostati v jeho školách vyučování mravního — kursu národnosti, jenž obsahuje sumární přehled pokroků lidstva, dějiny vlasti a lidový výklad zásad, jimiž se řídí zákonodár-

ství země — a základního vyučování, o němž není sporu. Každý občan má se v nich učiti rovnosti a lásce.

Když onen program jest přenesen, ujme se svoboda opět svých práv. Netoliko vyučování rodinné, nýbrž každé jiné jest posvátno. Každý člověk má neobmezené právo sdělovati s jinými své vlastní myšlenky: každý člověk má právo poslouchati je. Společnost musí chrániti, povzbuzovati svobodné vyjadřování myšlenky, pod každou formou; a otevřítí každou cestu, aby sociální program se mohl vyvinovati a působiti k dobru.

X.

SDRUŽENÍ. — POKROK.

Bůh vás stvořil společenskými a pokrokovými. Máte tudíž povinnost sdružovati se a pokračovati, pokud to připouští obor působnosti, v něž vás okolnosti postavily, a máte právo na to, aby společnost, k níž náležíte, vám nebránila ve vašem díle sdružování a pokroku, vás v něm podporovala a vám pomáhala, když se vám nedostává prostředků sdružování a pokroku.

Svoboda vám umožňuje voliti mezi dobrem a zlem, totiž mezi povinností a sobectvím. Výchova musí vás naučiti volbě. Sdružení musí vám dodati síl, jimiž budete moci volbu uvéstí v čin. Pokrok jest cílem, k němuž musíte hleděti volíce, a jest zároveň — je-li zřejmě splněn — důkazem, že jste se při volbě nezmýlili. Kde jediná z těchto podmínek

jest zrazena nebo zanedbána, tam neexistuje člověk ani občan nebo existuje nedokonalý nebo ve svém vývoji zdržovaný.

Vy tedy musíte bojovat za všechny a zejména za právo sdružení, bez něhož svoboda a výchova stávají se neužitečnými.

Právo sdružení jest posvátno jako náboženství, kteráž jest sdružením duší. Jste všichni syny božími: jste tedy bratry; a kdo smí bez hříchu obmezovati sdružení, obcování mezi bratry?

Toto slovo obcování, jehož jsem úmyslně užil, bylo proneseno křesťanstvím, jež lidé prohlásili v minulosti za nezměnitelné náboženství a které jest jenom stupněm na žebříku náboženských projevů lidstva. A jest to svaté slovo. Právilo lidem, že jsou jedinou rodinou rovných v Bohu; a spojovalo pána i otroka v jediné myšlence spásy, naděje a lásky pro nebe.

Bylo nesmírným pokrokem proti dobám dřívějším, kdy lid i filosofové se domnívali, že duše občanův a otrokův jsou různé přirozenosti. I postačilo křesťanství ono poslání. Obcování bylo symbolem rovnosti a bratrství duší; i náleželo lidstvu rozšířiti i vyvinouti pravdu, skrytou v onom symbolu.

Církev toho nemohla a neučinila. Bázlivá a nejistá s počátku, spojená s pány a světskou mocí později a zaujata — i k vlastnímu prospěchu — snahou po aristokracii, již nebylo v duchu zakladatelově, zbloudila tolik s cesty, že zmenšila, ustupujíc, cenu obcování, obmezujíc je pro laiky na přijímání pouhého chleba a zachovávajíc kněžím přijímání pod obojí způsobou.¹⁾

¹⁾ Comunione = Obcování; přijímání těla a krve Páně.

Od té doby bylo voláním všech, kdož cítili právo neobmezeného obcování, bez lišení duchovních od laiků, pro veškerou rodinu lidskou: přijímání pod obojí způsobou lidu: kalich lidu! V patnáctém století bylo ono volání heslem povstalých davů, předešrou k náboženské reformě, posvěcenou mučnicktívím. Svatý muž, Jan Hus z Čech, hlava onoho hnutí, zahynul v plamenech, zanícených inkvisicí. Dnes většina z vás nezná dějin oněch zápasů nebo je pokládá za zápasy fanatiků pro otázky čistě bohoslovecké. Ale až dějiny stanou se lidovými národní výchovou a poučí vás, kterak každý pokrok v otázce náboženské přivádí v zápětí příslušný pokrok v životě občanském, pochopíte spravedlivou cenu oněch sporů a budete ctíti památku oněch mučnicků jako svých dobrodinců.

Jsme povinni díkem oněm mučnickům a těm, kdož je předcházeli, víme-li dnes, že není privilegované kasty mezi Bohem a lidmi; že ti, kdo lepšími jsou ctností a moudrostí věcí božských i lidských, mohou a mají nám raditi a vésti nás po cestách dobra, ale bez monopolu moci nebo nadvlády třídní; a že právo obcování jest stejným pro všechny. Co jest svatým v nebi, jest svatým na zemi. A obcování lidí v Bohu přináší s sebou sdružení lidí v životě pozemském. Náboženské sdružení duší plodí právo sdružení ve schopnostech a pracích, které z myšlenky činí skutečností. Budiž tedy sdružení povinností i právem pro vás.

Některí, aby obmezili právo k němu mezi občany, vám řeknou, že sdružením jest stát, národ: že vy jste a musíte býti všichni jeho členy; a že tedy všeliké

částečné sdružování mezi vámi čelí buď proti státu nebo jest zbytečným.

Ale stát, národ představují toliko sdružení občanů v oněch věcech, v oněch snahách, jež jsou společnými v š e m lidem, kteří jsou jeho částí. Jsou snahy a cíle, jež neobjímají v š e c h občanů, nýbrž pouze určitý jich počet. A jako snahy a cíl společný všem tvoří národ, tak snahy a cíl společný některým občanům musejí tvořiti sdružení zvláštní.

Potom — a to jest základním kamenem práva sdružení — sdružení jest rukojmím pokroku. Stát představuje určitou sumu, určitý soubor zásad, s nimiž veškeré občanstvo souhlasí v době, ve které stát se zakládá. Dejme tomu, že nová a pravá zásada, nový a rozumný vývoj pravd, jež dodávají života státu, zjeví se některým občanům: jak budou moci šířiti jich znalost bez sdružování? Dejme tomu, že následkem vědeckých objevů, nových komunikací, otevřených mezi národy nebo jiné příčiny, projeví se pro určitý počet lidí, náležejících ke státu, nový zájem: jak budou moci ti, kdož první jej pochopí, zjednatí mu místa mezi zájmy, dávno existujícími, ne-li spojením vlastních prostředků, vlastních sil? Nečinnost, klid existující ve stavu věcí a schválený společným souhlasem, jsou příliš přirozenými duchům, aby jediné individuum je mohlo svým slovem vzbuditi a přemoci. Sdružení menšiny, den ze dne vzrůstající to může. Sdružení jest methodou budoucnosti. Bez něho zůstal by stát nehybným, upoutaným k dosaženému stupni osvěty.

Sdružení musí býti p o k r o k o v ý m v cíli, k němuž směřuje, nikoli čeliti proti pravdám, získaným pro vždy

všeobecným souhlasem lidstva a národa. Sdružení, jež by se založilo k usnadnění krádeže cizího majetku; sdružení, které by zavazovalo své členy k polygamii; sdružení, které by prohlásilo, že dlužno rozpustiti národ, nebo hlásalo zřízení despotismu, bylo by nezákonným. Národ má právo říci svým členům: nemůžeme strpěti, aby se šířily v našem středu nauky porušující to, co tvoří přirozenost lidskou, mravnost, vlast. Vyjděte a zařiďte mezi sebou, z našimi hranicemi, sdružení, které vám vaše snahy vnukají.

Sdružení musí býti mírumilovným. Nemůže míti jiných zbraní než apoštolství slova: musí míti úkolem přesvědčovati, nikoli nutiti.

Sdružení musí býti veřejným. Tajná sdružení (zbraň zákonnité války, kde není vlasti ani svobody) jsou nezákonnými a mohou býti rozpuštěna národem, když svoboda jest právem uznaným, když vlast chrání vývoje a neporušitelnosti myšlenky. Má-li sdružení otvírati cestu pokroku, musí býti podroběno dohledu a soudu všech.

A konečně sdružení má dbáti u jiných lidí práv, kteráž plynou z podstatných podmínek přirozenosti lidské. Sdružení, které by rušilo — jako středověké cechy — svobodu práce nebo směřovalo přímo k tomu, obmezovati svobodu svědomí, mohlo by býti zamítnuto národem, cestou správnou.

Mimo tyto meze jest svoboda sdružování mezi občany posvátnou, nedotknutelnou, jako pokrok, jenž má život v ní. Každá vláda, která by se pokusila obmezovati ji, zrazovala by poslání sociální: lid by ji

m u s i l dříve napomenouti, potom, kdyby to nešlo po dobrém, svrhnouti ji.

A toť jsou, moji bratří, hlavní základy, o něž se opírají vaše povinnosti, zdroje, z nichž plynou vaše práva. Nekonečnými jsou zvláštní otázky, které mohou vzniknouti ve vašem životě občanském; ale není úkolem této práce předvídati je a pomáhati vám řešiti je. Jedním účelem mé práce bylo, označiti vám — jako pochodně na cestě — zásady, které mají převládati při všech — a jichž vážným užitím najdete vždy způsob, jakým je řešiti. A zdá se mi, že jsem tak učinil.

Označil jsem vám Boha, jako zdroj povinnosti a záruku rovnosti mezi lidmi; — zákon mravní, jako zdroj každého zákona občanského a podklad každého úsudku vašeho o chování toho, kdo dává zákony: — lid, vás, nás, veškero občanstvo, jež tvoří národ, jako jediného zákonitého vykladače zákona a zdroj každé moci politické.

Pravil jsem vám, že základním rysem zákona jest pokrok: pokrok neobmezený, ustavičný od doby k době: pokrok v každém odvětví činnosti lidské, v každém projevu myšlenky, od náboženství až k průmyslu, až k rozdělení bohatství.

Označil jsem vám, jaké jsou vaše povinnosti k lidstvu, k vlasti, k rodině, k vám samým. I odvodil jsem ony povinnosti z podmínek, které tvoří tvora lidského a jež rozvíjati jste povinni. Ony podmínky, nedotknutelné u každého člověka, jsou: svoboda, vychovatelnost, družnost, schopnost, nezbytnost pokroku. A z těchto rysů, bez nichž není člověka ani občana, vyvodil jsem vaše povin-

nosti, vaše práva a všeobecné podmínky vlády, kterou musíte vlasti hledati.

Nezapomínejte nikdy oněch zásad. Bďte, aby nikdy nebyly porušovány. Vtělujte je v sobě. Budete svobodnými a lepšími.

Práce, které jsem se podjal k vůli vám, byla by tedy vykonána, kdyby hrozná námitka nepovstávala z útroob společnosti, jak jest dnes ustavena, proti možnosti, plniti ony povinnosti, vykonávati ona práva: proti nerovnosti prostředků.

K plnění povinností, k vykonávání práv jest potřebí času, duševního vývoje, bezpečnosti života tělesného.

Avšak velmi mnozí z vás nemají dnes oněch základů pokroku. Jich život jest ustavičným, nejistým bojem k nabytí prostředků, jimiž by se udržela existence hmotná. Jim nejde o to, aby pokračovali; jim jde o to, aby žili.

Jest tedy radikální chyba, hluboko tkvící, ve společnosti, jak jest dnes ustavena. A moje práce byla by neprospěšnou, kdybych nevyložil onu chybu a neukázal vám cestu, jak ji napravit.

Otázka hospodářská bude tudíž předmětem poslední části mé práce.

XI.

OTÁZKA HOSPODÁŘSKÁ.

§ 1.

Mnozí, přemnozí mezi vámi, jsou chudi. Pro tři čtvrtiny aspoň lidí, kteří náležejí třídě dělnické, zemědělské nebo průmyslové, život jest zápasem každo-

denním k nabytí prostředků, nezbytných k existenci. Pracují rukama deset, dvanáct, někdy čtrnáct hodin denně a za tuto stálou, jednotvárnou, únavnou práci dostávají sotva tolik, čeho potřebují k životu tělesnému. Učiti je o povinnosti pokroku, mluví jim o životě duševním a mravním, o právech politických, o vychování jest při nynějším řádu společenském pravou ironií. Nemají času ani prostředků, by pokračovali. Jsouce vysílení, zemdleni, téměř otupělí životem, ztráveným v kruhu několika mechanických zaměstnání, zvykají němému, bezmocnému, často nespravedlivému záští proti třídě lidí, kteří je zaměstnávají; hledají zapomenutí přítomných bolestí a nejistoty zítřka v dráždidlech silných nápojů a chodí spat v místa, pro něž lépe se hodí jméno doupe než světnice, aby se probudili k témuž napínání sil tělesných.

Tot velmi smutné postavení a dlužno je změnit.

Jste lidmi a jako lidé máte schopnosti, netoliko tělesné nýbrž i duševní a mravní, kteréž vyvinovati jest vaší povinností: máte býti občany a jako občané máte vykonávati — k dobru všech — práva, jež vyžadují určitého stupně vzdělání, určité sumy času.

Jest jasno, že máte pracovati méně a vydělávati více nežli dnes.

Jsouce všichni syny Boha a bratřími v Něm i mezi sebou, jsme povoláni k tomu, abychom tvořili jedinou velkou rodinu. V této rodině mohou býti nesrovnalosti, vzburzené různými vlohami, různými schopnostmi, různým přáním práce; ale jedna zásada má ji ovládati: kdokoli jest ochoten přispívati k dobru všech tím, co může práci, má obdržeti takovou náhradu, jež by mu umožnila vyvi-

nouti, více či méně, vlastní život po všech jeho stránkách.

Tot ideálem, a my všichni musíme hledati způsob, kterak bychom se mu od století ku století vždy více blížili. Každá změna, každý převrat, který by vás nepřivedl o krok dále, který by nepřinesl s pokrokem politickým příslušný pokrok sociální, který by neposunul o stupeň hmotné zlepšení tříd nejchudších, porušuje plán boží, omezuje se na válku stran mezi sebou, hledajících nezákonného panství: jest lži a zlem.

Ale až po jaký bod můžeme dosíci dnes cíle? A jak, jakou cestou můžeme ho dosíci?

Někteří z vašich nejbáznějších přátel hledali léků v mravnosti dělníka. Zakládajíce spořitelny nebo jiné podobné ústavy, řekli dělníkům: přinášejte sem svůj groš! spořte! zdržujte se všeliké výstřednosti v pití, i v jiném! vymaňte se z bídy strádáním. A jsou to nejlepší rady, poněvadž hledí k umravnění dělníkově, bez něhož všechny opravy se stávají neprospěšnými. Ale neřeší otázku bídy, o níž já vám mluvím, ani nedbají povinnosti sociální. Málokdo mezi vámi může ušetřiti onoho groše. A ti málokterí mohou, shromažďující pomalu, pečovatí částečně o léta kmetská, kdežto otázka hospodářská musí dbáti toho, by se postarala o léta mužná, o vývoj, o možné rozpjetí života, pokud jest činným a mocným a může vydatně přispívati pokroku vlasti a lidstva. Pokud se týká hmotných statků, záleží otázka v tom, jak rozmnožiti bohatství, výrobu: a ony rady ani se o tom nezmiňují. Kromě toho, společnost, která žije z práce a žádá — kdykoli jest ohro-

žena — daně krve od synů národa, má posvátné povinnosti vůči jim.

Jiní, nikoli nepřátelé, ale málo dbající o lid a jeho výkřik bolesti, jenž vychází z nitra lidí dělných, bojí se každé mocné novoty a poutání jsouce ke škole tak zvaných ekonomistů, jež bojovala záslužně a úspěšně všecky boje svobody průmyslu, ale nepomýšlejí na potřebu pokroku a sdružení, stejně nerozlučných s přirozeností lidskou, tvrdili i tvrdí, jako lidumilové, o nichž jsem právě mluvil, že každý může i za nynějšího stavu věci dobytí si neodvislosti svou vlastní pílí; že každá změna v ustanovení práce byla by zbytečnou nebo škodlivou; a že heslo každý pro sebe, svoboda pro všecky postačí, aby nastala ponenáhlu přibližná rovnováha pohodlí mezi třídami, jež tvoří společnost. Svoboda vnitřních živností, svoboda mezinárodního obchodu, postupné snížení celního tarifu zejména pro suroviny, všeobecné povzbuzování velikým podnikům průmyslovým, všelikému rozmnožování prostředků komunikačních, strojům, jež výrobu urychlují: toť asi, co by mohlo — dle ekonomistů — býti vykonáno společností: každé její zakročení přes to jest pro ně zdrojem zla.

Kdyby to byla pravda, rána bídy byla by nezhojitelnou; Bůh uchovej, bratří, abych mohl někdy přesvědčen jsa — jako odpověď na vaše strasti a vaše snahy, dáti tuto odpověď zoufalou, bezbožnou, nemravnou. Bůh ustanovil pro vás lepší budoucnost než jest ta, kterou obsahují léky ekonomistů.

Ony léky hledí skutečně jen k tomu, aby dle možnosti a pro určitou dobu vzrůstala produkce bohatství, nikoli aby jeho rozdělení se dalo stejnoměrněji.

Kdežto lidumilové pozorují toliko člověka a namáhají se učiniti jej mravnějším, neberouce na sebe úkol, rozmnožiti společné bohatství, aby mu dali příležitost ku zlepšení, snaží se ekonomisté jen o zúrodnění zdrojů výroby, nestarajíce se o člověka. Pod výlučnou vládou svobody, kterou hlásají a která řídila více či méně svět hospodářský v dobách nám nejbližších, ukazují nám nepopíratelné doklady přírůstek výrobní činnosti i kapitálů, nikoli blahobytu všeobecně rozšířeného: bída tříd dělnických jest táž jako dříve. Svoboda soutěže pro toho, kdo nic nemá, pro toho, kdo nemoha ušetřiti ze mzdy nemá, čím by soutěž začal, jest lží, jako jest lží svoboda politická pro toho, kdo z nedostatku výchovy, vzdělání, prostředkův a času nemůže vykonávati její práva. Usnadnění živností, pokroky způsobů komunikačních, vymanily by znenáhla práci z tyranství obchodu třídy, prostředkující mezi výrobou a spotřebou; ale nepomáhají mu vymaniti se z tyranství kapitálu, nedávají prostředků práce tomu, kdo jich nemá. A z nedostatku stejnoměrného rozdělení bohatství, spravedlivějšího rozdělení výrobků, postupného zvětšení počtu konsumentů, kapitál sám zbloudí od pravého cíle hospodářského, stává se částečně nehybným v ruku několika málo lidí, místo aby se všecek rozšířil v oběhu, obrací se k výrobě zbytečných předmětů, přepychu, potřeb vymyšlených, místo aby se soustředil na výrobu předmětů nezbytných pro život nebo dobrodružně se pouští do nebezpečných a často nemravných spekulací.

Dnes kapitál — a to jest ranou nynější společnosti hospodářské — jest despotou práce. Ze tří

tříd, které dnes tvoří hospodářsky společnost — kapitalisté, to jest držitelé prostředků nebo nástrojů práce, pozemků, továren, hotovostí, surovin — podnikatelé, službodárci, obchodníci, kteří představují nebo by měli představovati ducha a *dělníci*, kteří představují ruční práci — jest první, samojediná, paní pole, rozhoduje o tom, jak poháněti, zdržovati, urychlovati, říditi k jistým účelům práci. A její část při výtěžku práce, při ceně výroby jest poměrně určena: umístění nástrojů práce mění se jen ve známých a úzkých mezích; a čas, až po určitý stupeň aspoň, jest její, nikoli v moci naprosté potřeby. Podíl druhých jest nejistým, závisí od jejich ducha, jich činnosti, ale zejména od okolností, od většího nebo menšího vývoje soutěže a od přílivu neb odlivu kapitálů, následkem nepředvídaných událostí. Údělem posledních, dělníků, jest mzda, určená předem za práci a bez ohledu na větší nebo menší užitek, který vyplyne z podniku; a meze, mezi kterými se pohybuje mzda, určují se poměrem, kterýž jest mezi prací nabízenou a prací žádanou, jinými slovy, mezi množstvím dělníků a kapitálem. Kdežto první se snaží o přírůstek a sice o přírůstek, jenž převyšuje všeobecně — třeba jen o málo — přírůstek druhého, snaží se mzda, kde jiné příčiny spolu nepůsobí, stoupati. A čas není v rukou dělníkových: krise finanční nebo politické, náhlé užití nových strojů k různým odvětvím průmyslové činnosti, nepravidelnost ve výrobě a její časté přílišné hromadění v jednom směru, nerozlučné od soutěže málo osvícené, nestejně rozdělení lidu pracujícího na jistých místech nebo v jistých odvětvích činnosti a desatero jiných příčin, ru-

šících práci, nedopouští dělníku svobodnou volbu jeho poměrů. S jedné strany naň číhá naprostá bída, s druhé přijetí každé smlouvy, která se mu nabídne.

Takový stav věcí má -- opětuji -- v sobě zárodek nemoci, kterou dlužno léčiti. Léky, navrhované ekonomisty, jsou na to nedostatečnými.

A nicméně, jest pokrok ve stavu třídy, které náležíte: pokrok dějinný, ustavičný, který překonal zcela jiné nesnáze. Byli jste otroky, byli jste sluhy, jste dnes námezdními dělníky. Vymanili jste se z otroctví, ze služby; proč byste se nevymanili ze jha mzdy, abyste se stali svobodnými výrobci, pány celkové ceny výroby, jež vychází od vás? Proč mezi dílem vaším a dílem společnosti, kteráž má posvátné povinnosti ku svým členům, by nenastal mírně největší a nejkrásnější převrat, jež mysliti si možno, takový, jenž dává za základem hospodářským lidskému družstvu práci, základem vlastnictví plody práce, sjednotil by pod jediným zákonem rovnováhy mezi výrobou a spotřebou, bez rozdílu třídního, bez tyranské nadvlády jednoho živlu práce nad druhým, všechny syny téže matky vlasti?

§ 2.

Smysl povinnosti sociální vůči lidem práce, k němuž jsem poukázal již, vzrůstal — především skrze republikánské hlásání — v myslích a zajišťoval lidovou budoucnost revolucí, když povstaly v posledních třiceti letech zejména ve Francii, některé školy mužů celkem dobrých a přátel lidu, ale vedených přílišnou láskou soustavy a marnivostí osobní, kteří pod jmé-

nem socialismu navrhli nauky výlučné, přehnané, čelící často proti bohatství získanému již ostatními třídami, a hospodářsky nemožné, a děsíce dav maloměstáků a vzbuzující nedůvěru mezi třídami občanů, zatlačili otázku a rozdělili ve dvě tábory republikánský. Ve Francii prvním výsledkem oné nedůvěry a oné hrůzy byl nejsnadnější triumf státního převratu.

Nemohu nyní zkoumati s vámi jednu po druhé z oněch různých soustav, které se nazývaly Saint-Simonism, Fourierism, komunism nebo jiným jménem. Založeny jsou téměř všechny na ideách dobrých v sobě a přijatých všemi, kdož se hlásí k víře pokroku, kazily je nebo vylučovaly svými prostředky upotřebením, jež navrhovaly falešné nebo tyranské. A jest nezbytno, abych stručně poukázal k tomu, v čem hřešily, poněvadž sliby, podávané lidu oněmi soustavami, jsou tak skvělé, že by vás mohly snadno svést a vy byste přišli v nebezpečství, že byste zdrželi — přijmouce je — budoucnost emancipace neklamné a nedaleké. Pravda jest — a to by mělo postačiti, aby vzbudilo mocnou pochybnost v duších vašich — že, když poměry povolaly k moci některé z oněch lidí, že se ani nepokusili o praktické užítí svých nauk: jsouce giganty zmužilosti na svých stránkách, ustoupili před skutečností věcí.

Jestliže zkoumajíce jednoho dne pozorně ony soustavy, vzpomenete si základních ideí, o kterých jsem vám posud vykládal a vlastností, nerozlučných od přirozenosti lidské, shledáte, že všechny porušují zákon pokroku a způsob, jímž tento se plní v lidstvu, a buď jednu nebo druhou ze schopností, jež tvoří člověka.

Pokrok se naplňuje zákonem, jehož nižádná moc lidská zrušiti nemůže, postupně, v ý v o j e m, stálým pozměňováním živlů, jimiž se projevuje činnost životní. Lidé dávali často, v jistých dobách, v jistých zemích a pod vlivem jistých předsudků a jistých bludů, jméno ž i v l ů, podmínek života společenského, věcem, jež nemají kořene v přírodě, nýbrž toliko v konvenčních obyčejích zbloudilé společnosti, a které po onom období nebo za hranicemi oněch zemí mizejí. Ale vy můžete objeviti, jakými opravdu jsou živly, nerozlučné od přirozenosti lidské, tážíce se — jak jinde jsem pověděl — citů duší svých a ověřující v podání všech časů, všech zemí, zdali ony vaše city byly vždy city lidstva. A ty, které vrozený vám hlas (jest to veliký hlas lidstva) označují jako konstitutivní živly života, musejí se pozměňovati, vyvinovati neustále od jednoho období ke druhému, ale nemohou býti nikdy zničeny.

Mezi těmito živly života lidského, kromě náboženství, svobody, sdružení a jiných, uvedených během této práce, jest také vlastnictví. Z á s a d a, původ vlastnictví, leží v přirozenosti lidské a představuje nezbytnost h m o t n ě h o života i n d i v i d u a, jež udržovati jest ono povinno. Jako pomocí náboženství, vědy, svobody, jest i n d i v i d u u m povoláno přetvořovati, zdokonalovati, ovládati svět mravní a intelektuální, jest rovněž povoláno přetvořovati, zdokonalovati, ovládati pomocí práce h m o t n ě svět tělesný. A vlastnictví jest z n á m k o u, zobrazením onoho poslání splněného, kvantitativní práce, kterouž i n d i v i d u u m přetvořilo, vyvinulo, rozmnožilo výrobní síly přírody.

Vlastnictví jest tedy věčným ve svém principu

i shledáte, že existuje a jest chráněno po všecku existenci lidstva. Ale způsob, jimiž vlastnictví se řídí, jsou proměnlivými, ustanoveny jsouce k tomu — jako všecky ostatní projevy života lidského, aby se podrobily zákonu pokroku. Ti, kdož nalézajíce vlastnictví upraveno určitým způsobem, prohlašují onen způsob za nedotknutelný a bojují proti všem, kdo zamýšlejí jej přetvořiti, popírají tedy pokrok: stačí otevřítí dva svazky dějin, týkajících se dvou různých období, abychom tam našli změnu v úpravě vlastnictví. A ti, kdož nalézajíce je v jistém období špatně upraveno, prohlašují, že dlužno je odstraniti, vyloučiti ze společnosti, popírají živel přirozenosti lidské, a kdyby se jim podařilo, zdrželi by pokrok a zmrzčili život: vlastnictví by se opět objevilo nevyhnutelně po krátkém čase a nejspíše pod tou formou, již mělo v době svého zničení.

Vlastnictví jest dnes špatně upraveno, poněvadž původ nynějšího rozdělení spočívá hlavně v dobývání, násilí, jímž — v dobách od nás dalekých — jistí národové a jisté třídy vpádem zmocnili se zemí a plodů práce, jimi nevykonané. Vlastnictví jest špatně upraveno, poněvadž základy rozdělení plodů práce, vykonané vlastníkem a dělníkem, nespočívají na spravedlivé rovnosti, přiměřené práci samé. Vlastnictví jest špatně upraveno, poněvadž poskytujíc vlastníku práv politických a zákonodárných, jichž nedostává se dělníku, snaží se býti monopolem několika málo lidí a nepřístupným většině. Vlastnictví jest špatně upraveno, poněvadž soustava daní jest špatně upravena a směřuje k tomu, aby se udržela výsada bohatství u vlastníka, přitěžujíc třídám chudým a berouc jim všelikou

možnost úspory. Ale kdybyste chtěli odstraniti vlastnictví, místo napravití jeho chyby a pozměniti zvolna jeho úpravu, potlačili byste zdroj bohatství, závodění, činnosti, a podobali byste se divochu, který porazil strom, aby očesal ovoce.

Není třeba odstraniti vlastnictví proto, že jest dnes v rukou mála lidí; dlužno otevřítí cestu, aby mnozí ho mohli nabýti.

Dlužno uvéstí je zpět ku principu, kterýž je činí zákonným, a to tím způsobem, že by je toliko práce mohla vytvořiti.

Dlužno postaviti společnost na stejnější základy rozdělování mezi vlastníka nebo kapitalistu a dělníka.

Dlužno změnití soustavu daní, tak aby nestihly sumu, nezbytnou k životu a nechaly obyvatelstvu možnost spořivosti, která ponenáhu vytvoří vlastnictví.

A aby se tak stalo, dlužno potlačiti výsady politické, udělené vlastnictví a přičiniti se o to, aby všichni byli účastni práce zákonodárné.

Všecky tyto věci jsou však možny a spravedlivy. Vzdělávající se, shromažďující se, abyste jich vytrvale žádali, pak abyste je chtěli, mohli byste je obdržeti; kdežto hledající odstranění vlastnictví, hledali byste nemožnosti, činili byste bezprávi tomu, kdo ho nabyt vlastní prací, a zmenšovali byste výrobu, místo abyste ji rozmnožovali.

§ 3.

Odstraniti vlastnictví osobní jest nicméně lékem, navrženým některými soustavami socialistů, o nichž vám mluvím, a zejména komunismu. Jiní jdou dále:

a nalézající pojem náboženský, pojem vládní, pojem vlasti zfalšovaný bludy náboženskými, lidmi privilegovanými a sobectvím dynastií, žádají odstraniti všeliké náboženství, všelikou vládu, všelikou národnost. Toť postup dětí nebo barbarů. Proč by se nepokusili odstraniti všeliký plyn, který vdechujeme, ve jménu chorob, způsobených zkaženým vzduchem?

* Idea toho, kdo by chtěl ve jménu svobody založiti anarchii a zničiti společnost, aby nechal jen individuum s jeho právy, nepotřebuje, abych ji s vámi potíral; všecka moje práce bojuje proti onomu trestnému snu, jenž popírá pokrok, povinnosti, bratrství lidské, solidaritu národů, všelikou věc, již vy i já ctíme. Ale úmysl těch, kdož spokojují se otázkou hospodářskou žádají odstraniti vlastnictví osobní a zřídit komunism, dotýká se extremu protějšího, popírá individuum, popírá svobodu, zavírá cestu pokroku a obrací společnost — ať tak dím — v kámen.

Hlavním heslem komunismu jest toto: vlastnictví každé věci, která produkuje pozemky, kapitály, náradí, nástroje práce, budiž soustředěno ve státu; stát nechť přikazuje každému část práce; stát nechť poukáže každému mzdu, dle jedněch s naprostou rovností, dle druhých podle jeho potřeb.

To, kdyby bylo možno, bylo by životem bobrů, ne lidí.

Svoboda, důstojnost, svědomí individua mizejí v zařízení strojů výrobních. Život tělesný může tak býti ukojen: život mravní, život duševní jsou vyloučeny a s nimi závodění, svobodná volba práce, svobodné sdružování, podněty výroby, radosti z vlastnictví, všechny příčiny, které vedou k pokroku. Rodina

lidská jest při oné soustavě stádem, jemuž postačí, je-li přivedeno k hojné pastvě. Kdo z vás chtěl by se oddati takovému programu?

Rovnost jest získána, říkají. Jaká?

Rovnost v rozdělení práce? Toť nemožno. Práce mají různou přirozenost, nelze jich vypočítati dle trvání nebo sumy práce, v jedné hodině dosažené, nýbrž dle obtíže, dle menší nebo větší odporosti práce, dle nákladu sil životních, jichž spotřebuje, dle užítku, jež přináší společnosti. Jak vypočítati rovnost jedné hodiny pracovní, ztrávené v dolech nebo při čištění zkažené vody bažiny, s hodinou, ztrávenou v přádelně? Nemožnost podobného výpočtu jest taková, že vnikla některému ze zakladatelů soustav myšlenku, že má každý vykonati určitou sumu práce v každém odvětví užitečné činnosti: nesmyslný lék, jenž by znemožnil dobrou jakost výrobků a při tom by nepotlačil nerovnost mezi slabým a silným, mezi schopným a duševně lenivým, mezi člověkem lymfatické letory a člověkem nervosní letory. Práce snadná a příjemná jednomu jest těžkou a nesnadnou druhému.

Rovnost v rozdělení výrobků? Toť nemožno. Buď by byla rovnost naprostá a dopouštěla by se nesmírného bezpráví, nečiníc rozdílu mezi různými potřebami, jako výsledkem organismu, ani mezi silami i schopnostmi, nabytými smyslem povinnosti a silami i schopnostmi, přírodou poskytnutými bez jakékoli zásluhy. Nebo by byla rovnost poměrnou a vypočítanou dle různých potřeb; a nedbajíc individuální výroby, porušovala by práva vlastnická, jež pracující musí míti na plod své práce.

Potom, kdo by rozhodoval o potřebách každého jednotlivce? Stát?

Dělníci, bratří moji, jste ochotni přijati hierarchii pánů chefů společného vlastnictví, pánů ducha skrze výlučné vychování, pánů těla skrze rozhodování o práci, o schopnosti, o potřebách? Není-liž to obnovením starověkého otroctví? Nebyli by tito muži, vedeni jsouce teorií zájmovou, již by zastupovali a svádění nesmírnou mocí, soustředěnou v jich ruku, zakladateli dědičné diktatury starověkých kast?

Nikoli; komunism nezíská rovnosti mezi lidmi práce: nerozmnožuje výrobu — kteráž jest velikou nezbytností dnešního dne — poněvadž, je-li život zabezpečen, uspokojí se přirozenost lidská, jak to vidíme u většiny, a popud k rozmnožování výroby, která by se šířila na všechny členy společnosti, stává se tak malým, že není s to, aby probudil schopnosti; ¹⁾ nezdokonaluje výrobky; nenabádá k pokroku ve vynálezech; nebude nikdy podporován nejjistým, nevědomým *kollektivním* vedením strany. Proti zlům, jež tísní syny národa, komunism má toliko jediný prostředek, chrániti je před hladem. Avšak, nemůže se to státi, nelze zajistiti právo k životu a k práci dělníka beze zvrácení všelikého řádu společenského, bez ochromení výroby, bez spoutání pokroku, bez vyhlazení svobody individua a jeho uvěznění v žoldnéřském, tyranském řádu?

¹⁾ Vypočítalo se, že — kdyby na sto tisíc dělníků jeden dělník vyrobil sto franků ročně přes průměrnou výrobu, že by získal ve svůj prospěch tisícinu ročně, tři centesimy (= 3 haléře) každých třicet roků. Kdo by to mohl nazývatí pobídkou k výrobě?

§ 4.

Léku na vaše poměry nelze naléztí v organizacích všeobecných, libovolných, vystavěných jedním nebo druhým duchem, odporujících všeobecným základům, přijatým v životě občanském a zavedených náhle cestou dekretů. My nejsme zde proto, abychom stvořili lidstvo, nýbrž abychom je udržovali: můžeme a musíme pozměňovati, lépe zařizovati jeho živly konstitutivní; nemůžeme jich potlačovati. Lidstvo se vzpírá a bude vždy se vzpírati takovým pláňům. Čas, který byste vynaložili na ony illuse, byl by tedy časem ztraceným.

Nelze ho naléztí ve zvýšení mzdy, nařizeném vládní autoritou, bez jiných změn, které rozmnožují kapitály: zvýšení nákladu mezdního, to jest zvýšení nákladů na výrobu, mělo by v zápětí zdražení výrobků, zmenšení spotřeby a tedy zmenšení práce pro dělníky.

Nelze ho naléztí v nějaké věci, která by odstranila svobodu, posvěcení a podnět práce: aniž v jaké věci, která by zmenšila kapitály, nástroje práce a výroby.

Lékem na vaše poměry jest spojení kapitálu a práce v týchž ruku.

Když společnost nebude znáti jiného rozdílu mimo výrobce a spotřebovatele či lépe, když každý člověk bude výrobcem a spotřebovatelem — když plod práce, místo aby se dělil mezi onu řadu sprostředkovatelů, která počínajíc kapitalistou až ke kupci v malém, zvyšuje často cenu výrobku o padesát procent, zůstane všecek práci, —

zmizejí pro vás trvalé příčiny bídy. Vaše budoucnost jest ve vašem vymanění se od požadavků kapitálu, jenž rozhoduje dnes o výrobě, pro niž zůstává cizím.

Vaše budoucnost jest hmotná a mravní. Ohlédněte se kolem. Kdekoli nalézáte kapitál a práci sloučeny v týchž rukou — kdekoli plod práce jest aspoň rozdělen mezi ty, kdož pracují, dle poměru jejich přírůstku, dle poměru jejich příspěví k soubornému dílu — nalézáte zmenšení bídy a zároveň zvýšení mravnosti. V kantonu curyšském, v Engadině, na mnohých jiných stranách Švýcarska, kde sedlák jest vlastníkem, a pozemek, kapitál, práce jsou sloučeny v jediném individuu — v Norsku, ve Flandrech, ve východních Frizech, v Holštýně v kraji německém, v Belgii, na ostrově Guernesey u pobřeží anglického — jest viděti blahobyť poměrně větší nežli jest ve všech ostatních částech Evropy, kde chybí rolníku vlastnictví půdy. Plémě rolníků obývá v oněch krajinách, známých svou počestností, důstojností, neodvislostí a chováním, upřímně rozšafným. Obyčeje dělníků v dolech cornwallských v Anglii stejně jako plavcův amerických — kteří vedou obchod s Čínou a zabývají se lovem velryb — u nichž platí účastenství na užítku z podniku, jsou úředními listinami uznány za lepší než obyčeje dělníků, podléhajících jedině zákonu mzdy, předem ustanovené.

Sdružená práce, rozdělení plodů práce nebo výtěžku z prodeje výrobků mezi pracující dle poměru vykonané práce a ceny oné práce: toť sociální budoucnost. V tom leží tajemství vaší emancipace. Byli jste otroky jeden čas:

pak služebníky: potom námezdními dělníky: budete za nedlouho, jestliže jen chcete, svobodnými výrobci a bratry ve sdružení.

Sdružení svobodné, dobrovolné, zbudované na jistých základech vámi samými, mezi lidmi, kteří se znají a milují a pobádají vespolek, nikoli vnucené, nařízené vládní autoritou, ne zařízené bez ohledu na osobní náklonnost a svazky, mezi lidmi, kteří jsou pokládáni ne za bytosti svobodné a sebevládné, nýbrž za číslice a výrobní stroje.

Sdružení, spravované bratrstvím republikánským vašimi delegáty a z něhož budete moci vystoupiti dle své vůle: nepodléhající despotismu státu a hierarchie ustanovené libovolně a neznalé vašich potřeb i vašich schopností.

Sdružení spolků, utvořených dle vašich snah, ne jak by chtěli původci soustav, o nichž jsem se zmínil, všech lidí, náležejících určitému odvětví činnosti průmyslné nebo zemědělské.

Soustředění všech jednotlivců, náležejících ve státě neb i v jediném městě k jednomu umění v jediném spolku výrobním, přivedlo by nazpět starý tyranský monopol cechů, učinilo by výrobce rozhodčími o cenách ke škodě spotřebitelů; dodalo by zákonné formy potlačování menšin; vyloučilo by nespokojeného dělníka od všeliké možnosti práce, a potlačilo by každou nezbytnost pokroku, ničíc všeliké závodění práce, všeliký podnět k vynálezům.

Sdružení, o něž se pokoušeli s bázní a za nepříznivých poměrů ve Francii v posledních dvaceti letech, potom v Anglii a v Belgii, a provázené zdarem, kdekoli se o ně pokoušeli s pevnou vůlí a obětavým

duchem, obsahuje tajemství úplného přetvoření sociálního, jež by mělo nastati v Itálii, mocí vašich tradic a počinu pokroku sociálního, který byl vždy u vás. A toto přetvoření, zbavujíc vás otroctví mzdy, oživilo by zároveň ku prospěchu všech tříd výrobu a zlepšilo by hospodářský stav země. Dnes snaží se kapitalista vůbec vydělati co možná nejvíce, aby se vzdálil š kolbiště práce: pod řádem sdružení snažili byste se jen o zajištění trvalosti práce, totiž výroby. Dnes jest chef, řídící prací, — stav se jím nikoli pro zvláštní vlohy, nýbrž proto, že má v rukou kapitály, — často neprozřetelným, lehkomyšlným, neschopným: sdružení, řízené delegáty, kontrolované všemi členy, nebylo by vydáno takovému nebezpečení. Dnes práce jest často vedena k výrobě předmětů z bytelných, nikoli nezbytných: následkem rozmarné a nespravedlivé nerovnosti mzdy jest v jednom oboru činnosti nadbytek pracovníků a v jiném nedostatek; dělník, obmezený na určitou mzdu, nemá příčiny, by obětoval svému dílu všecku horlivost, které jest schopen, všecku činnost, jíž by mohl výrobky rozmnožiti nebo zdokonaliti. A sdružení poskytlo by patrně léku na tyto a jiné příčiny přerušování nebo horší jakosti ve výrobě.

Svoboda odejít, beze škody sdružení — rovnost členů při volbě správců dočasných, nebo lépe podrobených odvolání — dodatečný přístup po založení, bez vymáhání příspěvku na kapitál, a zřízení zálohové ve prospěch společného fondu, z výtěžků prvních dob — nedělitelnost, stálost souborného kapitálu — mzda pro všechny stejná k potřebám životním — rozdělení užitku dle množství a jakosti

práce každého — to jsou všeobecné základy, na nichž musíte zbudovati svá sdružení, chcete-li přinést obět a připravit budoucnost živlu, k němuž náležíte. Každý z těchto základů, zejména onen, jenž se týká stálosti souborného kapitálu, pouta a záruky emancipace mezi vámi a příštím pokolením, zasloužil by kapitoly. Ale zvláštní práce o dělnických sdruženích nehodí se do úzkého rámce tohoto spisu. Snad, dopřeje-li mi Bůh ještě nějakého roku života, učiním tak ve zvláštním pojednání a s láskou k vám. Zatím buďte ujištěni, že návod oněch pravidel jest u mne plodem zralé a vážné úvahy a zasluhuje pozorného povšimnutí u vás.

Ale kapitál? První kapitál, jímž by mohlo začítí sdružení? Odkud jej vzítí?

Toť vážná otázka; a nemohu zde o ní pojednati, jak bych chtěl. Ale označím vám sumárně povinnost vaši a cizí.

První zdroj onoho kapitálu leží ve vás, ve vašich úsporách, ve vašem obětavém duchu. Známe postavení většiny z vás; a přece nechybí některým možnost, aby majíce práci nepřerušovanou nebo lépe odměňovanou, ushromáždili si — šetříce — během osmnácti nebo dvaceti let malou částku, která by stačila, začítí práci na svou pěst. A mělo by vás udržovati při této spořivosti vědomí, že plníte svatou povinnost a zasloužíte žádané emancipace. Mohl bych vám uvéstí sdružení průmyslová, která nyní vládou jménem a která založena byla zde v Anglii příspěvkem jednoho krejcaru denně jistým počtem dělníků. Mohl bych vám opakovati několik příběhů obětí, hrdinsky přinášených ve Francii a jinde dělnickými spolky, dnes majiteli značných kapitálů, podobných příběhu, o němž najdete

několik podrobností v dodatku k tomuto spisku. Není téměř obtíže, již by nepřemohla pevná vůle, podporovaná vědomím dobrého činu.

Můžete přispěti svými úsporami a dáti malému fondu základnímu podporu peněžní nebo něco materiálu nebo nějaký nástroj ku práci. Můžete svým chováním, jež budí vážnost, sebrati malé půjčky u příbuzných nebo soudruhů, kteří by se stali pouze podílníky při sdružení a dostávali by obnos své půjčky jenom z výtěžku podniku. Pro mnohý váš průmysl, při němž cena surovin jest nepatrná, kapitál potřebný do začátku neodvislé práce jest maličkostí. Jen chtítí a máte jej. A bude lépe pro vás, jestliže onen malý kapitál bude všecek váš, plodem potu vašeho čela neb úvěru, jehož nabudete dobrou práci. Jako národové hájí lépe svobody, kteréž dobyli svou krví, tak budou míti vaše sdružení lepší a opatrnější zisk z kapitálu, nashromážděného bděním a spořivostí, nežli z kapitálu, plynoucího z jiného pramene. Toť zákon věcí. Dělnická sdružení, která roku 1848 měla v Paříži při svém založení podpory vládní, prospívala mnohem méně nežli ta, kteráž utvořila základní kapitál obětí.

Ale třeba já, miluje vás opravdu a nelichotě otrocky slabostem, které jsou nebo mohou býti u vás, vám radím k oběti, nezmenšuje to povinnost u jiných. Lidé, jež poměry obdařily bohatstvím, měli by ji chápati: měli by chápati, že vaše emancipace jest částí plánu Prozřetelnosti a že se splní nevyhnutelně buď s nimi nebo proti nim. Někteří mezi těmi lidmi a zejména lidé víry republikánské, chárají to již nyní; a u těch, dokážete-li jim vůli a poctivého ducha, dojdete pomoci k podniku. Ti budou moci — a učiní

tak, jakmile zpozorují, že snaha sdružení jest nikoli chvilkovým rozmarem nýbrž věrou většiny z vás — upravití vám cesty úvěru, buď zálohami buď zakládající banky, které by poskytly úvěru budoucí práci, souborné síle dělníků buď připouštějíce vás k účastenství při výtěžku svých podniků, stadiu prostředkujícímu mezi přítomností a budoucností, z něhož byste pravděpodobně nashromáždili malý kapitál, jehož jest potřebí neodvislému sdružení. V Belgii více než jinde existují již podobné ústavy pod jménem zálohových bank nebo lidových bank. Ve Škotsku poskytuje se některými bankami úvěru každému člověku známé počestnosti, který se zaváže svou ctí a představí jako rukojmě jiného muže, počestnosti rovněž osvědčené. A připuštění dělníků k účastenství na výtěžku jest pravidlem, jehož se zvláštním zdarem užívají někteří službodárci.¹⁾

XII.

ZÁVĚREK.

§ 1.

Ale stát, vláda — zákonitě zařízení jenom tenkrát, je-li založeno na poslání výchovy a pokroku, dnes ještě neporozuměném — má svatou povinnost vůči vám, kterou bude moci snadno splnití, bude-li jednoho dne vládou opravdu národní, vládou lidu

¹⁾ V Paříži, na příklad, ústav pana Leclairea pro malování budov, založený na onom principu, jest pozoruhoden pro úspěch, jemuž se těší.

svobodného a jediného. Rozsáhlá řada podpor bude moci plynouti od vlády lidu, jenž rozřeší otázku sociální bez loupežení, bez násilností, bez poškození majetku, získaného občany již dříve, bez probouzení oné řevnivosti mezi třídami, kteráž jest nespravedlivou, nemravnou, osudnou národu a která zdržuje dnes patrně pokrok francouzský.

* A mocné podpory by byly:

Mravní vliv ku prospěchu sdružení vykonávaný schválením, veřejně vládními úředníky prohlášeným, častou debattou o jich základním principu ve sněmovně, potvrzením všech dobrovolných sdružení, zbudovaných na základě výše uvedeném.

Zlepšiti prostředky komunikační a odstraniti vše, co zdržuje nyní dopravu produktů.

Zříditi veřejná skladiště, od nichž po zjištění přibližné ceny zboží odevzdaného by se vydala oněm sdružením listina či bon; podobný bankovnímu lístku, s právem oběhu a sconta, aby se tak umožnilo sdružení pokračovati ve svých pracech a by ono nebylo zničeno nezbytností přímého prodeje za každou podmínkou. Svěřiti práce, jichž potřebuje stát, oněm sdružením při dané rovnosti podmínek. Zjednodušiti formy soudní, dnes záhubné a často nedostupné chudému.

Zákonem usnadniti mobilisaci pozemkového vlastnictví.

Změniti důkladně soustavu veřejných daní: zavésti jedinou daň z příjmů místo nynější obsáhlé nákladné soustavy daní přímých a nepřímých; uznati zásadu, že život jest svatým — že jako bez života není možnou práce ani pokrok, ani plnění po-

vinností, tak nemůže daň začínati leda tam, kde příjem přesahuje částku peněz, nezbytnou k živobytí.

Ale ještě více. Konfiskace a přivlastnění statků církevních — o níž netřeba nyní vykládati, ale která jest nevyhnutelnou, kdykoli národ bere na sebe poslání výchovy a souborného pokroku — vynese státu hojnější bohatství, než by si kdo pomyslí. Dejme, že k tomu přistoupí cena, již představují pozemky orné a velice úrodné, posud nevzdělané — cena, již představuje výnos železnic a jiné veřejné podniky, jichž správa se musí soustřediti ve státě — cena, již představuje vlastnictví půdy, náležející obcím¹⁾ — cena představovaná dědictvími pobočného příbuzenstva, která — jdou-li přes čtvrtý stupeň — měla by připadnouti státu — a jiné, jichž netřeba vypočítavati. Dejme tomu, že ze všeho toho ohromného množství bohatství se utvoří národní fond, věnovaný pokroku duševnímu a hospodářskému celé země. Proč by se nemohla obrátiti značná část onoho fondu se žádoucí zárukou, aby se předešlo jeho zničení, ve fond úvěrní na rozdělenou, při 1½% nebo 2% zúrokování, dobrovolným sdružením dělnickým, zbudovaným dle pravidel svrchu uvedených a která by se zaručila mravností a schopností? Onen kapitál měl by zasvěcen býti práci budoucnosti a nikoli jediného pokolení. Ale rozsáhlá řada (úvěrních) operací zajišťovala by náhradu ztrát, čas od času nevyhnutelných.

Rozdílení onoho úvěru musilo by se díti ne

¹⁾ Ono vlastnictví náleží zákonitě obcím, mravně obecním chudým. Nejde o to, vzíti je obcím, nýbrž věnovati je chudým každé obce a učiniti z nich neodcizitelný kapitál rolnických sdružení, pod řízením volitelných radů obecních.

vládou ani ústřední bankou národní, nýbrž pod kontrolou národní moci, místními bankami, spravovanými od volitelných obecních radů.

Bez ubírání nynějšímu bohatství různých tříd, bez přidělování jediné třídě výtěžku daní, jehož se má užívatí ku prospěchu všech, poněvadž daně jsou vybírány ode všech občanů, soubor věcí zde navržených — rozšiřuje úvěr všude, rozmnožuje a zdokonaluje výrobu, přinucuje k postupnému snižování úroků, svěřuje pokrok a stálost práce horlivosti a prospěchu, všech výrobců, přivedl by na místo bohatství soustředěného v několika rukách a nedokonale spravovaného, bohatý národ, správce vlastní výroby a vlastní spotřeby.¹⁾

¹⁾ Potřeba nesmírného kapitálu k zařízení továrny na piano pohnula roku 1848 delegáty několika set dělníků — spojených, aby založili veliké sdružení — žádati jich jménem na vládě podpory 300.000 franků. Vládní komise žádost onu zamítla.

Sdružení se rozešlo, ale 14 dělníků se rozhodlo překonat každou překážku a zaříditi ji vlastními prostředky. Neměli peněz ani úvěru; měli víru.

Někteří z nich přinesli společnosti do začátku v materiálech a nástrojích ku práci asi 2000 franků. Ale bylo nevyhnutelně třeba kapitálu oběžního.

Každý člen sdružení přispěl — nikoli bez námahy — desíti franky. Někteří dělníci, nemajíce přímého zájmu na společnosti, připojili k onomu malému kapitálu své malé dárky. A 10. března 1849, když dovršena byla suma 229 franků a 50 centimů, prohlásilo se sdružení za ustavené.

Onen fond společný byl nedostatečným k založení dílny a na malé výdaje, den ze dne nevyhnutelné pro dílnu. Poněvadž nic nezbyvalo na mzdu, minulo více dvou měsíců, aniž mohli dostati dělníci jediného centimu mzdy. Jak žili v oné době kritické? Jak žijí dělníci, když jest práce přerušena, podporováni jsouce dělníkem,

§ 2.

A to jest, italsí dělníci, vaše budoucnost. Můžete ji urychlit. Dobudte vlasti. Dobudte jí lidové vlády, která by představovala její život souborný, poslání, plán. Spojte se vespolek v rozsáhlý všeobecný svaz lidový, tak aby váš hlas byl hlasem millionů a ne několika individuů. Máte pravdu a spravedlnost na své straně; národ vás uslyší.

Ale dejte pozor a věřte slovu muže, jenž studuje po třicet let běh věcí v Evropě a viděl, kterak nemravností lidí klesají nejsvětější a nejužitečnější podniky, již provedené: nedojdete zdaru bez vlastního zlepšení; nedocílíte vykonávání svého práva, jestliže si ho nezasloužíte obětí, pílí, láskou. Hledající ve jménu povinnosti splněné nebo kterou dlužno splniti, najdete:

jenž náhodou pracuje, prodávající, zastavující znenáhla všechny předměty potřebné.

Některé práce byly vykonány. A cena byla vyplacena dne 4. května 1849. Onen den byl pro sdružení tím, čím jest vítězství na začátku války; a byl oslaven. Po zaplacení dluhů, a splacení dobytých pohledávek, zbyval pro každého člena obnos 6 franků 61 centimů. Usneseno, aby každý si nechal 5 franků jako část mzdy a přebytek každého se věnoval na bratrskou hostinu. Čtrnácte členů, mezi nimiž většina neokusila vína již přes rok, sešlo se dohromady s rodinami ku společnému stolu; výdaj pro rodinu obnášel 32 sous.

Ještě po celý měsíc byla mzda jenom pět franků týdně. V červnu nabídl jakýsi pekař, milovník hudby nebo špekulant, že koupí piano a zaplatí chlebem. Nabídka byla přijata a ustanovena cena 480 franků. Bylo štěstím pro sdružení, že bylo zabezpečeno aspoň nevyhnutelným. Nepočítala se při mzdách cena chleba. Každý měl, kolik potřeboval a ženatí tolik, čeho potřebovala rodina.

Zatím sdružení, složené z dělníků velice schopných, překonávalo znenáhla všechny překážky a strádání, s nimiž mělo se potkati v prvním období. Jeho knihy pokladní podávají nejlepší svědectví

hledající ve jménu sobectví, ve jménu jakéhosi práva na blahobyť, o němž zástupci materialismu vás učí, dojdete vítězství chvilkového, po kterém nastoupí děsné zklamání. Ti, kdož vám mluví ve jménu blahobytu, hmotného štěstí, zradí vás. Hledají také svého blahobytu: budou se sbratřovati s vámi, jako se živlem síly, dokud budou mítí překážky přemáhati, aby ho dobyli; jakmile vaší pomocí jej budou mítí, opustí vás, aby se těšili klidně svému zisku. Toť historie posledního půlstoletí a jméno tohoto půlstoletí jest materialism.

Historie bolesti a krve. Viděl jsem ty muže, kteří popírali Boha, náboženství, ctnost povinnosti a oběti, a mluvili ve jménu práva na štěstí, na rozkoš, kterak zápasili odvážně, se slovy lid a svoboda na

získaných pokroků. Od měsíce srpna 1849 stoupal týdenní příjem každého na 10, 15, 20 franků; a onen obnos nepředstavoval celého zisku: každý člen přispíval do společného fondu částkou větší, než kterou si ponechal.

Spolkový inventář vykazoval 30. prosince 1850 tyto výsledky:

Členů ve sdružení bylo té doby 32. Závod platil 2000 franků nájemného a nestačil již dělníkům.

Nástroje k práci převyšovaly cenu 5.922 franků 60 centimů.

Tovary a suroviny představovaly 22.972 franků 28 centimů.

Pokladna společnosti obsahovala bankovek za 3540 franků.

Účet dlužníků, kteří zaplatili skoro vesměs, obnášel 5.861 fr.

90 cent.

Aktiva bylo tedy 39.317 franků 88 centimů.

Na toto aktivum byla společnost dlužna jen 4.737 franků 80 centimů, některým věřitelům a 1.650 franků osmdesátí vlastním řemeslníkům, kteří půjčili onomu sdružení v první době.

Aktivum skutečné 32.930 franků 2 centimy.

Sdružení pokračovalo odtud ve svém rozkvětu.

(Ze spisu A. Cochuta.)

rtech a mísili se mezi nás, muže nové víry, kteří neobezřetně jsme je přijímali do svých řad. Když se jim otevřela — vítězstvím nebo zbabělým smírem — cesta rozkoše, přeběhli a byli nám úhlavními nepřáteli hned nazejtří. Několik roků nebezpečností, vytrpěného pronásledování postačilo unaviti je. Proč, nemajíce vědomí zákona povinnosti, nemajíce víry v poslání, uložené člověku mocí, vyvýšenou nade všemi, byli by měli setrvati v oběti až do sklonku života? A viděl jsem, s nehlubším bolem, kterak synové lidu vychovaní oněmi muži, oněmi filosofy k materialismu, zrazují své poslání, zrazují budoucnost, zrazují vlast a sebe samy, v pošetilé nemravné naději, že najdou snad blahobyť hmotný v rozmarech a zájmech tyranidy. Viděl jsem dělníky francouzské, kterak zůstali lhostejnými diváky 2. prosince,¹⁾ protože všechny otázky se scvrkly pro ně v jedinou otázku prospěchu hmotného a oddávali se klamně domněnce, že sliby šířené úmyslně mezi nimi tím, kdo zničil svobodu vlasti, mohly by se snad státi skutky. Dnes naříkají, že ztratili svobodu, aniž nabyli blahobytu. Nikoli: bez Boha, bez vědomí zákona, bez mravnosti, bez moci oběti, následující slepě mužů, kteří nemají ani víry, ani kultu pravdy, ani života apoštolů aniž jaké věci kromě ježitnosti svých soustav, nedojdete zdaru, to pravím s hlubokým přesvědčením. Budete mítí povstání, ne pravou, velikou revoluci, kterou vy i já zýváme. Ona revoluce — není-li klamem sobců, mstou puzených — jest dílem náboženským.

Polepšiti sebe i jiné: toť prvním účelem a nejvyšší

¹⁾ 1851.

nadějí každé reformy, každé změny sociální. Nezmění se osudy člověka, jestliže se přebarví, ozdobí dům, kde bydlí: kde nedýchá duše muže, nýbrž tělo otrocka, tam všechny opravy jsou neprospěšnými; dům vyzdobený, přepychem opatřený, jest obíleným hroblem a ničím jiným. Nepřivedete k tomu nikdy společnost, k níž náležíte, aby nahradila soustavou sdružení soustavu mezdní, nedokázete-li jí, že sdružení bude mezi vámi nástrojem zdokonalené výroby a souborného prospěchu. A nedokázete toho, neosvědčíte-li se schopnými založiti a udržovati sdružení počestností, vzájemnou láskou, obětavostí, pracovitostí, láskou k práci. Abyste pokračovali, dlužno osvědčiti schopnost pokroku.

Tři věci jsou posvátnými: podání, pokrok, sdružení. »Věřím« — psal jsem tyto věci před dvacíti lety — »v mocný hlas boží, jež mi přinášejí věkové všeobecným podáním lidstva; a ten mi praví, že rodina, národ, lidstvo jsou tři kruhy, v nichž lidské individuum má pracovati ku společnému cíli, k mravnímu zdokonalení sebe sama i bližního, či lépe sebe sama skrze ostatní a pro ostatní: ten mi praví, že vlastnictví jest určeno k tomu, aby projevovalo hmotnou činnost individua, podíl, jež má na přetváření světa tělesného, jako právo hlasovací musí projevovati podíl, jež má na správě světa politického; ten mi praví, že právě od užívání těchto práv, více či méně dobrého, v oněch oborech činnosti, závisí před Bohem i před lidmi zásluha nebo vina jednotlivců; ten mi praví, že všechny tyto věci, živly přirozenosti lidské, se přetvořovaly, přeměňovaly ustavičně, blížíce se k ideálu, jehož předtuchu máme v duši, ale ne-

mohou býti nikdy zničeny; a že sny komunismu, zničení, splynutí individua v celku sociálním, byly toliko pomíjejícími zjevy v životě pokolení lidského, patrnými v každé velké krizi duševní i mravní, ale neschopnými skutečnosti, vyjmouc pranepatrným stupněm jako křesťanské kláštery. Věřím ve věčný pokrok života ve tvoru božím, v pokrok myšlenky a činu, netoliko u člověka minulosti, nýbrž i u člověka budoucnosti; věřím, že záleží ne tak na tom, určiti formu budoucího pokroku jako spíše na tom, otevřiti — výchovou v pravdě náboženskou — cesty všelikého pokroku lidem a učiniti je schopnými k jeho provedení; a věřím, že nestává se člověk lepším, lásky hodnějším, šlechtěnějším, více božským — což jest naším cílem na zemi — je-li zahrnován rozkošemi tělesnými, předkládá-li se mu účelem života ona ironie, kteráž sluje štěstím. Věřím ve sdružení jako v jediný prostředek, jež máme k provedení pokroku, nejen proto, že stupňuje činnost sil výrobních, nýbrž i proto, že sblížuje všechny různé projevy duše lidské a působí, že život individua má spojitost se životem kolektivním; a vím, že sdružení nemůže nésti ovoce, není-li mezi jednotlivci svobodnými, mezi národy svobodnými, schopnými vědomí svého poslání. Věřím, že člověk musí jísti a žíti a ne míti všechny hodiny své existence vyplněny prací hmotnou, aby měl příležitost vyvinouti vyšší vlohy, které jsou v něm; ale obracím s hrůzou ucho k hlasům, které říkají lidem: živiti se, jest vaším účelem; radovati se jest vaším právem, poněvadž vím, že ono heslo může stvořiti jen sobce, a bylo ve Francii i jinde, a začíná býti bohužel v Itálii odsou-

zením každé šlechetné myšlenky, každého mučednictví, každé záruky příští velikosti.«

»Co ubírá dnes života lidstvu jest nedostatek společenské víry, jedné myšlenky všemi uznané, kteráž opět spojí zemi a nebe, vesmír a Boha. Zbaven takové víry člověk se vrhl na tvář před mrtvou hmotou a zasvětil se modloslužbě zájmu. A prvními kněžími onoho kultu osudného byli králové, knížata a špatné vlády dnešní. Ti objevili hrozné heslo: každý pro sebe: věděli, že tím stvoří sobectví: a věděli, že od sobce k otroku jest jenom krok.«

Dělníci italští, bratří moji, chraňte se onoho kroku. V tom spočívá vaše budoucnost.

Vám náleží slavné poslání: dokázati, že jsme všichni syny Boha a bratry v Něm. Nesplníte ho jinak než zdokonalujíc sebe a konajíc povinnost.

Naznačil jsem vám, jak nejlépe jsem mohl, co jest povinnost pro vás. A hlavní, nejpodstatnější mezi všemi jest ta, kterou máte k vlasti. Zříditi ji jest vaší povinností; a jest také nezbytností. Pobádání, prostředky, o kterých jsem vám mluvil, mohou vycházeti jen od vlasti jedině a svobodně. Zlepšení vašeho stavu sociálního může plynouti jen z vašeho účastenství na politickém životě národa. Bez práva hlasovacího nebudete nikdy míti pravých zástupců svých snah, svých potřeb. Bez vlády lidové, která ze Říma píše a rozvinuje italskou smlouvu, založenou na souhlase a obrácenou ku prospěchu všech občanů státních, nelze vám nadíti se lepšího. Onoho dne, kdy následující příkladu francouzských socialistů odloučili byste otázku sociální od politické řečnice: můžeme se emancipovati, ať

jest forma institucí, jež řídí vlast, jakákoli, podepsali jste sami věčnost své poroby.

A označím vám — na rozloučenou — jinou povinnost, neméně svatou než jest ona, která nás nutí založiti vlast svobodnou a jedinou.

Vaše emancipace může se zakládati jen na vítězství zásady: jednota rodiny lidské. Dnes polovice rodiny lidské, polovice, od níž hledáme vnuknutí a útěchy, polovice, která má na starosti první výchovu našich synů, jest — což podivně si odporuje — prohlášena občansky, politicky, sociálně za nerovnou, vyloučenou z oné jednoty. Vám, kteří hledáte — ve jménu pravdy náboženské — své emancipace, náleží protestovati všemožným způsobem, při každé příležitosti, proti onomu popření jednoty.

Emancipací ženy měla by ustavičně býti provázena u vás emancipace dělníka a ta dodá vaší práci posvěcení pravdy všeobecné.

OD PAPEŽE KE KONCILU.

Stránky, které zde klademe, napsali jsme k žádosti vydavatele, téměř letmo, již roku 1832. Určeny byvše pro několik výtisků překladu Didierova spisu o třech principech, nepřišly skoro na veřejnost. Ale to nám není příčinou jich opětného vydání. Příčina leží v datu. Jsouce hluboko přesvědčeni, že otázka náboženská žádá dnes velitelsky rozřešení; přesvědčeni, že instituce papežství — zradivši nebo, chcete-li, splnivši již před čtyřmi věky své poslání, jest institucí prohnílou, a maskou náboženství, nikoli náboženstvím; přesvědčeni, že opuštěno jsou vlastní věrou i cizí, bez inspirace, bez ducha a lásky k lidstvu, bez moci vlévati život generace v rostoucí a volající po chlebu duše, papežství sklesnuvši ve stav negace, nemůže dnes více, než vésti stále víru k materialismu, společnost — nad níž vládne — k tyranství, vykonávání kultu ke kupectví; přesvědčeni, že přišel pro každého počestného den, přerušiti trestné mlčení a zvolati, jak svědomí mu káže: ty jsi lež, odsouzená Bohem i lidmi; klíč se: my nectíme strašidel — jsme rádi, že můžeme říci sobě samým i těm, kdo nás čtou: naše přesvědčení datují se z doby před sedmnácti lety. Poslední skutky je potvrdily, nevolaly jich. Není v nás ani jiskry pomsty nebo reakce.

Lidé, kteří zbaveni jsou sami všeliké víry nemohou chápati víru bližního, lidé, kteří vinili Lamennaisa, že opustil papežství, protože mu nebyl nabídnut kardinálský klobouk, řeknou nám: Vaše válka jest odpovědí na porážku Říma. Povíme nikoli jim, nýbrž těm, kdož by mohli dáti víry jich slovu, mínění svá z roku 1832. Ona mínění, pojatá v mrtvém klidu vyhnanství, usouzeného knížetem a ne papežem, mohla se prohřešiti smělostí, nikoli hněvem. A když jsme viděli, kterak pumy brázdily římské nebe, a vojáci cizozemští — jako za středověku — slézali hradby římské a sklízeli věnce hrdin ve jménu instituce, v níž nevěří, necítíme hněvu, nýbrž hlubokou soustrast a bolest: soustrast s Piem, jenž narodiv se ne špatným, nýbrž sveden byv špatnými a ješitností moci knížecí, zemře s výčitkou v duši; bolest, že papežství nemohlo nebo nechtělo padnouti slavně jako slunce zapadá v nesmírný oceán, jsouc vědomo sobě náboženského přetvoření, jež prozřetelnost v lidstvu provádí, a přenechávajíc samo odkaz jeho i heslo počínů věřícím. Ale zdá se býti souzeno, že mají veliké instituce — když strávily vlastní dobu života — zahynouti všecky v bahně nebo v krvi.

Jest tomu právě sedmnácte roků, co jsme psali: »Italie nedbajíc ani velikého a důležitého divadla, lidu, jenž touží nabýti opět jednoty, nezávislosti, svobody, skytá zjev, který zasluhuje pozornosti všech národů i všech, kdož bdí pozorně nad pokrokem lidským. Veliký čin se koná uprostřed všech oněch pokusů, jež se rodí a zmírají rychle, aby nazejtří znova povstaly; v onom vření všeobecném, které se táhne od Alp až k majáku, jako vlna vroucí, jejíž pramen

jest v zemích římských: — čin evropský. Jest něco jiného v oněch zemích než lid utlačený a bouřící se; něco jiného nežli dav, potřebující hmotného zlepšení svého stavu; něco jiného než několik obcí, trvajících na svých výsadách. Jest tam rozvoj převratu mravního: projev zákona mravního: prohlášení principu svobody mravní. — Jest pokolení lidské u bran římských, žádající velitelsky nazpět svých svobod.

PAPEŽSTVÍ ZANIKÁ. — PAPEŽSTVÍ ZANIKLO.

»Již dávno mravní moc papežství jest ztracena v Evropě. — Luther ji ubil, odňav jí sever. Jediné město, které by popřelo onu moc, setrvalo v její popírání, stačilo by zadati jí smrtelnou ránu, stačilo by dokázati, že papežství splnilo své poslání na zemi a nevyhovuje již potřebám a duševnímu stavu lidstva. Jakmile prst, jenž kynul kdysi u r b i e t o r b i¹⁾ viděl, že se mu odpírá třetina Evropy, počala agonie papežství: papežství jest náboženství, a hlavním rysem jednoty náboženské jest, býti všeobecnou. Od té doby katolicismu chyběla pro vždy moc. Každý papež stoupaje na trůn, shledal rozsah svého panství ztenčený. Byla to půda, jíž oceán nepozorovaně podryvá břehy: květ, jež každý vánek větru olupuje o lístky. Jakoby pobádání jsouc mocnou rukou, rukou osvěty pokrokové, spikli se knížata, národové, filosofové, sektáři bezděky neb úmyslně zničiti kolosa s hlavou v obla-

¹⁾ [Městu Římu a světu.]

cích a s nohama hlíněnými. Setřásti jho Říma bylo v polovici osmnáctého století převládající myšlenkou vlád italských i cizích: pokládaly se velikými a silnými, kdykoli se opřely vítězně požadavku římskému.«

»Neapol odepřela daň, zrušila předpisy, dovolila spisovatelům potíratí práva papežská; jestliže pak nechávala pronásledovati mnichům a inkvizitorům lidi, kterým byl uložen soud, byl to obyčej tyranidy, která užívá nástroje, a potom jej rozbije; ale ovoce trvalo. Josef II. v Německu a Leopold v Itálii útočili na papežství energií reformy. Ricci a synoda v Pistoji odvážili se emancipace. Jansenisté se šířili a zamýšleli zříditi starobyrou přísnost náboženskou prvotního křesťanství. Voltaire vyhlášoval křížácké tažení proti katolickému Římu a řídil je třeba ne hloubkou pojetí a historické filosofie, tož aspoň takovou činností a růzností zbraně, která zůstane na dlouhou dobu divem. Pak přišla bystřina: přišla láva revolucionářská; i smetena s trůnu všecka minulost. Pak Napoleon, uvězniv papežství, přivléknuv je do Paříže, vyhrožuje mu a smlouvaje s ním politicky, diskreditoval je konečně a ponížil. Potom, když obr padl, a nečinnost politická dovolovala znovuzrození klidným studiím filosofickým, zdvihal se spiritualism, zdvihal se eklekticism: školy, které nepopíraly citu náboženského, ale nepokládaly papežství za živel podstatný.«

»Papeži v celém světě katolickém zbýval de Maistre: de Maistre, který jej činil obětí soustavy, logicky osnované, družé ho ke králi absolutnímu a ke katu: katolicism, despotism a trest smrti, dle de Maistra tři základy společnosti: ve skutečnosti tři živly starého světa, jež nový ničil. — Dnes katolicism jest uhaslý,

dlužno to opětovati a opětovati všem, aby obrátili své síly k založení nové jednoty.«

»Lidstvo jest o krok napřed a hledá nového symbolu. Pokusy o nová náboženství, směšné samy sebou, dokazují přece, že nastala prázdnota. Těch několik málo lidí, kteří povstali na podporu katolického praporu, snažíce se sbratřiti jej se svobodou, jak oni sami ji chápají, prozrazují pokusem svou slabost, k udržení onoho jediného. Každé náboženství mělo apoštoly, když umíralo; ale jich apoštolové naříkali nad mrtvolou.

Klamali se a klamou se, že najdou stoupence, poněvadž někteří, bezpečni jsouce vítězstvím, vracejí se zkoumat tento symbol; a nepozorují, že to jest básnickým hnutím k veliké zřícenině, nikoli návratem k víře, kteráž — jakmile zhasla — již nikdy se obnoví. Ale l' Avenir padl: Lamennais, muž, který by byl býval snad Kalvínem, kdyby byl našel katolicism pevným v základech a bezpečným, jest v Římě, aby viděl modlu v tvář, aby se potěšil illusí: la Revue européenne umdlévá: Châteaubriand jest něm a zůstane. — Papežství zaniklo: vetchá forma, zachovávaná ještě po nějakou dobu k uctívání přátel starozitností. Papež, nemoha přesvědčiti, ubíjí.

Chrání své nedotknutelnosti ozbrojenými žoldněři. Hájí vikariatu Kristova bodáky švýcarskými a rakouskými. Nezbyvá mu dnes jiného přístřeší než kupola svatého Petra; a zítra nebo pozejtří vyžene ho i z onoho asylu prapor svobody, vlající nad chrámem. Nezbyvá mu více než neopatrné vyobcování, stará zbraň, obnošená před třemi věky — a tou zbraní hodilo na slepo jako prchající muž.«

»Pád papežství byl nevyhnutelným v osudech lidstva a zjevuje zatím jednání živlu sociálního, posud zanedbávaného, který hrozí pomstíti se; živlu lidového. Papežství bývalo druhdy mocí, poněvadž se opíralo o lid. Tvořilo samo viditelný střed sdružení. Uznávalo jistým způsobem zásadu schopnosti, vylučujíc v prvních dobách aristokracii, otvírajíc přístup muži z lidu, otroku, by dospěl hodnosti církevní. Vedlo válku feudalismu: válku proti principátu: kladlo úřad pastýřský proti žezlu. Avšak lid — zvláště v Itálii — byl guelfským; jako v ostatních zemích Evropy byl nakloněn trůnu, odkudž králové válčili, aby porazili nadvládu živlu panského.

Posléze, když zhasl bez vítězství Julius II., poslední veliký mezi papeži, a pontifikové zpozorovali, že lid začíná se cítiti mocným a čeká zjevení svých osudů odjinud nežli z Vatikánu, jali se spolčovati s králi. Toto nerovné spojení, uzavřené mezi principem guelfským a principem ghibellinským, po věky úhlavními nepřáteli, jest nejpádnejším dokladem pádu papežského. Ostatně, červ byl uvnitř modly, a papežství přijalo zárodek vlastního odsouzení, když přijalo a rozšířilo panství světské.«

»Náboženství potřebují býti nejvyššími v oboru duševním i mravním.«

Styk s věcmi a zjevy hmotnými je ubíjí, poněvadž ruší lesk a přivádí na oči davu metafysický princip, kterýž je tvoří, užítý při tisícerych případech, které připouštějí i vyžadují zkoušky. Dnes není lid guelfským ani ghibellinským, nýbrž jest nedůvěřivým k jedné i ke druhé straně, nenávidě jednu, nenávidě i pohrdaje druhou: vyzývá Mojžíše, který by otevřel zemi zaslíbenou vysvobozeným.«

»A přece papežství trvá. Ač vetché a ohrožené se všech stran, trvá, jako záminka nástrahám absolutních vlád: patrný střed pošetilým i chytrým; nenáviděný symbol, ale přece držící se v poli a bojující o půdu proti tomu, kdo by chtěl na ní zbudovati základy jiného symbolu. — A pokud bude státi, ona modla bude šířiti neustále tak veliký stín kolem sebe, aby v onom stínu se schovali jesuité a mniši i fanatikové a bouřili svět: dokud bude státi, bude rozpor mezi společností mravní a hmotnou, mezi právem a činem, mezi přítomností a nejbližší budoucností. Ano, papežství bude státi, dokud ho nesvrhne s trůnu, kde dříme, znovuzrozená Itálie. V Itálii jest tedy uzel otázky evropské. Itálii náleží vznešený úkol, prohlásiti slavnostně a plně emancipaci. A Itálie splní úkol, kterýž jí svěruje osvěta. Tenkrát sejdou se národové v bezpečnosti, aby se opět spojili kolem jiného principu. Tenkrát jih evropský bude vyrovnán se severem. Itálie vzkříšená vstoupí do rodiny evropské. O, jak slavným jest její probuzení! Probudila se třikrát, od té doby co Řím pohanský klesaje zavíral cestu starověké osvětě a stával se kolébkou osvěty moderní.«

»Ponejprv vycházelo z Itálie heslo, které dosazovalo duchovní jednotu evropskou na místo triumfu síly hmotné. Druhé šířilo ve světě paprslek vzdělanosti v uměních i vědách. Třetí vyhládí svým mocným prstem symbol středověku a dosadí jednotu sociální na místo jednoty duchovní. Proto — a to dlužno opětovati cizincům — jen ze Říma může vyjítí potřetí heslo jednoty moderní, proto jen ze Říma může vyjítí naprosté zničení staré jednoty.«

»Ale — a to jest řečeno našincům — poněvadž jednota katolická zanikla, poněvadž papežství skončilo své dílo, činíc se jedině panovníkem a sluhou panovníků v době pro panovníky osudné, nesluší z toho odvozovati, že náboženství zaniklo, a že dnes theorie politické jsou jediné, které mají řídit lidstvo. Theorie politické potřebují dnes více než jindy sankce náboženské. Bez této byly by vždycky nejistými, postrádaly by bezpečného základu, opory nezvratné.«

»Všeobecná vůle jest základem vhodným pro vlády; ale kde nevynikají jasně všeobecné principy, jež řídí svět mravní, kde se neuvádějí k zásadám, zákonům uznaným, tam nebude nikdy všeobecné vůle. Objevení těchto principů a jich nedotknutelnost, plynoucí z pramene, jež není v moci individua, jest právě dílem nynější osvěty. K tomu mají směřovati snahy všech duchů, kteří zamýšlejí založiti pevně budovu sociální.«

»Náboženství jest věčné. — Náboženství, stojící o stupeň výše než filosofie, jest poutem, jež spojuje lidi v jednotě uznaného principu tvůrčího, u vědomí jedné snahy, jednoho poslání, jednoho vedení společného — heslem, daným lidstvu, praporem, vyzdvihnutým uprostřed kmenů země.«

»Náboženství jest lidstvo.«

»Lidé potřebují jednoty. Bez jednoty není pokrok možným. Jest tu sice pohyb ale ne jedinstevný, ne soustředěný. Jest tedy z prvu nepořádek, potom protiva, konečně anarchie.«

»Lidé netrvají při anarchii. Když jsou jí ponecháni, když duchové vůdčí nepospíší, aby ji odstranili zjevením principů mravních, vloudí se v zápas skept-

ticism, vloudí se materialism, vloudí se lhostejnost ke všemu kromě k vlastnímu individuu. — U nás, když klesla víra katolická před pokrokem věd a pod ranami směřnosti, obrátili se duchové žádostivě, neklidně k reformám, ke všem naukám, které zdály se předpovídati nový řád, jenž by nastoupil na místo starého zničeného. Na neštěstí zakázala reformy tyranida, zůstávajíc vládkyní; zakázala otevřítí lidu nové cesty, aby se shromáždili kolem něčeho pozitivního. Avšak duchové skleslí, postrádajíce nového hesla, když bylo staré ztraceno, uchýlili se k pověrám, nebo se stopili v materialismu — a dnes jest neshoda mezi davem a vybranou částí národa; jest nedůvěra s jedné strany, lhostejnost s druhé. Ježto však materialism není vyznáním, nemá víry, nevěří v lepší, neuznává poslání — žije v sobě, od sebe, s sebou — hledí ke skutkům a nedbá principů — jest učením individuálním, chladným, vypočítavým. Takovým učením netvoří se velcí národové, neboť velikými národy jsou ty, které zastupují a vyvinují ideu lidstva; a materialism neprodukuje, ba spíše vylučuje každou ideu všeobecnou, ustanovuje všem věcem za pravidlo zájem, mnohotvárný pojem, různý u každého individua, měnící se lety, okolnostmi, působením podnebí a jinými příčinami fysickými. Následky tohoto stavu v Itálii jsou docela zřejmy všem.«

»Není pohybu v písemnictví, ve vědách, v uměních, ve filosofii, v právu. Není pohybu, vyjmouc reakci, v politice. Není písemnictví; lidé známí servilními naukami v politice, hlásají svobodu ducha, neodvislost od forem, vymanění genia básnického, ponechávající si právo zavést ducha mezi středověké zříceniny nebo

v deliria mysticismu: a lidé, kteří milují svobodu a postupný vývoj občanského řádu, upírají pohyb a postupný vývoj literatury, omezují ji určitými zákony, stejně zastaralými jako papežství, nepozorují, že duch lidský se nemůže rozštěpiti na dvě polovice, kráčetí jednou a státi druhou. — Dějepis jest snůškou dějů, a nic více: okrasou, často obtížením paměti, nikoli hlasatelem moudrosti, nikoli vůdcem k budoucnosti, poněvadž kde nekladete vynikající děje určitým pořádkem, kde jich nevykládáte způsobem takovým, aby zjevovaly ideu, kde neodvozujete z dějů zákon mravní, čemu vás může naučiti děj, čehož by zítra jiný děj nevyvrátil? jakou jinou snahu může vám dáti dějepis mimo velice neblahou k nejistotě? Filosofie neexistuje; jest několik úvah, několik o zkoumání způsobu, jak vystupují určité jevy psychologické; ale vědy o příčinách není; primárních zákonů ducha není. — Hnutí politické existuje; neboť kde tyranida dospěje nejzazších hranic, jest přece síla, jež pobádá duchy aspoň k nenávisti a k pomstě. Ale není dlouhé vytrvalosti obětí, ale není víry v budoucnost a v sebe sama, není zejména dokonalosti symbolu, jistoty stejného cíle, vědy o prostředcích a neunavnosti hlásání nebo velice zřídka. Jest tu hněv, bolest, individuální odvaha; ale jest tu skleslost, rozpor, podezření, nedůvěra ke každé věci i k sobě.“

„Z podobného stavu dlužno vytrhnouti mysl — a pro tuto věc není naděje leč v mocné jednotě — v jedné víře — v jednom svazku — v jedné naději společné.“

»Chcete dáti život a pohyb literatury, uměním a vědám? — Uvedte je v soulad vespolek: projevte

vnitřní spojení, kteréž jest mezi všemi a dejte všem jedinou snahu. Chcete, aby duch postupoval? — Přiveďte jej na jedinou cestu: neodsuzujte ho v pouta v jedné z jeho schopností, zatím co jej emancipujete ve druhé, vnukněte mu veliký pojem a jediný, kterýž by jej zúrodnoval, dejte mu směr a svěřte se mu.«

»Chcete, aby vaši spoluobčané se stali svobodnými? — Začněte jim vštěpovati hluboký smysl vlastní důstojnosti, vlastní nedotknutelnosti, vlastní moci. — Nesnižujte pojem svobody až k nim: pozvedněte je k onomu pojmu: obraťte jej v poslání, učiňte je apoštoly: rcete jim, že jest mravní zákon nad nimi, který je poutá všechny k jedné úmluvě, k vykonávání velikého plánu, k obětování individua společnosti, je-li toho třeba.«

»Najděte zkrátka jednotu — a postavte ji v čelo reformy i všech její pokusů. — Předstupte před národ svůj s deskou povinností a práv. — Prohlaste slovy, jimž lid rozumí, mravní zásady, které mají státi v čele znovuzrození.«

»Náboženství jest sankcí oněch práv, oněch povinností, oněch zásad.«

»Papežství zaniklo; ale náboženství jest věčné; papežství jest jenom formou zastaralou a zničenou od idee, kteráž má rychlý rozvoj a chtěla by jej projevit.«

»Katolicism zanikl; ale vy, kdož bdíte u jeho mar, vzpomeňte si, že katolicism jest jenom sektou, nesprávným užitím, materialismem křesťanství. Vzpomeňte si, že křesťanství jest toliko zjevením, a hlásáním několika zásad, několika vztahů člověka k tomu, co jest mimo něj, neznámých pohanstvu. Vzpomeňte

si, že ony zásady jsou totožny s těmi, které jsou psány na praporech mužů svobody. Vzpomeňte si, že nikoli lidé, nýbrž čas a věci, pokrok a projev nějakého nového principu mění náboženství a že ten, kdo snaží se nastoupiti na místo času a oněch příčin, podniká dílo pošetilé a zhoubné. Vzpomeňte si konečně, že dvěma třetinám revolucí u jednotlivých národů a všem velikým revolucím lidstva stál vždycky v čele princip náboženský a že chtějí jej odstraniti, kde nemáte jiného, abyste tím jej nahradili, kde není ani výchovy, ani hlubokého přesvědčení všeobecných povinností ani jednostejného vědomí, ani obyčeje vznešených ctností společenských, jest totéž jako stvořiti prázdnotu, otevřít propast, kterou byste snad naplnili vy první.« —

»Snad v náboženství jako v politice věk symbolu se rapidně stravuje a my stojíme blízko slavného projevu idee, jež byla skryta v onom symbolu. Snad nový vztah objevený, vztah individua k lidstvu, vyzdvihne základ nového pouta náboženského, jako vztah individua k přírodě byl duší pohanstva, jako vztah individua k Bohu byl duší křesťanstva. — Ale ať jest cokoli, a pokud zjevení nových plánů se neukáže světu, nesmí se zapomínati, že křesťanství bylo první, jež proneslo slovo rovnost, matka svobody — že bylo první, jež odvozovalo práva člověka z jeho nedotknutelné přirozenosti — že bylo první, jež otevřelo cestu poměru individua k lidstvu, zasévajíc v bratrství zárodek sdružení.«

* * *

Těmto myšlenkám, napsaným roku 1832 dodaly slavného potvrzení léta následující a zejména dvě po-

slední. Povstal papež, tendencí ne špatných a citů pokrokových, předmět popularity, výjimka mezi papeži posledních věků, jemuž prozřetelnost — téměř aby poučila lidi o naprosté slabosti té instituce — otevřela v lásce a v illusích národů cesty nového života. Takové jest kouzlo vzbuzené velikými vzpomínkami; taková moc starých obyčejů; tak horečná jest u těch davů, které jsou prý zmítány větrem anarchie, potřeba autority, vůdce, sankce jich pokroků, že jediné slovo odpuštění a snášlivosti, vyšlé z úst papežových postačilo přivinouti je v nadšení, v opojení lásky, přátele i nepřátele, věřící i nevěřící, nevzdělané i lidi myslící. Dlouhé volání, volání millionů ochotných učiniti se mučeníky nebo vítězi na jediný jeho pokyn, pozdravilo jej otcem, dobrodincem, obnovitelem víry katolické a lidstva. Zapomenuty dějiny tří věků, zapomenuta neuprosná logika ideí, spisovatelé mocní duchem a naukou, pokládání až do onoho dne za odpůrce, snažili se založiti kolem onoho jediného soustavy, jež by mu upravily cesty skvělého počínu. Mnozí stoupenci svobody svědomí, avšak vysílení divadlem anarchie, kterou sekty protestantské předvádějí, stanuli v pochybnostech. Nečetní věřící v církev budoucnosti umkli a přemýšleli. Snad historie příliš nerozvázně si pospíšila rozhodnouti; snad mezi tajnými fondy oné instituce, která po deset věků aspoň dávala pohyb a život Evropě, byl onen, aby znova se zrodila z vlastního hrobu, sbratřena s pohybem a se životem lidstva. Duchové byli v napjetí, po všech vzdělaných zemích, rozčileni, dychtívi na slovo, jež by vyšlo z Vatikánu.

A kde jest nyní Pius IX.?

V táboře nepřátelském: neodvolatelně rozloučen

s pokrokovými skutky lidstva: neodvolatelně odpůrcem tužeb a přání, jež zaměstnávají jeho lid a lid věřících. Důkaz jest podán. Propast mezi papežstvím a světem se rozevřela. Žádná moc lidská nemůže ji překlenouti.

Jsa puzen srdcem hledat pochvaly a náklonnosti, ale veden mocně logikou zastupovaného principu ku přisnosti absolutní diktatury; sveden všeobecným hnutím myslí, živými příklady v jiných krajinách, vánkem svého století, by cítil a chápal posvátná slova pokroku, lidu, svobodného sbratření, ale neschopen státi se sám jeho vykladačem; obávaje se následků a chvěje se jako člověk, který cítí svou slabost, když vidí, kterak lid dospěv nového vědomí vlastních schopností a vlastních práv, táže se autority papežské; Pius IX. kolísal bídě mezi dvěma cestami, které měl před sebou, pronášel slova emancipace, jimž nedovedl a nechtěl dostáti, sliby vlasti a neodvislosti Italie, kterou jeho lidé zrazovali nazejtří, spiknůvše se s Rakouskem; potom prchl, pojat náhlou bázní před davem, jenž naň volal: *z m u ž i l o s t!* a uchýliv se pod ochranu knížete, jimž pohrdal jako katem svých poddaných, přijímal jeho tendence, žebrał, — aby se pomstil za klid, se kterým Řím, zbytečně popuzený k občanské válce, si ustavoval novou vládu — o cizí pomoc a vyjednával, on, který nedávno před tím z odporu k prolévání krve pokoušel se odvolati římské pomocné pluky z bitev lombardských, aby bodáky francouzské, rakouské, neapolské, španělské mu opět vystavěly trůn. Dnes bloudf mezi úskoky tajných protokolů, jsa služebníkem svých ochránců, služebníkem všech, vyjmouc povinnosti a přání těch, kdož v něj doufali, kolem hranic řím-

ských, neodvažuje se vrátiti a téměř odpuzován duchy zabitých. Ludvík XVI. v papežství, zničil je pro vždy. Kule z děla, kterou jeho spojenci vypálili proti Vatikánu, dala poslední ránu té instituci.

Zatím co tyto věci se dály, ubíral se na severu našeho poloostrova panovník cestou ne nepodobnou, provázenou týmiž nadějemi, týmiž illusemi a sklamaním národů. Naše země ho pozdravovaly jako meč Italie. Nejlepší muži každého kraje mu ukazovali na Rakouska i Alpy a vzdávali se hlásání svých nejdražších věr, aby učinili poslední pokus s monarchií. Pobídky celé Evropy jej předcházely; četné vojsko hrdin ho následovalo.

Kde zemřel Karel Albert?

Tak prozřetelnost zároveň poučovala nás všechny, — toužící po dobru, ale vlažné u víře a přístupné přece illusím starého světa, — o neschopnosti monarchie, by dala spásu Itálii a nesmířitelnosti papežství se svobodným pokrokem lidstva. Středověký dualism jest dnes formou, zbavenou duše i života: prapory guelfské a ghibellinské staly se prapory hrobu. Ani papež ani král: Bůh a lid sami nám otevrou pole budoucnosti.

Duch boží sestupuje dnes na davy: jednotlivci shromažďují, čistí, vyjadřují stručné výsledky, předvídají někdy svou mocnou iniciativu, jsou-li nadáni duchem a srdcem: netvoří ji ani neničí. Na místo dogmatu o naprosté autoritě, nezměnitelné, soustředěné v jednom individuu nebo v jedné moci ustanovené, nastupuje dogma autority pokrokové, lidu jakožto souborného, stálého vykladače zákona božího.

A tento princip, jež lid pozdravil jako nejvyššího

pořadatele v oboru politického života, pod jménem konstituce, dojde nevyhnutelně užití v oboru života náboženského; a ono upotřebení bude míti jméno koncil.

Život jest jeden. Nemůžete urovnati různé jeho projevy tak, aby zůstaly neodvislými nebo našly kontradiktorní výrazy, bez urovnání anarchie.

Nemůžete říci lidu: jsi svobodenspolovice a spolovice otrokem, život sociální jest tvůj, život náboženský jest jiného. Nemůžete rozdělití jeho duši. Svoboda jest darem Boha, jenž ovládá, žehná a zúrodňuje všecky schopnosti tvorstva.

A papež to ví; ví, že nemůže panovati v Římě jako despota. Koncesse politické, jež udělí, budou se týkati skutku, nikoli práva — a jeho lidé je vezmou zpět druhého dne. Kdo jinak se domnívá, klame se. Vlády urychlují často své osudy sebevraždou; ale nevědomky.

Ale my to přece víme. Papeže i krále, při pozvolné, nevyhnutelné, providenční výchově pokolení lidského a ve jménu nedotknutelnosti ducha tíží stejné odsouzení.

Otázka mezi světským a duchovním jest neustále neporozuměna mnohými; i dlužno ji uvéstí na pravé její meze. Kdyby chovala něco jiného než protest proti principu autority libovolné, absolutní, představovanému papežem — kdyby toužila poskytnouti společnosti základ organický, pozitivní — snažila by se odnítí zemi i člověka všemu náboženství.

Náboženství a politika jsou nerozlučnými. Bez náboženství může věda politická vytvořiti jen despotism

neb anarchii. My však nechceme ani této ani onoho. Nám jest život toliko otázkou výchovy, společnost prostředkem k jeho rozvinutí a uskutečnění. Náboženství jest nejvyšším principem výchovným: politika jest užitím onoho principu při různých projevech bytosti lidské. Ideál jest v Bohu: společnosti se ustávají, aby se mu přiblížily, aby získaly co možná největší jeho části na zemi. Jsouce všichni ctiteli Boha a stoupenci jeho zákona, musíme se snažiti, abychom zařídili dle něho svá jednání. Myšlenka jest duchem; převéstí ji v činy, v práce viditelné, vnější, jest faktem sociálním. Chtíti tedy odloučiti na dobro a na vždy věci pozemské od věcí nebeských, stránku světskou od duchovní, není mravným ani logickým ani možným.

Ale když ona moc, jež představuje princip náboženský, nemá již víry ani jí nevuká — když po staletích bloudění a po stupni pokroku, jehož dospěli národové, přestalo všeliké společenství života mezi onou mocí a lidstvem — když není v něm již síly počínati nýbrž toliko odporu — jest první formou, již rozpor přijímá na sebe, forma protestu a rozluky. Společnost, dříve než pronese konečné odsouzení nad onou mocí a principem, o nějž se opírá, odloučí ji od vlastního pohybu, osamotí ji v obor nečinnosti, kde mínění může ji souditi bez bázně a bez záchvatu vášně. Tu zdvihá se volání po rozluce světského od duchovního; a ono volání, obráceno jsouc k moci, znamená pro všecky, kdož rozumějí tajným citům lidu:

„Vaše poslání jest skončeno; ustupte. Náš život, náš pokrok nepřichází již od vás. Princip, jež zastu-

pujete, není naším. Nevěříme již ve vás. Kvasí v našich srdcích čistší, obsáhlejší, vydatnější pojem náboženský nežli jest váš. A poněvadž nechcete nebo nemůžete se s ním spráteliti, zůstanete sám. Vy, slavná vzpomínka minulosti, jež se nevrátí, jste nyní toliko modlou, formou nečinnou a bez duše. Bůh a náboženství jsou s námi: s námi, kteří se cítíme lepšími vás a schopnějšími pohybovati se po cestách vlasti pozemské, která nám má býti žebříkem do nebe a půdou bratrské výchovy.«

A když jsouc si vědomo či nevědomo vlastního poslání, shromáždění římské vyzdvihovalo před Vatikánem symbol lidového majestátu, píšíc naň — jako nové heslo pouta náboženského věřícím — svatá slova: Bůh a lid, a prohlašovalo světskou moc papežovu právně i skutečně za padlou, znamenal onen dekret:

»Společnost vás odpuzuje, papeži, od sebe. Mezi námi přestává — pro dokázanou vaši slabost — vše-liké společenství citů, jednání, tužeb. Vy jste nás měl vésti; a zatím co naše duše, ozářeny novým světlem tuší obsáhlejší ideál a naše čela prolévají krev i pot, aby odstranila překážky s cesty, vy, chvěje se, zaslepen, odříkáváte lidstvu staré formule středověké, jichž smysl jsme poznali již před věky, stará učení slepé oddanosti zlům, jež můžeme překonati a kteréž překonati vyzývá nás modlitba křesťanská, dobývajíc království božího na zemi jako jest na nebesích. Jakých pokroků jsme skrze vás docílili od věků? Které oběti zachrániti jste nás naučil? Které třídně ubohých tělem i duchem podali jsme vašim přičiněním ruku bratrskou řkouce: zasedni s námi ke stolu rovných: opoj se s námi v obco-

vání duší, vždyť i pro tebe Kristus dal svou krev? Národ se zdvihal ve jménu kříže proti utiskování půlměsíce, a kdežto lidé, pokládání vámi za nevěrce, přibíhali se všech stran, znova pokřtěni k víře v naději, zvítěziti nebo zemřítí v onom znamení, vy jste nenalézal pro onen národ ani jediného slova útěchy a požehnání. Jiný národ, drahý církvi pro víru a dlouhé oběti i krev prolitou pro ni, zdvihal ve jménu svých chrámů zneuctěných, svobod zničených, tradic odstraněných, národní prapor, jenž zadržel kdysi mahomedanism, vnikající pod zdi vídeňské a vy jste dobrořečil jeho katu. A my, bouřice nesmírnou myšlenkou lásky, rovnosti, svobody jsme se zdvihli řkouce: učiníme z Italie oltář, nad nímž podáme si pravice a proneseme třetí slovo svorného života lidstvu; a volali jsme k vám: Otče, požehnejte nám a buďte nám vůdcem; ale vy, pro dlouhé pletichy s knížaty ztrativ ducha lidstva i providenčního plánu, kterýž je vede, neměl jste důvěry v sebe, v nás, ve svět, v prozřetelnost a couvl jste ustrašeně. Neumíte nic nežli vzdychati a zlořečiti. Energie víry, moc oběti, slovo útěchy a pobídky nejsou již vašimi. Našinci umírají pro svou víru, vy pro svou prcháte.«

* * *

Víra v autoritu absolutní, vtělenou v jedno individuum buď volbou několika lidí nebo náhodou rodem, zhynula na vždy v Evropě. Zhynula tedy víra v papežství. Povstání myslí lidské proti právu božímu, užitému při moci knížat, dostupuje neodvratně k papeži, jenž chrání slovem svým a posvěcením oněch

knížat. Papežství jest mrtvolou jako monarchie. Zkáza, jež vyráží kolem dvou institucí, jest jediné následek jich vnitřního stavu.

Svrchovanost národní jest lékem všeobecně přijatým k záchraně společnosti před negací všeliké autority, před anarchií. Svrchovanost církve — a církvi rozumíme lid věřících — necht zachráni společnost před prázdnotou všelikého principu, všeliké autority náboženské.

Konstituce a koncil: toť jest kníže a papež budoucnosti.

Oklamaní, kteří si troufají podporovati sofismaty, smlouvami a bludným učením monarchii, nezachrání jí: odsuzují společnost, aby se zmítala o několik roků déle ve válce občanské, v illusích, klamech, spiknutích a násilných reakcích. Oklamaní, kteří si troufají podporovati sofismaty, smlouvami a bludným učením papežství, nezachrání ho: odsuzují společnost ku mnohým ještě létům nemravnosti, pochybování, materialismu.

Pochovejte mrtvé; podejte si pravice v jednání a citu lásky a pronikněte ku předu. Bůh nás stvořil k životu; a bojíte se, že se nezjeví svým tvorům, když tito tvorové ho budou vzývatí shromáždíce se, aby se potázali o vlastních věřích a báдали o cestách budoucnosti?

EUROPA:

JEJÍ STAV A VYHLÍDKY.

(Prvně uveřejněno anglicky ve „*Westminster Review*“,
2. dubna 1852.)

Pevninská literatura byla po několik posledních let v podstatě politickou, revolucionářskou a válečnou. Z desíti historických děl na nejméně sedm mluví nám s hlediska příznivého nebo jinak o revoluci nyní uhaslé; z desíti polemických, politických, ekonomických neb jiných děl aspoň sedm ohlašuje nebo potírá revoluci právě se chystající. První nesou otisk hrůzy; druhá jsou plna gigantických nadějí, ač nanejvýš nedokonale definovaných. Klid prchl z myslí pevninských spisovatelů. Básnictví stichlo, jakoby poděšeno bouří v srdcích lidských teď se sbírající. Román řidne den ze dne; nenašel by čtenářů. Čisté umění jest mythem. Sám sloh se změnil; není-li ovšednělý, podržuje-li něco z oné osobité původnosti, kterou každý sloh by měl míti, jest ostrý, řezavý, kousavý. Péro zdá se takřka mečovitým; všechn svět myslí a píše, jakoby se cítil v předvečer bitvy.

Z prostřed této vichřice; ku které poukazují, proto že zaspati jest zahynouti v bouři — slyšeti jest hlasy volající: »Pozor! Společnost jest v nebezpečí! Anarchie nás ohrožuje! Barbarové jsou před branami! Revoluce podvracují všecky záruky pořádku; od změny ku změně řítíme se v nicotu. Povolili jsme příliš mnoho; musíme jíti nazpět a posílití moc za každou

cenu !« Jiní hlasové jim odpovídají : »Jest příliš pozdě, vaše společnost jest mrtva, zkažena ; pospěšte pohřbít ji. Spása světa je v nás, v docela novém pořádku věcí, ve společnosti, založené na basi diametrálně stojící proti basi vaší.« Vztyčují se vlajky v rozmanitosti nekonečné : Svoboda, Autorita, Národnost, 1815, Práce, Majetek, Práva, Povinnost, Asociace, Individualism — všechna tato hesla se rozvinují. Je to noc Brocksbergovská — druh rozumového a mravního chaosu, jemuž sotva co obdobného se nalezne, leč zajdeme-li nazpět as osmnácte století v dějinách světa, k pádu říše římské ; kdy umírali starobylí bohové ; kdy mysl lidská potácela se mezi skeptickým epikurejstvím pánů a touhou otroků po Neznámém Bohu ; kdy země chvěla se kroky neznámých plemen, hnaných tajemnou nezdolnou mocí ku středisku evropské společnosti.

Jaký význam má krise takto se vlekoucí přese všechny námahy na přemožení její vynakládané ? Mají tito *barbaři* našich dnů nějaký *Řím*, kde naplniti se mají veliké sudby, a k němuž, jako Attila a hordy jeho, poháněni jsou rukou neviditelnou ; anebo kráčejí vpřed, aby ztratili se v pouštích bez účelu, beze hrobu, nezůstávajíce v dějinách nijaké prospěšné, pamětihodné stopy ? Kráčíme vstříc anarchii anebo novému způsobu věcí — rozkladu anebo životu změněnému ? Všichni kladou si tuto otázku ; všichni by ji mohli rozluštit, kdyby hledisko jednoho každého člověka sůženo nebylo jeho postavením v některém ze znepřátelených táborů ; zvykem nyní převládajícím souditi o hloubce, intenzitě a směru evropského proudu podle pomíjivých vzkyplnění povrchu ; a předsudkem,

ježž hnedle vymezím blíže a který po půl století účinkoval skoro na všechny odhady politické situace.

A přec otázka tato *musí* býti rozluštěna. Jeť to otázka životní. Nezbytně obsahuje pravidlo pro činy naše. Jeden ze zákonů Solonových stanovil, že ti, kdož při povstání nějakém vyhnou se účastenství při jedné nebo druhé straně, mají býti zbaveni úřadu. Byl to spravedlivý a svatý zákon, založený na víře tehdá instinktivní v srdci Solonově, ale nyní chápané a vyjádřené v tisíci formulích — na víře v solidaritu lidstva. Byl by spravedlivým nyní více než kdy jindy. Jakže ! nalézáte se uprostřed povstání, ne města, ale celého plemene lidského ; vidíte hrubou sílu na jedné, a právo na druhé straně ; kráčíte mezi klatbou a mučenictvím ; mezi popravištěm a oltářem ; celí národové zápasí pod útliskem ; generace jsou proskribovány ; lidé se vám vraždí u dveří ; umírají po stech, po tisících, bojujíce za ideu nebo proti ní ; ideu tato je buďto dobrá nebo zlá ; a vy, nepřestávajíce nazývati se mezitím lidmi a křesťany, chtěli byste si činiti nárok na setrvání v neutralitě ? Nemůžete učiniti toho bez mravní degradace ! Neutralita, to jest lhostejnost mezi dobrým a zlým, spravedlivým a nespravedlivým, svobodou a útliskem — jest jednoduše Atheismem.

Pokusme se tedy rozlišiti vše, co jest ve krisi té trvalé, ode všeho, co jest pouze mimotní a pomíjivé ; vše, co zůstane, a co žádá zadostučinění, od toho, co jest pouze okamžitým vzkyplněním, struskou nebo pěnou roztopeného kovu. Jedná se nyní o to, jak přenéstí bilanci předešlého půlstoletí k dobru půlstoletí nadcházejícího. Pokusím se to učiniti co možná rychle ; ale ne jen tak summárně, jako jejich excellence vyslancové

Francie, Rakouska, Ruska a pět nebo šestatřicet států Německa.

Jejich Excellence učinily zrovna před nedávnem objev, který by podstatně zjednodušil naše řešení, kdybychom jim mohli věřit na slovo. Podle nich jsou v Londýně čtyři nebo pět osob, jež jsou příčinou všech nepokojů na Pevnině. Ti se odtud rozcházejí a pobuřují celou Evropu; sdružují se k jistému účelu, ať jakémukoli, a celá Evropa připojuje se k nim. Anglie potřebuje pouze vzdát se svojí nejušlechtlejší výsady, oné o vykonávání volného pohostinství, i zahnutí tyto lidi za ocean, a Evropa spala by v pokoji pod holí rakouskou, knutou ruskou a cavallettem papežovým. Žel, že lord Granville nedospěl výše jejich Excellencí!! Škoda, že pro pokoj takový rozpakoval by se snad zhanobití anglický zákon a anglickou čest!

Ba nikoli; rozruch evropský není dílem několika jednotlivců, několika uprchlíků, ať jsou kdokoli; v náhledu tomto je cosi smutného i směšného zároveň: pravím smutného, protože zřejmě ukazuje neschopnost »vladařů světa« pochopiti a zkrátiti krisi. Jednotlivci jsou dnešního dne mocni jenom potud, pokud jsou udavateli stavu a souborných tužeb velikých lidských celků. Po šedesáte let zmitána byla Evropa řadou politických zápasů, které nabyly střídavě všech tvárností; jež povynesly všelikou možnou vlajku, od vlajky čirého despotismu až po onu anarchie; od organizování se *buržoasie* jakožto panující kasty ve Francii i jinde, až po *rebelie* sedláků haličských. Třicet revolucí vzplanulo. Dvě nebo tři královské dynastie smeteny byly ve propast lidové lítice. Národové, jako

Řekové, povstali z hrobu, kdež pohřbeni byli po staletí; jiní, jako Polska, smazáni jsou z mapy. Zapomenutá, skoro neznámá plemena, plémě slovinské, plémě rumunské, až potud mlčící, vyhrabala své tradicionelní názvy a žádala býti zastoupena v Kongressu národů. Králové i královny odešli zemřítí ve vyhnanství. Říše Rakouská, tato Čína Evropy, octla se na pokraji zkázy. Jeden z papežů, stržen lidovým proudem, byl nucen požehnatí povstání národnímu a pak utéci v přestrojení ze střediska křesťanského světa. Vídeň byla po dvakráte pokryta barikádami. Řím uviděl republikánskou korouhev vláti nad Vatikánem. Vlády, napadené a povalené, sebraly desetkráté nebo dvacetkráté síly na novo, přituzily svoje spolky, zaplavily půl Evropy svými armádami, zmařily revoluce, shladily celá pokolení revolucionářských duchů mečem, šibenicí, vyhnanstvím nebo vazbou, a potřeily, jak to nazývají, hydru nepořádku i anarchie. Ale hydře narůstaly hlavy opět, padesát za jednu; zápas počínal znovu u paty šibenice oněch, kdož byli dali počín k němu; idea nabývala síly pod kladivem na kovadlině; a nyní, tři léta po evropské restauraci, tři měsíce po *vítězství pořádku* ve Francii, rozpočítáváme a zbrojíme k novým zápasům; a tu se nám říká, to vše že je dílem několika jednotlivců, odevzdávajících druh druhu každých deset let dědictví jisté převratné idee! Zrovna tak mohlo by se podmanění světa křesťanstvím přičítati podzemní práci tajné společnosti. Křesťanská pravda vynořila se z katakomb, *protože celý svět po ní žiznil*. Dávná jednota byla prolomena; potřebí bylo nové. Mezi těmito dvěma jednotami panoval chaos, v němžto lidstvo žítí nemůže. Panuje i nyní, protože uprostřed

zřícenin jednoty, ve kterou člověčenstvo nemá již víry, sdělává se jednota nová. Má-li několik lidí moc nad zástupy, je to tím, že lidé tito vtělují tuto jednotu v sobě lépe, nežli ostatní. A byť jste je snad i zničili dnes, jiní nahradí je nazejtří.

Evropa nemá již jednotu víry, poslání, ani cíle. Jednota taková jest ve světě nutností. Zde tedy spočívá tajemství krise. Jest povinností jednoho každého zkoumati a analysovat klidně a pečlivě pravděpodobné prvky této nové jednoty. Ale ti, kdož trvají na tom, aby se násilím anebo Jesuitickým kompromisem zevnější zachovávání staré jednoty udrželo, prodlužují pouze krisi a činí její zakončení násilnějším.

Evropa — mohl bych říci svět, neboť Evropa jest pákou světa — nevěří již v posvátnost rodů královských; snad je ještě přijímá tu a tam jako záruku stálosti, jakožto obranu proti přehmatům některého jiného nebezpečného živlu; ona však již nevěří ve *princip*, v nějakou zvláštní sílu v nich tkvící, v božské právo, je posvěcující a chránící. Kdekoli vládnou despoticky, ona spiká se proti nim; kdekoli existuje svoboda pod jejich panstvím v jakkoli malé míře, ona je podporuje pod vyhláškou slaboty. Ona vynašla politickou zásadu, »Králové panují bez vladaření«; kdekoli vládnou, a vládnou špatně, ona je svrhne.

Evropa nevěří již v aristokracii, královskou to hodnotu několika; nevěří již v nezbytný fyzický převod, ve věčnou dědičnost moci, důvtipu a cti; nevěří v to již ani vědecky, ani prakticky. Kdekoli šlechta jedná dobře — přihodí-li se kdy případ ten! — ona následuje vedení jejího; ne jakožto šlechty, ale jako konatele dobra; kdekoli vleče se v pyše starých svých

tradic — ješitná, nevědomá a pokleslá — tam se jí zbavuje; ničí ji buď revolucemi anebo výsměchem. Karneval na Pevnině hledá masky své u historické třídy patriciů.

Evropa nevěří již v papežství; nevěří již, že má právo, poslání nebo způsobilost duchovní výchovy nebo vedení; nevěří již v bezprostřední zjevení, ve přímé doručení záměrů a zákonů Prozřetelnosti, prostřednictvím volby, ať kterémukoli jednotlivci; před pěti léty jata byla nadšením pro papeže, jenž zdál se býti hotov požehnati pokroku pokolení lidského a učiniti se představitelem nejpřednějších ideí svého věku; opovrhla jím však, jakmile se vrátil a napočal znovu brutální běh žití předchůdců svých.

Evropa nevěří již ve výsadu, ať je jakákoli, jediné v onu, které nikdo nemůže zničití, protože pochází od Boha — výsadu genia a ctností; ona si žádá bohatství, ale opovrhne jím nebo je nenávidí v osobách těch jeho držitelů, u nichž není odměnou práce, anebo kde si osobuje práva politického monopolu.

A nyní se podívejte na skutečné uspořádání Evropy — není-li naveskrze založena na výsadě, ať pod jakýmkoli jménem známé? Jakž možno se tedy diviti zápasu, který v ní povstal?

Budiž tedy prohlášeno každým počestným člověkem, že zápas ten je posvátný; posvátný jako svoboda, posvátný jako duše lidská. Je to zápas, kterýžto měl za symbol svůj od počátku historického světa velkolepou podobu Promethea; který za oltář svůj při postupu pokolení lidského měl kříž Ježíšův; který za apoštoly své měl skoro všechny lidské genie, oněch tisíc pilířů lidstva. Tento pokřik válečný, jenž vystu-

puje ze řad *proletářů*, jest pokřik otců našich, Husitů: *Kalich všem! Kalich všem!* Je to logický důsledek nauky nám všem společné, jednotnosti Boha a tudíž pokolení lidského. Je to úsilí uskutečnit modlitbu Kristovu: *Bud' vůle Tvá jako v nebi tak i na zemi!* Včera jsme uctívali kněze, pána, vojáka, mistra; dnes uctíváme ČLOVĚKA, jeho svobodu, jeho důstojnost, jeho nesmrtelnost, jeho práci, jeho pokrokovou snahu; vše, co činí jej tvorem učiněným k obrazu božím — ne jeho pleť, jeho narození, jeho osud — vše, co je u něho náhodné a pomíjivé! Věříme, že každý člověk měl by býti chrámem živého Boha; že oltář, na němž by měl Bohu obětovati, jest země, jeho pole zkušební i pracovní; že kadidlem jeho oběti jest úloha, jím vykonaná; že modlitbou jeho jest láska; jeho mocí láska uskutečněná — Asociace (s d r u ž e n í). Nevěříme již v onen úzký dualism, kterým zaveden byl nesmyslný antagonism mezi nebem a zemí, mezi Bohem a jeho tvorstvem. Věříme, že země jest stupínkem k nebi; že představuje jeden verš v nesmírné básni všehomíra; jednu notu v neskonale harmonii Božské idee; a že na souhlase našich děl s touto harmonií musí záviset povznesení naší nynější bytosti a naše naděje na pokrok při oné přeměně života, jížto říkáme smrt. Věříme v posvátnost individualního svědomí; ve právo každého člověka na největší seberozvoj, srovnatelný se stejným právem jeho soudruhů; a tudy tvrdíme, že cokoli upírá nebo poutá svobodu, jest bezbožné, a mělo by se potlačiti, a hned jak možno zničiti. Toť jest, co leží na dně vždy se vracejícího zápasu v Evropě; toť jest, co brání armádám, persekucím i všem *coups-d'état* v jeho udolání; toť jest, co zajistí konečné jeho vítězství.

Nuže, jestliže se osudné bludy, nicotné nebo nemsynlné tužby, falešné a nemravné soustavy nashromáždily kol této idee, je to důvodem pro zapření — nebludů, nemírných tužeb a soustav těch — ale oné idee samotné? Jest idea náboženská věcí bezbožnou, protože na ni vštípena byla kacířství? Máme popřít Boha, protože mnich Inquisice přetvořil Otce všech ve všeobecného tyrana? Mají nás omyly skeptiků přimět k odřeknutí se nezvratných práv nebo mohutnosti rozumu lidského?

Reakce takové přiházejí se pouze u slabých a zbabělých povah — neboť neobracím se zde k lidem, kteří volí sobě stranu podle zistných a sobeckých pohnutek. Opakuji, že jest povinností každého poctivého upřímného člověka zkoumati nestranně pravé příčiny této vleklé krise, jež rozechvívá dvě třetiny obyvatelstva evropského; přimknouti se otevřeně ku straně spravedlnosti; porážeti s rovnou rozhodností nepřátele i falešné přátele — atheisty i kacíře — ty, kdož popírají právo pokroku, i ty, kdo jej padělají a přehánějí. Straně nesmí býti dovoleno, aby se stavěla na místo Lidstva; naproti tomu nesmíme však si dovolovati z nesnášlivosti nebo strachu *pokládati Lidstvo za stranu.*

Ptám se: Jest mezi mými čtenáři jediný, jenž může neohroženě říci — »Co jsi právě prohlásil za konečný cíl evropského jitrění, jest neřest; děším se toho!« Nikoli! Rozklad vzniknouti může o prostředcích, zvolených k jeho uskutečnění, o době zdaru, víc či méně blízké; ale ne o podstatě, o věci, o idei samé.

Avšak vůkol této svaté tužby po vymanění utla-

čených tříd a národů, vůkol této veliké socialní myšlenky, jež kvasí v myslech všech lidí, pozdvihl se takový povyk nesvorných a podrážděných hlasů; taková míchanice titěrných soustav, zlomkovitých pojmů, nepředstavujících ve skutečnosti nic než individuality, podnícené ješitností a chorobným velikáštvím: — že tužba sama, prvotní myšlenka očím našim se zatemnila. Záblesk meteorů pomátli jsme si s pravým a stálým světlem; při náhodném a vedlejším zapomněli jsme na hlavní; odvrátili jsme se od věčné PRAVDY k vůli možným *skutečností* dne.

Někteří viděli ve probodění Rossiho¹⁾ program italské revoluce; zatím co jiní věří, že revoluce francouzská a zničení všeho osobního majetku jsou souznačny. Tito lidé zapomínají jedné věci — revoluce samé; oné z roku 1848, jež nezabavila ničeho, neodstranila žádného práva; revoluce římské roku 1849, jež nepobila nikoho, leč cizácké vojáky na hradbách městských. V tom, co jsme právě naznačili, spočívá mnohem více, než pouhý, náhodný kontrast — tu je předvedení stálého fakta, jehož by nikdy neměli spustiti se zřetele ti, kdo hledí krisi poctivě oceniti; základní a obvyklý rozdíl mezi mluvou stran a skutky jejich; mezi podrážděnými, přehnanými vzkypy rozumu bažícího po pokroku a silou hrubě odraženého — a jeho výkony i jeho stanoviskem, sestoupí-li do areny činu. Proudhon sám, dosáhnuv moci, nevytvořil by anarchii. Sotva který vzdělaný Kommunist přijal by v den revoluce za svůj program ten ideal, jež před tím hlásal; není jediného ze hlasatelů soustavného terro-

¹⁾ Ministr Pia IX., proboděný dýkou r. 1848. (Pozn. překl.)

rismu, kterýž by dosáhnuv moci, neuhnul se použití pravidel, jež byl vyhlašoval v době ponížení. To leží v povaze věcí. Kromě proměny, jež nadchází u týchž lidí v rozličných poměrech; kromě rozdílu mezi nemezenými popudy spisovatele anebo řečníka propagatora a cestou zákonodárce nebo zástupce, řízenou veškerými zevnějšími okolnostmi — je tu ještě faktum, že dílo *přípravné* připadá po většině rukám stran, kdežto praktické řešení krise přísluší *masse*, většině krajiny. Nuže, a *massa*, většina nikdy nežádá nemožnosti. Ona instinktivně cítí, že jest povolána, aby udržovala, nikoli vytvořila Lidstvo. Ona bře tradici za svoje východisko; postupuje, ale nepřetrhává řetězu; poutána jest příliš mnohými návyky a náklonnostmi k minulosti. Kdyby bylo v Evropě padesáte revolucí, ani jedna by se nepokusila zavésti Kommunism nebo terror jako soustavu. Ti, jimž čtení nějakého hanopisu nebo článku v novinách nahání starosti o majetek aneb o nějaký jiný historický živel společnosti, jsou *enfants niais*, jako spisovatelé sami jsou *enfants terribles*, našich dob.

Náhled tento potvrzují fakta. Republikáni, kteří se za vlády Ludvíka Filipa byli ustavili ve *Společnost Práv Člověka*, pitvorně označovali různé svoje odbory jmény Robespiera a Marata. Vítězní republikáni roku 1848 počali zrušením hrdelního trestu za politické přečiny: majetek byl šetřen, a všechny činy vítězné strany vyznačovaly se umírněností. Italské revoluce sledovaly tutěž cestu. Síly, vyplynuvší z povstání v Uhrách, ve Vídni, po vsí Evropě, dopustily se snad omylů; nikdy však neposkvrnily dráhy své plnem nebo krví.

Avšak vedle tohoto dětinského strachu, který uzavírá oči před nadcházejícím rozedněním, následkem strašidelných příznaků, jež noc vyvolává, — existuje jistý všeobecný přesudek, o několik stránek výše zmíněný, kterýž v základu porušuje úsudky, o evropské krizi pronášené. Omyl záleží v tom, že hledí-li se proniknouti ku rozhodnutí krise a k tendencím, které ovládati budou nejpозdnější její období, pozornost výlučně obrácena bývá ku Francii. Před nějakými sedmdesáti lety posuzovali jsme všechny republikánské představy podle svých historických vzpomínek na Spartu i Atheny; nyní posuzujeme vše, čemu se říká svoboda, rovnost neb sdružení, podle významu, jaký se slovům těmto dává, anebo jaký si myslíme, že dáván jim bývá — ve Francii. Upírajíce nepřetržitě zraky svoje k Paříži, nejsme již s to viděti anebo chápati Evropu ostatní — Evropu, nadanou individualním životem, individualním ústrojím, v němžto jest Paříž pouze jedním mezi mnohými středisky činnosti.

Pochází to z představy, kterou mám za falešnou, a která, vědomě či nevědomky, převládá všeobecně — že totiž počin pevninského evropského hnutí náleží Francii.

Ve skutečnosti počin tento již jejím není. Mohutný vliv ovšem přirozeně a nezbytně vykonává národ pět a třiceti millionů lidí, ústřední posici zaujímající, válečnickými návyky obdařený; scelený, soustředěný a co nejrozhodněji *Jeden* mezi všemi národy evropskými. Ale počin ideí, mravní a rozumový počin — ten, jenž připojuje nový prvek k mohutnostem vzdělanosti,

anebo mění obecné stanovisko prací Lidstva — počin, vykonaný objevením Nového Světa, vynalezením tisku a střelného prachu, anebo použitím páry — politický počin, jenž vede k socialní přeměně, k vymanění porobené třídy, k studiu nového útvaru organizačního — nepřivlastnil si nikdy národ jediný — Francie pak méně než kdo jiný. Jako planoucí pochodně, *lampada vitae*, jež ve starém Římě při kněžských obřadech podávány z ruky do ruky, přecházel počin tento od národa k národu, posvěcuje každého a všechny za missionáře a proroky Lidstva. Nebylo-liž všem určeno státi se napotom bratry, spolupracovníky, rovnými, každý podle svých zvláštních schopností, ve veliké obecné dílně Lidstva k obecnému cíli — soubornému zdokonalování, odkrytí a postupnému využití zákona životního? Tak představa božské Všemocnosti vytryskla ze starého východního světa; lidské osobnosti z pohanického řecko-římského světa, a později z lesů staré Germanie; představa rovnosti duší z nauky kázané v Jerusalemě; představa lidového zřízení města z Toskánské a Lombardské republiky; obchodního sdružení z Brem a měst Hanseatských; idea kolonisační z Anglie; posvátnost lidského svědomí z Německa; předtucha jednotné Evropy i světa, podvkráté ze Říma; umění z Řecka a Italie; filosofie pak z nich všech. Je-li v tomto slunečném pohybu lidské mysli něco, co obzvláště Francii charakterisuje, není to *počin*, je to spíše *znárodnění* (popularisování) ideí. Duch francouzský vytváří málo; ale přizpůsobuje si mnoho. Jest v podstatě skladný (konstruktivní); surového materiálu dostává se mu odjinud. Ohebná, poddajná, činná, plná sebedůvěry, instinktivně monopolisující, a

podporovaná mluvou jasnou, snadnou a vhodnou pro všechny společenské potřeby — mysl francouzská zmocňuje se ideí již předvedených, ale často jinde zanedbávaných; upravuje, zdobí, osvojuje si je, a přivádí je v koloběh; usnadňujíc často kolotání to rozčleněním idee, jejím rozdělením ve zlomky, jako rozmnožujeme své drobné peníze ku prospěchu většího množství. Tu jest její život, její užitečnost; a tento specialní úkol, jenž se jí zdá býti vykázán, naplňuje s jakousi *aplomb de maître*¹⁾ a důvěrou, jež zajišťují zdar.

Il prend son bien où il le trouve (chápe se dobra svého, kde je nalézá); přetváří vše a zachází s tím způsobem jen jí povědomým a tak dobře, že jiní národové často nevědomky přijímají od ní výměnou to, co byli sami napočali. Neméně pravdivo je však, že síla počinu, samovolného tvoření, jež skytá nový popud myslí lidské, kdy zdá se již vyčerpanou, není (nehledě k výjimkám) vrozenou mohutností národa francouzského. On nazval se v prvním období svých dějin *ramenem Církve*; od těch dob byl často *jazykem* Myšlenky jiných. Bez něho snad by myšlenka tato bývala ještě na dlouho zůstala mlčící a neplodnou.

Od veliké Revoluce roku 1789 datovati možno tento předsudek ve prospěch Francie, kterou byl mír Utrechtský oloupil o veškerou převahu. Smělá výzva, kterouž tu ve jménu veliké lidské pravdy vmetla mocnostem tehdejším; gigantická úsilí, s jakými jí hájila proti spolčeným vládám staré Evropy; následovavší

¹⁾ *jistotou mistra.*

pak vojenské lesky Císařství — účinkují až posud na obraznost Evropy. My všickni koříme se ozvěně moci, jako její skutečnosti; a vzpomínka na veliké bitvy, jež vedly orla francouzského od Paříže k Římu, od Escorialu ke Kremlu, okouzluje nás jako obraz moci, která nemůže zemřít. Francouzská Revoluce pokládána byla všemi, historiky i čtenáři, za evropský *program*, za počátek éry; a v důsledku této představy připisujeme pořadí posloupných počinů tomu národu, kterýž dal počín první. Domníváme se, že každé ideí, ve Francii vzniknuvší, určeno jest osudem vykonati pouf po Evropě.

Představa tato jest dle mého názoru bludná. Co pravím, jest opravdu vážné; neboť správně-li, musí naprosto změnití hledisko, s něhož oceňovati sluší události tohoto století. Jelikož se odchylují v tomto ohledu ode všech spisovatelů o Revoluci, potřeboval bych rozvinouti idee své u větším rozměru, nežli mi to přítomné místo dovoluje. Nemohl jsem však, píše o nynějších snahách evropských, opominout vyjádřiti přesvědčení, jež by, předpokládaje jeho platnost, nadobro změnilo soud o těchto snahách a jich budoucnosti vyneseny. Vidím se nucena požádati své čtenáře, aby nedostatku tomu odpomohli obnoveným studiem onoho revolučního období, v té naději, že naleznou bohdá příležitost, snad při zkoumání novějších dějin Revoluce francouzské,¹⁾ ku předvedení svých důkazů.

Veliká Revoluce francouzská nebyla, filosoficky řečeno, *programem*; ona byla *résumé*. Ona nezapo-

¹⁾ Viz výše o Carlyleových »Dějinách Revoluce francouzské«.
(Pozn. překl.)

čala, nýbrž uzavřela epochu. Nepřišla poskytnouti světu novou ideu; odhaliti *neznámou veličinu* ve problému nové éry; přišla v oboru politické organizace společnosti postavit na půdu praktickou vzorec, obsahující veškeré výboje dvacítí čtyř století, veškeré veliké idee, mravně vypracované dvěma historickými světy — pohanským a křesťanským — jejichž bilanci, smím-li výrazu toho použiti, v jedno shrnula. Ze světa pohanského vzala svoje prohlášení svobody, svrchovaného *Já*; ze světa křesťanského své prohlášení rovnosti; to jest svobody pro všecky, jakožto logický důsledek jednotné přirozenosti v pokolení lidském; odtud vyvodila též své heslo bratrství, důsledek to křesťanského předpisu — *všickni lidé jsou synové Boží*; a prohlásila — a v tom spočívá zásluha její oproti Evropě — že všecko to mělo by se uskutečniti zde dole. Dále než potud nešla. Ježto v každém velikém shrnutí pokroku minulosti postřehnouti možno zárodek pokroku budoucího, označovala se i Revoluce mnohými snahami po ideí sdružovací, ideí obecného cíle, souborné solidarity, náboženské přeměny — panující to ideí doby přítomné; — ale ve svých officialních skutcích, v *ensembli* svého chodu; ve svých nejvýznačnějších projevech nešla nikdy za bod pokroku již (rozumově) dosažený, totiž vymanění *jednotlivce*. To bylo příčinou, proč vtělivši svoji ideu ve *Prohlášení Práv* člověka, byla toliko s to zakončiti *člověkem* — Napoleonem. *Právo*, to jest jednotlivec uplatňující sebe, bylo jejím životem, její duší, její silou. *Povinnost*, to jest jednotlivec podrobující se ideí souborného cíle, jehož jest dosáhnouti, nebyla nikdy její řídicí myšlénkou. Myšlénkou tou byl závazek, nutnost bojovati za dobytí práv jednoho každého; on činil povin-

nost takořka poddanou právům. Aby skutkem předvedla *Prohlášení zásad*, k té výši se Revoluce nikdy nepovznesla. Její výměr života byl vždycky — ať jakékoli pokusy činěny o důkaz, že jej překročila — výměr materialistní — *právo na fysický blahobyt*. Je takový i nyní. A Evropa jest nyní pobouřena a nevědomky vedena jiným eminentně náboženským výměrem života, označeným jakožto poslání; jako řada povinností, obětí, majících vykonánu býti pro jiné, se zřetelem na další mravní pokrok.

Francie potvrdila svou Revolucí v občanském světě ony pravdy, jimž ve světě mravním učí křesťanství. Ona pravila taktéž: Ejhle, člověk! — *Ecce homo*. Zásadu lidské osobnosti v plnosti její svobody prohlásila vůči svým nepřátelům; a povalila je všechny. Ona vykonala politicky dílo Lutherovo; v tom tkví její sláva i její síla. Nedala však člověčenstvu Heslo budoucnosti, cíl jednotlivce na zemi; nevyznačila dílo, které se má provésti, jehož jest svoboda pouze nezbytnou premisí — nový výměr Života, jenž se má státi východiskem epochy. Její veliký předpis, ježž napodobivá mysl demokracie učinila evropským — *svoboda, rovnost, bratrství* — jest jenom předpisem historickým, naznačujícím stupně pokroku, lidskou myslí již dosaženého. Každý pak filosofický a socialní předpis měl by — chce-li podávati nový počín národům — obsahovati vytčení Zákona, který dlužno sledovati, i udání jeho *nutného* vykladače. Předpis, ježž napsala italská revoluce na republikánský prapor v Římě a Benátkách, totiž *BŮH A LID*, jest pokročilejší a úplnější, nežli předpis republikánů francouzských.

Od roku 1815. byl v Evropě veliký nedostatek —

zmizel *počin*; v naší době nenáleží žádné zemi, Francii méně než které jiné. Evropa pídí se po něm; nikdo posud neví, který národ se ho chopí.

Nesmíme tedy — a to je ten praktický výsledek, jehož si přejí dosáhnouti — posuzovati rozruch, tužby a snahy Evropy podle Francie. Francie nevede; ona jest pouze členem evropské všeobce, toliko jedním článkem v řetězu.

Jsou v Evropě dvě veliké otázky, či spíše — otázka přetvoření autority, to jest otázka Revoluce (převratu) nabyta dvojí podoby; je tu otázka, kterou všickni shodli se zvatí socialní, a otázka národnosti. Prvější se výlučněji projednává ve Francii, druhá v srdci ostatních národů Evropy. Pravím, *kteřou všickni se shodli zvatí socialní*, protože obecně řečeno, každý veliký převrat je potud socialní, že nelze ho dovršiti ať v náboženském, politickém nebo kterémkoli oboru, aniž by nedotčeny zůstaly vztahy společenské, prameny a rozdělení bohatství; ale to, co jest v politických převratech pouze podřízeným důsledkem, jest nyní příčinou a praporem hnutí ve Francii. Otázkou je tam především zavedení lepších poměrů mezi prací a kapitálem, mezi výrobou a spotřebou, mezi dělníkem a zaměstnavatelem.

Jest pravděpodobno, že evropský počin, to, co duchu a událostem novou bude pružinou, vytryskne z otázky národnosti. Otázku socialní z části rozřeší snad v podstatě, ač s obtíží, národ jediný; jeť to vnitřní otázka každého z nich, a francouzští republikáni roku 1848. tak jí rozuměli, když opouštějíce rozhodně evropský počin, postavili manifest Lamartineův pobok svých tužeb směřujících k organizaci práce.

Otázku národnosti rozřešiti lze jedině zrušením úmluv z roku 1815. a změněním mapy Evropy i jejího zákona státního. Otázka *Národnosti* správně pochopená jest Spolek Národů; rovnováha mocností založená na nových základech; organisace díla, kteréž Evropa má provésti.

Byli bychom však na omylu, oddělujíc obě ty otázky; jsou nerozlučně spojeny. Lidé, zastávající věc *Národnosti*, dobře vědí, že revoluce, nezbytně o massy se opírající, měly by ukájeti zákonné jich požadavky; vědí, že revoluce jest posvátnou, kdykoli má za účel pokrok millionů; že však jest neodpustitelným zločinem, má-li cílem toliko zájem menšiny, třídy, monopolu; vědí, že problem, který má se rozřešiti, jest sdružení všech schopností a všech sil lidstva ku společnému účelu, a že nižádné hnutí nemůže za našich dnů býti pouze politickým.

Rozdělivši ve zlomky, co jest ve skutečnosti jenom věc jedna, oddělivši otázku socialní od politické, přispěla četná třída francouzských socialistů mocně k utváření se dnešního hanebného stavu věcí ve Francii. Velikou socialní ideu v Evropě nyní převládající, takto lze definovati: odstranění proletariatu; vymanění výrobců z tyranie kapitálu, soustředěného v malém počtu rukou; nová dělba výrobků, aneb ceny z výrobků pochodící, v poměru ku práci vykonané; mravní a intelektuální výchova pracovní třídy; dobrovolné sdružení dělníků dosazované postupně a pokojně na místo jednotlivé práce, placené podle vůle kapitalisty. V tom zahrnuty jsou všechny rozumné tužby přítomné doby. Není to otázka zničení, zrušení aneb násilného přenesení bohatství s jedné třídy na třídu

jinou; je to otázka rozšíření kruhu spotřebitelů, a důsledného zvětšení výroby; přidělení většího podílu výrobcům; otevření širší cesty pracovní třídě ku dosažení bohatství a majetku; zkrátka umístění kapitálu a nástrojů práce v dosahu každého člověka, skytajícího záruku dobré vůle, schopnosti a mravnosti. Idee tyto jsou správné, a určeno jest jim posléze zvítěziti; historicky jest doba k uskutečnění jejich dozrálá. Za vymaněním *otroka* následovalo vymanění *nevolníka*; a po emancipaci nevolníka přijíti musí emancipace *dělníka*. Průběhem pokroku lidského podkopalo patricijstvo despotickou výsadu království; měšťáctvo, peněžní to šlechta, podkopalo výsadu rodu; a nyní lid, dělníci, podkopou výsadu majetkové a peněžní buržoasie; až pak společnost, založená na práci, nebude uznávati jiné výsady, nežli onu silného ducha, jenž z volby lidu, výchovou osvětleného, stojí v čele úplného vývoje jejích mohutností a jejích socialních schopností.

Idee tyto, opakujeme, nejsou výlučně francouzské; jsou evropské. Jsou výsledkem filosofie dějin, jejíž semena, Vlachem Vico-em zasetá, důkladněji pěstovali filosofové němečtí. Ode chvíle, kdy počalo se pohlížeti na pokolení lidské ne jenom jako na shromáždění jednotlivců, v trpném sousedění stojících, ale jako na souborný celek, žijící za řízení prozřetelnosti pokrokový život, a uskutečňující jistý výchovný plán, jenž tvoří jeho zákony: — řada článků, skládajících vzdělavací pochod, o němžto jsme mluvili před chvílkou, dostačovala, aby předvedením výbojů minulosti vytčen byl nutný postup budoucnosti. Víra v jednotu pokolení lidského a v pokrok, pokládáný nikoli za

nahodilé faktum, ale za zákon, přirozeně splodila moderní demokracii; víra v souborný život společnosti vedla k idej sdužování, která zabarvuje všecka úsilí moderních oprávců. Nezdar desíti revolucí, buržoasí ztracených, vykonal ostatní. Bylo patrné, že nic se nyní nezdaří, co nepodporují massy. A podpory té dosíci možno jediné tím, že pracuje se zjevně pro ně, že vstřípi se jim zájem na vítězství převratné idee. Na půdě praktické přispěla existence stálých vojsk, absolutismu tělem i duší zaprodaných, vydatně ku rozšíření politických programů, i k tomu, že vtisknut jim byl lidový a socialní směr! Bylo nutno naléztí moc, jež by kladla odpor této němé a slepé síle, která drtila idee pod těžkým krokem praporů v řadách i četách: kde bylo ji naléztí, ne-li v lidu? Mužové strany pokrokové obrátili se k němu: někteří skrze víru, jiní skrze politiku, nebo z nutnosti. Všickni se naučili znáti jej, cítiti, k čemu jest zralý, tím, že uzřeli jej v činnosti. Čin jest myšlénkou lidu, jako myšlénka jest činem jednotlivce. Bylo to náhlé vyjevení, potvrzující všecky předtuchy vědy, všecky tužby víry. Spravedlnost a povinnost nutkají nás zjevně prohlásiti, že na barikádách i v trpném svém odporu, po vítězství jako během zápasu, kdekoli nebyl na okamžik zaveden lidmi ctižádostnými nebo pobloudilými, lid jednal chrabře a šlechtně. Kazajka dělníková kryla poklady oddanosti, šlechtnosti, trpělivosti, nikým netušené. V Paříži, v Miláně, v Římě, v Benátkách, na Sicilii, v Uhrách, ve Vídni, v Polsku, všude obyvatelstvo chováním svým ze lži usvědčilo hrůzy, buzené tím, čemu se říkalo odpoutaný lev. Nebylo ani krveprolití, drancování, ani anarchie. Vůči odznakům veliké

idee, při zvuku slov *Otčina, Svoboda, Neodvislost* samo volání bída umlkalo. Nadšená slova se pronášela, jako když pařížští dělníci se vyjádřili: »My pro republiku vydržíme čtyři měsíce hladověti!« Vyskytly se i činy vznešené, jako odpuštění, udělené Milánským lidem Bolzovi, muži, kterýž byl trápičem jeho po pět a dvacet let, „protože odpouštění bylo věcí svatou«. Ženy Trans-tevereské v Římě, vládou při bombardování v palácích vypovězených šlechticů ubytované na pouhý slib ve jménu »Boha a lidu«, že nedopustí se ani krádeže, ani bezpráví — svědomitě slovo své dodržely. Lid Berlínský nepomstil jinak těch čtyři sta jeden a dvacet obětí, vojskem dne 18. března 1848. skosených, nežli že spálil, neuzmuv jediného kousku, nábytek dvou zrádců, Prusse a Wernicke-a. Lidé, jako Viktor Hugo a Lamartine, kteří nikdy nebyli vpočteni v řady demokracie, převráceni byli bojovníky pařížskými. I sám papež Pius IX. byl na okamžik očarován.

Zásady a fakta, theorie a praxe spojily se takto, aby dokázaly lidem, věřícím v pokrok a chtějícím proň jednat, že účelem snah jejich ve přítomné době měl by a bez obtíží může býti Lid ve své celistvosti, neohlížející se po majetných nebo privilegovaných třídách. A ježto nemožno jest sníti o mravním a duševním pokroku lidu, aniž by se pečovalo zároveň o jeho fyzické zlepšení — ježto je nesmyslné říkat »*Vzdělávej se!*« člověku, jenž po čtrnáct až šestnácté hodin denně pracuje za svůj chléb vezdejší, anebo povídáti o *lásce* tomu, kdo nevidí kol sebe nic leč chladné výpočty výdělkáře a krutovládu kapitalistického zákonodárce: — seznáno, že sociální otázka nezbytně vštípena jest

na otázce politického pokroku. Daly by se tudíž od- dělití toliko zničením obou.

V Itálii, v Uhrách, ve státech skládajících říši rakouskou, v Polsku, v Německu neskytá sociální otázka nijak hrozivého, podvratného nebo anarchického rázu. Nestává nijakého nepřátelského, hluboce reakcionářského smýšlení třídy proti třídě; nijakého přehnaného abnormalního rozvoje soustředěného průmyslu; žádné nahromaděné bídy, činící okamžité použití odpomoci nutným; žádného bezstarostného vyhlašování soustav a řešení. Kommunismus nalezl přívržence mezi dělníky německými; ale vzkypění to, způsobené nerozvážnou reakcí proti slabosti revolučního vedení v roce 1848., nemá vážného významu. Vyjmouc Marxe, jenž dychtil státi se náčelníkem školy za každou cenu, není jediného muže poněkud vzdělaného, jenž přistoupil na náhled, že kommunism možno zavéstí nařízením. Lidé, jimž určeno míti vliv na události, z pravidla věří, že sdružení musí býti dobrovolné; že povinností Vlády jest podporovati je, ne však předpisovati. Hlavní výjimky nalézáme ve Francii. Tam otázka, jež u jiných národů jest podřízenou a spíše *prostředkem* nežli *účelem*, nabyla převážného významu a zvláštních příznaků. Speciální poměry stávajících zájmů; existence velikých průmyslových středisk; nestoudnost, s jakou buržoasie konfiskovala ve svůj vlastní prospěch dvě revoluce, lidem způsobené; vymizení otázky o národní jednotě — tak vyčerpávající pro národy ostatní, a již neodvolatelně přemožené ve Francii — nadšenost, do jisté míry strojená a pomíjivá, s jakou duch francouzský sáhá po každé novotě: — přispěly v zemi té k tomu,

že sociální ideí dostalo se rázu výlučnosti a přehnanosti, jakého dle všeho nikde jinde nenabude.

Francouzský *Socialism* pronikavě rozvířil mysl lidské; povynesl řadu otázek podrobných, o nichž před tím nebylo ani potuchy, a jejichž řešení bude mít jistou důležitost v budoucnosti; podnítil — a to je pozitivní prospěch — zkumné evropské vyšetřování poměrů pracovních tříd; odhalil ukryté boláky systému, založeného v duchu kasty a monopolu; podnítil buržoasii k reakci tak zuřivé a nesmyslné, že její zavržení jakožto panující třídy, jest následkem toho jisto v době nikterak daleké. On však zfalšoval a ohrozil velikou sociální ideu evropskou, nakupil nesčetných překážek jejímu postupu, vzbouřil proti ní líté nepřátele tam, kde by přirozeně byla měla najíti přátele — v malé buržoasii; on zdržel řady inteligentních lidí od zanášení se nutkavou otázkou svobody; on rozdělil, ve frakce roztrhal tábor demokracie, pro který, kdyby býval spojen, zajištěno bylo rozsáhlé pole výbojů, morálně již získaných. Francouzští socialisté to popírají; ale každé myslí nestranné musí stav, do něhož Francie upadla, býti důvodem, který nepřipouští odpovědi.

Francie jest posud hluboce materialistní; ne v tužbách svého lidu, kdykoli projeveny souborně, ale ve většině svých vzdělanců, svých spisovatelů, svých státníků, svých politických agitátorů. Je takovou skoro sobě na vzdor, často i nevědouc o tom, a domnívající se býti opakem. Ona mluví o Bohu, aniž by Ho cítila; o Ježíšovi, zatím co jej obléčí šatem Benthamovým; o nesmrtnosti, zatím co omezuje ji jenom na zemi; o evropské solidaritě, zatím co činí Paříž mozkiem světa. Filosofie osmnáctého století posud ji ovládá.

Změnila svoji fraseologii, ale věc, mateřská idea, zůstává. Ona posud vykládá, ať v tom či onom zakuklení, nauku o *fysickém blahobytu*, zákon *štěstí*, kterýž v katechismus Volney-ův přejat z Benthama.

Analyse skoro zničila ve Francii pojem života. Mohutnost souborného nazírání, jež jediná dává nám moc obsáhnouti ideu Života v její jednotnosti a pochopiti její zákon, zmizela s náboženským smýšlením; ustoupila návyku dělití otázku rozumovou ve zlomky, utkvívati střídavě toliko na jednom z jejích projevů, a bráti takto část za celek. Duch stal se opět v jistém způsobu polytheistickým. Každý člověk jest vzorcem, každý vzorec pouhým zlomkem umravňujícího souboru. Máte tu mystiky, materialisty, eklektiky; ale ani jediného filosofa. Setkáváte se s Fourieristy, Kommunisty, Proudhoniany; ale s málo republikány, činícími Republiku symbolem všeho posloupného rozvoje. Francouzská intelligence přimyká se výlučně k jedné ploše mravního mnohostěnu. Každý podružný cíl stává se jí cílem hlavním, jehož jest dojíti; každý prostředek pro chorobu jednotlivcovu lékem všeohojivým. Škola Saint-Simonova uznávala v dějinách pouze *kritická* a *organická* období; haněla jedno a chválila druhé, zapomínajíc, že každé období jest *kritickým* v poměru ku předchozímu, *organickým* v poměru k sobě nebo k budoucnosti. Jiné školy zavádějí věčnou řevnivost mezi náboženstvím a filosofií; aniž by kdy tušily, že filosofie přijímá pád jedné víry toliko s podmínkou, aby se upravila cesta nové; a že obyčejně podstatný rozdíl mezi náboženstvím a filosofií je ten, že tato jest — nevzat-li za ni omylem skepticisem — náboženstvím jednotlivce, kdežto ono jest filosofií mnohých,

filosofii souborného lidstva. Tato náchylnost řezati v kusy, co mělo by souladiti jako celek, jest základní chybou francouzského *Socialismu*. On roztrhal prapor budoucnosti, a každá škola sáhnuvši po jednom ze zlomků, prohlašuje jej za celek. Každé ze slov nápisu, *svoboda, rovnost, bratrství*, slouží, odděleno ode druhých dvou, za program jisté školy. Každé ze dvou velikých neměnitelných fakt, jednotlivec i společnost, jest duší jisté sekty s vyloučením druhé. Jednotlivec, to jest svoboda, zničen jest v Utopii Saint-Simonově, v kommunismu Babeufově i jeho nástupců, ať zovou se jakýmkoli jménem. Sociální cíl zmizel ve Fourierismu; otevřeně popřel jej Proudhon. Zdá se, jako by nebylo Francouzům dáno pochopiti, že *jednotlivec i společnost* jsou stejně posvátné a nezníčitelné, a že nalezení metody opětého spojení a uladění těchto dvou věcí jest cílem všelikého úsilí doby přítomné.

Život jest jeden; jednotlivec a společnost jsou jeho dva nutné projevy: život pozorovaný osamotněle, a život v poměru k jiným. Plameny to, zanícené na společném oltáři — ony sblížují se navzájem při vze-stupu, až smísí se vespolek v Bohu. Jednotlivec a společnost jsou posvátni; nejenom proto, že jsou dvě veliká *fakta*, jichž nelze odstraniti, a jež proto musíme se snažit smířiti — ale proto, že představují jediná dvě *kriteria*, jež máme k uskutečnění svého účelu, pravdy — totiž *svědomí a tradici*. Ježto projevování se pravdy jest posloupné, měly by se tyto dva nástroje jejího odhalování neustále přetvořovati a zdokonalovati; potlačiti však jich nemůžeme, aniž bychom se neod-soudili u věčnou temnotu; nemůžeme potlačiti nebo

porobiti jeden z nich, aniž bychom tím nenapravitelně neschromili svoji moc. Jednotlivec (individualita), to jest svědomí, o sobě použit, vede k anarchii; společnost, to jest tradice, není-li na dráze budoucnosti neustále vysvětlována a poháněna nazíráním svědomí, zplozuje despotism a nehybnost. Pravdu nalezneme v jich bodu průsečném. A proto zakázáno jest jednotlivci emancipovati se od společenského cíle, jenž tvoří jeho úkol zde na zemi; jakož je zakázáno společnosti zkrušovati nebo tyranisovati jednotlivce; nic však méně, zkoumáme-li basis francouzských soustav *socialistních*, nalezneme skoro u každé z nich závalu v tom či onom z těchto zřetelů.

Tato soustava rozkouskávání toho, co v základě jest jedno, prokázala svoji působnost ve skutečném stavu věcí. Francouzská demokracie rozdělila se ve dva tábory — v tábor politiky a socialismu. Příslušníci prvního zovou se lidmi revoluční tradice; druzí pak proroky neb apoštoly společenské reformy. To způsobilo nesmyslnou řevnivost mezi lidmi, říkujícími: *Nechat národ je svoboden, on pak rozhodne mezi námi!* a lidmi, kteří uzavírajíce se v mrzký kruh, praví: *Národ nemůž býti svoboden, leč přijme-li naši soustavu!* — při čemž ješitnost Utopisty staví se na místo mysli souborné. Některé sekty hájily lhostejnost k otázkám organizace moci, tvrdíce, že společenská přeměna může se provésti při kterékoli formě vládní. Jiné frakce strany odpověděly prudkou reakcí proti všeliké *socialistní* představě; odmítnutím součinnosti všech těch, kdo se prohlásili za věřící v nějaký daný system; a přeháněním si nebezpečí některých výjimečných názorů, jimž souzeno zmizeti v záplavě první bouře lidového

oceanu. Jiní zase, obávající se požadavků pracovních tříd, zavedených naukami Utopistů, snažili se ujíti nebezpečí za každou cenu i kázali lidu po tři léta, že nejlepší jeho politikou jest pokoj, zdržení se všelikého projevu, onen volební osudí vyjímaje. Buržoasie, soustavně strašená a upozorňovaná na rozhořčenost pracovních tříd jakožto moc nepřátelskou, vrátila se opět ke *statu quo*, posilujíc se opíráním o Vládu; lid pracoval proti tomu tím, že se organizoval ku povstání. Anarchie pronikla v řady. Muž — obdařený silou logiky, neblahý, že užito ho k službám falešné zásady, a způsobilý ovládati slabé myslí svojí neuvěřitelnou smělostí a svým jasným a řízným řečením, — přišel vrhnouti světlo svojí pochodně na tuto anarchii a vzal ji se smíchem za svoje heslo. Proudhon, protisocialista, shrnul v sobě všecka období socialismu. Vyvracel soustavu soustavou; náčelníka jedné sekty porážel druhým; odporoval si desetkrát po sobě. Nastolil Ironii za královnu světa a vyhlásil Prázdnou. Právě touto prázdnotou stalo se, že vystoupil Ludvík Napoleon.

Pravil jsem, že první příčinou tohoto anarchického nepořádku ve francouzském socialismu jest *materialism*, který posud ovládá mysl země té. Tento je tak opravdový, že klanění se hmotným zájmům stalo se jeho heslem. Znam výjimky a ctím je, ty však nezahradí obecné faktum. Veliká a ušlechtilá otázka zdokonalitelnosti souborného lidstva a emancipace tříd, vyloučených z výchovného pokroku beznadějným zápasem, jež jsou nuceny vésti o prostředky hmotné existence, byla většinou francouzských socialistů zúžena v poměry pouhého problému průmyslové organizace.

To, co by mělo býti pouze nezbytným *prostředkem*, stalo se v jejich rukou konečným cílem. Shledali člověka nedůvěřivým, nepřátelským, sobeckým; i mysli, že jej zjemní a zlepší zvýšením bohatství. Nepochybně nepopřeli náboženství duše, ale zanedbali je; a upoutavše pozornost mass takorůka výhradně k jich hmotným zájmům, přispěli tak k porušení jejich; místo co by zničili pramen sobectví zvětšili základ jeho, rozšiřivše je od buržoasie k lidu. Saint-Simonianism, to jest škola, která od prvopočátku pocítovala tak silně jednotu lidstva, že byla program svůj učinila programem náboženským, skončila uctíváním *štěstí*; tím, čemu se říká *rehabilitace masa*; stotožněním *pokoje* epochy budoucnosti s obdobím *průmyslovým*. Žáky její skoro do jednoho najdeme za dnů našich v řadách stávající moci, ať je jakákoli. Fourier, ještě smělejší, popřel mravnost a vydal *rozkoš* za heslo pokroku; všechny vášně lidské vyhlásil za zákonné, a duši zhmotnil ponížující naukou o požitku. Kommunism učinil potřeby všech lidí základem společnosti; mluvil pořád o právu na štěstí; odstranění individualního majetku učinil tajemstvím obrození světa. Proudhon, snaže se vyhnouti podvrtnému charakteru a vytvořiti něco organického, položil na vrchol socialní pyramidy na místo Boha banku libovolného úvěru. Uctívání hmotných zájmů rozprostřelo se od náčelníků k jich podřízeným, po veškerenstvu strany, přehnané, nesnášlivé, mstivé a uzavřené. Pokračovali ve jménu červené republiky v rozkladné, rušivé úloze Ludvíka Filipa. Mluvili o penězích, kde by byli měli pohnouti dušemi ve jménu cti Francie; o majetku, jehož dlužno dosíci, kdy by byli měli mluvit o povinnosti; o nenávisti

k měšťáctvu, zatím co vojenské diktátorství měli přede dveřmi. Nyní sklízejí trpké ovoce svého omylu; někteří jej i doznávají; jiným toliko neomluvitelná ješitnost brání tak učiniti.

Člověk se nezmění, čistě-li vydrhne anebo vyzlatí svůj příbytek; lid nemožno obroditi tím, že naváděn jest k uctívání požitku, aniž naučiti jej možno duchu oběťavosti, mluví-li se mu o hmotných odměnách. Duše je to, jež vytváří si tělo; idea, která si upravuje příbytek. Utopista vidí snad s vysokého vrchu v dáli odlehlou zemi, jež poskytne společnosti panenskou půdu, čistší vzduch; jeho povinností jest ukázati ji posuňky a slovem bratřím svým; on však nemůže vzít lidstvo do náruči a přenéstí je tam jediným skokem; a kdyby to i bylo v moci jeho, lidstvo by tím o nic nepokročilo.

Pokrok jest vědomí pokroku. Člověk musí ho dosahovati krokem, v potu tváři své. Proměna *ústředí*, ve kterém žije, nastupuje toliko v poměru, jak on si jí zaslouhuje; a zasloužití si jí může jediné zápasem; tím, že se obětuje a očistí dobrými skutky a svatým utrpením. Nesmí býti učen bavit se, ale spíše trpěti za jiné, bojovati za spásu světa. Nesmí se mu říkati, *Užívej! život jest právo na štěstí*; ale spíše, *Pracuj! život je povinnost; čtiň dobré, nemysle, co ti z toho pojde*. Nesmíme jej učiti: *Každému podle potřeb jeho*, anebo *Každému podle náklonnosti jeho*, ale spíše *Každému podle lásky jeho*. Vynalézati formule a úpravy, a zanedbávati člověka vnitřního jest chtítí rámcem nahraditi malbu. Řekněte lidem: *Pojďte, trpte; budete hladověti a žizniti; budete snad sklamáni, budete zrazováni, proklínáni; jest vám však*

vykonati velikou povinnost!: budou snad dlouhý čas hluchými ku přísnému hlasu cnosti; ale toho dne, kdy skutečně přijdou k vám, přijdou jako hrdinové a budou nepřemožitelní. Řcete jim: *Povstaňte! pojedte a uživejte! Hostina života vás očekává; srazte ty, kdož by vám bránili vstoupiti!*: a vytvoříte sobce, kteří vás opustí při prvním výstřelu z ručnice, jako oni, kdož den po tom, kdy volali *Vive la République!* hlasují pro Ludvíka Napoleona, nažene-li jim jen strachu, anebo slíbí-li jim, že přimísí několik zrněk socialismu ku svému despotismu.

Je to instinktivní víra v tyto věci, jež činí záležitost Národností mocnou a posvátnou. Je to tímto uctíváním idee, pravé, mravně spravedlivé, že počin evropského pokroku náleží jim.

Nebyl to zájem hmotný, proč lid vídeňský bojoval roku 1848.; seslabením říše mohl jenom ztratiti moc. Nebylo to rozmnožení bohatství, zač lid lombardský bojoval v témže roce; vláda rakouská byla se snažila ve předcházejícím roce pobouřiti sedláky proti velkostatkářům, jako se dříve stalo v Haliči; ale nikde se to nezdařilo. Oni zápasili, oni posud zápasí za kraj i svobodu, jako to činí Polsko, Německo a Uhry; za slovo, napsané na praporu, hlásající světu, že také žijí, myslí, milují a pracují ku prospěchu všech. Mluví tímž jazykem, nesou na sobě znak pokrevenství, poklekají u týchže hrobů, pyšní se toutéž tradicí; i žádají si sdružovati se volně, bez překážek, bez cizího panství, aby vypracovali a vyjádřili svoji ideu; aby přispěli též svým kamenem k veliké pyramidě dějin. Je to něco mravního, co hledají; a toto mravní něco jest ve skutečnosti, i politicky řečeno, nejdůležitější otázkou

ve přítomném stavu věcí. Je to organisace evropské úlohy. Není to již ta divoká, nepřátelská, svárlivá národnost z dob přede dvěma sty lety, čeho se dovolávají tito národové. Národnost, kterou Ancillon založil na následující zásadě: — *Kterýkoli národ může nám svojí převahou síly a svojí zeměpisnou polohou učiniti bezprávi, jest našim přirozeným nepřítelem; kdokoli nemůže nám učiniti bezprávi, ale může účinkem své síly a svojí polohou uškoditi našemu nepříteli, jest přirozeným našim spojencem* — toť jest povýšená národnost šlechtických nebo královských rodů. Národnost lidu nemá těchto nebezpečí; ona může býti založena toliko společným úsilím a společným hnutím; sympatie a spolčení bude jejím výsledkem. V zásadě, jako v ideích druhdy prohlášených lidmi působícími na veškeré národní strany, měla by národnost býti lidstvu toliko tím, čím jest dělba práce v dílně — uznaným symbolem sdružení; uplatněním individuality jisté lidské skupiny, povolání svojí zeměpisnou polohou, svými tradicemi a svým jazykem naplniti specialní úkol v evropském civilisačním díle.

Mapa Evropy musí býti předělána. To je klíčem k nynějšímu hnutí; v tom spočívá počín. Nežli se jedná, musí se upravití nástroj jednání; nežli počneme stavěti, musí půda býti naše. Socialní ideu nelze uskutečniti v nižádné podobě, pokud se neprovede tato reorganisace Evropy; pokud národové nejsou volni, aby se dotazovali sami sebe; aby vytkli své určení a zajistili vykonání jeho spolkem, způsobilým nahraditi tu absolutistickou ligu, která nyní svrchovaně panuje.

Veźměte mapu Evropy. Studujte ji souborně v jejím geografickém složení, ve velikých značkách

skytaných čarami hor a řek, v souměrném uspořádání jejích částí. Přirovnejte nástiny budoucnosti, které vám zkoumání toto našeptává, se stávajícím rozestavením hlavních plemen a nářečí. Otevřete knihu dějin a pátrejte v různých národech po známkách životní síly, vyplývající z *ensembly* jejich tradic; naslouchejte zkrátka volání, jež ze svědomí těchto národů vychází skrze jejich zápasy a jejich mučeniky. Pak pozorujte oficiální vládní mapu, jak schválena smlouvami z roku 1815. V odporu mezi tím obojím naleznete konečnou odpověď ke strachům a nářkům diplomatů. Zde jest tajemství onoho *spiknutí*, jež se pokoušejí zničiti a kteréž zničí je. Zde je také tajemství budoucího světa.

Ono jest v těchto třinácti nebo čtrnácti skupinách, nyní rozkouskovaných na padesáte dílů, skoro všech slabých a bezmocných u přirovnání ku pěti z nich, vládnoucím neodolatelně převážnou mocí. Je v tomto Německu, nyní rozděleném ve třicet pět nebo třicet šest států, kořisti střídavě vládychtivosti Pruska a Rakouska, a neuznávajícím jiných oddílů, než oddíly čistě Teutonské národnosti na jihu a Saxonské na severu, spojené v čáře Mohanu. Je v tom nesmírném plemeni, jehož přední stráže zasahají až do Středního Německa, na Moravě, jež potud neproneslo svého národního zvolání Evropě a jež snaží se je pronéstí — v hrdinné Polsce, které jsme se tolik naobdivovali, jenom abychom na ni zapomněli v okamžiku pádu jejího — ve Slovanstvu jižním, rozpínajícím svoje větve podél Dunaje a určeném sloučiti se v rozsáhlou konfederaci, snad za počín Uher — ve plemeni rumunském, italské té kolonii, osazené Trajanem v dolní pánvi Dunajské, jež zdá se povoláno k tomu, aby sloužilo za sprostředkovací

most mezi plemy slovanskými a řecko-latinskými. Jest v Řecku, jež nepovstalo z hrobu, kde po věky pohřbeno leželo, aby stalo se nepatrným německým místokrálovstvím, ale aby rozepnuvši se po Cařihrad, stalo se mohutnou hradbou proti evropským úchvatkům Ruska. Jest ve Španělsku a Portugalsku, určených dříve či později spojití se jakožto Iberský poloostrov. Jest ve pravěké zemi Odínově, Skandinavii, jejížto jednotu musí Švédsko jednoho dne dovršiti. Jest především v Itálii, předurčeném tom národě, jenž nemůže rozluštiti otázku své nezávislosti, aniž by nevyvrátil císařství a papežství zároveň a vetknul na Kapitolu i Vatikáně korouhev nedotknutelnosti lidské duše pro celý svět.

Nemám místa pro všechno, co bych tak rád pověděl o této věci národnosti, jejížto důležitost posud se v Anglii neuznává. Rád bych dále stopoval první obrisy studia, které jsem ponavrl; rád bych závěrů z něho vyplývajících použil o každé zde právě jmenované zemi a zašel v podrobnosti hnutí, které od jisté řady let nabylo praktické ceny. Nemohu toho však nyní učiniti. Ale tvrdím s hlubokým přesvědčením, že toto hnutí, v některých ze skupin těch teprva počaté, v jiných pak již daleko pokročivší, dosáhlo v Itálii, v Uhrách, ve Vídni, ve veliké části Německa a u některých národů slovanských takého stupně významnosti, který v období nijak vzdáleném dojísta přinese rozhodné výsledky. Jest pravděpodobno, že počín těchto událostí vzejde z Itálie. Zralý již jest: ať však přijde odkudkoli, bude ho následováno. Osamocená národní revoluce není již možná. První pokřik válečný, který povstane,

uchvátí s sebou celý pás Evropy a tímto Evropu samu. Bude to epopoje, k nížto byl rok 1848 jen prologem.

Co činí Anglie a co by měla činiti vůči této krisi, kterou každý den blíž nám přináší?

Co činí, jest následující. — Neustává den ze dne kolísati mezi politikou, předstírající obnovovati spolek drobnějších proti hrozbám větších států, a opírající se o *mirnou* stranu, zbavenou důvtipu, ráznosti i síly — politikou, jež nemá významu, běží-li o otázku mezi býti a nebýti; a druhou politikou, jež nestoudně praví ku vlasti: *Budeme hráti vyzvědače k vůli zavedeným Vládám*. První politika bázlivě váhá mezi tím, co jest a tím, co bude; lichotí Prusku, odsouzenému k bezmocnosti mezi hrůzou Rakouska a německé demokracie; hledá spojence proti Rakousku v říši Piemontské, dvakrát zkrušené u Milána i Novarry, a která by neodvratně zkrušena byla po třetí, kdyby se kdy odvážila vzdorovati opětně svému nepříteli; ona nutí zavedené vlády k ústupkům; leká se jejich logických důsledků; dráždí despotism, aniž by ho oslabovala; vzbouzí naděje národů, aniž by je uskutečňovala; i musí setkat se s nenávistí jedněch, a nedůvěrou druhých. Druhá politika otevřeně kráčí zpět k absolutismu. Obě přivedly Anglii k odříkání se v záležitostech evropských; dříve či později přivedou ji k naprostému osamocení. Odříkání se a osamocení: je to život hodný Anglie? Nejsou-liž národové, tak jako jednotlivci, spojeni povinností? Nemají-li činiti dobré a potírati zlo? Nejsou-li členy veliké lidské rodiny? Neúčastní-li se života všech? Neměli by tedy něco svého života též sdíleti se všemi? Mohou-li zůstati cizími obecnému

úkolů vésti člověčenstvo k dokonalosti, uskutečnění výchovného plánu, lidstvu vykázaného? A máme právo pronášeti jméno náboženství, když zločin, jemuž bychom mohli zabránit, páše se nám zrovna u dveří, a my lhostejně ruce zakládáme? Roku 1831. prohlásila Anglie povinnost nevměšování se za basis evropských mezinárodních vztahů. Byla to bohaprázdná a negativní zásada: jsmef všickni zavázáni zakročovati pro dobro; neměli bychom však býti s to zakročovati pro zlo. A přece zásada tato, vstupujíc mezi dva protivné živly, mohla by býti pochopitelnou jakožto prostředek, jakým dospěti ku pravému stavu národů a jejich schopností uskutečňovati pokrok, jehož se dovolávají. Jak byla zastávána? Kdekoli národové povstali, aby zřídili se způsobem příhodnějším své nynější víře a zájmu, tu pruský, rakouský nebo francouzský despotism použil své nelidské síly na každý osamocený lid; Anglie ani neprotestovala na hrobích Říma a Uher. Hrozba cizince doléhá na menší státy; poslední jiskry evropské svobody udušeny jsou pod diktátorským vetem zpátečnických mocností. Anglie — vlast Alžbětina a Cromwellova — nemá slova, jež by pronesla na prospěch zásady, které vděčí svoji existenci.

Setrvá-li Anglie v zastávání této neutrální, trpné, sobecké úlohy, bude jí toho odpykati. Evropská přeměna jest nevyhnutelná. Až k ní dojde, až zápas propukne na dvacetí místech zároveň, až rozhodne se dávný boj mezi skutečností a právem — rozpomenou se národové, že Anglie přihlížela jen jako nečinný, nehybný, pochybovačný svědek jejich útrap a usilování. Až starodávné spolky se zdrtí, staré státy zmizí — kde najde Anglie nových? Nová Evropa řekne

í: »Žij si svým životem!« Tento život bude pak víc a více omezován postupnou neodvratnou emancipací jejích kolonií. Anglie shledá se jednoho dne mocností třetího řádu, a k tomu vede ji nedostatek prozíravosti u jejích státníků.

Národ její musí se probuditi a setřásti ztrnulost své vlády. On musí poznati, že jsme dospěli k jednomu z oněch svrchovaných okamžiků, kde jeden svět je zničen a jiný má se vytvořiti, kde nutno jest, aby k vůli jiným i k vůli sobě osvojil si politiku novou.

Politikou touto jest politika Národností, ta, která bude otevřeně a směle chrániti jejich svobodný vývoj; je to veliká a užitečná politika.

V Evropě děje se zřejmě pokus všeobecné obnovy. Z Vídně přešel do Říma, ze Říma do Paříže. Kde se zastaví? Nyní visí nad Švýcarskem, Piemontskem a Belgií; směřuje ku potlačení svobody, tisku, práva asylního. Až toho se docílí, až bude Anglie jedinou zemí evropskou, kde svoboda, tisk a právo asylní potud existují, myslíte-li, že nebude usilováno, aby i tu byly zničeny? Žádné armádě snad se nepodaří přistáti na půdě její; bývá však země zničena jedině nájezdem? Jakmile obnoví se Svatá Alliance, nemůže-li uzavřiti přístavy, nastavěti překážek cestovatelům? Nemůže-li zakázati příchod anglického tisku, šířiti papeženskou korrupci, rozsévati různice mezi třídou a třídou, rozněcovati odboje v koloniích? Anglie zbrojí: zplnomocňuje střelecké kluby, mluví o zemské obraně; je tedy ve strachu; a přece odhazuje nejučinnější prostředek bezpečnosti, jaký jí Evropa podává: nechává národy, které by byly jejími nejbližšími spojenci, klestati druh za druhem pod útoky la terreur blanche

(bledé hrůzy); zříká se s osudnou neústupností slavné role, kterou ztráta francouzského počínu podává prvnímu národu, jenž jest ochoten se ho uchopiti; úlohy, jež by jí pojistila první vliv v Evropě budoucnosti, bezpečnost proti všem útokům na svobodu, i vědomí, že vykonala povinnost oproti světu. Národní obrany! Její národní obrany proti dvoru římskému jsou v Římě samém, zproštěném francouzské okupace, této živé urážky vzdělané Evropy, anať nemá nyní jiného účelu, než zaujímati v posměch všeho práva strategické postavení v Itálii; její nejlepší obrana proti Rakousku jest v Miláně, v Benátkách, ve Švýcařích, v Uhrách; proti Rusku ve Švédsku, Polsku, v dunajských knížectvích; proti Francii ve spolku mladých národností, jež záhy jí poskytnou příležitost ku povalení onoho imperialismu, který nyní svobodu všude ohrožuje nejnebezpečnějšími podniky, protože vojsko jest jeho otrokem.

V posledních dvou nebo třech měsících dolehl k nám přes Atlantus hlas, řkoucí: Zlo děje se denně v Evropě; my nebudeme snášeti jeho vítězství, nechceme dále dávatí Kainovu odpověď Bohu, jenž učinil nás svobodnými; nedovolíme cizím vojům potlačovati snahy, jež uznáváme za posvátné, idee, které mohou nás osvěcovati. Nechať každý národ jest svoboden, aby žil svým vlastním životem. Na obhájení této svobody hotoví jsme zakročiti slovem úst svých — a bude-li potřeba, mečem.

Volání toto, vycházející od většiny obyvatelstva a od části úředního světa ve Spojených Státech, adres-

sováno jest Anglii. Pochází od větve vlastního plemene jejího. Nechať je přijme a svůj spolek s Amerikou znovu okřítí politikou, jež by obou byla hodna. Jest cosi velikého v této idei anglo-amerického spolku, přicházející se rtů vyhnance. Položení prvního kamene k onomu náboženskému chrámu lidstva, který všickni předvídáme, jest prací zcela hodnou spolupůsobnosti dvou těch světů.

RENAN A FRANCIE.

(Stránky následující nazvati možno posledními veřejnými slovy Maz-
ziniho. Byl článek tento dokončen dne 3. března 1872; on sám
pak zemřel dne 10. téhož měsíce.)

I.

Kniha tato ¹⁾, kterou k vůli závažnosti předmětu a jménu autorovu otvíral jsem pln žádosti a naděje, zůstavila mysl moji proniknutu pocitem hluboké sklíčenosti a zármutku pro Francii. Jeť jí v pravdě třeba reformy mravní! Národ kolísající se mezi lhostejností, jež schvaluje mu, aby nečinně pozoroval rozkouskovávání svojí půdy, a mezi vandalismem, který přetvořuje posvátnost republikánské víry ve vášeň nenávisti a pomsty, a božský cíl života ve klanění se smyslům a v lačnění po hmotném dobru — národ ten neodvolatelně je ztracen, nepodnikne-li se jakési nesmírné úsilí, jímž by vrácen byl oboru povýšených myšlének, uctívání ideálu, ztracenému náboženství povinnosti a oběti, a jímž by všecky jeho děti zpět byly zavolány k účastenství v lásce a prácech.

Tento velkolepý popud, tento obrodný počín měl by vytrysknouti z největších vzdělanců Francie; od těch jejich spisovatelů, kteří jsou s to pochopiti příčiny zla i léky, naznačované její národní tradicí, studována-li ve spojitosti a souladu se všeobecnou evropskou snahou ohledně epochy, kterou předvídáme.

¹⁾ „*La Réforme Morale et Intellectuelle*,“ od Arnošta Renana.

Spisovateli takovými Francie oplývá — tamť v pravdě jednou ze hlavních závad dne je faktum, že rozum tak velice předstihl mravnost na postupu jejím — a z těchto jest Renan, učený a vlivuplný myslitel, mezi prvými, i měli jsme právo očekávat, že jeho dílo »Rozumové a mravní reformě« bude obsahovati mohutný rozbor příčin, které přervaly pokrok Francie od roku 1815., vytknutí cest, kterými by se dal národní organism probuditi k novému životu, a vážné slovo ke spolupracovníkům v oboru rozumovém, nutkající je spojití se s ním ve mravní výpravu křížovou, jež by snad vrátila Francii ztracenou mohutnost počinu. Ve všech těchto očekáváním byl jsem sklámán.

Není to však také první můj klam vzhledem k oněm Francouzům, jimžto, buďto podle duchaplnosti, schopnosti činu, proslulosti anebo skvělého života předchozího obzvláště příslušelo poslání vésti vlast svou; ona povinnost poháněti ji vpřed, když by váhala, a volati ji zpět na stezku pravou, když by klonila se k poblouzení.

U těch, kdož duševně předčí massu svých spoluobčanů, byly nečinnost a zříkání se všeobecnými za posledního rozmachu, a jsou jedním z nejvážnějších příznaků úpadku, nad nímž truchlím.

V oboru činu bylo úžasno a žalno viděti muže jako Ledru Rollin, Louis Blanc, Edgar Quinet, Schoelcher, Arago a mnohé jiné, stojící nečinně a přihlížející vzpouře pařížské, kterou by byli mohli osobním zakročením řídití k cíli ušlechtilejšímu, a váhající — mlčky, nejistě, a hůř než neužitečně — mezi Shromážděním, jež pokládali za záhubné pro vlast, a

hnutím, jež ponecháno jsouc právě neschopných materialistů, dovedlo pouze hromaditi pohromu na pohromu.

V oboru myšlenky zůstávají nejlepší vzdělanci Francie němými v malomyslnosti, jako Quinet; tvrději setrvávají ve velebení počínové všemohoucnosti a povýšenosti Francie, jako Hugo; anebo hledají prostředek proti zlům přítomna v návratu k minulosti, jako Renan. Žádný z nich nemá odvahy vyjeviti Francii, které jsou to chyby a bludy, jež způsobily její pád; žádný se neodváží — neboje se sekty nebo strany, ale pevný ve víře v budoucnost — poučiti ji, jakým mravním potlačením takého ješitného klanění se minulosti, často slavné, častěji však nespravedlivé, jest jí možno oživit k normálnímu a plodnému žití, sbratřenému a souladnému se životem a určením Evropy.

Dante *měl* tuto odvahu oproti nám Vlachům.

Návyk, příliš převládající všude, význačně však ve Francii, voliti si některého jednotlivce anebo skupinu jednotlivců za hříšníka, a na něj neb na ně svalovati břímě chyb či nehod celého národa, jest osudný; protože buďto vede k lichocení anebo uspává v nečinnost. Napoleon — jeho bídná parodie, vnuk jeho — pověrečná úcta k minulosti, dvořany jedné Bourbonské dynastie osvědčovaná — sobectví Ludvíka Filipa, soustřeďující se ve přítomnosti — to všecko jsou jen příhody, ať všední ať hrdinné, v dějinách národa; nejsou to příčiny, nýbrž důsledky. Nehledím zmenšovati chyby jednotlivců, ani ohromnou zodpovědnost, jež spadá na ty, kdož obchodují s vadami národa, aby pro sebe získali moc nebo statky; avšak prameny zla leží hlouběji, a pokušitel vchází jen tam,

kde průlom již jest učiněn. A když národ, jenž mění své vladaře a svůj útvar vládní každých patnáct nebo dvacet let, vleče se svojí cestou po více než dvě třetiny století střídavě povstává a upadáje, jenom aby povstával a upadal znovu, v témže osudném kruhu; neustále touže po pokroku, leč neschopný postoupiti o jediný krůček na stezce k němu — pak pronikla zhůba v útroby jeho. Jest nutno vyhledati ji, stanoviti ji a napadnouti ji v samém kořeni, bez ohledu na chválu ni hanu! — Není známek, že by se nějaký pokus činu takového ve Francii podnikal. Pokusu takého nečiní též ti, jejichžto zraky ke Francii jsou upjaty v mé rodné zemi, kdež vzdor krátké rozumové vzpouře, vyvolané nedávno zakuseným násilnictvím, staré kouzlo posud tak převládá, že každá zvěst o vzbouření a každá dobrodružná hrozba, Paříží neb Lyonem pronesená, zaněcuje širosvětě naděje.

Je tomu sedm a třicet let, kdy prvně jsem uveřejnil svoje přesvědčení, že povaha a postup lidového hnutí ve Francii a Evropě porušovány a zdržovány jsou dvěma základními, životními bludy: míněním, zakoreněným po veškeré Evropě a nejpevněji ve vlasti mé, že počín hnutí vzdělanostního jest trvalým a takřka nezczitelným dědictvím Francie; a věrou, od strany činu ve Francii slepě přijatou, že revoluce roku 1789. započala novou dobu, a že tudíž přítomná, nás čekající práce jest pouhým dílem dedukce — praktického použití zásad, jež byly tvořivým duchem oné revoluce. O prvním z těchto bludů častěji jsem mluvil; druhý jest klíčem ku přítomnému stavu Francie, a tato kniha Renanova nutí mne obrátiti naň pozornost.

Politická theorie, jež ovládala jak veliké výkony tak veliké zákonodárné projevy oné revoluce, byla *theorie Práv*; mravní nauka, která ji podporovala a zvěčňovala, byla nauka materialistní, jež definovala život jako *pidění se po štěstí na zemi*. První uvedla v život Svrchovanost lidského *Já*; druhá uvedla v život Svrchovanost *Zájmu*. Nečetné osamocené záblesky světla, vržené na stezku budoucnosti těmi jednohlivci, kteří zemřeli jako proroci nebo mučeníci jiných ideí a jiných cílů, nijak v celku na váhu nepadají (nemůžet bez nich býti žádná veliká revoluce); základní povaha revoluce byla taká, jak jsem ji stručně vytkl. Francie učinila ji svojí vlastní povahou: i nezměnila jí nikterak, když po prudkosti hnutí následoval despotism; nepodala nižádné známky, že by ji změnila od nedávné své porážky.

Důsledky — ježto každá přijatá zásada nezbytně zplozuje metodu — patrný jsou všem, kdož rozumějí logice dějin. Práva různých jednotlivců nebo různých tříd společenských, nejsou-li ani posvěcena vykonanou obětí, ani uladěna a řízena obecnou věrou ve prozřetelnostní mravní zákon, dostanou se dřív či později v rozpor a povedou k obapolné srážce; a každé nové uplatnění takých práv ponese tvářnost války a nenávisti. Nedostatek zákona povinností, svrchovaného nade všemi právy, k němužto se tudíž všickni mohou odvolávati, posloupně a mimoděk vede lidi ku přijímání hotových událostí (*les faits accomplis*): zdar béře se ponenáhu za známku a symbol zákonnosti, a lidé učí se úctu s právn a nahrazovati uctíváním skutečna; kteréžto smýšlení za krátko přetvořuje se ve klanění se Moci. Moc posloupně přijímají a po ní baží i ti,

kdož dovolávají se svatých jmen spravedlnosti a pravdy, jakožto hlavních pomůcek svého konání a upotřebení. Vedení svobody svěřuje se zbráním tyranie; revoluce vtěluje se v St. Justovi a Robespierrovi; a *hrůza*, pozdvížená na soustavu, osobí si název důrazného apoštolství.

Když revoluce, udušená buďto vítězným vojákem anebo pokojným machiavelismem lstného knížete, odstraněna jest novým pořádkem věcí, národové, vychovaní politickými naukami tohoto druhu, udržují je i dále jakožto vůdčího ducha svého vládního zřízení a mění *Moc ve správní centralisaci* — ústupek to monopolu veřejného života vůči státu — a potlačování nebo zanedbávání všelikého živlu, který se snaží pozvednouti se ze stavu nečinnosti ve stav praktické působnosti. Zatím podstrčeno bývá símě sobeckosti do srdcí lidských falešným výměrem života jakožto pídění se po štěstí; dobré popudy, které v žáru mladosti anebo ve vzruchu prudkého obecného hnutí našeptávaly zlaté vidiny všeobecného štěstí a nehynoucího souladu mezi jednotlivými a soubornými zájmy, otupují se v dobách méně vzrušených chladnými výpočty diktovanými — v nedostatku všeliké víry, jež by předpisovala povinnost — stáří anebo zlými skutečnostmi přítomnosti.

Ti, kterým se podařilo pomocí dočasného sbratření se s lidem dosáhnouti toho, čeho si přáli, nedbajíce pak svých slibů a úmluvy solidárnosti, na kterou byli přísahali, spokojují se pokojným užíváním svých vlastních práv a zůstavují lidu, aby i on dosáhl svých, může-li a jak může. Hmotné zájmy stávají se rozhodčími ve všech věcech; statky a moc bývají v mysli

národa brány za soujmené s duševní velikostí. Národní politika zvrací se v pouhou politiku nedůvěry, žárlivosti a rozkolu mezi těmi, kdož trpí a těmi, kdož užívají; těmi, kdož jsou s to svobody své využítkovati a těmi, kdo ze svobody nemají leč prázdné to jméno.

Politika mezinárodní ztrácí s očí všeliké pravidlo práva i veškerou lásku ke spravedlivosti a stává se politikou pouhého sobectví a rozpínavosti; časem politikou ponížení a časem slávy, na útraty jiných zaměňovanou. Rozum okrašluje i zločiny i omyly sofismem a soustavou; učí lhostejnosti nebo němému pozorování ve filosofii; choutce a klanění se vnějšku v umění; hloupému se pokořování nebo divému odboji v politice; a nahrazování lidského problému otázkou *výroby* v hospodářství; anebo — obraceje se opět k minulosti — odříká se činnosti a píše dějiny.

Po vině následuje pokání: víc či méně bezprostřední, víc či méně tuhé, ale nevyhnutelné a neúprosné.

Situace utvořená pro Francii přijetím theorie Práv, a Blahobytu jakožto cíle životního, jest následující: — Pokání, jež započalo v nemožnosti prolomiti osudný kruh přítomnosti a postoupiti do budoucnosti, přešlo ve druhé a rozhodnější období, a jest mu souzeno rozvedení ještě další, jestliže oni francouzští myslitelé, kteří jsou schopni pravého, mužného vlastenectví, nedojdou ku vzájemné shodě, aby svým pobloudilým krajanům rozhodně prohlásili pravdu. Pravdy takové, pronesené cizími rety, berou na se vzhled antagonismu, kde v pravdě nijakého nestává, a k odporu probouzejí pýchu, jež pohromu přežije.

Místo aby oddělovali úlohu myslitelů od úlohy lidu, jak přes příliš často činí to Renan, Montegut a jiní — měli by všichni oni mužové ve Francii, kteří, ať nečetní či mnozí, spojují způsobilost a vliv s vážnou láskou vlastenskou, sjednotiti se v občasný a souvislý apoštolát pravdy.

Pravda ta jest: —

Theorie Práv může býti s to dovršit zmar jistého útvaru společnosti buď tyranské nebo v úpadek se řítící; ale neschopna jest založiti společnost na novo na podkladě trvalém. Nauka o Svrchovanosti lidského Já může vytvořiti toliko krutovládu neb anarchii. Svoboda jest prostředkem ku dosažení dobra, ale cílem není.

Rovnost, vzatá ve svém svrchovaném hmotném smyslu, jest nemožnou negací přírody: i kdyby možno bylo ji založiti, mohla by vésti toliko k nehybnosti. Tajemství dobře organisované společenské soustavy nemožno odhaliti prostředím hlasovacího práva, ať je vykonáváno podle vůle jedince, hloučku anebo celého národa; leda by hlasování založeno bylo na jejich předchozím přijetí jakési panující Zásady, od ní vycházelo a ji vyjadřovalo — zásady, tak soulaďující náboženskou a dějinnou tradici národa s názory individualního svědomí, aby se stala tvořivým duchem celé jedné doby, v jejímž průběhu lid ji bude vykládati a prakticky používati. »Lid« není nějakou frakcí, jakkoli rozsáhlou, nýbrž *souhrnem* všech jednotlivců a všech tříd, sdružených k utvoření národa pod vůdcovstvím obecné víry a obecné smlouvy, naznačující obecný cíl; tento Cíl jedině jest svrchovaným.

Revoluce pouze tehdy je posvátná a zákonná,

podniknuta-li ve jménu nového cíle na stezce pokroku, schopného zlepšiti mravní, rozumový a hmotný stav celého národa; převraty, podnikané k tomu, aby soustavná nadvláda některé jednotlivé frakce národa dosazena byla na místo všech ostatních, nejsou ničím leč vzpourami, stejně nebezpečnými jako neplodnými.

Každá pravá revoluce jest dosazením nové výchovné otázky na místo staré. Pravá vláda jest rozum, vědomí lidu, zasvěcené dílu provádění oné nové výchovné zásady v oboru skutečností. Všecko závisí na tom, aby vláda tak byla zřízena, by byla stejně zavázána i způsobilá býti pravým vykladačem oné zásady, a nebyla ani v pokušení aniž měla moc ji falšovati; ale veškeré theorie vlády založené na nedůvěře, podezřívání, odporu, svobodě *per se*, aneb řevnivosti mezi vládnoucí mocí a ovládanými, jakožto na idej organické, vždy jsou příznačnými pro dobu přechodní: jsou šlechtným, ale dočasným protestem proti abnormalnímu a krutému stavu věcí, ale bezvýsledným a neschopným vytvořiti pravidelný a plodný národní život.

Autorita jest posvátnou, když není ani tělem mrtvé autority, ani lží, osobící si její jméno, ale když jí svěřeno, a když je s to, vyplniti poslání, záležející ve představování a rozvíjení mravní zásady své doby; a věčnou záhadou tohoto světa jest — nikoli zmar autority, ale hledání a dosazení nové autority na místo autorit falešných nebo pokleslých. Nic se neničí, nic se nestvoří; ale všechny věci přetvořují se v souhlasu se stupněm výchovy, jehož jsme dosáhli anebo jsme s to dosáhnouti.

Výchova, vlast, svoboda, sdružení, rodina, majetek a náboženství — to vše jsou neumírající živly lidské přirozenosti: nemožno je zahladiti nebo zničiti, nýbrž každá epocha má stejně právo i povinnost obměňovati jejich rozvoj v souladu se vzděláním doby, pokrokem vědy a změněnými poměry lidských vztahů. Odtud lidovláda (demokracie), vedená a osvěcovaná těmito ideami, opustiti musí stezku negací; užitečnou a příhodnou tak dlouho, pokud bylo povinností naší ve dví rozlomit řetězy, jež lidstvo poutaly k minulosti; ale neprospěšnou a neplodnou nyní, kdy úlohou naší jest vydobytí budoucnosti. Neodřekne-li se stezky této, odsoudí se tím jenom k zahynutí — tak jako všecka pouhá reakce musí zahynouti — v bezvládní a slabotě.

Život není píděním se po blahu, štěstí, jež nemožno jest na zemi. Život je posláním, anebo nemá ani ceny, ani významu. Život nepatří nám — patří Bohu; protož má cíl a zákon. Odhaliti tento zákon, postupně zjišťovati tento cíl i upravovati myšlenky a činy svoje v souhlase s ním — toť úlohou naší. Svatý předpis povinnosti musí ji řídit s hůry. Člověk nemá žádných práv od přírody, vyjma *to jediné právo pozbatiti se všeliké překážky, zbraňující mu u volném plnění vlastních jeho povinností*. Všecka ostatní práva naše jsou prostě důsledky našich vlastních činů: důsledky vyplnění našich povinností. Hmotné statky, jako statky duševní jsou pouze prostředky k naplnění těchto povinností; nástroji, jimiž bychom provedli svoje poslání — cíl; a ony jsou též posvátny se zřetelem k cíli tomu; — hledíme-li na ně jako na cíl životní, snad se nám po-

daří přenést sobectví jedné třídy i ve třídu jinou, nikdy však nezničíme sobectví pro obecné dobro.

Ať jakýkoli jest zákon ten, ať jakýkoli je vykázán nám cíl, jehož jasnější záblesky se nám věk po věku odhalují — nemožno nám ani pokročiti v odkrývání prvního, ani v uskutečňování druhého, neuvedeme-li v činnost *veškeré* síly lidstva. Těsné sjednocení se soudruhy je tudíž naší povinností. Každý z nás žije nikoli pro sebe sama, ale pro všechny; a nelze nám vykonati pokrok svůj odlučně od pokroku všech ostatních. Svrchovanou ctností jest obět: mysliti, jednati a — nutno-li, trpěti ne pro sebe sama, leč pro jiné — pro vítězství dobra nade zlem. Poměry problému toho zůstávají týmiž; vydobytí prostředků blahobytu pro všechny, jest úlohou naší stále, v každém z obou směrů; ale duch a úmysl, v jakém úloha ta se podniká, rozdílnost cíle, k jehož uskutečnění ony prostředky míněny, vytvoří výsledky odlišné a vychovají člověčenstvo k lásce a ctnosti, nikoli k odpornému sobectví, jež jest morovou ranou světa dnešního.

Francie zapoměla těchto pravidel života: ušlechtilé svoje instinkty postoupila materialismu, svoji vrozenou lásku k lidstvu — zbožňování své vlastní moci; svou úctu k ideálu — mrzkému lačnění po požitku; svou snahu do budoucnosti — slepé, chvástivé úctě k revoluci, která pouze uzavřela jedno období minulosti; svoji lásku k národům sesterským a svoji víru v rovnost jejich — snu o mravní nadvládě a monopolu nehynoucího *počinu*, kterýž není propůjčen nižádnému národu. Nedávné pohromy její jsou zaslouženy; jsou dostiučiněním za nesplněné její sliby národům, za její opuštění Polsky, za vpád do Španěl roku 1823; za

onu třídní nenávisť, jež zaujala místo posvátného republikánského apoštolství mezi lidem jejím; za její otrocké přijetí Druhého Císařství; za Řím, Mexico, Nizzu a poslední válku.

Dříve nežli se může zachrániti, musí Francie zahrnouti posledních sedm a padesát let a vstoupiti na rozhodně odchylnou stezku.

II.

Přímé a mužné řeči, s jakou doufal jsem, že uslyším francouzské myslitele obracet se k jich krajanům, v tomto díle Renanově nenajdeme. Na podporu obrození Francie v budoucnosti, dovolává se a usiluje o vzkříšení Francie doby minulé — doby, uzavřené revolucí roku 1789, a na věky pohřbené. Renan jest monarchista. Hledě zpět po dějinách Francie, shledává, že monarchie založila územní jednotu Francie, a z fakta toho — které on, historicky řečeno, ještě přehání — bere za platné, že by měl národ francouzský jako až dosud, zůstatí monarchickým, a že poblouzením Revoluce byl pokus založiti svobodu popravením mocnáře i monarchie. Jest pravda, že trvalá zřízení ani nemohou vytvořena býti *à priori* napodobením ideálního vzoru, vnuklého příkladem kteréhokoli národa za doby odchylné, ani osamoceným názorem některého jednotlivce. Blud tento, na nějž Renan útočí, a do kteréhož takořka všickni moderní socialisté upadli, je z těch, v nichž já nikdy jsem neměl účasti. Zřízení se netvoří, ona se odvozují; ona jsou výsledkem vze-

ných náklonností a zvláštních schopností národa; společenské organisace a obyčejů, pozvolna v něm se vyvinuvších, a přizpůsobujících jej nějakému zvláštnímu, určitému úkolu mezi jeho spolunárody; oné dějinné tradice, jež nám odhaluje jeho životní zákon. Ačkoli však zkoumání náklonností, schopností a tradice národa snad může i mělo by nás vésti k odhalení zásady, jež by (až do vyčerpání všech svých důsledků) spravovati a ovládati měla jeho zákony a zřízení, nemůže přece rozhodnouti o volbě způsobů, nejlépe se hodících ku obrácení oné zásady ve praktickou skutečnost. Omyl Renanův — omyl to u myslitele skoro nepochopitelný — záleží zrovna v tom, že mate si zásadu se způsobu jejího použití. Monarchie není zásadou: ona představuje prostě správný způsob, nástroj, který se časem opotřebuje, a vyžaduje býti nahrazena a odstraněna nástrojem jiným.

To, co vázání jsme hledati v dějinné tradici národa, jest naznačení jeho poslání ve světě; a dle něho, když odkryto, vázání jsme utvářeti a přizpůsobovati jeho výchovu a jeho zákony; avšak otázka, jak a v jakém směru má poslání to naplněno býti mezi národy, jest problemem, měnícím se ode doby k době.

Řím, nepopíratelněji než kterýkoli jiný národ, měl poslání evropské civilisace, utváření světa latinsko-germanského. Ale poslání to (jež by posud mělo tvořiti jeden z prvků naší mezinárodní politiky) naplněno bylo rozmanitými způsoby: mečem Republiky a Císařství za první veliké římské doby; papežským slovem křesťanské věrověštby a osadnickou schopností i příkladem našich obcí ve druhé veliké době.

Zásada přetrvává dlouhé věky; až (jak jsem již řekl)

veškerá její životní a plodivá síla stotožní se s lidstvem a v něm se vtělí. Nástroje neb organismy, použité ve službách zásady té, mění neb upravují se mnohem častěji podle posloupné výchovy národa. Pravdivo jest, ač ne tak neobmezeně pravdivo, jak Renan se zdá věřiti,¹⁾ že monarchie — svojí neustálou vojnou s feudálními pány — přispěla k vytvoření francouzské národní jednoty, jako šlechtictvo anglické svým odporem proti despotickým snahám monarchie přispělo k vývoji převládajícího příznaku národního.

Rovněž pravdivo jest, že právě na účet provádění onoho sjednotivého díla se strany monarchie — za vlastními jejími účely — přičísti sluší velkou část snahy Francie po politické správě centralisaci; právě jako její hotovost podrobovat se kterékoli osobnosti korunované nimbem vítězství nebo dynastické tradice; její pokusy zaštipiti svobodu prostředky násilnými; její dosazování vojenské slávy na místo díla bratrství a lásky a její usilování o Rovnost, často nepochopova-

¹⁾ Francouzské obce, ač nedostihují vznikem, povahou, rozlohou a soustavou obcí italských, jsou nicméně důležitým živlem v dějinách Francie, a jednotejností svého hnutí v jedenáctém a dvanáctém věku připravovaly cestu jednotě národní. Renan nikdy se o nich nezmiňuje, jako nikdy nepoukazuje k ušlechtilým snahám Štěpána Marcela a Roberta Lecoq-a ve století čtrnáctém, ani k Johanně d'Arc, ani ku smělym požadavkům Generálních Sborů roku 1641, ani ku mnoha jiným lidovým a měšťanským projevům. Důležitost hnutí těch pociťoval Filip August, Sv. Ludvík, Filip Sličný i králové po něm následovavší; ale používající jich k tomu, aby k poddanosti donutili feudální pány, činili králové vše možné, aby obmezili nebo jinam zavedli činnost jejich. Monarchie prospěla územní jednotě Francie; její mravní jednota — duše to národa — povstala jako jinde i zde z instinktů lidu.

nou, ale ústavičně vyhledávanou a pokládanou za povýšenu nad všeliký jiný zisk. A tak zas v Anglii dlouhý zápas patriciů proti neomezené moci králově zplodil náklonnost k decentralisaci, k uctívání individuální svobody nade všechny věci, i tu navyklou vážnost k aristokracii jakožto dějinnému prvku národa.¹⁾

Proto však, že první stupeň výchovy národa veden byl jistým zřízením, měli bychom zapomínati, že další stupně vyžadují instruktorů jiných? Proto, že dějinný živel jest důležit v životě národa, měli bychom popíratí postřeh, samočinnost a předtuchu nové budoucnosti, které skutečně v onom národě existují? Protože obce naše byly velikými, měli bychom vypustiti společnou zemi, vrátiti se svojí stopou a zůstatí nehybní mezi hroby otců svých? Proto že před námi rozvinuty jisté projevy života, máme si je másti s životem samým a odsoudivše jej k neustálému kolotání vnitř osudného kruhu vytknutého těmi minulými projevy, učiniti z budoucnosti mosaiku látek, znovu vykopaných mezi ssutinami?

Život je nesmrtelný: skrze nevymezena pořadí svých projevů běže na se podobu za podobou podle bezprostředních a podřízených cílů, jichž jest mu dosáhati průběhem jeho pouti za svrchovaným, konečným

¹⁾ My Vlaši neděkujeme za národní svoje snahy nijakému monarchickému nebo šlechtickému živlu, jehož dějiny nerozlučně spojeny jsou s našimi vlastními. Ona životní síla, jakou šlechtický živel mezi námi měl, byla životní síla velikých *rodin*, nikoli scelené a činné strany, obecným cílem sjednocené. A nikoli monarchii, leč jediné lidu našemu, náleží *počin* v každém podniku přispívajícím národní jednotě nebo svobodě.

cílem. Theorie Renanova odporuje pravému pojmu dějin a popírá onen zákon pokroku, jenž na dále jest uznaným a přijatým důsledkem studia lidských věcí a bude podkladem života té doby, ku které kvapně se blížíme.

Poblouzením Revoluce francouzské nebylo zrušení monarchie, nýbrž pokus vybudovati republiku na thebrii Práv, kteráž o sobě vzata, nezbytně vede ku přijetí *les faits accomplis* (hotových událostí); na svrchovanosti lidského Já, jež dříve či později vede nás ke svrchovanosti *nejsilnějšího Já*; na těch v podstatě monarchických methodách krajní centralisace, nesnášlivosti a násilnosti — na onom falešném výměru života, o němž výše jsem mluvil, podaném lidmi vychovanými monarchií a nadšenými materialismem, kterýž, odstraniv Boha, nezůstavil si nic k uctívání leč Sílu. Když nejmocnější Já doby té — Napoleon — povstal podporován Sílou, a řekl: »*Skloň se!*«, revoluce pokořila se před ním, a (s výjimkami velice nečetnými) všickni, kdož byli přísahali žítí a zemřítí muži svobodnými, zachovali ticho, a odevzdaně zasedli ke stolům *Institutu* nebo na lavice *Senatu Conservateuru*. V tomto odporu mezi cestami a cílem; v této nemravné výchově, pomocí kteréž monarchie zavedla dobré popudy lidu francouzského, a proti které nejdůležitější vzdělanci Francie nezápolili, jak by byli měli: — tu spočívají pravé příčiny zjevné slaboty Francie. Je to sotva několik dní, kdy *Vláda Obrany* vyslala *republikána* Marka Dufraisse prohlásit Vlachům v Nizze — »*Habitants de Nice, vous appartenez désormais à la France!*« (obyvatelé Nizzy, od nynějška náležíte Francii!), zapomínajíc, že byl-li

zrušen původní plebiscit, jímž se Francie oddala Ludvíku Napoleonovi, byl tím každý další císařský plebiscit vlastně také zrušen. I volí si Francouzové za představitele Republiky Thiersa, Francouze ze všech ostatních nejvíce prosáklého politikou Napoleonskou, kterou — jako nejapný napodobitel — on se i nyní pokouší provozovati oproti Italii a Moci papežské.¹⁾

Monarchie — vyčerpavší již dávno onu část poslání, jež jí okolnosti vykazaly, a jemuž bývala často nevěrnou — povalená revolucí, jež shrnula všechny předchozí pokusy lidového živlu — po diktatorství Napoleonském pomocí cizích bodáků na novo povstavší jako galvanisovaná mrtvola — každých patnáct neb osmnácte let revolucemi novými znovu zapíraná — provinilá tím, že dvakrát přivodila cizí vpád do Francie — nepodpíraná věrou ani mezi služebníky svými — udržující se tím, že hověla zájmům nebo chtíči buržoasie a jisté frakce lidu — nechovající ani jediného prvku ryzího neb samovolného života, a nucená udržovati zdání života kompromisy, jež ponižují, ústupky, jež ona snaží se zraditi, a pokrytectvími, jež prospívají toliko na krátko a při tom zneuctívají: — za takovýchto poměrů může snad monarchie, ať Chamborská,²⁾ Orleanská či Bonapartovská, připojití novou vrstvou rozvratu ke mnohým ve Francii již stávajícím; ale k životu zemi tu vzkřísiti nedovede.

Žalno jest viděti, kterak muž Renanovy hodnoty duševní za lék navrhuje monarchii. Úžasno jest viděti jej, an podmaněn logickými důsledky prvního omylu

¹⁾ Roku 1872.

²⁾ t. j. Bourbonská. (Pozn. překl.)

a vleka se ode zkázy ku zkáze, od spousty k spoustě, hledá prvky nového života v ohřátí (*réchauffé*) institucí v podstatě zlých a dnešního dne nemožných.

Náboženská a politická zřízení, jednou-li vyčerpána působením času, nemožno znovu vznítiti, a pravil-li Machiavelli, že nutno jest přiváděti věci čas od času k jich počátkům, klamal tím svůj vlastní veliký rozum. Pokusy vrátiti Křesťanství k prvotní jeho síle, na novo sloučiti Papežství s vymaněným a rozmohlým životem národů, aneb obnoviti životní duch a počinovou moc monarchie v Evropě — to všecko a rovnou měrou jsou sny ducha chorého, duševní slepotou raněného a neschopného viděti neodvratný osud nad Evropou se vznášející.

Samo umění není s to obnoviti svoji životní sílu u zdrojů minulosti. Pokus vedený Overbeckem v Německu, napodobeniny školy Umbriánské, náboženská úsilí některých anglických Pre-Raffaellitů — všecky selhaly a selhou. Umělci tito mohou oživiti formy, nemohou však oživiti ducha těch starých malířů, které za vzory si volí. Fra Angelico před malováním klečoval v slzavé modlitbě — tito mužové pak se nemodlí. Víra v křesťanské dogma uhasla v srdcích lidských.

Renan navrhuje znovu vytvořiti aristokracii: »pas de royauté«, praví, »sans noblesse; ces deux choses reposent au fond sur le même principe«. (Není královské hodnosti beze šlechty; ty dvě věci spočívají v podstatě na téže zásadě.) (Str. 77.)

A to je pravda; je to však spolu důvod k utvrzení naší republikánské víry. Kdo dovede vytvořiti šlechtu? Napoleon pokusil se o to a vytvořil bídnu parodii minulosti. Natvořil věru jen nepřátele neb ochotných

sběhů pro vlastní svoji věc, a pro Francii terč úsměšků, složený z titulů, stužek a vojenských kabátů.

»La base de la vie provinciale devrait ainsi être un honnête gentilhomme de village, bien loyal, et un bon curé de campagne tout entier dévoué à l'éducation morale du peuple.« (Strana 78.)¹⁾

A o několik stránek dříve: —

»La conscience d'une nation réside dans la partie éclairée de la nation, laquelle entraîne et commande le reste. La civilisation à l'origine a été une oeuvre aristocratique, l'oeuvre d'un tout petit nombre (nobles et prêtres), qui l'ont imposée par ce que les démocrates appellent force en posture; la conservation de la civilisation est une oeuvre aristocratique aussi . . . La France de même avait été créée par le roi, la noblesse, le clergé, le tiers état. Le peuple proprement dit et les paysans, aujourd'hui maîtres absolu de la maison, y sont en réalité des intrus, des frelons impatronisés dans une ruche qu'ils n'ont pas construite.« (Str. 67. a porůznu.)²⁾

Nechci mařiti času výkladem o tvrdých, nevhodných způsobech vyjadřování se, jichž autor užívá mluvě o mužích, kteří po věky udržovali slávu, jednotu a pokrok Francie potem svých čel a krví srdcí svých.

¹⁾ Základem života provincialního měl by tudíž býti poctivý vesnický šlechtic, hodně loyální, a dobrý venkovský farář cele oddaný mravní výchově lidu.

²⁾ Vědomí národní sídli v osvícené části národa, která strhuje a vede ostatní. Vzdělanost na počátku byla dílem šlechty, dílem zcela malého hloučku (šlechticů a kněží), kteří ji vnucovali tím, co demokraté zovou silou postavení; též udržování vzdělanosti je rovněž dílem šlechtickým . . . Francie taktéž byla vytvořena králem, šlechtou, kněžstvem, třetím stavem. Lid ve vlastním smyslu a sedláci, dnes neomezení páni domu, jsou tu ve skutečnosti vetřelci, sršněmi zahmížděnými se v úlu, jehož nezbudovali.

Kde najdeme však francouzského vesnického pána? kde faráře (curé) výhradně oddaného mravní výchově lidu? A, zajdeme-li dále zpět, kde je ta *osvicená* šlechta, jež nad každou jinou třídu jest přechovatelem národního svědomí? Patriciat nemožno stvořiti. On jest buďto výplod vítězství (germanského nebo jiného), jež zaštípen mečem v zemích vysílených i despotismem žkažených a neschopných sebeobranu, nebo výplod nepopíratelné duševní povýšenosti, aneb dlouhé služby prokazované svojí zemi jistými bohatými a privilegovanými rodinami. Staré patricijské rodiny buďto vymřely, anebo se zvrhly lenivou nečinností věků. Dluhy a zástavy, nadělané nehodnými potomky, převedly nejstálejší část jejich bohatství — statky jejich — do rukou plebejských půjčovatelů; a mezi tím plavba, zlepšené způsoby dopravy, průmysl, obchod a neumdlévající vytrvalost vytvořily novou Moc v zámožné měšťanské třídě. Rozšíření výchovy, tisk a duch doby, což všecko rozhodně směřuje k pokroku, odstranily všelikou třídní převahu rozumu; a vědu i nadchnutí nalézáme nyní ve všech třídách občanstva. Za dnů našich jest věcí vzácnou najíti šlechtické jméno ve spojení s některým z vědeckých, filosofických, politických nebo literárních děl, jež zvyšují vzdělanost; vzácnou najíti takové jméno v čele některého z četných zaopatřovacích nebo dobročinných podniků, aneb národních výrobních podniků, směřujících ku pokroku lidových vrstev. Dědičná krevní šlechta ve Francii již neexistuje, leda dle jména; průmyslník zničil *urozence* (*gentilhomme*). Jediná šlechta dnešní jest šlechta bohatství; jediná šlechta zítřka bude věčná, božská, dobročinná šlechta rozumu v jeho nejvyšší mohutnosti

— šlechta genia; tato však jako vše, co pochází od Boha, povstane mezi lidem a bude pracovat pro lid.

Státy mohou býti založeny jedině na živlech, které zároveň žijí i život dávají; a život jest soujmený s pokrokem, s počinem. Monarchie a šlechta nemají již dostatečnou schopnost k prvnímu, ani dostatečné moci a odvahy k druhému. Monarchie buďto odporuje anebo se dohoduje; šlechta, ve zdlouhavé samovraždě nečinnosti, jednak neustálému postupu lidstva slouží, jednak si ho nevyšímá. Můžete, odkryvše hrob, vzbuditi život mezi stěnami jeho?

»La victoire de la Prusse a été la victoire de la royauté de droit quasi-divin (de droit historique).¹⁾

Nikoli; monarchie pruská jest nejnovější v Evropě; pravé vítězství bylo vítězstvím německé národnosti nad těmi, kdož jali se překážeti jejímu rozvoji. Zahrození proti Rýnu zplodilo Sedan. Hloupou hrozbou tou stalo se, že jižní Německo a živel katolický, s nimiž Ludvík Napoleon počítal proti Prusku, rázem seřadily se ve přední šik proti němu samému. Král, »z polobožského práva«, zvítězil jedině proto, že vytrhl do pole zahalen vlajkou jednoty.

Monarchie, šlechta, dvě Komory s tajnými schůzemi, Paříž zbavená práva voliti si starostu, radu nebo národní gardu; Čína kolonizovaná výbojem — všechny léky tyto, Renanem navrhované proti tísnivým zlům přítomnosti, nezachránily by Francii před úpadkem. Pravý lék je zcela jiný, a Renan učinil problem ten neobvyčejně nepatrným. Věta, jako jest následující —

¹⁾ Vítězství Pruska bylo vítězstvím královské hodnosti (pochodící z) práva polobožského (z práva dějinného).

»S'il est vrai, comme il semble, que la royauté et l'organisation nobiliaire de l'armée sont perdues chez les peuples Latins, il faut dire que les peuples Latins appellent une nouvelle invasion Germanique et la subiront.«¹⁾

stačí k důkazu, že jest neschopen zachytiti a pochopiti svůj předmět v plné jeho velikosti. Nájezd germanský, jenž zkrušil latinské národy v pátém století, nezvítězil proto, že kmenům těm nedostávalo se mocnářů nebo patriciů; ale proto, že monarchie — pokleslá ve svéhlavý despotism — neplnila již nijakého poslání, a šlechta, stín to své minulosti, nechápajíc ničeho a nijak o národnost se nestarajíc, neměla té rozhodnosti, aby osud svůj stotožnila s osudem vlasti; protože bohatství dosadilo materialism na místo starého náboženství a staré víry v budoucnost Říma; protože ona budoucnost náležela již křesťanství, a neschopní vladaři latinských plemen toho nepozorovali; protože římská spisovatelé byli skeptikové, bohatší třídy tamní nenasytně rozkošnické a zkažené, a lid (křesťany vyjímaje) hrubý, pověřčivý, lakotný a ztročilý.

Problem Francii předložený jest trojí: politický, socialní a náboženský. Jest nutno zajistiti zemi zřízení nejvíce způsobilé uvést ji opět na stezku pokroku, dále rozluštiti otázku pracovní, a povznésti mravně, rozumově a hospodářsky celou tu početnou třídu, již časové pozývají, aby vstoupila jako podílník do společenské firmy anebo ji zničila; a pomocí náboženské výchovy stanoviti všeobecnou povinnost a probuditi všeobecný pocit potřeby, vyplniti ji.

¹⁾ »Je-li pravdou, jakož se zdá, že hodnost královská a šlechtické zřízení vojska ztraceny jsou u národů latinských, dlužno říci, že latinští národové vyzývají nový nájezd germanský a také ho zakusí.«

Pokud se týče politické otázky, řekl jsem již, že Renan navrhuje rozřešiti ji návratem k minulosti. O socialní otázce on nemluví; a otázku náboženskou činí předmětem nejjednoduššího a — musím dodat — nejnemravnějšího kompromisu, jaký mohl vstoupiti do mozku myslitele. Obraceje se k Církvi, praví: —

»A un certain degré de la culture rationnelle, la croyance au surnaturel devient pour plusieurs une impossibilité; ne forcez pas ceux-là à porter une chape de plomb. Ne vous mêlez pas de ce que nous enseignons, de ce que nous écrivons, et nous ne vous discuterons pas le peuple: ne nous contestez pas notre place à l'université, à l'académie, et nous abandonnerons sans partage l'école de campagne.«¹⁾

Kterak může kniha, v níž tyto věci jsou psány, nésti název »Reforma intelektuální a mravní« — kniha, jež posvěcuje takto dvojatou mravnost, jež praví: *Dejte nám, učencům, pravdu; lid zanechte bludu*, — kniha, jež přijímá možnost *činného* sbratření se v jediném národním cíli u lidí zastávajících nauku o *Pádu* a lidí hájících učení o *Pokroku*; sbratření se lidí, kteří skládají svou naději spásy na *milost*, a lidí, kteří věří ve *spravedlivou* odplatu, doprovázející činnost lidskou; lidí, již pohlížejí na zemi jako na sídlo *osudem* *určeného* hříchu a bludu, a lidí, kteří vidí v ní jen jednotlivé stanoviště na vzestupu ku věčnému ideálu: — toho nedovedu pochopiti. To

¹⁾ Na jistém stupni rozumového vzdělání víra v nadpřirozené stává se pro mnohé nemožností; nenuťte takových nositi kápi olověnou. Nevměšujte se do toho, čemu učíme, do toho, co píšeme, a *my se nebudeme s vámi hádati o lid*; neupírejte nám místa na universitě, v akademii, a *my opustíme beze všeho podílu školu venkovskou*.

může snad býti učením monarchickým — našim však nemůže být nikdy.

Zůstaňme republikány i apoštoly své víry, pro lid a s lidem: uctívající genia ale s podmínkou, aby jako slunce rozléval svoje světlo, teplo a život po množstvech. Pravda je stínem Božím na zemi, a ten, kdo hledí ji monopolisovati pro sebe, jest vražedníkem duše; tak jako jest vrahem těla ten, kdo slyše výkřik bolesti, již by mohl ulehčiti, přece jde mimo. Rozum, jako každá jiná Bohem daná schopnost, propůjčen jest ku prospěchu všech; dvojnásobná povinnost oproti bratřím spadá na toho, kdo má více než ostatní. Život náš měl by býti neustálým apoštolstvím — slovem, činem i příkladem — toho, več jako v pravdu věříme. Kdo meze klade apoštolství tomu, popírá jednotu Boha a rodiny lidské; kdo pochybuje o rozumu lidu, popírá dějiny, které nám ukazují, že neučení vždy bývali první, kdož skrze logiku srdce pojímali a chápali nejnovější a nejdůležitější pravdy náboženské.

Jest pravda, že lid ve Francii, jako jinde, zaváděn a obluzován jest nyní demagogy, kteří obchodují s lehkověrností jedněch, a nevědomostí druhých; zaváděn těmi materialistními žádostmi, v něž vůdcové socialistických škol stěsnali otázku v podstatě mravní; zaváděn přeháněním zásad, o sobě správných, a panujícími ideami staré Revoluce, spravedlivými svého času jako nezbytný odboj proti křivdám starším, Francií však neustále pokládanými za předzvěsti doby nové; i zaváděn omyly, které Renan sám odsuzuje (avšak s občasným přeháněním) na některých neobyčejně krásných stránkách (241. a po různu).

Nejsme-li však v období přechodním? Zda nebyly

tytéž omyly stopovatelný ve všech historických obdobích přechodu? A zda nezmizely po čase zůstavující Ideu, kolem níž se byly hromadily, vyzařující čistým a blahodárným světlem? Není-li hodina před rozedněním vždycky nejtemnější na duševním, zrovna jako na fyzickém nebi? a máme-li z rozhořčení nad výpary, jimiž jest obklopena, proklítí hvězdu dennici? Držme se pevně své republikánské víry. Bojujme přec dále, jasni ve svědomí, ač truchlivi u srdce, čelíce stejně pomluvě i haně, přehnanosti jako nevděku, bludu i křivdě. Nezapírejme pravou víru k vůli kacířství; ctěme trosky všeho, co bylo veliké v minulosti, ale neprodlévejme mezi nimi. Ony jsou mocným symbolem života onoho Lidstva, jehož dětmi jsme, ale budoucnost života leží mimo. Pyramidy také jsou velkolepé, jsou však nehybné — jsou to hroby. Pro nás, cestovatele na »velikém moři Bytí«, odznakem jest povinnost, podmínkou existence jest pohyb.

III.

Dosti o omylech, obsažených ve knize Renanově. Ale čím je to, že omyly takové nalézají tam místa? Renan jest bystrý, mnohdy smělý myslitel. Dějiny jsou jeho spřátelenou vědou, i byl by se měl z nich naučiti jak zákonu pokroku, tak cestám, kterými se zákon ten naplňuje. Jak to přijde, že ten, kdo za vyhaslou prohlašuje veškerou víru v nadpřirozené, přece podržuje svoji víru v dávno uhaslou zásadu monarchickou? Proč takováto náhlá sklíčenost vzhledem k jeho milované

Francii? Proč snaží se přivolati ji nazpět k uctívání minulosti, když ohledně všech jiných věcí obrácen je zrak jeho (nic nedělá, špatně-li ji chápe) k budoucnosti? Stoupající pohyb demokracie je tak zřejmý těm, kdo se jí hrozí, jako těm, kdo zdraví ji s pochvalou; ona je faktem evropským; ovládá a pohání ne jeden, ale všechny projevy lidského života; útisk nic neprospěje, neboť odražena-li v jednom místě, pozvedá se tím mocněji na druhém. Sto let pravidelně mohutného vzruchu jeví životní sílu, jež nemůž odumřítí. Čím to jest, že Renan doufati může uzříti ji vracející se zpátky ku králi středních věků, vesnickému šlechtici a venkovskému faráři (curé de campagne)?

Pole demokracie zbrzděno jest bludem. Idee, vedoucí k důsledkům nejnemravnějším, přehnanosti tak dobrodružné jako nebezpečné znetvořují ji ve Francii a ohrožují jinde; proč však neútočiti na ně? Proč nespojiti se s jinými mysliteli k utvoření apoštolátu, který by ji očistil od bludů jejích, a učinil ji vším, čím by měla býti a čím jest s to se státi!? Nejsou-li samy přemrštěnosti její na větším díle výsledkem nerozumného odporu na jedné a nevědomosti na druhé straně? Chyby a omyly přítomnosti jsou truchlými skutečnostmi, nepotrvají však na věky, a úplná nemožnost dosáhnouti cíle stezkami postranními přivodí jich ztracení. V žádném případě nemůžeme uvéstí poutníka na pravou stezku, jestliže jej buď nutíme vraceti se vlastní jeho stopou, anebo mu upíráme způsobilost k pohybu. Veškeré stávající bludy demokracie prýští z jednoho společného zdroje, z jednoho prvotního mylného směru, demokratické ideje daného; z nedokonalého názoru, o lidském životě a světě přijatého. A důležité

jest vyznačiti zdroj tento, vyšetřiti tento nedokonalý názor. Renan nestojí tu osaměle; touž tendenci jeví i jiní političtí spisovatelé. Ale dřívější jeho díla učinila jméno jeho vlivuplným mezi oněmi povrchními mysliteli — příliš četnými všude — kteříž, přivábeni a oslněni nahodilou skvělostí myšlenky nebo poutavostí formy, opomíjejí proniknouti základní pojem, jenž, jakkoli zakuklen, vskutku ovládá veškeré spisy jeho.

Opravdově tedy, ačkoli forma, mluva a jisté podružné idee, od naší školy vypůjčené, nutkají takové nerozvážné a povrchní čtenáře, aby dílům jeho připisovali tendenci spiritualistní, jest nauka Renanova ve skutečnu výronem neb *obměnou* onoho Materialismu, jenž i mylně vykládá i maří poznání idee — pokroku, již jest určeno státi se souborem a náboženským zákonem nové doby. Materialism Renanův není hrubým materialismem atheistů osmnáctého století, nebo zvrhlých Němců doby naší; je to jemný, zahalený a poněkud jesuitský materialism školy Hegelovské. Pro členy školy této pravda skutečně existuje, ale jest poměrná, odrazová; výsledek času i místa, a pravoplatná — ať již jakoukoli podobu na se bere — jakožto prohlášení lidského *Já*. Svět vskutku existuje; ale jenom jako posloupnost pomíjivých *zjevů*, jež studovati, chápati nebo pozorovati jest naší úlohou zde dole. Ideal existuje, ale jenom uvnitř nás, ne vně nás; on jest nejvyšším vzorcem *našich* představ krásného, spravedlivého a užitečného; je to pojem, ne cíl.

Každá skutečnost, každý *hotový čin* jest, poněvadž by měl býti; ve jsoucnosti jeho existence spočívá *důvod* nebo jeho *právo* existovati. Každý rozvoj, každý výjev jest příčinou i účinkem zároveň. Bůh neexistuje,

anebo zbytečno jest pokoušeti se o nemožný podnik odhaliti, existuje-li či nic; ale člověk *vytváří*¹⁾ Ho, a ježto tradice učinila z Něho důležitý dějinný prvek, prospěšno jest zachovati symbol ten i slovo: — toto vše jsou jenom důsledky oné materialistní představy, jež ani nevidí, ani není s to viděti ve světě jiného, leč ukončené pořadí výjevů, způsobených *silami* jistého množství nezbytně konečné hmoty, *osudově* spolu spjatých a určených opakovati se — kruhovitý to pohyb, nikoli pokrok.

Účinek takovýchto ideí na způsob pochopování dějin a vývoje věcí lidských jest patrný, a s dostatek objasňuje návrhy Renanovy ohledně Francie. Vyloučena-li existence jakéhosi neobmezeného a svrchovaného Ideálu, i všelikého prozřetelného nebo výchovného Zákona, pak jediným měřítkem, dle něhož by se posuzovali lidé a věci, jest skutečnost (faktum). *Skutečno* — nestálé, nahodilé a relativní skutečno — nastupuje na místo věčně *pravdivého*. Všelická představa souborného žití stává se logicky nemožnou. Analýse svrchovaně vládne, je však neschopna zachytiti jiného leč

¹⁾ »Ano slovo BŮH požívá úcty lidstva, ano má pro sebe dlouhé promlčení, a *používáno bylo ve krásném písemnictví*: vzdátí se ho znamenalo by zvrátiti veškeré zvyklosti mluvy. Řekněte obyčejným lidem, aby žili ve snaze po pravdě, krásnu a dobrou mravním, slova ta nebudou míti pro ně smyslu žádného. Řekněte jim, aby milovali Boha, aby neuráželi Boha — pak porozumějí vám obdivuhodně. Bůh, Prozřetelnost, nesmrtelnost, toť právě tak dobrá stará slova, trochu těžkopádná snad, jež filosofie vykládati bude ve významech čím dál tím zchytralejších, jichž však nikdy prospěšně nenahradí. Pod tou či onou formou bude *Bůh* povždy souborem našich potřeb nadmyslných, kategorie ideálu (to jest *formou*, pod kterouž ideal vnímáme).« (Renan.)

fakta, odděleně a pořadně pozorovaná, i zbavena všech prostředků, jimiž by dosáhla pochopení jejich původu, jejich urovnání v řady a ocenění pravé jejich hodnoty. Tradice zůstává jediným rozlišovadlem (kriteriem), jedinou pomůckou ku vytvoření nějaké představy o předchozím vzrůstu a rozvoji národů; kriterium to nezbytně zadržené na prahu budoucnosti. Vrozená tendence ducha lidského znovu stoupati od fakta k faktu vede jej k tomu, že soustřeďuje tradici a hledá poučky její v dobách nejranějších. Národ v očích školy materialistní není ničím více, nežli nezbytným a vymezeným *rozpjetím* (vzrůstem) prvotního zárodku (nebo fakta), zplozujícího dlouhé pořadí nezbytných důsledků. A zrovna jako semeno obsahuje v sobě vymezené pořadí projevů, jež vytvářejí strom — pořadí, jež vyčerpává se jen proto, aby znovu se opětovalo — takt i národ, když vyčerpány jsou důsledky prvního mohutného proudu životního, jenž vyvolal jej ku jsoucnosti, existenci svou obnoviti může toliko návratem ku zdroji, ze kterého původně vzal svou životní sílu a moc. Dokazuje-li tudíž tradice, že nejranější životní síla národa vzala na se ráz monarchický, pro zasvěcence této školy stává se monarchie nezbytností. Možno-li dokázati, že pod monarchií došla svoboda jistého stupně rozvoje, je to pro ně známkou, že monarchie jest záštitou svobody; a je-li jasno, že šlechta odporovala podnikanému uchvatitelství monarchie v dobách minulých, je to znamením, že šlechta nezbytna jest k udržení národní rovnováhy. Ideal vlády některého národa záleží tudíž v zachování všech prvků, jež přispěly k jeho bytí v minulosti, a v upravení jich v nejvyšší možné rovnosti sobě po boku.

Právě na základě této theorie prohlásil Guizot věčnost a věčnou zákonnost čtyř živlů — theokratického, monarchického, aristokratického a demokratického — jichž všech posloupný rozvoj v politickém životě národů stopoval. A odtud pošlo i prohlášení Cousinovo, že tajemství filosofie záleží ve sjednocení — seskupení — čtyř živlů, idealismu, materialismu, skepticismu a mysticismu, poněvadž shledal, že ony všechny byly existovaly v dobách předchozích. Jako Hegel prohlásil, že mety pokroku dosaženo bylo zařízeními pruskými, tak i Cousin a Guizot prohlásili neporušitelnost Ústavy, propůjčené Francii Ludvíkem XVIII., kdež čtvero živlů minulosti bylo skutečně více či méně nedokonale zastoupeno.

Fatalism — ať bere na se tvářnost optimismu nebo pessimismu — jest nevyhnutelným závěrem a důsledkem nauk této školy. A důsledky fatalismu jsou ospravedlňování zla a nahrazování činnosti *pozorováním*. Kdo má, v pravdě, zatracovati zlo, jsou-li všechny věci nezbytně spolu spjaty v pořadí výjevů, jež jsou příčina i účinek zároveň, následkem jistých zákonů a sil hmoty, nezměnitelných, protože rozumu nemajících? Proč zápolit proti událostem, jestliže samofaktum jich se přiházení hlásá jejich právo přiházeti se?

Kolik francouzských, anglických a německých spisovatelů neviděli jsme za posledních let bráti na se úlohu učených obhájců zla a znesvěcovati přísnou morálku dějin „rehabilitací“ Caesara, Scylly, Nerona a Caliguly!¹⁾

¹⁾ Jeden z ministrů Ludvíka Napoleona, Duruy, pokusil se ospravedlniti sebe a Císařství v latinské stati, rehabilitující památku a zločiny Tiberiovy.

Duch němého, lenivého pozorování, jenž pouze chápe a obdivuje se, zaujal u většiny myslitelů místo ducha činu, jenž odvozuje, předvídá a přetvořuje. Prozkum minulosti pohlcuje takorča všechny inteligentní lidi naší doby; ráz skoro všechněch politických, filosofických a náboženských děl, jež tiskem vycházejí, jest kritický nebo historický; mohlo by se zdáti, že všecko vědomí budoucnosti jest vyhlazeno mezi námi. Umění buďto nařiká, proklíná nebo napodobuje. Nevím o žádné poesii, jedině polskou vyjímaje, jež by jevila jakýsi smysl pro své pravé poslání — pro vzbouzení člověčenstva k tomu, aby myšlénku převádělo v čin.

»Le savant ne se propose qu'un but spéculatif, sans aucune application directe à l'ordre des faits contemporains... Le penseur ne se croit qu'un bien faible droit à la direction des affaires de sa planète, et, satisfait de la portion qui lui est échue, il accepte l'impuissance sans regret. *Spectateur dans l'univers*, il sait que le monde ne lui appartient que comme sujet d'étude.«¹⁾

Ony řádky, napsané Renanem ve předmluvě k jeho *Studium o dějinách náboženských* shrnují až příliš dobře duševní postavení takorča všech myslitelů dnešních. Zde ve škole této nabyt Renan netoliko svého zvyku neplodného pozorování, ale i monarchicko-aristokratického prostředku, jež navrhuje pro chorobu Francie, — pochybovačství, jež číhá na nejlepších stránkách děl jeho, — své snahy odloučiti myslící lidi od národa

¹⁾ Učenec nevytýká si jiný cíl než spekulativní, beze všeho přímého použití na pořádek věcí současných... Myslitel nepřikládá si než velmi slabé právo na zřízení záležitostí svojí oběžnice, a spokojen s tím dílem, který mu připadl, přijímá bezmocnost bez žele. **Pozorovatel ve všemmíru**, ví, že svět nepřináleží mu jinak, než jako předmět studia.

— ,nečisté luzy', — i onoho ducha náboženské lhostejnosti, jenž tak naprosto se liší od snášelivosti.

Obviněn, myslím právě m, že napsal svůj *Život Ježíšův* tak, aby zakryl skutečný jeho účel, prohlásil Renan v úvodě k *Apoštolům*, že neměl tehdá záměru nižádného.

»Díla ta mají býti prováděna se svrchovanou lhostejností, jakoby se psala pro nějakou pustou planetu ... První zásadou kritické školy skutečně jest, že každý připouští u věcech víry to, co připustiti cítí potřebu, a činí ložisko svých věr v jistém způsobu úměrným ku svému rozměru a svému vzrůstu. Kterak se cítíme dosti pošetilými, abychom se míchali do toho, co závisí od okolností, na něž nikdo nemá moci?... Pokud mne se týče, den, kde by mne mohl někdo usvědčiti z námahy o získání jediného přívržence mým ideím, který nepřichází sám od sebe, způsobil by mi tím prudší bolest. Uzavíral bych z toho, že budto se duch můj dal vyrušiti ve svém volném a jasném chodu, anebo že cosi ochablo ve mně, *ješto nejsem již s to spokojiti se radostným pozorováním všehomíra.*«

A opět: —

»Vím, že výzkumy dějin náboženských zasahují do některých živých otázek, jež se zdají dovolávati se rozluštění. Osoby málo obeznámené s volným badáním nechápou klidné zdlouhavosti myšlenky; myslí praktické stávají se netrpělivými oproti vědě, jež neodpovídá jich zápalu. Braňme se takým daremným vzplanutím. Sřezme se budovati z něeho: zůstaňme ve svých příslušných církvích, využívající jich stoletého kultu a jich tradice cnosti, účastni jejich dobrých činů a sdílející poesii jich minulosti. Nezavrhujeme jejich nesnášelivost. Ano odpouštějme nesnášelivosti té, ana jest jako *sobectví, jednou z potřeb přirozenosti lidské.*«

A dále: —

»Dobrý biskup Colenso vykonal skutek laskavosti, jakého Církev neuzřela od počátku, napsav pochybnosti

svoje, jakmile v něm vznikly. Avšak pokorný *kněz* katolický v zemi těsné a bázlivé, *měl by* mlčeti ... Theorie není praxe.«

Posléze pak: —

»Lukrécia i svatá Teresia, Aristofanes i Sokrates, Voltaire i František z Assisi, Rafael a Vincenc de Paula mají stejný důvod bytí, a lidstvo bylo by nepatrnější, kdyby chyběl mu i jediný z prvků, je skládajících.«

Nevím, zda správně či mylně, to vím však, že celá duše moje povstává s nevolí oproti duchu *kvietismu*, anebo upřímněji řečeno, *sobectví*, jenž naskrz provívá nauku, obsaženou v hořejších řádcích.

Otázky takto klidně odbyté jsou otázkami, jež stály a mají lidstvo ještě státi slzy i krev, a žádný myslící člověk nemá práva viděti v nich pouze předmět analyse, duševní gymnastiky; zůstávati lhostejným ku praktickému jich řešení, a chladnými výpočty moudrosti nebo aesthetické záliby ovládati nejsvětější povinnost, lidskému tvorů vykázanou — povinnost proselytismu, apoštolství vůči tomu, co za pravdu uznáváme.

Rozum jest poklad, posvátná zástava Bohem mysliteli k tomu svěřená, aby ji rozdíleti mohl mezi ty spolubratry své, kteří nejsou s to sami cíle dosáhnouti. Aristofanes a Sokrates, žalobník a oběť, mají vskutku každý svůj *raison d'être*, leč za tou podmínkou, že zatracujeme památku prvního a vztyčujeme v srdcích svých oltář v památku mučeníctví druhého. Také tyranie příliš často mívá svůj *raison d'être* ve zvrhlosti národa; v nahrazování náboženství povinnosti sobectvím zájmů, v lichocení, jímž vůči moci plýtvají materialistní nebo zbabělí spisovatelé, kteří pochlebují moci k vůli

požitkům, jež může poskytnouti; avšak hlouček poctivců vázán jest rozdmýchávati plamen cnoti, aby podnítili k odporu a vedli jak péro tak i meč proti tyranii a tyranům. Zlo jest slepým, nevědomým nástrojem pokroku na světě jedině za té podmínky, že jest potíráno, přemáháno a poslušně vymyřováno se světa ve jménu pokroku; a vymyřování takové neochuzuje, ale povznáší a obohacuje lidstvo. Nejsme zde na zemi, abychom pozorovali, ale přetvořovali věci stvořené; zakládali, pokud na nás spočívá, obraz »Království Božího« *na zemi*, — nikoli abychom se obdivovali opakům země. Pod pozorováním skoro vždy číhá sobectví. Svět náš není *divadlem*; je to bojiště, na němž všickni, kdo v srdci svém milují spravedlnost, krásu a svatost, jsou zavázáni hráti svoji úlohu — ať jako vůdcové nebo vojáci, vítězové nebo mučieníci.

Cítím se nucena prohlásiti tyto věci s dvojnásobnou opravdovostí v zemi, jakou jest vlast moje, kde myslí mládeže, teprv tak nedávno vyšlé z temnoty a ticha vnucené nehybnosti, víc než kde jinde dychtí po nových naukách, málo jsouce způsobilé proniknouti jich nebezpečnost, kvapně v úsudku a přespríliš ochotně propůjčovati svoji důvěru všude, kde ve předvedených ideích nalézají zevnější krásu formy anebo zdání odvahnosti.

Škola, k níž Renan náleží, na scestí zavedla — počínaje Guizotem — běh dějepisného studia a zvrátila všecko pochopení minulosti ve Francii; mocně přispěla k odchýlení se onoho mravního citu a otupení onoho ducha činu, jež jedině posloužití může ku spojení myslitelů s lidem. Škola ta mate si dějiny vědy politické

a filosofie s vědou a filosofií samou; život s některými jeho pomíjivými projevy; idee s nástroji k vyvedení jich na poli skutečnosti. Ona je negací pokroku, jež jest neustálým odhalováním nových ideí; negací lidské svobody, jež jest *zodpovědností plnou* volbou mezi dobrem a zlem; mravnosti, jež buď rozhřešení dává nebo zatracuje; a dějin, jež jsou záznamem jejího soudu.

Proti škole této — máme-li opět míti nějakou školu italskou — postaví naše italská škola následující prostá, leč úrodná tvrzení:

Každé bytí má jakýsi cíl. Život, lidský život, dospěl k vědomí tohoto fakta; život je tudíž posláním — posláním dosáhnouti cíle; on záleží v neustálé činnosti na cestě k němu, a nepřetržitě boji s překážkami, s nimiž na cestě té se utká. Ideal není v nás, leč nad námi a u svrchované výši: on není *vytvářením*, ale postupným *odkrýváním* rozumu lidského. Zákon, který řídí odkrývání to, sluje Pokrok; způsob, jímžto se pokroku dosahuje, jest Sdružení — sdružení všech lidských schopností a sil. Konečné odhalení cíle životního zajištěno jest ustanovením Prozřetelnosti, ale čas a prostor, v nichž jest ho dosáhnouti, jsou nám dány a jsou tudíž polem svobody a zodpovědnosti pro každého a všechny z nás. Volba naše leží mezi zlem, jímž je sobectví, a dobrem, jímž je láska a oběť pro bližní naše. Ana poskytnuta nám schopnost volby a odhalení stezky pokroku, jsou společenská zřízení prostředkem, kterýmž vtělujeme svoji myšlenku v čin a kráčíme k uskutečnění záměru prozřetelnosti.

Každé souborné dílo vynucuje dělení práce: existence rozdílných národů jest důsledkem této nutnosti. Každý národ má zvláštní úlohu nebo poslání v díle

souborném a zvláštní schopnost uzpůsobující jej k vykonání úlohy té. To jest jeho odznak, jeho křest, známka jeho zákonnosti. Každý národ jest jedním z pracovníků lidstva a pracuje o postupu lidstva k obecnému cíli a o dobru obecném. Každý národ, jenž opomíjí plniti tuto zvláštní úlohu, zrazuje své poslání, klesá v sobectví, upadá a prodělává periodu pokání v poměru ke svému poblouzení nebo přečinu. U jednotlivých národů, jako u lidstva, rozmanitá stanoviště výchovy slují obdobími. Každé období odhaluje jeden zlomek Ideálu — jednu řádku božské Idee. Filosofie připravuje cestu odhalení tomu; náboženství pak posvěcuje novou ideu tím, že povznese ji na *po-
vinnost*; věda politická pak převádí ji posloupně ve skutečnosti, v činné projevy života, a umění nám ji zobrazuje.

Počítí nového období — jež jest slavnostním ohlášením nové zásady — uskutečňuje se revolucí; *vývoj* (evoluce) — postupné, klidné rozvinutí oné zásady — tvoří potomní život celého období. Během vývoje toho národové posloupně si osvojují a používají ony různé prvky, jež jsou jejich nástroji pracovními — jejich náčiním. Monarchie, šlechty a kněžstva — vše to jsou jenom nástroje národa, jež jest přizpůsobovati nebo měniti podle potřeb časů a větší nebo menší schopnosti služby v nich tkvící, až všechen lid, probuzen k plnému vědomí a pochopení zásady té, stává se jejím postupným vykladačem.

Revoluce jsou národům a lidstvu, čím vyučování jest jednotlivcům.

Tradice národa dělí se též v období, z nichž každé jest spolupodepsáno revolucí, která ukazuje a v činnost

povolává nový a lepší nástroj na místo opotřebovaného. Tradici onu nelze správně studovati v jednom nebo několika jejích obdobích; úpravu nového období nemožno správně založiti na oněch prvcích, jež prokázaly se prospěšnými v jednom nebo několika obdobích minulosti. Jenom podle studia veškeré tradice všech stanovišť, jichž národ dospěl ve svém předchozím postupu k určenému cíli, můžeme zaříditi svoji volbu prvku nového, nejpůsobivěji vypočteného na podporu jeho dalšího postupu na stezce budoucnosti.

Omyly tiskové.

- Na str. 4. ř. 16. shora místo v *Marseilles-u* stůj v *Marseilli*.
 » » 6. » 7. zdola místo *oddanných* stůj *oddaných*.
 » » 10. » 10. shora » *Jeune* stůj *Jeune*.
 » » 18. » 19. » » *rohu* stůj *rohu*.
 » » 37. » 15. » » *výplody* stůj *výplodem*.
 » » 68. » 10. » » *Jediná* stůj *Jediné*.
 » » 85. » 13. shora za slovem *nadšení* chybí čárka.
 » » 105. » 6. zdola ve slově *nebezpečnosti* vypadla slabika *pe*.
 » » 117. » 4. » » *exigeum* stůj *exiguum*.
 » » 117. » 5. » » *ingentum* stůj *ingentem*.
 » » 125. » 3. shora, vynech *i*.
 » » 144. » 9. zdola místo *pocit* stůj *čiti*.
 » » 145. » 12. » doplň poznámku 1. takto:
 jak hrom se vině *proti* větru v před!
 Tvé polnice ač hlas teď zlomen hyne,
 bouř nejhluchnější překonává v sled.
 » » 145. ř. 2. zdola místo *smějí-li* stůj *smějí-li*.
 » » 147. » 4. » vynech *se*.
 » » 156. » 18. shora místo *protest* stůj *potest*.
 » » 167. » 3. zdola, ve slově *omyl* vypadlo *l*.
 » » 170. » 10. shora, spoj slovo *křečovitě*.
 » » 172. » 1. zdola, doplň pozn. 1. Viz *zde* str. 253. pozn. 2.
 » » 173. » 7. shora za slovem *cílů* schází pomlka.
 » » 183. » 3. zdola, místo *Florencí* stůj *Florenci*.
 » » 186. » 11. shora před slovem *byli* schází *byste*.
 » » 189. » 9. shora místo *Neříkej víc, nám stůj Neříkej nám*.
 » » 199. ř. 5. shora » *dixtis* stůj *dictis*.
 » » 227. » 16. shora » *creatum* stůj *creatam*.
 » » 232. » 7. zdola » *nominato* stůj *nominata*.
 » » 233. » 5. zdola » *Rossa* stůj *Rosso*.
 » » 237. » 12. shora » *Taraboschia* stůj *Tiraboschia*.

- Na str. 241. ř. 11. shora místo Bevenuti stůj Bevenuto.
- » » 243. » 7. » zhmožděna slova Professor Charles.
- » » 244. » 14. shora » Canona stůj kanovníka.
- » » 253. » 6. » místo pokolen stůj pokolení.
- » » 256. » 14. zdola » o Hostině stůj v Hostině.
- » » 256. » 5. zdola » Pelesia stůj Telesia.
- » » 258. » 13. zdola » Meriové stůj Neriové.
- » » 260. » 13. shora stůj Není zajisté národ pro krále, ale král pro národ.
- » » 260. » 2. » » popol stůj popoli.
- » » 265. » 6. zdola místo sporům stůj břehům.
- » » 269. » 12. shora » Petrakových stůj Petrarkových.
- » » 270. » 5. shora místo současníků stůj současníků.
- » » 302. » 10. zdola » a nespravedlivé stůj i nespravedlivé.
- » » 307. » 1. dole » je stůj jej.
- » » 309. » 10. zdola » idividua stůj individua.
- » » 311. » 15. zdola » umíli stůj umí-li.
- » » 315. » 1. shora » vrací stůj vracejí.
- » » 318. » 11. shora » její stůj jeho.
- » » 353. » 3. » » obdařeni stůj obdařeni.
- » » 362. v titulu stůj VYCHOVÁNÍ.
- » » 366. ř. 1. dole » znání stůj poznání.
- » » 404. » 4. shora » společenské stůj společné.
- » » 409. » 13. zdola » generace v rostoucí stůj v gen. rost.
- » » 414. » 8. shora stůj válku proti feudalismu.
- » » 418. » 15. shora stůj několik zkoumání o způsobu.

REV15

ÚK PrF MU Brno

3 1 2 9 5 0 1 1 6 1